

SAKARI KARVONEN (TOIM.)

ONKO SUKUPUOLELLA VÄLIÄ?

HYVINVOINTI, TERVEYS, POJAT JA TYTÖT

NUORTEN ELINOLOT VUOSIKIRJA

NUORISTUTKIMUSVERKOSTO
NUORISOASIAIN NEUVOTTELUKUNTA
SOSIAALI- JA TERVEYSALAN TUTKIMUS- JA KEHITTÄMISKESKUS, STAKES

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 71
Nuorisosaian neuvottelukunta, Nuora, julkaisuja 35
Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Stakes

Lisätietoja nuorten oloista verkkopalveluosoitteesta:
<http://www.minedu.fi/nuora>

Toimitusneuvosto (Stakes)
Mauno Konttinen, puheenjohtaja
Jouko Karjalainen
Heli Mustonen
Tuukka Lahti
Kerttu Perttilä
Marja-Leena Perälä
Riitta Seppänen-Järvelä
Salla Säkkinen
Päivi Voutilainen

Ulkoasun suunnittelu: Vesa Pesonen
Kansi: Harri Heikkilä
Taitto: Seija Puro
© Stakes, Nuorisotutkimusverkosto,
Nuorisosaian neuvottelukunta ja tekijät

ISBN: 951-33-1903-2
ISSN 1458-4220

Vammalan Kirjapaino Oy
Vammala 2006

ESIPUHE

Nuorten elinolot -vuosikirjat syntyvät Nuorisosiain neuvottelukunnan, Nuorisotutkimusverkoston ja Stakesin yhteistyönä. Tavoitteena on tuoda nuoria koskeva tutkimustieto ja käytettävissä oleva tilastollinen aineisto kaikkien asiasta kiinnostuneiden ulottuville.

Onko sukupuolella väliä, kysyy nyt jo kuudenteen osaansa ehtinyt vuosikirja. Kysymys on retorinen. Jokainen, olipa hän nuorisotyöntekijä, -tutkija tai päätöksentekijä, osaa eritellä niitä tapoja, joista poikien ja tyttöjen moninaiset hyvinvointierot kehkeytyvät. Tämän vuosikirjan tavoitteena on ollut koota yhteen hyvinvoinnin eri osa-alueita, erityisesti terveyttä koskevaa tietoa ja analyyskejä. Toivomme, että kirja antaa paitsi tietoa myös virittää pohtimaan käytännön toimia nuorten – niin poikien kuin tyttöjen – hyvinvoinnin edistämiseksi. Kirja muodostuu kolmesta osasta: tilastoista, artikkeleista ja niitä elävöittävästä ”tekijäntiedosta”, nuorten omista hyvinvointiin liittyvistä kysymyksistä, joita on koottu nuorten lehden verkkokeskustelupalstalta ja Väestöliiton ylläpitäältä verkkosivustolta.

Edellisen vuosikirjan teemana oli kulutus (Kuluttava nuoruus 2005) ja sitä edeltävän aihepiirinä alueellisuus (Samaan aikaan toisaalla... 2004), joten sukupuoli oli luonnollinen valinta nuorten hyvinvointia oleellisesti määrittävien tekijöiden käsittelyn jatkamiseksi. Kirjan aluksi luodaan jo perinteiseen tapaan katsaus hyvinvoinnin sukupuolieroihin tilasto- ja rekisteriaineistojen avulla. Osion ovat koonneet Mika Gissler, Tiina Puhakka, Mika Vuori ja Sakari Karvonen, ja se taustoittaa osaltaan artikkeleita.

Artikkeliosio muodostuu kahdeksasta artikkelista, joissa käsitellään poikien ja tyttöjen hyvinvointia monipuolisesti niin vertaillen kuin tuoden esiin sukupuoliryhmien sisäistä moninaisuutta. Minna Autio ja Chiara Lombardini-Riipinen valottavat nuorten omia käsityksiä terveellisestä elämäntavasta. Nuoret korostavat sukupuolesta riippumatta terveellisen elämäntavan kokonaisvaltaisuutta, jota leimaa itsekuri ja usko omiin voimavaroihin terveyden rakentajana. Hygienia on terveyden ja hyvinvoinnin perusta, mutta puhtautta ja siihen liittyviä kokemuksia on tutkittu vähän. Maarit Pallari kuvaa kirjoituksessaan pohjoisen nuorten kokemuksia puhtaudesta. Puhtaus todella on vähintään puoli ruokaa, mutta puhtaus koskettaa nuoria myös arkisen siivouksen yhteydessä. Sukupuolet eroavat juhlassa, väittää Pallari. Hän esittää, että tytöt arvostavat loma-asunnon siisteyttä, kun pojat herkistyvät koskemattoman luonnon äärellä.

Myös Niina Pietilän näkökulma pohjaa kokemuksellisuuteen. Hän erittelee sitä, millaisiksi tytöt kuvaavat nuortenlehtien mielipidekirjoituksissa alkoholinkäytön syyt ja seuraukset. Alkoholitieto edustaa tytöille, kaiketi siinä missä pojillekin, porttia vapauteen, jonka taakse normaaliarki jää. Humalaa ja juhlimista kehystävät kuitenkin voimakkaasti alkoholin käyttöön liittyvien negatiivisten seurausten pelko, eritoten huoli oman kontrollin menettämisestä.

Kontrolliin liittyy myös Kristiina Ojalan, Mika Vuoren, Raili Välimaan, Jorma Tynjälän, Jari Villbergin ja Lasse Kannaksen artikkeli, jossa analysoidaan kyselyaineiston avulla painonhallintaa. Nuorten ylipaino on kasvava kansanterveysongelma, mutta kuten paino sen kokeminenkin ovat voimakkaasti sukupuolittuneita kysymyksiä. Kuten kirjoittajat otsikossaan toteavat: tytöillä

painonhallinta liittyy painon pudottamiseen ja siis hoikkeuteen, pojilla lihaksikkeuteen ja siten painonnostoon. Samaan aineistoon perustuu myös Mika Vuoren, Kristiina Ojalan, Jorma Tynjälän, Jari Villbergin, Raili Välimaan ja Lasse Kannaksen kirjoitus, jossa pohditaan liikunnan harrastuksen motiiveja lähinnä seksuaalisuuden näkökulmasta. Ulkonäkö – hyvältä näyttäminen – on varsinkin tytöille tärkeä syy harrastaa liikuntaa, olkoonkin, että seksikokemukset eivät näytä olevan yhteydessä liikunnan harrastamisen useuteen.

Seksistä on kyse myös Jukka Lehtosen artikkelissa, jossa keskitytään ei-heteroseksuaaliin nuoriin miehiin ja pohditaan heidän mahdollisuuksiaan toteuttaa omaehtoista seksistrategiaa. Ei-heteroseksuaaliset miehet ovat heterogeeninen ryhmä miehiä, joiden seksikokemukset, seksiin liittyvät toiveet ja odotukset vaihtelevat. Tämä moninaisuus tulisi ottaa huomioon myös nuorille suunnattavassa valistuksessa, toteaa Lehtonen.

Sonja Kankaan kirjoituksen lähtökohta on niin ikään terveyden edistämisessä. Hän kuvaa uusia internetin ja tietokonepelaamisen tarjoamia mahdollisuuksia nuorten liikkumisen lisäämiseksi. Ns. fyysiset tietokonepelit, joissa pelaaminen yhdistyy liikuntaan esimerkiksi tanssin muodossa, voivat tavoittaa uusia nuorisoryhmiä ja innostaa entistä sosiaalisempaan pelikulttuuriin.

Kokoelman päätteeksi Markku Jahnukainen erittelee tekijöitä, jotka voisivat selittää viime vuosien räjähdysmäisen kasvun koulun erityisopetuksessa. Melkein joka kolmas peruskoululainen on nykyisellään erityisopetuksessa, selvä enemmistö heistä on poikia. Kynnys ottaa opetuksen piiriin oppilaita on madaltunut, ja myös opetuksen sisältö on muuttunut, joten pelkästään ongelmien lisääntymisestä ei ole kysymys. Päinvastoin, tulkitsee Jahnukainen, entistä laajempi erityisopetus on osoitus koulujärjestelmän laadusta.

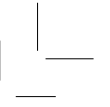
Kaiken kaikkiaan kirja tarjoaa laajan, moniotteisen ja ajatuksia herättävän katsauksen poikien ja tyttöjen hyvinvoinnin haastavaan kokonaisuuteen. Sukupuolittuneena kysymyksenä hyvinvointi ei ole ”joko–tai” vaan ”sekä–että”: vaikka tyttöjen hyvinvointiin liittyvät osin eri ilmiöt kuin poikien, myös yhteneväisyyksiä on paljon.

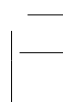
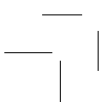
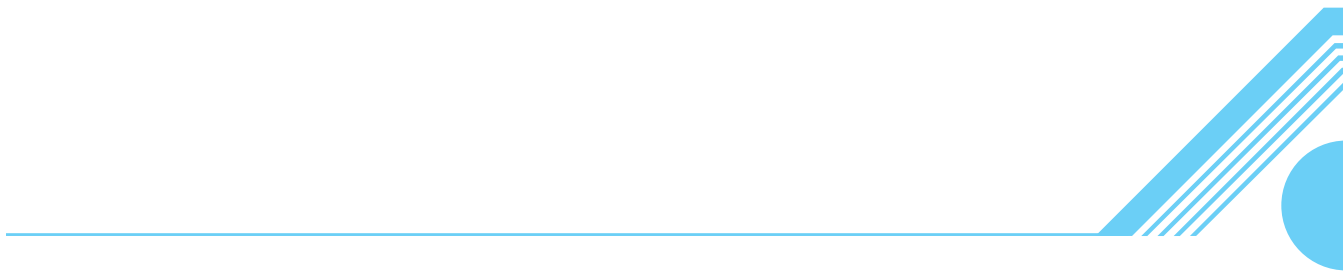
Helsingissä marraskuun 22. päivänä 2006

Riikka Moilanen-Savolainen
puheenjohtaja
Nuorisosaain neuvottelukunta

Tommi Hoikkala
tutkimusjohtaja
Nuorisotutkimusverkosto

Olli Nylander
tulosaluejohtaja
Stakes

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto – Sukupuolittunut hyvinvointi? <i>Sakari Karvonen</i>	8
OSA I PERUSTILASTOAINEISTO	
Poikien ja tyttöjen hyvinvointi ja terveys tilastoina <i>Mika Gissler, Tiina Puhakka, Mika Vuori, Sakari Karvonen</i>	18
OSA II ARTIKKELIT	
Tahroja ruokaympyrässä – nuorten näkemyksiä terveydestä ja terveellisestä elämäntavasta <i>Minna Autio, Chiara Lombardini-Riipinen</i>	42
Nuorten puhtauskäsitykset tyttöjen ja poikien kuvaamana <i>Maarit Pallari</i>	53
Alkoholin käyttö tyttöjen mielipidekirjoituksissa <i>Niina Pietilä</i>	62
Pojat nostavat painoja ja tytöt pudottavat niitä – WHO-Koululaistutkimuksen tuloksia <i>Kristiina Ojala, Mika Vuori, Raili Välimaa, Jorma Tynjälä, Jari Villberg, Lasse Kannas</i>	72
Nuorten liikunta ja seksuaalikokemukset – WHO-Koululaistutkimuksen tuloksia <i>Mika Vuori, Kristiina Ojala, Jorma Tynjälä, Jari Villberg, Raili Välimaa, Lasse Kannas</i>	83
Ei-heteroseksuaaliset nuoret miehet ja neuvottelut turvallisista suhteista <i>Jukka Lehtonen</i>	94
Fyysiset tietokonepelit motivoivat nettityttöjä ja nörttipoikia liikkumaan <i>Sonja Kangas</i>	110
Erityisopetuksen tarve ja muutos <i>Markku Jahnukainen</i>	119
Sammandrag av artiklarna	132
Abstracts of the articles	139
Kirjoittajat	146

JOHDANTO – SUKUPUOLITTUNUT HYVINVOINTI?

Tämän päivän 15-vuotias suomalainen syntyi viime vuosikymmenen alussa varsin vauraaseen pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon. Maan eri osissa hyvinvointia ylläpitivät tasapuoliset ja kattavat palvelut: neuvolapalvelut, maksuton peruskoulutus, kouluterveydenhuolto ja 1990-luvun puolivälistä subjektiiviseen oikeuteen perustuva päivähoido. Aikansa suosikkiniä käyttäkseni tämä Emilia tai Oskari oli kolmi-vuotias laman saavuttaessa syvimmän vaiheensa ja noin kymmenvuotias pörssin teknokuplan puhjetessa. Samoihin aikoihin Suomi sai ensimmäisen naispresidenttinsä.

Kuluvaa vuosikymmentä puolestaan on luonnehtinut vakaa talouskasvu, joka ei kuitenkaan ole tavoittanut kaikkia. Emiliat ja Oskarit ovat saaneet kokea eriarvon lisääntymisen asuinympäristössään: vauraus on toisille merkinnyt valinnanmahdollisuuksien kasvua, kun toiset kasvavat perheissä, joita koettelee vanhempien työttömyys. Suurten tehtaiden lakkautukset tuntuvat koko paikkakunnalla, myös nuorten perheissä. Maahanmuuttajat näkyvät paitsi katukuvassa, myös kouluissa entistä voimakkaammin, mikä haastaa perinteistä suomalaista sukupuolikulttuuria ja tarjoaa myös uusia terveyskäyttäytymisen malleja.

Viime vuosikymmenellä syntyneet nuoret asemoituvat siis hyvin toisenlaiseen hyvinvointimaisemaan kuin vaikkapa kymmenen vuotta aiemmin syntyneet nuoret. Esimerkiksi

1990-luvun puolivälistä työkään tulleita nuoria kohtasi ennätyskorkea nuorisotyöttömyys, vuonna 1998 15–24-vuotiaista työvoimaan kuuluneista oli työttömänä 32 prosenttia, kun vuonna 2005 nuorista työttömänä oli 20 prosenttia (SVT 2005).

Kokoelman kantavana juonteena on kysymys hyvinvoinnin sukupuolesta. Nuorisoikäryhmiä painottuvat kouluikäiset, mutta tarkastelu ulottuu monin paikoin myös tätä vanhempiin, aina alle 30-vuotiaisiin asti. Tämän johdantoluvun tavoite on taustoittaa artikkelien pohjaksi niitä eri mekanismeja, joilla sukupuoli, hyvinvointi ja terveys kietoutuvat yhteen. Aluksi esittelen kirjaa luotaavat käsitteet, sen jälkeen pohdin lyhyesti nuorten hyvinvointitiedon luonnetta lähinnä terveyttä koskevin esimerkein ja lopuksi pyrin erittelemään sitä, millä eri tavoin sukupuoli voi muovata hyvinvointia. Puolittuuko hyvinvointi tyttö- ja poikapuolisiin ulottuvuuksiin?

Sukupuolen ja hyvinvoinnin käsitteistä

On ilmeistä, että yksi kirjoituskokoelma voi tarjota näihin laajoihin ja yleisluontoisiin kysymyksiin vain osavaltusta. Kun hyvinvointia ja terveyttä tarkastellaan nimenomaan sukupuolittuneena ilmiönä, on tarkasteltava paitsi sukupuolen mukaisia hyvinvointieroja ja hyvinvointiin tai terveyteen liittyvää käyttäytymistä sukupuolen mukaan, myös sukupuolten asemaa ja rooleja yhteiskunnassa sekä niihin liittyviä institutionaalisia käytäntöjä, jotka muokkaavat hyvinvointia ja terveyttä. Sukupuoli ymmärretään siis laajemmin ja perustaltaan sosiaalisena luokkana, ei vain yksilön biologisena ominaisuutena. Se viittaa myös niin sanottuun sosiaaliseen sukupuoleen, joka muuntuu kulttuurista ja ajankohdasta toiseen. Lisäksi sukupuoleen nojaa miesten ja naisten välisten suhteiden muodostama hierarkkinen sosiaalinen järjestelmä.

Vaikka tässä kirjassa suurin osa artikkeleista keskittyy tyttöjen ja poikien vertailuun, siis jäsentää teemansa sukupuolen muodostaman ryhmän mukaan, yhtenä tavoitteena on tuoda

esiin sukupuoliryhmien sisäistä moninaisuutta. Selvimmin tämä lähtökohta ilmenee Niina Pietilän artikkelissa, jossa eritellään tyttöjen päihteiden käyttöön liittämää merkityksenantoa, ja Jukka Lehtosen kirjoituksessa, joka kiinnittää huomiota nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten seksikäyttäytymiseen.

Tilastoinnin peruskäytäntö on jakaa väestö sukupuolen mukaan ja niin menetellään tämänkin kirjan tilasto-osiossa: hyvinvointia ja terveyttä kuvaavat tilastotiedot esitetään tyttöjä ja poikia kuvaavina keskiarvolukuina. On kuitenkin syytä muistaa, että lukuarvot eivät kuvaa homogeenista joukkoa tyttöjä tai poikia vaan numerot muodostuvat monenlaisista ryhmistä ja käytännöistä, joita jäsentävät muun muassa sosiologiset perusominaisuudet, kuten asuinpaikka, koulutusryhmä, perhetausta tai yhä useammin myös etninen ryhmä. Esimerkiksi hyvinvointierot eri alueilla asuvien nuorten välillä voivat olla suurempia kuin sukupuoliryhmien välillä: kun vuonna 2005 päihdehuollon laitoksissa, siis päihhteiden vuoksi katkaisussa tai kuntoutuksessa olleiden nuorten sukupuoliero oli 0,8 tuhatta 15–24-vuotiaasta kohden, maakuntien välinen ero on peräti 2,5. Tytöistä päihdehuollon laitoksessa oli noin yksi (1,2) ja pojista kaksi (2,0) tuhannesta, mutta eteläpohjalaisista kaksi kymmenestä tuhannesta (ts. 0,2 tuhatta kohden) ja Päijät-Hämeen nuorista puolestaan lähes kolme tuhannesta (2,7). (SOTKANet.)

Keskiarvotarkasteluissa piilee samalla myös paradoksi, johon brittiläinen nuorisotutkija Steven Miles (2000) on kiinnittänyt huomiota. Valtavirran nuorisotutkimus on kiinnostunut poikkeavuuksista siinä mielessä, että tutkimukset keskittyvät radikaaleihin nuorisokulttuureihin (vaikkapa eläinaktivismi), erikoisiin harrasteisiin (kuten satanismiin) tai terveystutkimuksen osalta vähemmistön käyttäytymismuotoihin (esimerkiksi huumeiden käyttö). Niinpä tavallinen, keskiverto- ja keskiluokkainen nuori tapaa unohtua tutkimuksesta. Väite ei sellaisenaan sovellu kuvaamaan suomalaistutkimusta, mutta meilläkin nuorten ympärillä käytävää

keskustelua hallitsevat ”jännittävät” teemat, jotka koskettavat monesti verraten pientä osaa nuorista. Postimerkkeilevistä pojista, jotka varmasti ovat kulttuurisesti erityinen ryhmä, ei järjestetä seminaareja.

Sekä hyvinvointi että terveys ovat tunnetusti monimutkaisia ja -ulotteisia ilmiöitä. Näin ollen tämän kokoelman tavoitteena ei olekaan kattavuus vaan mukaan valittiin kirjoituksia, jotka avaavat mahdollisimman monipuolisesti ja ajankohtaisesti nuorten hyvinvoinnin eri ulottuvuuksia. Ajankohtaisuus näkyy muun muassa tietojen tuoreutena: useat artikkelista perustuvat vuonna 2006 kerättyihin aineistoihin (Kangas, Autio ja Lombardini-Riipinen, Ojala ym. ja Vuori ym.) tai vastavalmistuneisiin tilastoihin (Jahnukainen). Mukana on myös kirjoituksia, jotka tuovat uutta näkökulmaa siitä, miten nuorten hyvinvointia on totuttu hahmottamaan: puhtaus on paitsi puoli ruokaa, myös olennainen osa tyttöjen ja poikien niin arkea kotona kuin juhlaa lomamatkoilla, havainnollistaa Maarit Pallari kirjoituksessaan.

Kokoelman aihepiiriä toisaalta rajoitti tarjonta. Kokonaisuus perustuu alkuvuodesta 2006 esitetyn kirjoituskutsun seurauksena saatuihin artikkelitarjouksiin. Vaikka tarjonta oli runsasta, hyvinvoinnin ja sukupuolen teema viritti erityisesti terveyteen tavalla tai toisella liittyviä tutkimusesittelyjä. Niinpä monia tärkeitä teemoja jäi pois: kirjassa ei suoranaisesti käsitellä esimerkiksi mielenterveyttä, seksuaalista häirintää tai elinoloja hyvinvoinnin voimavaroina, vaikkakin niihin voidaan viitata eri osioissa. Sukupuolittuneen hyvinvoinnin teema ansaitsee huomiota myös jatkossa.

Pojat, tytöt ja hyvinvointitieto

Millä tavalla hyvinvointi ja terveys sitten kytkeytyvät sukupuoleen ja nuoriin? Yksi tapa hakea vastausta kysymykseen on selvittää asiaa nuorilta itseltään. Terveystutkimuksissa lähes vakiona on kysymys niin sanotusta koetusta terveydestä: ”Mitä mieltä olet terveydentilastasi?”. Kun vastausvaihtoehdot ovat hyvää, melko hyvää, keskitasoinen, melko tai erittäin huono,

valtaosa suomalaisista ilmoittaa terveytensä tilan olevan hyvä tai melko hyvä. Esimerkiksi Kouluterveyskyselyn valtakunnallisten tulosten mukaan vuosina 2004–2005 kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista pojista 87 prosenttia ja tytöistä 80 prosenttia pitää terveyttään hyvänä tai melko hyvänä. Toisin sanoen 20 prosenttia tytöistä ja 13 prosenttia pojista arvioi terveytensä korkeintaan keskinkertaiseksi. (Luopa ym. 2006.)

Jo yksinkertainen yleistä terveydentilaa koskeva kysymys siis erottelee nuoria sukupuolen mukaan, ja iän myötä ero vain kasvaa. Terveydentilan on osoitettu kuvaavan hyvinvointia laajemminkin (Manderbacka 1998), joten siihen voi ajatella tiivistyvän Oskarin ja Emilian hyvinvointikokemusten ero. On oma kysymyksensä, mitä on tyttöjen ja poikien terveyseron taustalla (ks. esim. Luoto ym. 2003). Hyvinvointi ja terveys näyttävät olevan selvästi sukupuolittuneita ilmiöitä. Tilastoista ja rekistereistä ilmeneviä sukupuolieroja kuvataan tarkemmin toisaalla tässä kirjassa (ks. Tilasto-osio).

Hyvinvointi, terveys ja niihin liittyvien ilmiöiden sukupuolittuneisuus näyttävät muuntuvalisilta. Päihteiden sukupuolikulttuurin jonkinlaista murrosta ilmentää alkoholin käytön ja tupakoinnin sukupuolierojen kaventuminen, joka alkoi Tampereen yliopiston Nuorten terveystapatutkimuksen (NTTT) mukaan jo viime vuosikymmenellä (Rimpelä ym. 2005). 1990-luvun puoliväliin asti tupakkatuotteita päivittäin käyttäviä poikia oli 16-vuotiaissa muutama prosenttiyksikkö enemmän kuin tyttöjä, mutta ero hävisi vuosikymmenen lopulla ja 2000-luvulla tupakoinnissa on ollut tyttöpuolinen enemmistö. 18-vuotiaissa toki on edelleen hienoinen poikavalta, mutta tämäkin ero on kaventunut muutama prosenttiyksikköön edellisvuosikymmenen luvuista, jolloin tupakka oli selvemmin osa poikien elämäntyä. Esimerkiksi vuonna 1995 18-vuotiaista pojista poltti päivittäin 37 prosenttia, kun tytöistä 28 prosenttia pani palamaan joka päivä. Tämän jälkeen tyttöjen tupakointi yleistyi ja samaan aikaan poikien tupakointi alkoi vähetä (ks.

tarkemmin tämän kirjan tilasto-osio).

Samoin juovien nuorten joukko näyttää naisistuneen. 14-vuotiaiden kuukausittain juovien keskuudessa on ollut selvä tyttö-enemmistö jo 1990-luvun puolivälistä alkaen, mutta vanhemmiten, 16–18-vuotiaina, pojat ovat perinteisesti juoneet tyttöjä tiheämmin. Tämäkin tunnusomaisuus kuitenkin lieventyi, kun koston polven tytöt ikääntyivät. Vuonna 2003 kuukausittain juovissa 16–18-vuotiaissa oli tyttöenemmistö ja tuoreimmat, vuoden 2005 tiedot viittaavat siihen, että sukupuoliero on pysyvästi kadonnut tyttöjen juomisen yleistyttyä poikia nopeammin. Jopa humala, yksi miehisen vapauden viimeisiä linnakkeita, on muuttumassa niin, että juomatapaa selittää yhä vahvemmin nuoruus pikemmin kuin sukupuoli. Pojat humaltuvat edelleen tyttöjä yleisemmin, mutta toistuvan humalajuomisen sukupuoliero on 2000-luvulla puolittunut verrattuna 1990-luvun alun huippuvuosiin.

Nuorten käyttäytymiseen liittyy julkisuudessa helposti moraalinen paniikki, varsinkin kun tiedotusvälineitä näyttävät lähinnä kiinnostavan päihteet, rikkeet tai seksi. ”Tasa-arvoistumiseen”, joka muutosten yhteydessä monesti tarkoittaa vain samankaltaistumista, yhdistyy usein etenkin tyttöihin kohdistuva moralisoiva huoli poikien käyttäytymisen matkimisesta. Pulla Emilian huulilla herättää pääkirjoitustoimittajat, mutta Oskari saa ottaa huikan jos toisenkin ennen kuin edes poliisi reagoi. Muutama vuosi sitten virisi sosiaalisesti rakennettu huoli myös tyttöjen väkivaltaisuudesta, jota kuitenkin mitkään tutkimustiedot eivät varmentaneet (Aaltonen & Honkatukia 2002). Emilian ja Oskarin kypsymistä seksuaalisuuteen seurataan niin ikään ristiriitaisin tuntein. Toisaalta seksuaalisuutta juhlietaan kulttuurissamme matkana yksilölliseen hyvinvointiin, toisaalta seksuaalisuus määrittyy – etenkin nuorille ja varsinkin tytöille – riskien ja ongelmien kautta (Scott & Jackson 2005).

Muutosten ennakoiminen nuorten käyttäytymisen pienistä heilahduksista on toisaalta sosiologien, eritoten nuorisotutkijoiden helma-

syntejä. Nuorten terveyteen ja hyvinvointiin liittyvissä ilmiöissä sekä niiden sukupuolituneisuudessa on kyselytutkimusten mukaan myös hämmästyttävän paljon vakautta ja pysyvyyttä.

Pysyviltä vaikuttavat esimerkiksi tyttöjen ja poikien väliset painoerot. Vaikka ylipainoisten (BMI eli pituuden ja painon suhdetta mittaava painoindeksi vähintään 25) osuus on yleistynyt sekä tytöillä että pojilla, pojista tasaisesti suurempi osuus kuin tytöistä – noin kuudesta kymmeneen prosenttiyksikköä – on ylipainoisia. Pysyvältä näyttää sekin, että ylipainoisena itseään pitävissä on tuhdisti tyttöjä. Vuoden 2005 Kouluterveyskyselyn mukaan sekä paljon tai hieman ylipainoisena itseään pitäviä tyttöjä oli 45 prosenttia peruskoulun yhdeksännellä luokalla, kun poikia oli vain viidennes, 21 prosenttia.

Vakiintuneet kyselyt ja rekisterit, joihin edellä kuvatut tiedot perustuvat ovat toisaalta konservatiivisia tiedonkeruumenetelmiä kuvaamaan hienovaraisia tai nopeasti tapahtuvia muutoksia. Ne eivät myöskään tavoita uusia ilmiöitä, kuten vaikkapa poikien syömishäiriötä, ortoreksiaa tai muita mahdollisia nousevia mielenterveyden häiriöitä. Niihin tai esimerkiksi terveyskäyttämisen merkitysmaailmaan kiinni pääseminen vaatii toisenlaista tutkimusotetta tai vähintään täydentäviä aineistoja.

Osataan tämän vuosikirjan artikkelit pyrkiä täydentämään seurantakyselyjen tuottamaa kuvaa nuorten hyvinvoinnista sukupuolittuneena kenttänä sekä syventämään siihen liittyvää kuvausta. Esimerkiksi Minna Autio ja Chiara Lombardini-Riipinen osoittavat artikkelissaan, että nuorten, ainakin korkeakouluopiskelijoiden elämäntyyliä leimaa vahva itsellisyys, usko siihen, että oman terveyden rakentaminen ja ylläpito ovat omassa käsissä. Opiskelijat kuvaavat jopa terveyssuosituksista poikkeamista hallittuna repsahduksena. Kiinnostavaa on sekin, että sukupuoli jäseni terveellisen elämäntavan kertomusta vain vähän. Tämän yksilöistyneen eetoksen, joka siis kuitenkin oli jaettu, voi tulkita olevan homologisessa eli samamuotoi-

sessä suhteessa opiskelijoiden yhteiskunnalliseen asemaan. Samalla tämä ajattelumalli jättää huomiotta olennaisia nuorten elämänskulkua ja siis myös hyvinvointia rakenteistavia tekijöitä, kuten edellä jo todettiin.

Sukupuoli hyvinvoinnin muovaajana

Toisin kuin iltapäivälehtien otsikoista voisi päätellä, Emilian ja Oskarin terveys muovautuu siis paljolti vanhojen kulttuuristen mallien pohjalta. Vaikka etenkin päihteiden kentällä näyttää muutosta tapahtuvan, muu kehitys on entiseen tapaan selvästi sukupuolittunutta: tytöt oirehtivat useammin ja kokevat yleensäkin hyvinvointinsa huonommaksi, ruumiinkuva mukaan lukien. Pojat puolestaan syövät vähemmän terveesti, ovat lihavampia ja – edelleen – juovat reippaammin.

Matti Rimpelä työryhmineen (2006) on kiinnittänyt huomiota ristiriitaan, joka ilmenee hyvinvointia kuvaavien tietojen ja muualta yhteiskunnasta, etenkin palvelujärjestelmästä, kertyvien viestien välillä: vaikka viime vuosina nuorten hyvinvointi näyttää kokonaisuutena säilyneen ennallaan, palvelujärjestelmä raportoi kasvavaa huolta. Taustalla arvelaan olevan polarisaation kasvu: järjestelmää kuormittaa pieni, mutta jatkuvasti yhä syvemmin marginalisoitunut nuorten joukko. Oma kysymyksensä on sukupuolen merkitys tässä kehityksessä, mutta tutkimuksessa ei analysoitu erikseen tyttöjen ja poikien hyvinvointitrendejä.

Kun hyvinvointi ymmärretään terveyttä laajemmin niin, että se kattaa myös elintason, yhteisyyden ja sosiaalisen identiteetin (esim. Allardt 1980; Allardt 1999), tarkasteltavaksi tulee muun muassa sukupuolen yhteys erilaisiin väestörakenteellisiin tekijöihin.

Jo yksinkertainen väestöllisten tekijöiden alueellinen tarkastelu havainnollistaa sitä, kuinka moni-ilmeinen on elinolojen ja sukupuolen välinen yhteys. Esimerkiksi 16–24-vuotiaiden väestöosuuksien maakunnittainen vaihtelu on varsin suurta. Vuonna 2005 Varsinais-Suomen ja Uudenmaan maakunnissa nuoria miehiä ja naisia oli käytännössä yhtä paljon, näissä maa-

kunnissa oli jopa hienoinen naisenemmistö. Myös Keski-Suomessa suhde oli tasainen: sataa naista kohden oli 103 miestä. Sen sijaan Etelä-Karjalassa, Kainuussa, Itä-Uudellamaalla ja Satakunnassa sataa naista kohden miehiä oli yli 110. Kun nuoret ovat parhaassa pariutumis- ja perheytymissiässä, suhde johtaa siihen, että sataa paria kohden uhkaa jäädä kymmenen ylijäämämiestä. Näin siinä tilanteessa, että heteroseksuaalinen pariutuminen olisi täydellistä eikä valikoivaa alueellista muuttoa olisi. Osa miehistä – kuten toisaalta myös naisista – löytää seuraa toisistaan, mutta sukupuolen mukaan valikoiva muuttoliike kasvattaa eroja entisestään.

Kysymys on siitä, että täysin riippumatta miesten parisuhdekelpoisuudesta, ns. peräkammarin pojista, jo yksin väestölliset alueerot vaikuttavat vahvasti sukupuolten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Muuttoliike suuntautuu voimakkaasti keskusalueille. Esimerkiksi vuonna 2003 suurimpia nuorten (18–30-vuotiaiden) menettäjiä olivat Kainuu, Etelä-Savo, Keski-Pohjanmaa ja Lappi, joista väkeä imivät etenkin Uusimaa ja Pirkanmaa (Gissler, Orre ja Puhakka 2004). Kun lähtöhalukkuus ja -mahdollisuudet vaihtelevat voimakkaasti sukupuolen mukaan siten, että nuoret naiset näyttävät olevan valmiimpia irrottautumaan kotiseudulta kuin miehet, sukupuoliero vinoutuu entisestään. Muuttoliikkeen työntövoiman muodostavat alueelliset työ- ja koulutusmahdollisuudet. Tässä alueellisen liikkuvuuden mielessä, nuoret naiset näyttävät olevan taitavampia oman tulevaisuutensa tekijöitä. Voisi jopa väittää, että naisille tulevaisuus on voimavara, jonka suunnitteleminen avaa uusia polkuja, kun moni nuori mies pikemmin rakentaa menneisyyden varaan jatkaen esimerkiksi kotitilaa tai perheen yrittäjä. Näille maajusseille etsitään parhaillaan morsiamia televisiota myöten ja internetkin lieventää nuorten sidonnaisuutta asuinpaikkaan, mutta orientaation eroja ne eivät poista.

Yhtä näiden prosessien lopputulemaa tai ainakin välitilinpäätöstä voidaan seurata asuntotilastoista. Kun kotitaloudet luokitellaan asutokunnan vanhimman iän ja sukupuolen

TAULUKKO 1. Yhden hengen asutokuntien osuus (%) kaikista asutokunnista maakunnan mukaan vuonna 2004 (25–29-vuotiaat)

Maakunta	Miehet	Naiset	Erotus
Uusimaa	25	32	+7
Itä-Uusimaa	21	22	+1
Varsinais-Suomi	23	32	+9
Satakunta	21	22	+1
Kanta-Häme	21	25	+4
Pirkanmaa	23	28	+5
Päijät-Häme	23	27	+4
Kymenlaakso	25	22	-3
Etelä-Karjala	27	26	-1
Etelä-Savo	22	26	+4
Pohjois-Savo	19	25	+6
Keski-Suomi	21	26	+5
Etelä-Pohjanmaa	16	21	+5
Pohjanmaa	22	27	+5
Keski-Pohjanmaa	16	21	+5
Pohjois-Pohjanmaa	18	22	+4
Kainuu	19	21	+2
Lappi	21	22	+1

Lähde: Altika, Tilastokeskus.

mukaan, varhaisaikuisista, siis 25–29-vuotiaista asuu yhden hengen asutokunnassa noin joka neljäs (taulukko 1). Jälleen alueelliset erot ovat suuria ja selviä ovat naisten ja miesten erotkin. Kun Uudellamaalla asuu yksin joka kolmas nainen, maan pohjois- ja luoteisosan maakunnissa vain viidennes naisista asuu yksin. Miehillä ero on samansuuntainen, mutta yksinasuvien osuudet pienempiä. Silti sukupuoliero vaihtelee voimakkaasti alueittain niin, että Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa selvästi suurempi osuus naisista kuin miehistä asuu yksin, kun esimerkiksi Itä-Uudellamaalla ja Lapissa yksinasuvia on yhtä suuri osuus. Itä-Suomen – Kymenlaakson ja Etelä-Karjalan maakunnat – erityispiirre on, että yksinasuvia miehiä on suurempi osuus kuin naisia.

Tilasto ei suoraan kerro pariutumisen yleisyydestä, mutta jotakin se kertoo yhteisyyden

aluekulttuurisista eroista: Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla nuori mies ei asu yksin, kun taas Etelä-Karjalassa miehen asuminen yksin ei ole mitenkään tavatonta. Eron taustalla on monia syitä, kuten miesvaltaisten alojen koulutuspaikkojen sijainti, paikalliset asuntomarkkinat ja kulttuuriset yhteisyystekijät. Vastaavasti yksinasuvat naiset sen sijaan kasautuvat maakuntiin, joissa suuret yliopistot ovat: Uudellemaalle, Varsinais-Suomeen ja Pirkanmaalle. Oli taustalla millaiset tekijät hyvänsä, niiden seurauksena joka tapauksessa on eroja siinä, kuinka yleinen tai erityinen ilmiö nuoren aikuisen yksinasuminen on ja kuinka siihen suhtaudutaan. Yksinasuvien kannalta merkitystä on silläkin havainnolla, että naiset ja miehet sijoittuvat eri alueille.

Edellä olevan tarkoitus ei ole väittää, että elinolot suoraan määräävät yhteisyyttä tai sosiaalista identiteettiä, vaan hahmotella niitä seurauksia, joita elinolojen sukupuolieroilla on muuhun hyvinvointiin. Tilastot kertovat lisäksi identiteetistä hyvin vajavaisesti ja sitä puolta hyvinvoinnista valottavat paremmin kirjan artikkelit. Esimerkiksi Kristiina Ojala työtovereineen osoittaa kirjoituksessaan, että vaikka paino ja ruumiin kuva ovat syvästi henkilökohtaisia kokemuksia, ne ovat myös vahvasti sukupuolittuneita kokemuksia. Niinpä kun Emilia katsoo peiliin, hän tarttuu muutosta toivoessaan todennäköisesti laihdutustuotteisiin, Oskari sen sijaan kaivaa sängyn alta käsipainot.

Yksi osa nuorten hyvinvoinnin ja sukupuolen moninaisessa yhteen kietoutumisessa ovat sosiaali- ja terveyspalvelut. Palvelut näyttävät olevan jo nykyisellään jonkin verran sukupuolen mukaan jäsentyneitä siinä mielessä, että tytöt ja pojat kohtaavat eri palvelut. Pelkistetysti tytöt kohtaavat lähinnä terveys- ja pojat turva- ja sosiaalipalvelut. Pelkistys ei luonnollisesti tee oikeutta palvelujen käytön todelliselle sukupuolijakaumalle, sillä esimerkiksi nuoret naiset ovat toimeentulotukiluukulla tyypillisempiä asiakkaita kuin nuoret miehet (ks. tarkemmin Tilasto-osio), mutta se osoittaa, kuinka vaativaa palvelujärjestelmässä on ottaa huomioon tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet ja kehityksen

erot. Erityinen kipupiste sijaitsee palveluiden sukupuoliherkkyydessä. Tyttöjen ja poikien keskinäisten kulttuuristen ja sosiaalisten erojen parempi tunnistaminen ja toiminnan suhteuttaminen niiden mukaan edistäisi myös huonosuorituksen kasautumisen ehkäisyä.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi. Kovat kimmat otsikoissa ja otsikoiden takana (2002). Teoksessa Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia (toim.) Tulkintoja tytöistä. Helsinki: SKS, 207–223.
- Allardt, Erik (1980). Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik (1999). Filosofinen ja sosiologinen hyvää elämää koskeva keskustelu terveystutkimuksen kannalta. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 36: 203–212.
- Gissler, Mika & Orre, Soili & Puhakka, Tiina (2004). Tilasto-osuus. Teoksessa Paju, Petri (toim.) Samaan aikaan toisaalla... Nuorten elinolot vuosikirja IV. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta ja Stakes, 18–56.
- Luopa, Pauliina & Pentikäinen, Minna & Jokela, Jukka (2006). Nuorten elinolot, terveys ja terveystottumukset 1996–2005. Työpapereita 25. Helsinki: Stakes.
- Luoto, Riitta & Viisainen, Kirsi & Kulmala, Ilona (2003). Sukupuoli ja terveys. Tampere: Vastapaino.
- Manderbacka, Kristiina (1998). Questions on survey questions on health. Tukholma: SOFI.
- Miles, Steven (2000). Youth lifestyles in a changing world. Guildford and King's Lynn: Open University Press.
- Rimpelä, Arja & Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lintonen, Tomi & Rimpelä, Matti (2005). Tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2005. Nuorten terveystapatutkimus 2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Rimpelä, Matti & Luopa, Pauliina & Räsänen, Minna & Jokela, Jukka. Nuorten hyvinvointi 1996–2005. Eriytyvätkö hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin kehityssuunnat? Teoksessa Kautto, Mikko (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 57–77.
- Scott, Sue & Jackson, Stevi (2005). Sexual literacy and the antinomies of late modernity. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Hakkarainen, Pekka & Laine, Sofia (toim.) Beyond health literacy. Julkaisuja 52. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura & Stakes, 89–102.
- SOTKANet. <http://www.sotkanet.fi>
- SVT (2005). Suomen tilastollinen vuosikirja. Helsinki: Tilastokeskus.

Oli-
sin ehkä itse
valmis ensimmäiseen
kertaan poikkikseni kans-
sa. Minua vain pelottaa
että sattuu eka kerta?
(tyttö, D)

Olen
15 vuotias poika ja
on tällänen asia: Harrastin
tyttöystävän kaa seksiä pari päivää
sitten ilman kondomia ja hän ei käyttä
mitään e-pillereitä. Laukesin hänen
sisäänsä. Hänellä on mahdollisuus kyllä
tulla raskaaksi mutta kuinka mahdollista
se on? Hän sanoi että usko pois että ei
tuu raskaaks, tosi pieni mahdollisuus.
Voitko kertoa että kuinka mah-
dollista on?
(poika, VL)

... Eli,
itse olen 16-vuotias
tyttö, aloitan lukion. Yläasteen
alussa olin vielä sosiaalinen ja puhe-
lias, mutta sitten syrjäydyin, kun kaveri-
porukka jätti. Siinä meni itseluottamus, ja
nykyään olen ujo, epävarma ja hiljainen. Mieli
tekisi kovasti osallistua keskusteluihin, mutta
pelkään sanovani jotain tyhmää. Välttelen
myös sosiaalisia tilanteita. Perusluonteeltani
olen todella puhelias, tiedän sen. Haluai-
sin vain uskaltautua saamaan jälleen
otteen ujoudestani.
(tyttö, D)

Olen
13-vuotias poi-
ka ja olen rakastunut
yhteen tyttöön. En vaan
kehtaa kysyä, kun olen tullut
ennen naurunalaiseksi. Mitä
olisi paras tehdä? En jaksa
oottaa!
(poika, VL)

Oon
14-vuotias jätkä
(täytän joulukuussa 15).
Musta tuntuu välillä et
oon kiinnostunu jatkista ja välillä
likoista. Sit rinnakkaisluokalla on
yks poika mihin oon ihastunu... en
tiiä onko se bi/homo enkä kehtais
kysyä ihan suoraan. Mitä kan-
nattais tehdä??
(poika, VL)

Kuu-
lin että 8.lk:lla te-
hään kysely päihhteistä. Niin
muistaako 9.lk:lla oleva mitä siinä
kysyttiin?
Ja kannattaaks siihe valehella esim.
tupakan poltosta?
Jos vaikka vastaa sinne että polttaa
tai on juonut alkoholia enemmän kuin
maistaakseen, miten terkkari / lääkäri
reagoi? Lähteekö juttu siitä eteen-
päi mitenkää?
(*tyttö, D*)

Olen
15v. urheilullinen
poika, pituus n. 164cm
ja paino n. 47kg. Minua
mietityttää onko minussa jotain
vikaa tai voiko jotain sairautta olla
olemassa, jossa murros ikää ei tule
tai että kivekset tuottavat liian
vähän testosteronia? ...
(*poika, VL*)

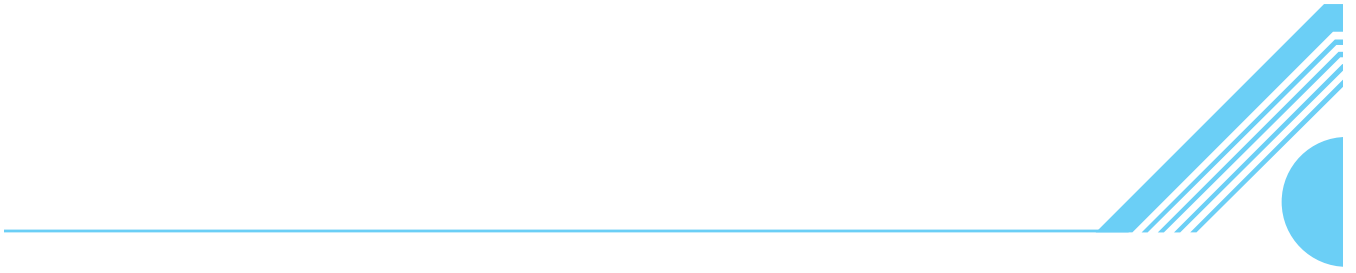
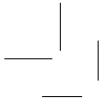
En nyt
siis todellakaan ha-
luu saarnata tai mitään :D
kyselen vaan ku kävi mietityt-
tämään että polttaako (demittäjistä)
hirmusen moni :) tai onko joku entinen
tupakoitsija, joka on lopettanut?
Ite en oo nyt kuukauteen polttanu kun-
nolla, tätä ennen 1 ½ vuotta. Jämiä tulee
sillon tällön otettua, tapariippuvuus päällä
:) Osaako joku neuvoa miten kokonaan
irti?
(*tyttö, D*)

Olen
13-vuotias poika.
Haluaisin kysyä, että onko
normaalia että minun ikäinen
poika tykkää omasta luokkakaveris-
ta, joka on sama sukupuolta. Minulle
on myös käynyt että yks poika tuli vas-
taan kerran ja sen jälkeen olen ajatellut
häntä enkä oikein saanut häntä pois
mielestä. Olen nähnyt hänestä
untakin. Olenko homo?
(*poika, VL*)

Lähteet

Väestöliitto. Väestöliiton Seksuaaliterveysklinikan Nettipalvelu, jossa omana osiona on Nuorten Nettipalvelu (http://www.vaestoliitto.fi/seksuaaliterveys/seksuaaliterveysklinikan_nettipa/nuoret/), jota ylläpitää Nuorten Avoimet Ovet. Kysymyspalstalla asiantuntijat vastaavat nuorten kysymyksiin. (VL)

Demi.fi. Nuorten ja aikuistuvien tyttöjen lehti Demi, jonka demi.fi -nettisivuston keskustelupalstalta (<http://demi.fi/forum/>) tekstikatkelmat on poimittu. Katkelmista on poistettu nimimerkit ja muut tunnistetiedot mahdollisesti ilmoitettua ikää lukuun ottamatta. (D)

OSA I

PERUSTILASTOAINEISTO

MIKA GISSLER,
TIINA PUHAKKA,
MIKA VUORI &
SAKARI KARVONEN

POIKIEN JA TYTTÖJEN HYVINVOINTI JA TERVEYS TILASTOINA

Tytöt ja naiset raportoivat enemmän sairauksia ja oireita kuin pojat ja miehet, mutta miehet kuolevat naisia varhemmin. Useimmiten ilmiötä on selitetty miesten epäedullisilla elintavoilla: stressillä, liiallisella alkoholin käytöllä, tupakoinnilla ja epäterveellisellä ruokavaliolla. Kansanterveystutkimuksessa on esille tuotu myös toinen, biologiaan perustuva selitys. Tämän niin sanotun ohjelmointiteorian mukaan sikiökauden tai varhaislapsuuden ja nuoruuden terveysongelmat aiheuttavat suuremman riskin sairastua aikuisuudessa ja kuolla ennenaikaisesti. Näitä elämänsä alkuvaiheen ongelmia on pojilla enemmän kuin tytöillä. Tässä Nuorten elinolot -vuosikirjan tilasto-osuudessa pohditaan, miten terveyden ja hyvinvoinnin sukupuolierot näkyvät alle 30-vuotiailla ja miten ne mahdollisesti vaikuttavat aikuisiän terveyteen ja hyvinvointiin. Käytettävissä olevien aineistojen vuoksi hyvinvointia ja terveyttä mitataan pääasiassa sosiaalisilla ongelmilla ja sairastavuudella. Tiedot perustuvat etupäässä Stakesin keräämiin ja julkaisemiin tilasto-, rekisteri- ja kyselyaineistoihin, kuten Kouluterveyskyselyyn sekä SOT-KAnet verkkopalvelun tietoihin. Tiedot kattavat myös muiden tiedontuottajien aineistoja, mm. Kansaneläkelaitoksesta ja Tilastokeskuksesta.

Varhaislapsuuden terveysongelmat

Poikia syntyy hiukan enemmän kuin tyttöjä: keskimäärin 106 poikaa sataa tyttöä kohden

(Davis ym. 1998). Monissa länsimaissa on tämä suhde kuitenkin pienentynyt. Suomessa yllettiin vakiona pidettyyn suhteeseen vielä 1970-luvun puolivälissä, mutta syntymärekisterin mukaan vuosituhannen vaihteen jälkeen syntyi enää 104 poikaa sataa tyttöä kohden. Poikien vähentymisen syistä ei ole yksimielisyyttä. Muutokset vanhempien iässä, heidän ikäerossaan tai lapsen syntymäjärjestyksessä eivät ilmiötä selitä (Vartiainen ym. 1999). Tanskassa on syyksi epäilty seuraavien seikkojen yhteisvaikutusta: perheeseen pieneminen, biologinen heterogeenisuus – pojan synnyttäneen naisen synnyttää todennäköisemmin tytön seuraavissa synnytyksissä – ja vanhempien lapsen sukupuolta koskevat toiveet (Biggar ym. 1999). Ympäristömyrkköjen ja erityisesti hormonilääkkeiden vaikutuksesta kiistellään, sillä vähenevä trendi on jatkunut jo ennen teollistumisen alkua (Vartiainen ym. 1999).

Stakesin syntymärekisterin tiedot osoittavat, että vastasyntyneillä pojilla on enemmän terveysongelmia kuin tytöillä. Pojilla on tyttöjä suurempi todennäköisyys syntyä ennenaikaisina: vuosina 2003–2005 pojista 6,1 prosenttia, mutta tytöistä 5,3 prosenttia syntyi ennen 37. raskausviikkoa. Suomalaispojat ovat keskimäärin vajaan sentin pitempiä ja painavat runsaat 120 grammaa enemmän kuin tytöt. Siksi pienipainoisuus eli alle 2 500 gramman syntymäpaino oli pojilla (4,0 %) harvinaisempaa kuin tytöillä (4,6 %).

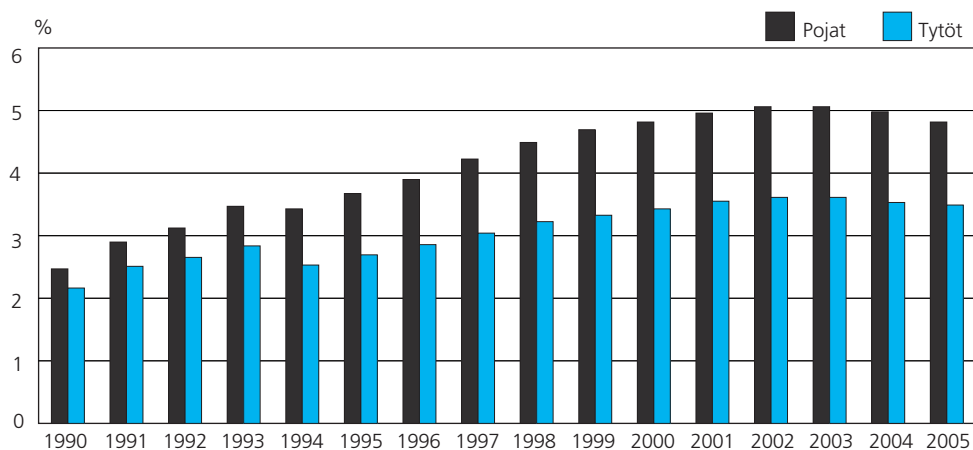
Poikien perinataalikuolleisuus (kuolleena syntyneiden ja ensimmäisen elinviikon aikana kuolleiden määrä tuhatta syntyneestä lasta kohden) on korkeampi kuin tytöillä: 5,3 ja 5,0 vuosina 2002–2004. Kuolleisuuden sukupuoliero kasvaa yli kaksinkertaiseksi, jos vakioidaan poikien korkeampi syntymäpaino: 5,6/1000 ja 4,9/1000. Myös synnyttämiä epämuodostumia todetaan pojilla (2,9 %) jonkin verran enemmän kuin tytöillä (2,5 %). Ero on edelleen selvä, mutta pienempi (2,8 % ja 2,5 %), kun pojilla helpommin havaittavissa olevat sukuelinten epämuodostumat jätetään huomioimatta.

Myös lapsuudessa pojilla on enemmän terveysongelmia kuin tytöillä. Seurattaessa kaikkia Suomessa vuonna 1987 syntyneitä yli 60 000 lasta kouluiän alkuvuosiin saakka (Gissler 1999), olivat pojat olleet seitsemään ikävuoteen mennessä tyttöjä todennäköisemmin sairaalahoidossa (45 % ja 35 %), saaneet Kansaneläkelaitoksen hoitotukea (11,3 % ja 8,8 %) tai erityiskorvattavan lääkkeen oikeuden (5,1 % ja 4,5 %). Pojilla oli myös diagnosoitu enemmän astmaa (4,2 % ja 2,6 %), kehityksen viivästymistä (1,7 % ja 0,5 %), epilepsiaa (0,7 % ja 0,6 %) ja kehitysvammaisuutta (0,7 % ja 0,5 %). Sen sijaan diabeteslääkityksessä ei sukupuolieroja ollut (0,3 %). Samassa tutkimuksessa kerättiin tiedot entisen Uudenmaan läänin alueella yhdeksän vuoden iässä asuneiden lasten

koulumuodosta. Pojilla oli tyttöjä enemmän sekä viivästynyttä koulun aloittamista (2,0 % ja 0,7 %) että erityisopetusta joko henkisten tai ruumiillisten syiden vuoksi (4,1 % ja 2,9 %).

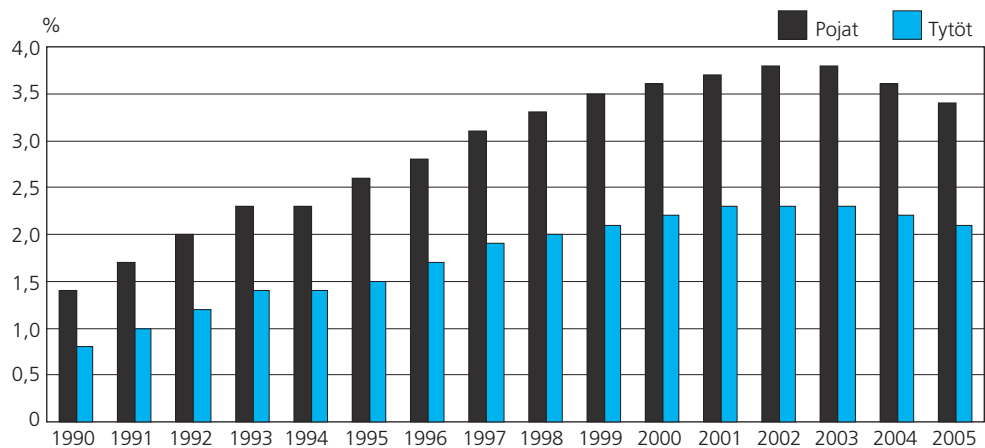
Lääkkeiden käyttö

Vanhempia lapsia ja nuoria tarkastellessa on alle 16-vuotiailla pojilla tyttöjä enemmän erityiskorvattavien lääkkeiden oikeuksia (+ 38 %) (kuvio 1). Yleisin nuorten erityiskorvauksen piirissä oleva lääke on astma (kuvio 2). Sen korvausoikeuksia on pojilla merkittävästi tyttöjä enemmän (+ 62 %). Sukupuolierot epilepsiaan ja diabetekseen sairastumisessa ovat pienet, mutta tytöillä on kaksinkertainen määrä erityiskorvauksia reumaattisen niveltulehduksen (niveltulehduksen) vuoksi.

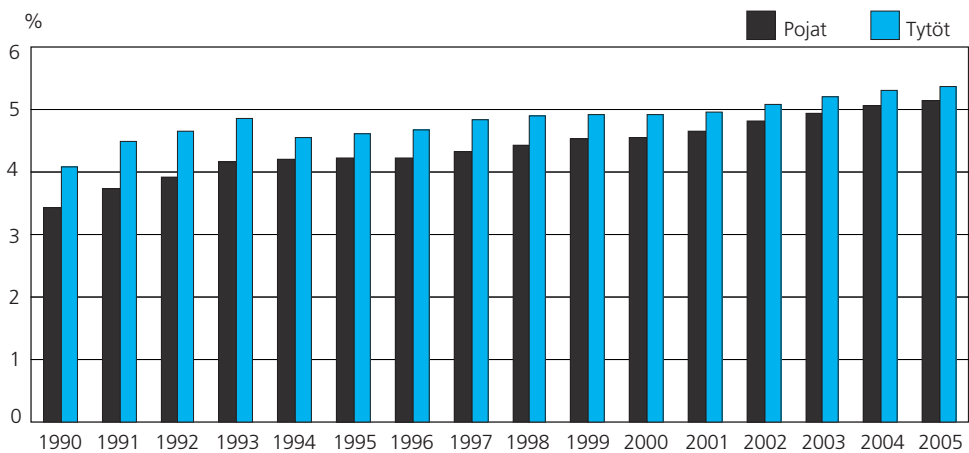
KUVIO 1. Erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettuja 0–15-vuotiaita, % vastaavanikäisistä sukupuolittain vuosina 1990–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

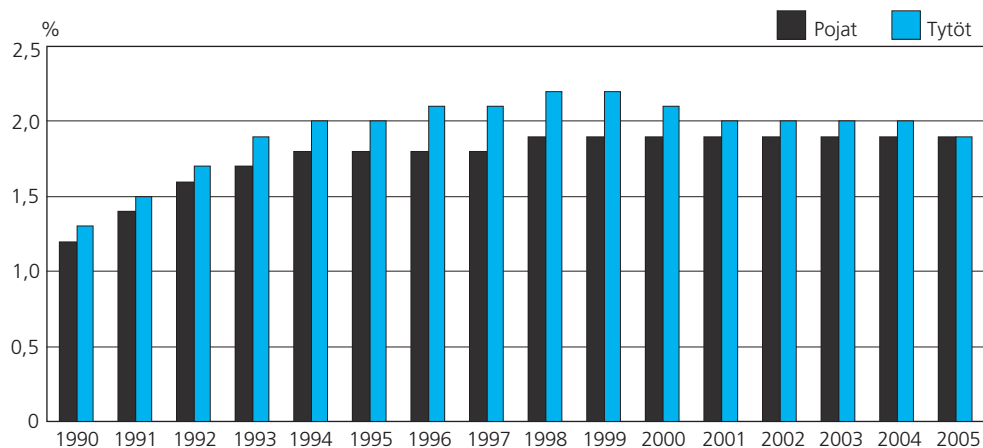
KUVIO 2. Erityiskorvattaviin lääkkeisiin astman vuoksi oikeutettuja 0–15-vuotiaita, % vastaavanikäisestä väestöstä sukupuolittain vuosina 1990–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

KUVIO 3. Erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettuja 16–24-vuotiaita, % vastaavanikäisestä väestöstä sukupuolittain vuosina 1990–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

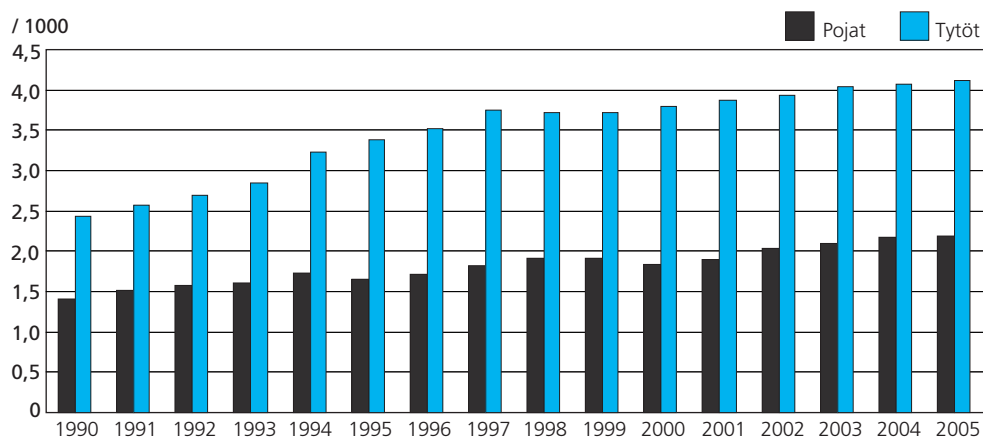

KUVIO 4. Erityiskorvattaviin lääkkeisiin astman vuoksi oikeutettuja 16–24-vuotiaita, % vastaavanikäisestä väestöstä sukupuolittain vuosina 1990–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

16–24-vuotiailla sukupuolierot ovat uusimmissa tilastossa lähes kadonneet niin kaikissa erityiskorvauksissa kuin astmassa (kuviot 3 ja

4). Poikkeuksen tekee jälleen nivelreuma, jonka sukupuoliero on yhtä suuri kuin alle 16-vuotiailla (kuvio 5).

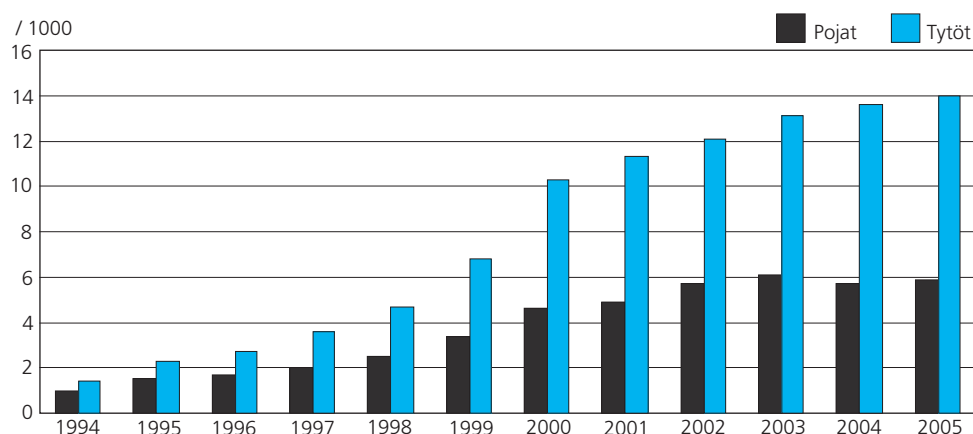

KUVIO 5. Erityiskorvattaviin lääkkeisiin reumaattisen niveltulehduksen (nivelreuman) vuoksi oikeutettuja 16–24-vuotiaita tuhatta vastaavanikäistä kohti sukupuolittain vuosina 1990–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

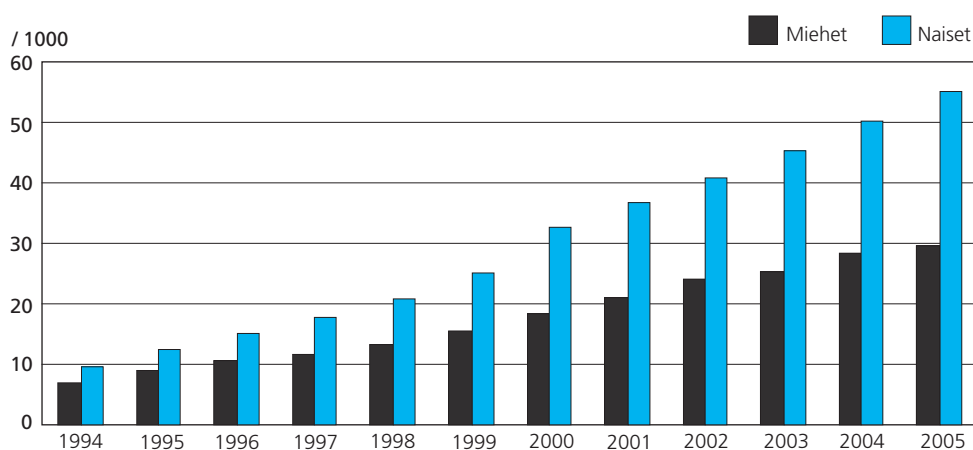
Mielenterveysongelmien vuoksi lääkitystä saaneiden määrä on kasvanut kummallakin sukupuolella. Alle 12-vuotiaat pojat käyttävät masennuslääkkeitä yli kaksi kertaa enemmän kuin tytöt, kun taas 13–17-vuotiailla suhde on päinvastainen: masennuslääkkeitä käyttäviä

tyttöjä on yli kaksi kertaa enemmän kuin poikia ja naisia on lähes kaksi kertaa enemmän kuin 18–24-vuotiaita miehiä (kuviot 6 ja 7). Viimeisten kymmenen vuoden aikana sukupuolierot ovat kasvaneet kaikissa ikäryhmissä selvästi.

KUVIO 6. Depressiolääkkeistä korvausta saaneet 13–17-vuotiaat tuhatta vastaavanikäistä kohti sukupuolittain vuosina 1994–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

KUVIO 7. Depressiolääkkeistä korvausta saaneet 18–24-vuotiaat tuhatta vastaavanikäistä kohti sukupuolittain vuosina 1994–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

Oireet ja pitkäaikaissairastavuus

Kyselytutkimusten perusteella nuoret tytöt raportoivat poikia enemmän erilaisia psyykkisiä ja ruumiillisia oireita, kuten selkä- ja niskakipuja sekä päänsärkyä (Karvonen ym. 2000). Esimerkiksi vuoden 2005 kouluterveyskyselyn mukaan niska- tai hartiakivut vaivasivat vähintään kerran viikossa 37 prosenttia tytöistä, mutta vain 20 prosenttia pojista. Vastaavasti jännittyneeksi tai hermostuneeksi koki itsensä 30 prosenttia yläasteen 9. luokan tytöistä ja 19 prosenttia pojista. (<http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2005/terveys05.htm>.)

Kansanterveyslaitoksen vuonna 2000 tekemässä terveystarkastustutkimuksessa joka neljäs 18–29-vuotias raportoi jonkin pitkäaikaissairauden (Kansanterveyslaitos 2005). Sukupuolten välillä ei ole eroa, samoin kuin ei myöskään itse raportoidun astman (8 %), haittaavan allergian (31 %) tai pitkäaikaisen selkäsairauden (14 %) raportointeiden osuuksissa. Sen sijaan nuorilla miehillä on nuoria naisia enemmän tapaturman aiheuttamia pysyviä vammoja (9 % ja 4 %). Naisilla on puolestaan enemmän pitkäaikaista ihosairautta (18 % ja 9 %), vaikeaa päänsärkyä (18 % ja 10 %), vakavaa masennusta (18 % ja 6 %) sekä psyykkistä kuormittuneisuutta (20 % ja 13 %). Oman koetun terveyden hyväksi tai melko hyväksi kokeminen on yhtä yleistä kummallakin sukupuolella: naisilla 90 prosenttia ja miehillä 88 prosenttia. Naiset arvioivat kuitenkin oman elämänhallintansa miehiä useammin erittäin hyväksi tai hyväksi: 89 prosenttia ja 83 prosenttia.

Terveydenhuollon palvelut

Alle kouluikäisillä ovat sukupuolten väliset erot terveydenhuollon palveluiden käytössä pieniä, mutta peruskouluikäiset pojat käyvät tyttöjä enemmän lääkärissä terveyskeskuksessa, sairaalan poliklinikalla ja yksityislääkärillä. Sen sijaan 15 vuotta täyttäneet naiset käyvät keskimäärin vuodessa yhden kerran enemmän lääkärissä kuin samanikäiset miehet, ja tämä sukupuoliero säilyy eläkeikään saakka. Nuoret naiset myös käyvät terveydenhoitajalla miehiä

enemmän. Osittain nuorten tyttöjen ja naisten terveydenhuollon palveluiden käyttö liittyy lisääntymis- ja seksuaaliterveyteen: ehkäisyyn, kuukautisiin, gynekologisiin tutkimuksiin sekä raskauteen ja synnytykseen. Lääkärin tekemiä terveystarkastuksia on aikuisikäisillä naisilla miehiä enemmän. Poikkeuksena ovat parikymppiset nuoret miehet, joilla näitä tarkastuksia on tyttöjä enemmän ajokortti- ja kutsuntatarkastusten vuoksi (Gissler 2003).

Stakesin hoitoilmoitusrekisterin mukaan sairaalahoidoissa on merkittävät sukupuolierot. Vuosien 2003–2005 hoitoilmoitusrekisterin mukaan pojilla on kolmeentoista ikävuoteen asti tyttöjä enemmän sairaalahoitoa niin potilaana olleiden osuudella, hoitajaksojen määrällä kuin hoitopäivien määrällä mitattuna. Teini-ikäiset, 14–18-vuotiaat tytöt ovat poikia enemmän sairaalahoidossa, erityisesti mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden sekä tuki- ja liikuntaelinten sairauksien vuoksi. Mielenterveyshäiriöiden kohdalla nuorilla tytöillä on yli kolminkertainen määrä sairaalahoitoa vaatinutta masennusta. Laihuushäiriöiden osalta tyttöjen sairaalahoitojen määrä on yli kaksikymmentäkertainen. Tuki- ja liikuntaelinten sairauksista tytöillä on poikia enemmän erityisesti niveltulehdusta ja muita nivelsairauksia, skolioosia eli kierselkäisyyttä sekä polvilumpion sairauksia. Jo teini-ikäisillä kasvattavat sukupuoliero raskaudesta ja synnytyksestä johtuvat sairaalahoidot, joiden osuus on 12 prosenttia kaikista sairaalahoidosta tässä ikäluokassa. Pojilla on sen sijaan yli kaksinkertainen määrä sairaalahoitaja tapaturmien vuoksi.

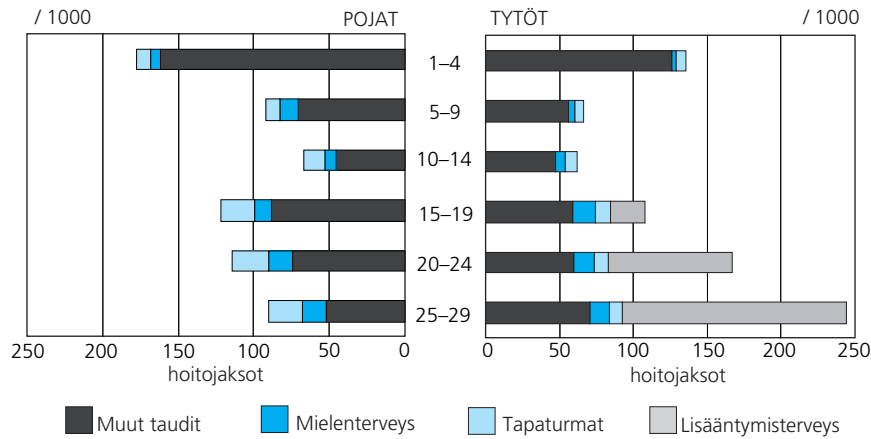
19–20-vuotiaat miehet ovat naisia enemmän sairaalahoidossa. Merkittävin selittäjä on miesten yli kahdeksankertaiset sairaalahoitomäärät tartuntatauti- ja hengitystieinfektioiden vuoksi. Tavallisesti nämä taudit hoidetaan kotona tai avoterveydenhuollossa, mutta asevelvollisuutta suorittavat hoidetaan varusmiessairaaloissa. Kuten nuoremmassakin ikäryhmissä ovat tämänikäiset miehet sairaalahoidossa tapaturmien vuoksi kolme kertaa naisia useammin. Sukupuoliero sen sijaan tasoittaa raskaudesta

tai synnytyksestä johtuvat sairaalahoidot, joiden osuus naisilla on 15 prosenttia.

Alle 15-vuotiailla pojilla on tyttöjä enemmän erikoissairaanhoidon käyntejä niin somaattisessa kuin psykiatrisessa sairaanhoidossa, kun taas 15 vuotta täyttäneillä tytöillä ja naisilla on käyntejä enemmän. Erityisen suuri sukupuolten välinen ero on 15–19-vuotiaiden psykiatrisessa hoidossa: pojilla on 236 käyntiä tuhatta asukasta kohti vuodessa, kun tytöillä vastaava väestöön suhteutettu luku on lähes 678. Lasten ja nuorisopsykiatrian käynnit ovat lisääntyneet selvästi viime vuosina. Nuorisopsykiatrian käynnit kaksinkertaistuivat ja lastenpsykiatrian käynnit lähes kaksinkertaistuivat vuodesta 1994 vuoteen 2004 (Stakes 2006). Sukupuolten välisten erojen muutoksesta ei ole tietoa, koska käyntejä ei ole vielä kauaa tilastoitu sukupuolittain, mutta edellä esitetyt depressiolääkkeiden käytön sukupuolierot antavat osviittaa.

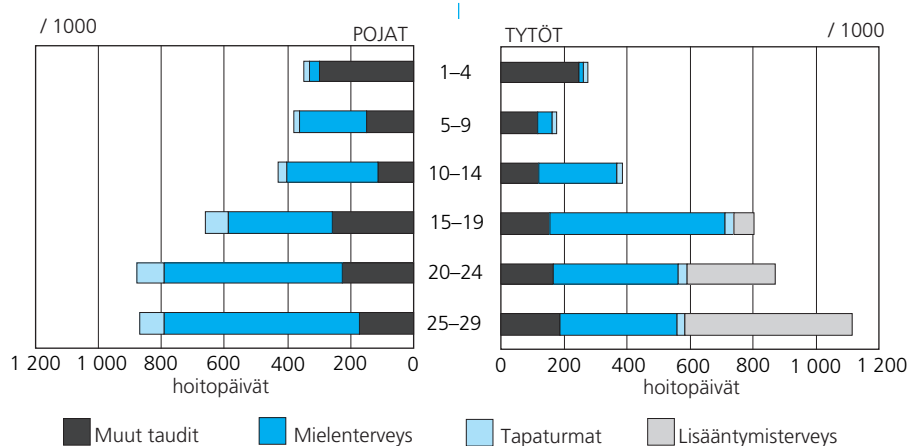
Kaksikymmentä vuotta täytettyään naiset

ovat merkittävästi miehiä enemmän sairaalahoidossa. Yhteensä 29 prosenttia 21–30-vuotiaiden naisten sairaalahoidoista johtuu raskaudesta tai synnytyksestä, mutta muita sairaalahaitoja tämän ikäryhmän miehillä on naisia enemmän. Miehet ovat naisia enemmän sairaalahoidossa mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden vuoksi, erityisesti skitsofrenian vuoksi (kaksinkertainen määrä) sekä alkoholin käytön tai lääkeaineiden väärinkäytön vuoksi (lähes nelinkertainen määrä). Kuten nuoremmassakin ikäryhmissä, miehet ovat enemmän sairaalahoidossa tapaturmien vuoksi (2,5-kertainen määrä). Naisilla on sen sijaan miehiä enemmän virtsa- ja sukupuolielinten sairauksia, erityisesti munuaistulehduksia sekä ei-tulehduksellisia sukupuolielinten sairauksia. Mielenterveysongelmia tarkastellessa havaitaan, että naisia hoidetaan sairaalassa kaksi kertaa enemmän kuin miehiä persoonallisuushäiriöiden vuoksi. (Kuviot 8 ja 9.)

KUVIO 8. 1–29-vuotiaiden sairaalahoitajaksot tuhatta asukasta kohti sukupuolittain vuosina 2003–2005.

Lähde: Stakesin hoitoilmoitusrekisteri.

KUVIO 9. 1–29-vuotiaiden sairaalahoitopäivien määrä tuhatta asukasta kohti sukupuolittain vuosina 2003–2005.

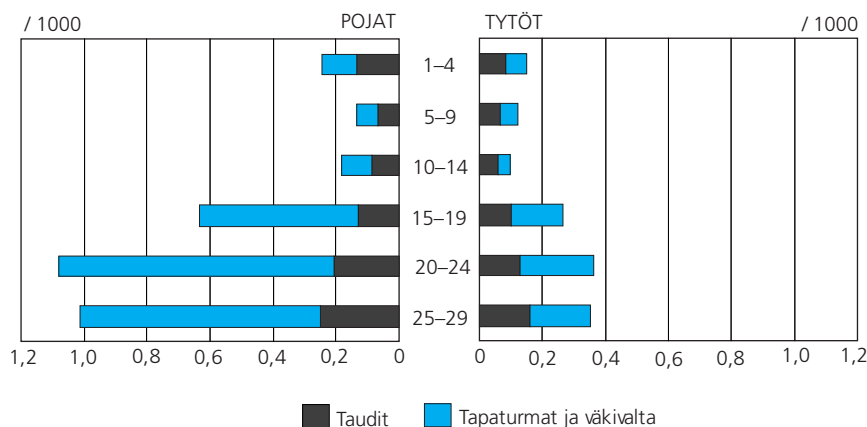
Lähde: Stakesin hoitoilmoitusrekisteri.

Terveystenhuollon palveluiden käytön sukupuolierot eivät välttämättä johdu biologisista terveyseroista, vaan myös erilaisesta hoitoon hakeutumisesta tai terveydenhuollon henkilöstön erilaisesta suhtautumisesta eri sukupuoliin. Käytettävissä olevista tilastoista ei vahvistusta näille selityksille löydy, mutta sukupuolten väliset terveyspalveluiden käyttöerot voivat selittyä biologisilla, sosiaalisilla ja kulttuurisilla eroilla sekä niiden yhteisvaikutuksilla (Kokko 1988).

Kuolleisuus

Ensimmäisen ikävuoden jälkeen lasten ja nuorten kuolemat ovat hyvin harvinaisia. Vuosittain kymmenestä tuhannesta 1–14-vuotiaasta kuolee alle kaksi. Poikien tautikuolleisuus on 36 prosenttia tyttöjä korkeampaa ja vastaavasti tapaturma- ja väkivaltakuolleisuus on 73

prosenttia tyttöjä korkeampaa. Sukupuolierot korostuvat yli 15-vuotiailla. Poikien tautikuolleisuus on noin puolet tyttöjä korkeampaa, mutta varsinaiset erot syntyvät tapaturma- ja väkivaltakuolleisuudessa. 15–29-vuotiailla miehillä on kolmin-nelinkertainen riski kuolla tapaturmaisesti tai väkivaltaan samanikäisiin naisiin nähden (kuvio 10). Vuosina 2002–2004 keskimäärin 168 tämänikäistä miestä kuoli tapaturmissa, 160 tappoi itsensä ja 15 tapettiin tai murhattiin. Naisilla vastaavat tapausmäärät olivat 44, 41 ja 7. Sosiaali- ja terveysministeriön Terveys 2015 -kansanterveysohjelma onkin nostanut esille juuri nuorten miesten väkivaltaiset kuolemat, joiden määrää halutaan vähentää selvästi (Terveys 2015 -kansanterveysohjelma, STM 2001).

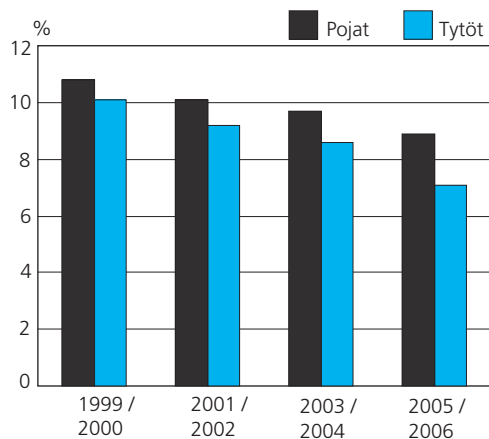

KUVIO 10. 1–29-vuotiaiden kuolleisuus tuhatta asukasta kohti sukupuolittain vuosina 2002–2004.
Lähde: Tilastokeskuksen kuolemansytilastot.

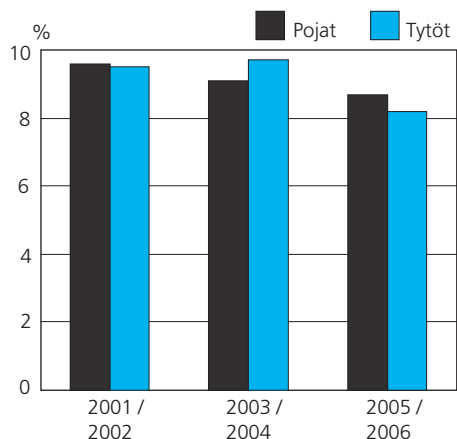
Terveyskäyttäytyminen

Perinteisesti naisten terveystietoisuus on ollut terveyttä edistävämpää kuin miehillä, esimerkiksi tupakoinnin, alkoholin, huumeiden, ravintotottumusten ja liikunnan suhteen (Helakorpi ym. 2005). Esimerkiksi rasvaista maitoa käyttää yli 40 prosenttia 18–29-vuotiaista miehistä, mutta alle 20 prosenttia naisista. Kasviksia päivittäin ei syö 55 prosenttia miehistä, mutta 43 prosenttia naisista. Liian lyhyttä eli alle kuuden tunnin yöunta nukkuu 14 prosenttia miehistä ja 5 prosenttia naisista. Hampaitansa harvemmin kuin kaksi kertaa päivässä harjaa 47 prosenttia naisista ja 19 prosenttia miehistä. Elintavat näkyvät myös ylipainoisten osuudessa. 18–29-vuotiaista naisista vajaat neljännes on ylipainoisia ja 7 prosenttia lihavia, kun miehistä ylipainoisia on runsas kolmannes ja lihavia 8 prosenttia (Kansanterveyslaitos 2005). Erot näkyvät jo kouluiässä, sillä jo yläasteikäiset pojat raportoivat tyttöjä vähemmän yhteistä ateriointia ja ravintositusten noudattamista (Karvonen ym. 2000).

Liikunnallisesti passiivisia eli harvemmin kuin kerran viikossa liikuntaa harrastavia on enemmän miesten kuin naisten keskuudessa (Helakorpi ym. 2005). Vastaava ero ilmenee jo nuoruudessa poikien ja tyttöjen välillä, vaikka erot ovatkin melko pieniä. Vähemmän kuin yksi kymmenestä yläasteikäisestä ja lukiolaisesta on liikunnallisesti passiivinen (kuvio 11 ja 12). Harvemmin kuin viikoittain liikuntaa harrastavien osuus on hieman vähentynyt 2000-luvun kuluessa, samalla kun liikunnallisesti aktiivisten nuorten osuus on hieman lisääntynyt. Päinvastoin kuin liikunnallisesti passiivisten osalta voisi kuvitella, harrastavat pojat yleisemmin aktiivisesti liikuntaa tyttöihin nähden (Vuori ym. 2004). Nuorten varttuessa sukupuolten väliset erot kumoutuvat niin, että aktiivisesti liikuntaa harrastaa aikuisista miehistä pienempi osuus kuin naisista (Helakorpi ym. 2005).

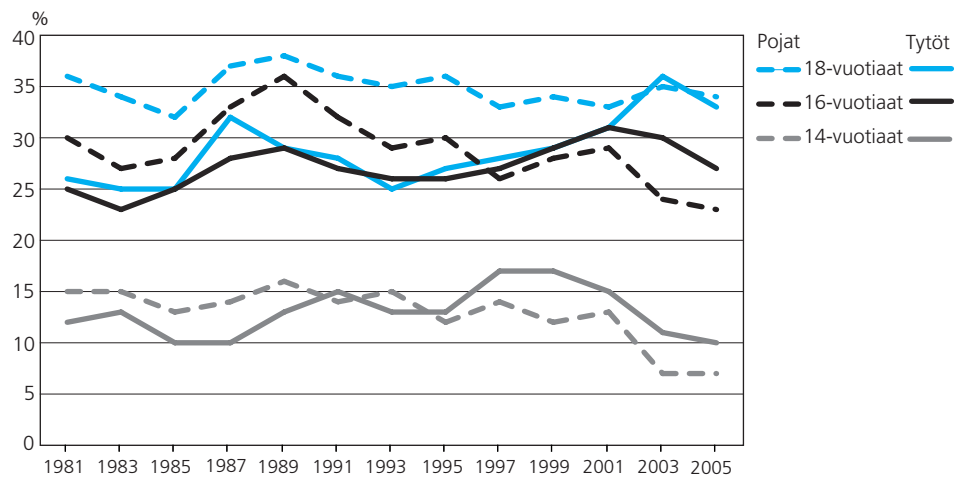
KUVIO 11. Liikunnan harrastusta harvemmin kuin kerran viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista sukupuolittain vuosina 1999/2000–2005/2006. Lähde: Kouluterveyskysely, Stakes.

KUVIO 12. Liikunnan harrastusta harvemmin kuin kerran viikossa, % lukion 1. ja 2. vk:n oppilaista sukupuolittain vuosina 2001/2002–2005/2006. Lähde: Kouluterveyskysely, Stakes.

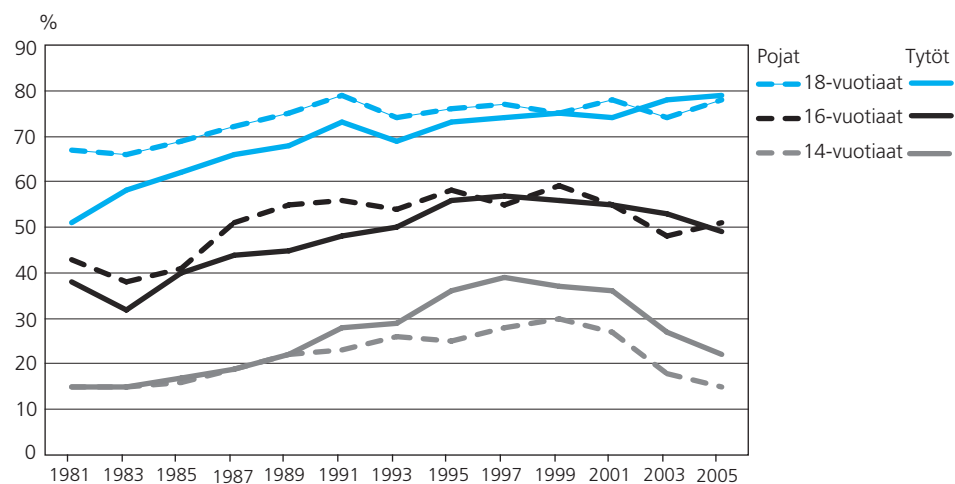
Sukupuolten väliset terveyskäyttäytymisen erot ovat pienentyneet, osittain jo 1960-luvulta lähtien. Raittiiden naisten osuus väheni 39 prosentista 9 prosenttiin vuosina 1968–2004, kun miesten kohdalla raittiiden osuus väheni 12 prosentista 6 prosenttiin (Stakes 2005). Nuorten terveystapatutkimuksen mukaan vain harvoilla 12-vuotiailla on kokemuksia alkoholista, tupakasta tai huumetarjonnasta, eikä sukupuolten välillä ole eroa. Sen sijaan 14-vuotiaista tyttöjen alkoholin käyttö ja tupakointi ohitti poikien tason 1990-luvulla (kuviot 13 ja 14). Vuoden 2005 tutkimuksen mukaan 22 prosenttia tytöistä, mutta vain 15 prosenttia pojista ilmoitti käyttävänsä alkoholia kerran kuukaudessa. Vastaavasti tosihumalaan itsensä vähintään kerran juo 7 prosenttia tytöistä ja 4 prosenttia pojista. Vaikka 14-vuotiaista päivittäin tupakoivien osuus on vähentynyt, on tyttöjen osuus edelleen poikia korkeampi (10 % ja 7 %). Vastaavanlainen vähenevä trendi ja sukupuoliero voidaan havaita huumetarjontaa kohdanneiden osuudessa (6 % ja 4 %).

Alkoholia vähintään kerran kuukaudesta käyttää puolet 16-vuotiaista ja neljä viidestä 18-vuotiaista, eikä sukupuolten välillä ole eroja: Sen sijaan humalahakuisuus on pojilla (22 % ja 41 %) yleisempää kuin tytöillä (18 % ja 32 %). 16-vuotiaat tytöt tupakoivat poikia enemmän (27 % ja 23 %), mutta huumetarjonnan kokemisessa ei ole sukupuolieroja (12 %). 18-vuotiaiden tupakoinnissa ei ole sukupuolieroja, mutta pojat ovat kokeneet tyttöjä enemmän huumetarjontaa (21 % ja 16 %). (Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2005.)

KUVIO 13. Päivittäin savukkeita polttaneiden osuus (%) 14–18-vuotiaista sukupuolen mukaan vuosina 1981–2005.

Lähde: Nuorten terveystapatutkimus; Tampereen yliopiston terveystieteen laitos.

KUVIO 14. Alkoholia vähintään kerran kuukaudessa juovat 14–18-vuotiaat (%) sukupuolen mukaan vuosina 1981–2005.

Lähde: Nuorten terveystapatutkimus; Tampereen yliopiston terveystieteen laitos.

Kansainvälisessä ESPAD-tutkimuksessa kerätään tietoja noin 15-vuotiaiden päihteiden käytöstä eri Euroopan maissa. Suomen tulokset ovat yhteneväiset muiden nuoria koskevien kyselytutkimusten tulosten kanssa, mutta kansainvälinen näkökulma on mielenkiintoinen. Valtaosassa vuoden 2003 tutkimukseen osallistuneista maista pojat tupakoivat enemmän, käyttivät enemmän alkoholia ja heillä oli useammin huumekokeiluita. Kahdeksassa maassa sukupuolten väliset erot olivat pienet ja näitä voitaisiinkin kutsua päihteiden käytön suhteen ”tasa-arvomaiksi”. Pohjoiseurooppalaisten maiden (Färsaaret, Islanti, Ruotsi, Saksa ja Tanska) lisäksi näihin kuuluivat Bulgaria, Kreikka ja Ranska. Sen sijaan Suomi kuului kolmanteen ryhmään, jossa päihteiden käyttö oli tytöillä yleisempää kuin pojilla. Suomen lisäksi tähän ”tyttöpäihdemaiden” ryhmään kuuluvat Brittein saaret (Irlanti, Iso-Britannia ja Man-saari) sekä Grönlanti ja Norja. (ESPAD 2003.)

Seksuaali- ja lisääntymisterveys

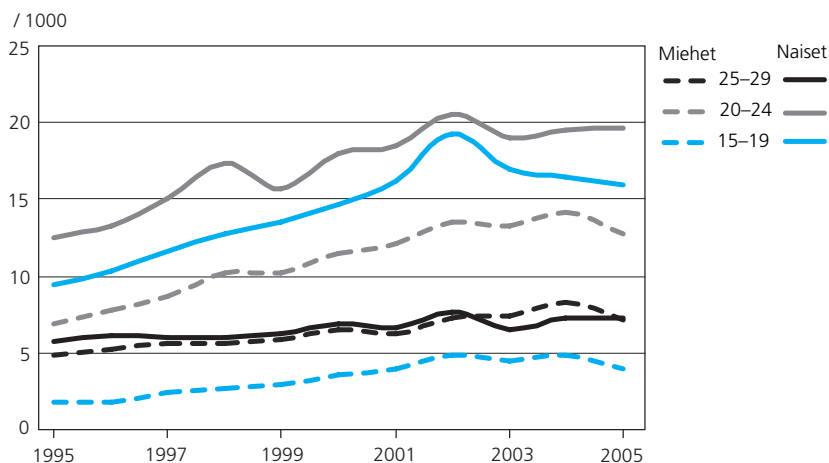
Tytöt kehittyvät poikia nopeammin, mutta sukupuolierot ovat kaventuneet. Tyttöjen sukukypsyysden saavuttamista kuvaava kuukautisten keskimääräinen alkamisikä varhentui 1980- ja 1990-luvun alkupuolella, mutta tasaantui sen jälkeen noin 13 vuoteen. Kun mittapuuna on siemensyöksyjen alkamisikä, pojat saavuttivat sukukypsyysden vielä 1980-luvun alussa yli 14-vuotiaana. Vuonna 2003 kypsyys saavutettiin vain hiukan yli 13-vuotiaana, eikä tyttöjen kaltaista tasaantumista havaita (Rimpelä ym. 2004).

Varhaisemman kypsyymisensä vuoksi tytöt saavat myös poikia aiemmin ensimmäiset sukupuolikokemuksensa. Kouluterveyskyselyn mukaan yhdynnässä ilmoitti olleensa 15 prosenttia kahdeksaluokkalaisista pojista ja 18 prosenttia samanikäisistä tytöistä. Vuotta vanhemmilla vastaavat luvut ovat 25 prosenttia ja 33 prosenttia (Gissler 2006).

Koko väestön kattavien seksitutkimusten mukaan miesten ensimmäisen yhdynnän ajoittuminen on aikaistunut vain vähän: keski-ikä oli 18,3 vuotta 1970-luvun alussa ja 18,1 vuotta vuonna 1999. 1970-luvun loppupuolella syntyneet miehet aloittivat yhdyntänsä vuotta keskimääräistä varhemmin, 17,2-vuotiaina. Naisilla 1960-luvun seksuaalinen vallankumous vaikutti yhdyntöjen alkamiseen paljon voimakkaammin, sillä vielä 1970-luvun alussa keski-ikä oli 19,7 mutta kolme vuosikymmentä myöhemmin se oli 17,6 vuotta ja 1970-luvun loppupuolella syntyneillä enää 16,1 vuotta. Uusimmat tutkimukset osoittavat myös, että nuorten aikuisten seksielämä on monipuolisempaa kuin vanhempien sukupolvien: niin nuoret miehet kuin naisetkin ovat harrastaneet vanhempia sukupolvia enemmän itsetyydytystä, suu- tai anaaliseksiä, sitomisleikkejä ja seksiä saman sukupuolen kanssa (Haavio-Mannila ja Kontula 2001).

Muu nuorten seksuaaliterveyden mittaaminen on pääasiassa tauti- ja raskauskeskeistä. Ainoastaan sukupuoliteitse leviävät taudit tilastoidaan sukupuolittain, kun taas ehkäisyyn, raskauteen ja synnytykseen liittyvät tiedonkeruut kattavat yleensä vain naiset.

Nuorten sukupuoliteitse leviävät tartunnat ovat vähäisiä lukuun ottamatta klamydiatartuntoja, joiden määrä on lisääntynyt voimakkaasti. 15–24-vuotiaiden klamydiatartuntojen määrä kaksinkertaistui 1990-luvun puolestavälistä vuoteen 2002. Sen jälkeen alle 20-vuotiaiden tartunnat ovat vähentyneet, mutta 20–24-vuotiaiden tartuntamäärät pysyivät korkealla tasolla. Yli 25-vuotiaiden tartunnat ovat pysyneet maltillisella tasolla koko ajan. Sukupuolierot ovat vähäiset 25–29-vuotiailla, mutta sitä nuoremmissa ikäryhmissä tytöillä raportoidaan merkittävästi enemmän klamydiaa kuin samanikäisillä pojilla (kuvio 15). Pojilla tartunnat jäävät monesti oireettomiksi ja siksi diagnostisoimatta.

KUVIO 15. 15–29-vuotiaiden klamydiatartunnat 1000 asukasta kohti vuosina 1995–2005. Lähde: Kansanterveyslaitoksen tartuntatautirekisteri.

Hyvinvoinnin sosiaaliset tekijät

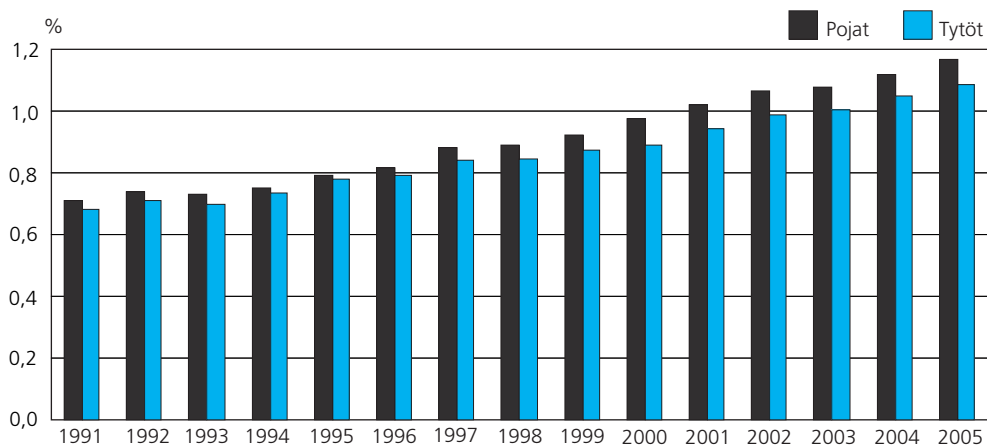
Tilastointijärjestelmämme tuntee terveyden ja hyvinvoinnin käsitteet, mutta valtaosa tilastoihin ja rekistereihin päätyvistä ilmiöistä kuvaa sairautta, kuolemaa ja pahoinvointia. Ainoastaan kyselytutkimusten perusteella voidaan arvioida itse raportoitua hyvinvointia. Nuorten osalta säännöllisin tietolähde on Stakesin joka vuosi keräämä Kouluterveyskysely. Tässä esimerkiksi on otettu Stakesin, Tilastokeskuksen ja Työministeriön keräämät tilastot huostaan otetuista lapsista, koulutuksen ulkopuolelle jääneistä, työttömyydestä, toimeentulotuen saamisesta ja rikoksista.

Lastensuojelu

Jos terveysongelmat kasautuvat elämän alkuvaiheessa enemmän pojille kuin tytöille, sama pätee myös hyvinvoinnin vajeisiin: Stakesin lastensuojelutilaston mukaan vuonna 2005 kodin ulkopuolelle sijoitettuna olevista lapsista ja nuorista (alle 21-vuotiaat) 53 prosenttia on poikia ja 47 prosenttia tyttöjä. Tyttöjen ja poikien välinen ero, samoin kuin sijoitusten määrän nousu, näkyvät myös alle 18-vuotiailla (kuvio 16). Sukupuolten välinen ero on kuitenkin pienentynyt, sillä vuonna 1970 oli sijoitetuista 56 prosenttia poikia (Muuri 1999).

Lastensuojelun toimenpiteitä ovat avohuollon tukitoimet, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. Vuonna 2005 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria kaikkiaan 15 160, joista 9 162 oli huostassa olevia. Ikäryhmää kohti laskettuna oli poikien osuus kaikissa sijoitusmuodoissa suurempi kuin tyttöjen. Erityisesti huostassa olevia poikia oli enemmän kuin tyttöjä, alle 7-vuotiaista ja 14–17-vuotiaista heidän osuutensa oli 52 prosenttia, 7–13-vuotiaista 56 prosenttia. Viimeisimmän sijoitusperusteen mukaan tahdonvastaisesti huostaan otettuna oli 1781 lasta, muut sijoitukset tehtiin yhteisymmärryksessä vanhempien kanssa. Tyttöjen ja poikien välillä ei ole huomattavia eroja tahdonvastaisissa huostaanotoissa. Lukumäärittäin tarkasteltuna 0–6-vuotiaita tyttöjä otettiin tahdonvastaisesti huostaan hieman enemmän kuin poikia, mutta tilanne oli päinvastainen vanhemmissa ikäryhmissä (7–14- ja 15–17-vuotiaat). (SVT Lastensuojelu. Stakes 2006.)

Vuonna 2005 oli kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista 36 prosenttia sijoitettuna perhehoitoon, 48 prosenttia laitoshuoltoon ja 16 prosenttia muualle. Poikia (54 %) oli sijoitettuna enemmän laitoshuoltoon kuin tyttöjä (46 %). Myös perhehoidossa poikia (52 %) oli jonkin verran tyttöjä enemmän. (SVT Lastensuojelu. Stakes 2006.)

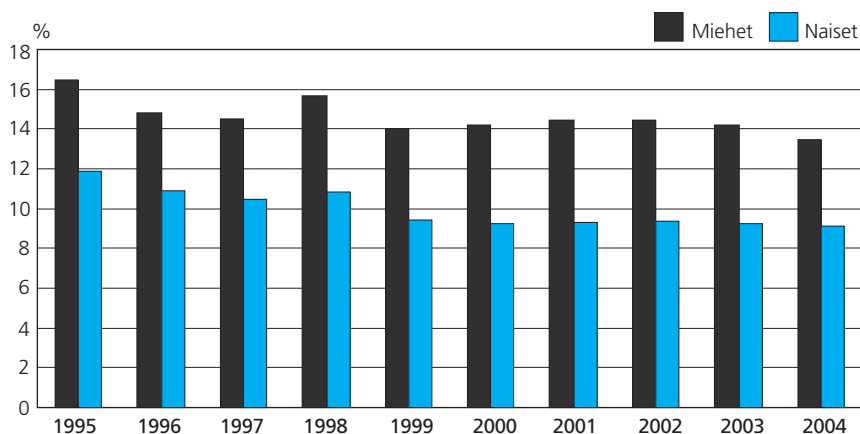
KUVIO 16. Kodin ulkopuolelle sijoitetut 0–17-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä sukupuolittain vuosina 1991–2005.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Stakesin lastensuojelutilasto.

Koulutus, työllisyys ja toimeentulo

Nuorten osalta tärkeimmät hyvinvointimittarit koskevat koulutusta, työllisyyttä ja toimeentuloa. Vain ani harva jää ilman peruskoulun päästötodistusta, mutta enemmistö heistä on poikia. Myös koulutuksen ulkopuolelle jääneistä 17–24-vuotiaista on poikia (13 %) enemmän kuin tyttöjä (9 %) (kuviot 17).

Viihtymättömyys on jo yläasteikäisten poikien ongelma. Pojat raportoivat tyttöjä enemmän koulukiusaamista, aamuväsymystä sekä tyytymättömyyttä koulun sääntöihin ja opettajien kohteluun (Karvonen ym. 2000). Niin ikään koulutyöhön liittyviä vaikeuksia pojat raportoivat tyttöjä enemmän. Ero ei ole suuri, mutta systemaattinen se on, sillä pojista 29 prosentilla on läksyjen tekemiseen

KUVIO 17. Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17–24-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä sukupuolittain vuosina 1995–2004.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Tilastokeskuksen tutkintorekisteri.

liittyviä vaikeuksia paljon tai melko paljon, kun tytöistä osuus on 22 prosenttia. Kokeisiin valmistautumisessa vastaavat osuudet ovat 36 prosenttia ja 33 prosenttia sekä omatoimisuutta vaativien tehtävien tekemisessä 27 prosenttia ja 21 prosenttia. (<http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2005/kouluty05.htm>)

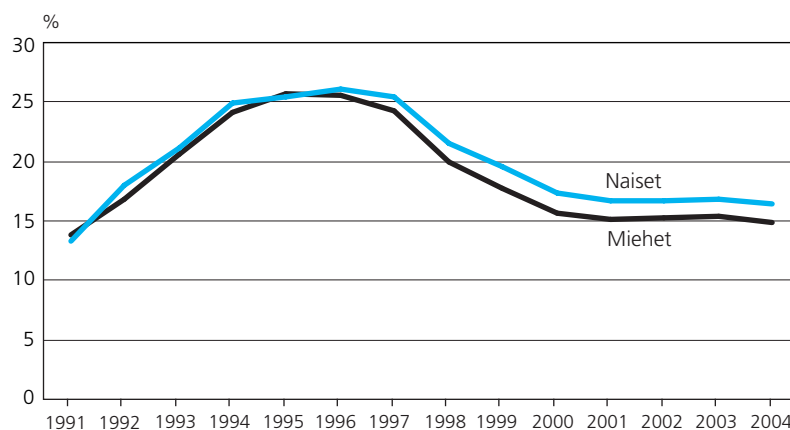
Suomen nuorisotyöttömyys on ollut EU:n korkeimpia. Työministeriön lukujen mukaan 15–24 -vuotiaasta työvoimasta 12,4 prosenttia tytöistä ja 13,7 prosenttia pojista oli työttömänä vuonna 2005. Perinteisesti miesten työttömyys on ollut korkeampaa kuin naisilla, mutta 1990-luvun laman jälkeinen julkisen sektorin työvoiman vähennys on lisännyt naisten työttömyyttä miehiä enemmän.

Toimentulotuki on kiinteästi yhteydessä työttömyyteen. Perinteisesti yksinhuoltajanaiset ja yksinäiset miehet ovat olleet merkittävimmät riskiryhmät. Nuorista, 18–24-vuotiaista toimentulotukea sai 16,4 prosenttia naisista, mutta vain 14,9 prosenttia miehistä vuonna 2004. Sukupuolierot olivat käänteiset tarkastellessa pitkäaikaisesta toimentulotuen saamista:

vähintään 10 kuukautta vuoden aikana tukea saaneita oli 3,0 prosenttia miehistä ja 2,6 prosenttia naisista vuonna 2004. (Kuvio 18 ja 19.) Pitkäaikaisen toimentulotuen saamisen riski kasvaa iän myötä. Kun toimentulotukea saaneista alle 20-vuotiaista vain 14 prosenttia sai tukea vähintään 10 kuukautta vuonna 2004, vastaava osuus oli 20–24-vuotiailla 19 prosenttia ja 25–29-vuotiailla 20 prosenttia. Ilmiötä selittää kesätöittä jääneiden opiskelijoiden muutaman kuukauden tukijaksot kesällä (Gissler, Orre ja Puhakka 2004.) Näitä jaksoja on naisilla enemmän.

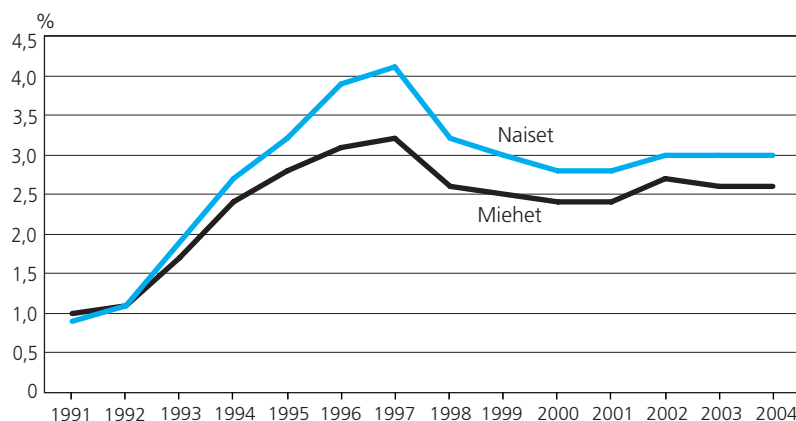
Rikokset

Rikostilastoissa pojat ja miehet ovat merkittävästi yliedustettuina. Alle 15-vuotiaista syylliseksi epäiltyjä poikia oli lähes 8 000 (48/1000 10–14-vuotista), kun tyttöjä oli runsaat 3 200 vuonna 2005 (20/1000 10–14-vuotista). Sukupuoliero on kuitenkin ajan myötä pienentynyt. Kun poikien väestöosuus on vaihdellut viimeisen kymmenen vuoden ajan 45 ja 55 välillä tuhatta asukasta kohti, on tyttöjen väestöosuus lähes kaksinkertaistunut vuodesta 1997 (12/1000).

KUVIO 18. Toimentulotukea saaneet 18–24-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä sukupuolittain vuosina 1991–2004.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Stakesin toimentulotukirekisteri.

KUVIO 19. Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 18–24-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä sukupuolittain vuosina 1991–2004.

Lähde: Stakesin Indikaattoripankki SOTKANet, Stakesin toimeentulotukirekisteri.

Sukupuolierot ovat vielä selvemmät 15–20-vuotiailla: rikoksesta epäiltyjä poikia on noin viisinkertainen määrä tyttöihin nähden. Ero on jonkin verran pienentynyt: viimeisen vuosikymmenen aikana tyttöjen väestöosuus on kasvanut, kun taas pojilla se on pysynyt samalla tasolla. (Oikeustilastot. Tilastokeskus.)

Henkirikoksia alle 21-vuotiaat tekevät vähän. Vuosina 1996–2004 epäiltiin henkirikoksesta 34 alle 18-vuotiasta ja 79 18–20-vuotiasta. Heistä valtaosa oli humalassa olleita poikia. Kolmi- ja nelikymppiset miehet tekevät kuitenkin viisinkertaisen määrän henkirikoksia 15–17-vuotiaisiin poikiin nähden ja puolitoistakertaisen määrän 18–20-vuotiaisiin poikiin nähden. (Henkirikoskatsaus 1/2006. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.)

Lapsuudessa ja nuoruudessa rakennetaan aikuisuuden terveyttä ja hyvinvointia

Lapsuus- ja nuoruusajan terveyden sukupuolieroja koskeneen tutkimuksen mukaan osa havaituista eroista näyttäisi olevan synnynnäisiä, joten niihin vaikuttaminen on vaikeaa. Sen sijaan terveyden lisäksi myös sosiaalisia eroja mittaaviin muuttujiin – kuten kehityksen viivästymiseen ja opetuksen erityisongelmiin – olisi mahdollista vaikuttaa. Saattaa olla,

ettei nykymuotoinen koulu ole tarpeeksi huomionut poikien hitaampaa kehittymistä. Toinen vaihtoehto on, että poikien ja tyttöjen oppimis- ja käyttäytymisongelmat ilmenevät eri tavoin ja että tyttöjen kohdalla sisäänpäin suuntautuvina masennus- ja muina reaktioina ilmenevät ongelmat jäävät havaitsematta. Mikäli tämä pitää paikkaansa, on se varsinainen haaste niin kouluyhteisölle kuin vanhemmille (Gissler ym. 1999).

Naiset raportoivat enemmän oireita ja sairauksia, mutta miehet kuolevat naisia aiemmin (Gissler 2003). Naisten elinaikaodote onkin yli seitsemän vuotta pitempi kuin miehillä. Kansainvälisessä kirjallisuudessa on esitetty, että aikuisiän sairaudet olisivat peräisin raskauden ja varhaislapsuuden ajalta. Esimerkiksi alle 2 500 grammaa painaneilla vastasyntyneillä on todettu olevan lähes kaksinkertainen riski kuolla aikuisuudessa sydän- ja verisuonitautiin yli 3 850 grammaa painaneisiin lapsiin nähden. Tämä teoria ei rajoitu sydän- ja verisuonitauteihin, vaan vastaava yhteys on raportoitu myös mm. aikuisiän diabetekselle, krooniselle keuhkoputkentulehdukselle ja keuhkojen vajaatoiminnalle. Teorian mukaan raskauden aikainen kasvuhäiriö muokkaa sikiön aineenvaihduntaa sekä muita tärkeitä elintoimintoja aiheuttaen alttiutta tie-

tyille aikuisiän sairauksille (ks. Gissler 1998). Toistaiseksi ei kuitenkaan sikiön kasvuhäiriön aiheuttavia mekanismeja ole pystytty selvittämään, mutta tutkimus jatkuu kiivaana. Yhtenä mielenkiintoisena tutkimuskohteena ovat sukupuolierot, sillä jotkin havaituista yhteyksistä ilmenevät eri tavoin miehillä kuin naisilla (Barker 1992 ja 1994). Osa havaitusta eroista voidaan todeta jo nuoruudessa.

Selittääkö ohjelmointiteoria miesten terveysongelmat ja ennenaikaiset kuolemat? Asia ei ole näin yksinkertainen. Ohjelmointiteoriaa onkin kritisoitu paljon yksioikoisuudesta ja sen rinnalle on esitetty sosiaalisen ohjelmoinnin teoriaa, jossa tarkastellaan lapsuus- ja nuoruusajan sosiaalisten olojen suoraa tai epäsuoraa vaikutusta aikuisiän terveyteen. Siinä havaintoja ei kiistetä, mutta teoriaa pidetään puutteellisena. Lapsuuden ja nuoruuden sosiaalinen asema ja perheolot nähdään joko terveyttä rakentavana ja suojelevana voimana tai sairauksia edistävänä ja yksilöä haavoittavana voimana. Lapsuuden ajan huono sosiaalinen ja taloudellinen tilanne saattaa jopa olla alku epäterveelliselle elämänuralle, jossa huonot sosiaaliset lähtökohdat johtavat muun muassa huonon työympäristön ja epäterveellisten elämäntapojen kautta aikuisiän terveysongelmiin (Lundberg 1993). Ja toisinpäin ajatellen: aikuisuuden terveys ja hyvinvointi rakennetaan lapsuudessa ja nuoruudessa, minkä tulisi näkyä myös kansanterveydellisessä ja sosiaalipoliittisessa päätöksenteossa.

Sosiaalisten ongelmien ja niistä selviämisen lisäksi miesten elämäntavat poikkeavat naisten vastaavista, valitettavasti useimmiten miehille epäedulliseen suuntaan. Suurimman osan alkoholista kuluttavat miehet, he tupakoivat edelleen naisia enemmän, heidän ravintotottumuksensa ovat naisia epäterveellisemmät (Helakorpi ym. 2005) ja he käyttävät myös terveydenhuollon palveluita naisia vähemmän (Gissler 2003). Saattaa siis olla, että poikalasten terveysongelmat osaltaan selittävät nuorten miesten terveyden sukupuolieroja, mutta terveyskäyttäytymisellä, sosiaalisilla oloilla ja elämänhallinnalla näyttäisi olevan vähintään yhtä merkittävä osuus terveyteen.

Syrjäytymiseen liittyviä sekä huonoon terveyteen ja hyvinvoinnin ongelmiin johtavia tekijöitä on tunnistettavissa jo alle kouluikäisillä. Nokialaisia nuoria miehiä tutkittaessa joka kymmenes oli syrjäytymisvaarassa, ja tätä riskiä selitti vanhempien sisarusten lukumäärä, alle 4-vuotiaiden neuvolatarkastuksiin osallistumattomuus, 4–7-vuotiaina sairastetut taudit, ennen kouluikää kunnan sisällä tapahtunut muutto, kouluikäisten ongelmakäyttäytyminen, 13–15-vuotiaana koettu avioero ja nuori isä (Rintanen 2000). Vastaava tutkimus olisi syytä tehdä myös nuorista naisista. Terveyden ja hyvinvoinnin sukupuolierojen sekä niiden syiden ja seurausten selvittämistä on siis jatkettava niin lapsuudessa ja nuoruudessa, kuin sen jälkeenkin.

Yhteenveto

Nuorten hyvinvoinnin sukupuolieroja voidaan eritellä pohjoismaisessa tutkimuksessa usein käytettyjen ulottuvuuksien näkökulmasta. Tässä mallissa hyvinvointi nähdään moniulotteisena ilmiönä, josta voidaan erottaa ainakin kolme osa-aluetta: elintaso sisältäen terveyden, yhteisyys sekä sosiaalinen identiteetti. Oheiseen taulukkoon on koottu yhteenveto tärkeimmistä perustilasto-osuudessa esitetyistä havainnoista hyvinvoinnin ulottuvuuksien mukaan jäsennehtynä (taulukko 1). Samalla taulukko havainnollistaa sitä tosiasiaa, että hyvinvointia koskevat tiedot ovat vajavaisia ja että eri ulottuvuuksista on tietoa eri tavoin.

On muistettava, että tämä katsaus perustuu pääasiassa Stakesin, Kansaneläkelaitoksen ja Tilastokeskuksen keräämiin ja raportoimiin aineistoihin, minkä vuoksi olennaisia hyvinvointia tai sen puuttumista kuvaavia tietoja jää pois. Esimerkiksi asumisen sukupuolierot puuttuvat taulukosta ja seksuaalisuudesta, joka kuitenkin on olennainen hyvinvoinnin osa-alue, on käytettävissä vain niukasti tietoja. Taulukon tärkein viesti liittyykin sarakkeisiin: sen enempää terveysongelmat kuin muu huono-osaisuus eivät kasaudu yksiselitteisesti jommallekummalle sukupuolelle, vaan kullakin ulottuvuudella on yhtä lailla tyttövoitto-

TAULUKKO 1. Yhteenvetotaulukko perustilasto-osuudessa esitellyistä hyvinvoinnin ja terveyden sukupuolieroista hyvinvoinnin ulottuvuuksien mukaan (ks. Allardt 1980, Allardt 1999).

Plusmerkki viittaa hyvinvoinnin kannalta positiiviseen kehitykseen tai ilmiöön sukupuoliryhmässä, miinusmerkki negatiiviseen kehitykseen tai ilmiöön. Plus- ja miinusmerkki yhdessä viittaa siihen, että kehityksen tai ilmiön positiiviset vaikutukset sukupuoliryhmässä ovat epäselviä.

Elintaso	Tytöt	Pojat
Terveys	- Tytöt raportoivat oireita ja terveysongelmia yleisemmin - Nivelreumaa enemmän tytöillä (0–24-vuotiaat), muissa vakavissa taudeissa ei eroa lääkekorvausten perusteella + Sairaalahoidossa 14–18-vuotiaita tyttöjä enemmän, erityisesti psykiatrian sekä tuki- ja liikuntaelinten sairauksien vuoksi, myös 20 vuotta täyttäneitä naisia sairaalahoidossa vastaavanikäisiä miehiä enemmän - Depressiolääkkeiden käyttöä enemmän tytöillä: teini-ikäiset ja nuoret aikuiset (13–24-vuotiaat)	- Nuorena kuolleista enemmistö poikia - Astmaa enemmän pojilla (0–15-vuotiaat) - Tapaturmia enemmän pojilla ja nuorilla miehillä + Terveyspalveluiden käyttö alle 15-vuotiailla pojilla yleisempää + Sairaalahoidossa 19–20-vuotiaita poikia enemmän (armeijan hoitokäytäntöjen vuoksi)
Terveyskäyttäytyminen	+ Tytöt ja naiset liikkuvat enemmän ja syövät terveellisemmin - Päihteiden käytössä sukupuolierot pienentyneet, 14–16-vuotiaiden tyttöjen tupakointi sekä 14-vuotiaiden tyttöjen alkoholin käyttö vastaavanikäisiä poikia yleisempää	- Pojilla ylipaino yleisempää - Pojilla humalajuominen yleisempää - Pojille tarjottu useammin huumeita
Koulutus	+ Tytöt kouluttautuvat pidemmälle	- Poikaenemmistö koulutuksen keskeyttäneissä, huonossa kouluihityvyydessä ja koulukiusatuissa
Työllisyys		- Pojat yleisemmin työttöminä
Tulot ja toimeentulo	- Toimeentulotukea useammin tytöille	- Pojilla enemmän pitkäaikaisen toimentulon tarvetta
Yhteisyys		
Perhe ja parisuhde	- Yksinhuoltajuus nuorten naisten ongelma	- Lastensuojelu: poikia kaikissa sijoitusmuodoissa enemmän
Turvallisuus		- Pojat ja nuoret miehet yliedustettuina tärkeimmissä rikosmuodoissa
Sosiaalinen identiteetti		
Seksuaalisuus ja seksuaaliterveys	+ Tytöt aloittavat seksielämän aiemmin - Klamydiatartunnoissa enemmistö 15–25-vuotiailla tytöillä ja naisilla	+ Poikien biologisen kypsymisen aikaistuminen jatkuu
Elämänhallinta	+ Tytöt ja naiset arvioivat elämänhallintansa paremmaksi	

sia kuin poikavaltaisia hyvinvoinnin vajeita. Silti huomiota kiinnittää erityyppisten ongelmien ilmentyminen jo varhain poikien elämässä: varhaislapsuuden terveysongelmiin yhdistyvät aikaiset lastensuojelukokemukset sekä kouluiässä huono kouluviihtyvyys ja koulutuksen keskeyttäminen ja korkeampi nuorisotyöttömyys. Kun elämäntilanne ja elintavatkin ovat pojilla voittopuolisesti tyttöjä heikommalla, väkivalta- ja tapaturmakuolleisuuden kasautuminen miessukupuoleen tulee ymmärrettävämmäksi. Tästä huolimatta on muistettava, että valtaosa nuorista – niin tytöistä ja naisista kuin pojista ja miehistä – on terveitä ja hyvinvoivia.

Lähteet

- Allardt, Erik (1980). Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Juva: WSOY.
- Allardt, Erik (1999). ”Filosofinen ja sosiologinen hyvä elämä koskeva keskustelu terveystutkimuksen kannalta.” *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 36: 203–212.
- Barker, David (1992). Fetal and Infant Origins of Adult Disease. *British Medical Journal*. Plymouth.
- Barker, David (1994). Mother's, Babies and Disease in Later Life. *British Medical Journal*. Plymouth.
- Biggar, Robert J & Wohlfahrt Jan & Westergaard, Tine & Melbye Mats (1999). Sex ratios, family size, and birth order. *American Journal of Epidemiology*, 150, 957–62.
- Davis, Devra Lee & Gottlieb, Michelle B & Stampnitzky, Julie R (1998). Reduced ratio of male to female births several industrial countries: a sentinel health indicator. *Journal of American Medical Association*, 279, 1018–23.
- The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. Hibell Björn & Andersson Barbro & Bjarnasson Thoruddur & Ahlström Salme & Balakireva Olga & Kokkevi Anna & Morgan Mark (ed). The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm, Sweden.
- Gissler, Mika & Rahkonen, Ossi & Järvelin, Marjo-Riitta & Hemminki Elina (1998). Social class differences in health until the age of seven years among the Finnish 1987 birth cohort. *Social Science & Medicine*, 46, 1543–1552.
- Gissler, Mika (1998): Kohtu, kehto ja terveys. Varhaislapsuuden merkityksestä aikuisiän terveydelle. Teoksessa Rahkonen Ossi & Lahelma Eero (toim.): *Elämäntahti ja terveys*. Helsinki: Gaudeamus, 48–65.
- Gissler, Mika (1999): Administrative registers in health research - a cohort study of Finnish children born in 1987. *Tutkimuksia* 97. Helsinki: Stakes.
- Gissler, Mika & Järvelin, Marjo-Riitta & Louhiala, Pekka & Hemminki Elina (1999). Boys have more health problems in childhood than girls – Follow-up of the 1987 Finnish birth cohort. *Acta Paediatrica* 1999; 88, 310–314.
- Gissler, Mika (2003). Terveyspalveluiden käyttö sukupuolittain. Teoksessa Luoto, Riitta & Viisainen, Kirsi & Kulmala Ilona (toim.): *Sukupuoli ja terveys*. Tampere: Vastapaino, 277–288.
- Gissler, Mika & Orre, Soili & Puhakka, Tiina (2004). Tilasto-osuus. Teoksessa Paju, Petri (toim.) *Samaan aikaan toisaalla... Nuorten elinolo vuosikirja IV*. Vammala: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaian neuvottelukunta ja Stakes, 18–56.
- Gissler, Mika (2006). Seksuaali- ja lisääntymisterveyden seuranta. *Kätilötyön oppikirja*. Helsinki: Edita.
- Haavio-Mannila Elina & Kontula Osmo (2001). Seksintrendit meillä ja naapurissa. Helsinki: WSOY.
- Helakorpi, Satu & Patja, Kristiina & Prättälä, Ritva & Uutela, Antti (2005). Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2005. *Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B: B18/2005*.
- Henkirikoskatsaus 1/2006. Verkkajulkaisu. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. <http://www.optula.om.fi/31375.htm> (Julkaistu verkossa 1.2.2006.)
- Kansanterveyslaitos (2005). Nuorten aikuisten terveys - Terveys 2000 -tutkimuksen perustulokset 18-29-vuotiaiden terveydestä ja siihen liittyvistä tekijöistä. *Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B7/2005*. http://www.ktl.fi/attachments/suomi/julkaisut/julkaisusarja_b/2005/2005b7.pdf [viitattu 11 / 2006]
- Kansanterveyslaitoksen tartuntatautirekisterin tilastotietokanta. <http://www3.ktl.fi/stat/> [viitattu 11 / 2006].
- Karvonen, Sakari & Hermanson, Elina & Sauli, Hannele & Harris Hanna (2000). Lasten ja nuorten hyvinvointi 1990-luvulla. *Tilastoraportteja 1: 2000*. Helsinki: Stakes.
- Kokko, Simo (1988). Tauti ja sairaus – työikäiset terveyskeskuslääkärin vastaanotolla. *Kuopion yliopiston julkaisuja: Kansanterveystiede 1/1988*. Kuopio.
- Lundberg, Olle (1993). The impact of childhood living conditions on illness and mortality in adulthood. *Social Science & Medicine* 36, 1047–1052.
- Muuri, Anu (1999). Lastensuojelu 1998. *Tilastoraportteja 33: 1999*. Helsinki: Stakes.
- Oikeustilastot. Tilastokeskus.
- Rimpelä, Arja & Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Saarni, Lea & Kautiainen, Susanna & Kaltaila-Heino, Riitta-Kaisla & Lintonen, Tomi & Rimpelä, Matti (2004). *Suomalaisten nuorten terveys 1977–2003*. Suomen Lääkärilehti 59 (44), 4229–4235.
- Rintanen, Hannu (2000). Terveys ja koulutuksellinen

- syрjäytyminen nuoren miehen elämäkulussa. Acta Universitatis Tamperensis 740. Tampere: Tampere University Press.
- SOTKANet. <http://www.sotkanet.fi>
- Stakes (2005). Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2005. SVT Sosiaaliturva. Helsinki: Stakes.
- Stakes (2006). Erikoissairaanhoidon avohoito vuosina 1994–2004. SVT Terveys. Tilastotiedote 3/2006: <http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Terveyspalvelut/Avohoito/erikoissairaanhoidonavohoitokaynnit.htm>. Stakesin hoitoilmoitusrekisteri.
- Stakesin kouluterveyskysely. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/tulokset2005/terveys05.htm> [viitattu 11/2006]
- STM (2001). Valtioneuvoston periaatepäätös Terveys 2015 -kansanterveysohjelmasta. STM:n julkaisuja 2001:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- SVT Lastensuojelu. Stakes 2006. Stakes 2006.
- Vartiainen T & Kartovaara L & Tuomisto J (1999) Environmental chemicals and changes in sex ratio: analysis over 250 years in Finland. Environ Health Perspect, 107, 813–815.
- Vuori, Mika & Kannas, Lasse & Tynjälä, Jorma (2004). Nuorten liikuntaharrastuneisuuden muutoksia 1986–2002. Teoksessa Lasse Kannas (toim.): Koululaisten terveys ja terveystietäytyminen muutoksessa. WHO-koululaistutkimus 20 vuotta. Terveiden edistämisen tutkimuskeskus, julkaisuja 2. Terveystieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto, 114–139.

Mul-
la aina yleensä en-
nen kuukautisten alkua
alkaa sattua ihan hirveesti
mahaan. Sit kuukautistenki ai-
kana myös. Sit päätäki voi alkaa
vähän särkemään. Minkälaisista teil
on? Puhuuko äitinne yleensä
kuukautisista tai mitään?
(tyttö, D)

O k e i
mä oon 12 vuotias
poika ja mul on ongelmia.
Ensinnäkin mä oon jotenki liian
kehittynyt tai jotain ku mun kainalois ja
alapääs on jo karvat ihan kunnol ja kellään
meijän luokan muulla jätkäl ei viel oo.
...
Sit mul on alkanu kasvaa rinnoiski karvoi ja
huomasin just ekat viiksien ja parran alut aamul.
Äänen murros tuli kans 2 vuot sitte. Urheilen ja
oonki suht vahva ja mul on sikspäkki jne.
Mua luullaan monesti 15 vuotiaaks.
Ei tän kai pitäis näin mennä.
(poika, VL)

Olen
juuri 14 täyttänyt
poika jolla on ongelma.
Nimittäin penikseni, se on
vielä todella pieni.
Minua pelottaa ettei se kasva
enää ollenkaan koska masturboin.
Haittaako masturbointi jotenkin
”sen” kehitykseen? ...
(poika, VL)

Elikkä,
jouduin viidennellä
luokalla tarkkikselle. Tai ei ihan
tarkkikselle mutta erityisluokalle (EVY)
kuitenkin. Minulla oli aiemmin paljon kave-
reita mutta kun kaikki saivat kuulla että jouduin
evy-luokalle, minua alettiin kiusata ja haukkua vam-
maiseksi. Kun viimesyksynä menin seiskalle, ajattelin että
muut pitäisivät minua ihan normaalina, mutta luokkani
leimattiin separiluokaksi. Olen nyt kasilla ja eräs tukioppilas
on levittänyt juorua minusta ja kaveristani. Jutut eivät ole
totta mutta kaikki pitävät meitä vielä kamalampina. Nyt
emme voi liikkua koulussa paljoa enkä minä voi käydä
kirjastossakaan välttymättä ilkeiltä sanoilta. ...
Mitä minun täytyisi tehdä?
Olkaa kiltit ja auttakaa. En kestä enää. ;/
(tyttö, D)

...Niin
siis: Syöttökö aa-
mupalanne kuten otsikko
kertoo..=) Jos, niin mitä syöt-
te? Eikös aamupala ole tärkein
ateria, tai ainakin oon kuullu
niin? Ite en syö, mutta jaksais-
kohan paremmin jos rupeis
syömään? :o
(tyttö, D)

Minulla on kamalia ongelmia itseni kanssa... :(Ajattelen koko ajan, että minä olen ihan ruma ja lihava ja epänormaali, enkä muiden sanojen mukaan ole. Ensinnäkin koko ajan melkein itken poikaystävälleni, että ”kuinka pienet rinnat mulla on, maha on iso, perse pelkkää selluliittia, ruma naama, kamalat hiukset ym.ym.” En tajua miksi olen tullut tällaiseksi! Minä olen oikeasti hoikka, eikä mun rinnat oo mitkään pienet, eikä takamukseen ole iso tai mitään. Silti koko ajan ajattelen itseni sellaisena ja puran sitä tunnetta poikaystävälleni. Nyt oon alkanut käymään salilla jne. siinä toivossa, että saisin vihdoinkin olla tyytyväinen itseeni, en kuitenkaan ole. Miten tästä pääsee eroon? Poikaystävänäni yrittää parhaansa mukaan lohduttaa ja yrittää saada minua ymmärtämään, etten ole sellainen kuin ajattelen itseni olevan. Pelottaa, että hän tulee tosi epätoivoiseksi kanssani, kun huomaa, ettei hänen rohkaisut tehoa (vaikka oikeasti tehoaa, mutta en pysty näyttämään sitä) =(

(tyttö, D)

Paniikkihysteria on diagnosoitu. Hyperventilaatiota esiintyy. Masennusta ajoittain, ei kuitenkaan mitään vakavaa. Päälepäin menee ihan hyvin. Sisältäpäin olen kylläkin ihan palasina. Huoli ystävästä kalvaa mieltäni, samoin opiskelijan paineet, sekä paljon muita ongelmia löytyy. Terapeutila käyn, käynyt jo kuukausia.

(tyttö, D)

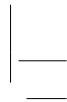
...
Olen tällainen tyttönen joka täällä melkeinpä 24/7 hengaa. Olen kärsinyt masennuksesta jo päälle 9 vuotta kohta tulee 10 täyteen :/ Minulla masennuksen syistä löytyy niin siskon kuolemaa (vuosi sitten) kuin aborttiakin ja vanhempien alkoholiongelmastahan kaikki on lähtöisin :(Osastolla olen ollut pari kertaa ja lääkkeitäkin syön. Olen täällä se ketä yrittää ottaa huomioon ja auttaa kaikkia :) ja jos haluaa voin mielelläni alkaa mailailemaan :)

(tyttö, D)

Olen 17-vuotias poika ja olen seurustellut vuotta nuoremman tytön kanssa vajaan vuoden. Ongelmani (tai pikemminkin ongelmamme) koskee alastomuutta ja sen häpeämistä. Minulla ei ole ollut suurempia ongelmia näyttäytyä ilman vaatteita hänen seurassaan (joskin hämärässä), mutta hän häpeää itseään niin että ei tahdo olla kuin korkeintaan ilman paitaa.

Olen yrittänyt kertoa että pidän hänestä sellaisena kuin hän on, eikä ole syytä ajatella että hän olisi vastenmielinen, mutta ilmeisesti hän on itsensä silmissä epämiellyttävä. Hän ei ole mallin mitoissa, mutta pidän siitä, koska en arvosta ns. kauneusihanteita. Mikä tähän tilanteeseen voisi olla ratkaisu?

(poika, VL)

OSA II

ARTIKKELIT

MINNA AUTIO &
CHIARA LOMBARDINI-RIIPINEN

TAHROJA RUOKAYMPYRÄSSÄ — NUORTEN NÄKEMYKSIÄ TERVEYDESTÄ JA TERVEELLISESTÄ ELÄMÄNTAVASTA

Mitä tulee mieleen terveellisestä elämäntavasta? Tähän vaikuttaa koulussa opittu ja tv:ssä näytetty eli se sosiaalinen ympäristö, johon terveellisen elämäntavan pohtija on istutettu. Tulisi syödä kasviksia, kalaa, juoda maitoa ja pitää mielessä kuva lautasesta, johon on sijoitettu terveellisen aterian koostumus, liikkuu paljon, harrastaa, pitää ihmissuhteet kunnossa jne. ... Sitten kieltojen lista: ei saa polttaa tupakkaa, pilveä tai muuta, juoda viinaa, syödä rasvaista ruokaa, harrastaa seksiä ilman kondomia, kävellä kadulla illalla, piirtää profetasta pilakuvia, stressaantua jne. ...

(Heikki, 23 vuotta, TE¹31)

Nuori miehen näkemys terveellisestä elämäntavasta on yksi kertomus valinnoista, jotka edistävät ihmisen terveyttä ja hyvinvointia tai vaihtoehtoisesti vaikuttavat epäedullisesti ruumiin ja sielun voimiin. Nykynuoret ovat oppineet terveys-suositukset sekä koulussa että median välityksellä, kuten nuori mies toteaa. He tietävät, että liiallinen alkoholin käyttö, suojaamaton seksi tai epäterveellinen ruoka ovat terveysriskejä. Vastaavasti ruokaympyrän mukainen ruokavalio, liikunta sekä tasapainoiset

ihmissuhteet edistävät ihmisen hyvinvointia.

Vaikka Heikin näkemys on tuttua tarinaa, terveellinen elämäntapa on mutkikas ilmiö. Terveellisyyden kokeminen on yksilöllistä, vaikka ruualla, liikunnalla, levolla ja sosiaalisilla suhteilla on merkitystä. Toisen mielestä terveyttä edistää aivojen käyttö, toisen mielestä yksinolo. Terveys ei ole vain yksilön oma hyvinvointiprojekti, vaan siihen kytkeytyvät myös kansanterveys sekä sen taloudelliset seuraukset, kuten 24-vuotias Jussi (TE20) pohtii: ”Kansantalouden kannalta sairas yksilö on rasite, siksi terveys ei ole vain ihmisen oma murhe, vaan kansalaisista pyritään pitämään huolta myös valtion voimin.”

Tarkastelemme artikkelissamme 21–30-vuotiaiden yliopisto-opiskelijoiden käsityksiä terveellisestä elämäntavasta. Analysoimme, millaisia puhetapoja ja käytäntöjä terveelliseen elämäntapaan liitetään. Mikä heidän mielestään on ”hyvää”, terveellistä, ja mikä ”pahaa”, epäterveellistä? Emme arvioi nuorten terveysnäkemysten oikeellisuutta, vaan tutkimme, miten yhteiskunnassa vallitseva terveyttä koskeva tieto välittyy ja ilmenee nuorten käsityksissä ja ajattelutavoissa.

Tutkimuskohde ja aineisto

Tutkimuskohteena on Kulutus ja ympäristö -kurssin osallistujien kirjoittama terveellistä elämäntapaa käsittelevä tekstiaineisto, joka on kerätty helmikuussa 2006 Helsingin yliopistossa opiskelevalta nuorilta. Osallistumalla kirjoitustehtävään opiskelijat suorittivat kurssin harjoitustyön. Kaikilta kirjoittajilta kysyttiin tutkimuslupa. Anonymiteetin varmistamiseksi jokainen kirjoittaja keksi itselleen nimen. Puolet kurssilaisista ohjattiin kirjoittamaan nautinnollisesta elämäntavasta ja puolet terveellisestä. Koska nuoria miehiä oli kurssilla vähemmän, heidät ohjattiin kirjoittamaan terveydestä. Analysoimme tässä artikkelissa terveystarinoita, joista miesten kirjoittamia on 13 ja naisten kirjoittamia 23. Opiskelijoille lähetettiin sähköpostitse seuraavainen tehtävänanto helmikuussa 2006: Kirjoita, millaista on mielestäsi terveellinen elämäntapa.

Pohdi myös, miten itse harjoitat kyseistä elämäntapaa. Otsikoi kirjoituksesi ja merkitse alkuun ikäsi sekä keksitty nimi, joka kuitenkin ilmaisee samalla sukupuolesi.

Valitsimme tehtävänannossa käsitteelliseksi metaforaksi terveellisen elämäntavan, koska halusimme tarkastella, mitä elämän eri osa-alueita nuoret liittävät terveyteen. Tehtävänanto ei näin rajautunut pelkästään ruoka-, liikunta- tai alkoholikulttuuriin. Nuoret kirjoittivatkin edellisten lisäksi myös opiskelusta, työstä sekä elämän rajallisuudesta.

Enemmistö kirjoittajista on 21–24-vuotiaita ($n = 28$) ja kahdeksan kirjoittajaa on 26–30-vuotiaita. Nuoret opiskelevat pääosin maatalous-metsätieteellisessä tiedekunnassa, mutta osa opiskelijoista on myös muista Helsingin yliopiston tiedekunnista. Aineistosta otetuissa sitaateissa ilmoitetaan kirjoittajan antama nimi, ikä sekä tarinan järjestysnumero (esim. Liisa, 26 vuotta, TE2).

Yliopisto-opiskelijoiden tiedot ja taidot terveellisistä elämäntapavalinnoista ovat oletettavasti paremmat kuin esimerkiksi nuorempien ikäluokkien tai perusasteella opiskelevien. Esimerkiksi aikuisväestöä koskevan tutkimuksen mukaan ylempään koulutusryhmään kuuluvat tupakoivat vähemmän, syövät ravitsemussuosituksen mukaisesti eivätkä ole samassa määrin ylipainoisia kuin alempaan koulutusryhmään kuuluvat (Helakorpi ym. 2005, 12–17). Korkeakoulutetuilla – myös miehillä – elinikä on pitempi kuin muilla ryhmillä (Valkonen ym. 2003, 16–17). Koulutustasoon liittyvät terveyskäyttäytymisen erot näkyvät myös 18–29-vuotiailla (Martelin ym. 2005, 134–141), vaikka koetussa terveydessä ja elämälaadussa ei olekaan eroja ammatillisen koulutuksen ja korkea-asteen koulutuksen saaneiden välillä.

Korkeakoulutettujen terveyslukutaito² on luettavissa kertomuksista. Yliopisto-opiskelijat hallitsevat terveellisen elämäntavan keskeiset periaatteet ja tietävät, miten ei pitäisi toimia, vaikka terveyssuositusten oikeellisuudesta ollaan myös epävarmoja. Vaikka yliopisto-opiskelijoiden terveyspuhe olisi tiedollisesti

monipuolisempaa kuin nuorten ”keskimäärin”, voidaan tarinoista lukea myös yhteisesti jaettuja kulttuurisia kertomuksia, mikä ilmenee myös alussa siteeratussa Heikin tarinassa. Kertoessaan terveellisestä elämäntavasta nuoret ovat yhteisöllisesti rakentuneen terveyspuheen vaikutuspiirissä: ”kulttuuri puhuu” yksittäisten tarinoiden kautta (Riessman 1993, 5). Näin opiskelijat käyttävät samaa terveyskulttuurista tarinavarantoa kuin muutkin ikäryhmät.

Tarinallisessa tutkimusotteessa voidaan kertoa muksia tarkastella teemoittain, metaforien ja erilaisten kategorisointien kautta. Myös yhteisesti jaettujen tarinoiden esiin tuominen on yksi tutkimusmetodi. Keskitymme aineiston analyysissä kolmeen teemaan. Aloitamme yhteisesti jaetulla tarinalla terveellisestä elämäntavasta, sen jälkeen analysoimme nuorten kuvaamaa tietoista poikkeamista terveellisistä elämäntapasuosituksista ja nostamme esiin aineistosta löytyviä sukupuolten välisiä eroja.

Ruoka, liikunta ja ihmissuhteet

Nuoret ovat oppineet ravitsemus- ja elämäntapasuosituksia kotona, koulussa ja harrastuksissa sekä median ja internetin välityksellä. Terveystiedosta ei ole pulaa. Ongelmana ovat pikemmin tiedon ymmärtäminen ja sen soveltaminen käytäntöön. Tutkimissamme nuorten kertomuksissa terveellisyys yhdistyy ruokavalioon, liikuntaan, lepoon ja yleiseen fyysiseen terveyteen (vrt. Heikki, TE13). Nuoret tuovat esiin myös ihmissuhteiden merkityksen terveyden ylläpitäjänä ja edistäjänä. Tarinoista voi lukea myös suhdetta itseensä: oleellista terveydelle on olla tyytyväinen itseensä, löytää henkinen tasapaino ja olla ylipäänsä onnellinen. Stressi ja kiire koetaan terveyden kannalta uhkaaviksi. Nuoret tunnistavat kansantautien riskitekijät (vrt. Helakorpi ym. 2005, 17).

Kaikki kirjoittajat aloittavat tarinansa ruokavalion merkityksestä terveydelle, mikä viestii ravitsemuksen ja terveyden vahvasta kytköksestä kulttuurissamme. Ruokaa pohditaan laajasti, ja sen visuaalinen ja kulttuurinen koodi ilmenee ruokaympyrän, -pyramidin tai -kolmion

muodossa. Mauri kuvaa ruokasuosituksia poikamaiseen tyyliin hauskaasti, mutta samalla asiansa osaten:

Kaikki jotka ovat joskus nähneet vanhan kunnan ruokaympyrän tai ravintokolmion, ymmärtävät että terveellisen ravinnon perustan muodostaa ennen kaikkea monipuolisuus. Ainakin Suomessa on tiettyjä riskiryhmiä, jotka leikkaavat ruokaympyrästä pois kaiken vihreän ja siitä muodostuu hyvin lihaisa puolikuu. Pahimmassa tapauksessa pelkkä sirppi, joka voi aiheuttaa hitaan mutta ennenaikaisen kuoleman. Vaikka nämä sohvien samurait ovatkin yllättävän ekologinen ryhmä, ei heillä välttämättä ole kaikkia edellytyksiä olla niin terveitä kuin muut. ... Eiköhän jonkinasteinen protestointi terveyden väkisin edistämistä vastaan kuulu normaaliin miehiseen kehitykseen, asenteella syököön puput vihanneksia niin me syödään sitten ne puput! (Mauri, 21 vuotta, TE28)

Nuori mies viittaa miehiseen kulttuuriin, jossa on perinteisesti suhtauduttu kasvisruokaan epäillen. Pasi Kosken (2006, 27) mukaan länsimaaiset kulttuuriset käsitykset naiseudesta ja miehisytydestä ilmenevät terveysvalinnoissa: vihannekset ja hedelmät ovat leimallisia naisille, kun taas liha, makkara ja olut tuntuvat istuvan miehille. Myös suomalaiset ruokatutkimukset vahvistavat kulttuurista tarinaa ”lihansyöjämiehistä” ja ”kasvisruokanaisista”. FinRavinto 2002 -tutkimuksen mukaan naiset syövät kasviksia ja hedelmiä keskimäärin 250 grammaa päivässä, kun taas miehet syövät noin 200 grammaa (Ovaskainen ym. 2004; ks. Ojala tässä teoksessa). Vastaavasti miesten makkaran ja lihavalmisteen kulutus on energian saantiin suhteutettuna runsaampaa kuin naisilla (Lahiti-Koski & Sirén 2004, 26). Kansainvälisissä ruokatutkimuksissa on saatu vastaavanlaisia tuloksia: naiset syövät enemmän kasviksia kuin miehet (mm. Perry ym. 2001; Tur ym. 2005; von Bothmer ym. 2005).

Nuorten sukupuolittunut ruokakulttuuri näyttäisi kuitenkin olevan murroksessa. Nuoret miehet käyttävät ikäisiään naisia enemmän aikaa ruuan ja välipalojen valmistamiseen (Varjonen & Viinisalo 2004, 38–39). Kaikki ikäryhmät käsittävässä tarkastelussa naiset toki käyttävät edelleen ruokataloustöihin enemmän aikaa kuin miehet. Nuorten miesten ruuan ravitsemuksellista laatua on vaikea arvioida, mutta sukupuolten väliset erot näyttäisivät tasa-arvoistuvan nuoremmassa ikäryhmissä (ks. Ovaskainen ym. 2004, 1528).

Kiinnostavaa nuorten miesten tarinoissa on myös se, että he painottavat terveellisen ruuan ohessa myös psyykkisten tekijöiden merkitystä hyvinvoinnille. Perhe, tyttöystävä ja kaverit ovat osa terveellistä elämäntapaa. 22-vuotias Simo jakaakin terveyden mielenterveelliseen ja ruumiinterveelliseen elämäntapaan (TE33). Myös naiset kirjoittavat samoista teemoista, joten aineistomme perusteella näyttäisi siltä, että nuorten miesten näkemykset eivät juuri eroa naisten terveyskertomuksista.

Osa kirjoittajista pohtii parisuhteen merkitystä ruokailutottumuksille. Esimerkiksi 21-vuotias Emma (TE11) kirjoittaa, että hän söisi säännöllisemmin ja kasvisruokapainotteisemmin, käyttäisi vähemmän alkoholia ja liikkuisi enemmän, jos hän asuisi yksin eikä poikaystävänsä kanssa. Parisuhteen ”ravitsemuskasvatus” voi toimia myös päinvastoin: mies valmistaa tai vaatii terveellistä ruokaa (vrt. myöhemmin Jorma, TE19). Linnea kertoo omien kasvatustavoitteiden onnistumisesta parisuhteessaan ja uusintaa samalla perustarinan terveellisestä elämäntavasta:

Jokapäiväiseen elämääni kuuluu terveellisesti syöminen, liikunta mahdollisuuksien mukaan ja riittävä nukkuminen. Olen myös saanut avomieheni kiinnittämään huomiota ravintoon, sillä hän tottumuksensa olivat hyvin erilaisia kuin omani. En väitä, että omat ruokailutottumukseni ovat juuri oikeanlaisia, mutta on ollut mukavaa huomata, että ihminen, joka ennen piti kaikkea vihreää ”pupun ruokana, jota hän ei suu-

hunsa laita”, syö nykyään lämpimän aterian kanssa salaattia ja laittaa myös leivän päälle vihanneksia. (Linnea, 22 vuotta, TE4)

Nuoret pohtivat myös ravitsemustiedon epävarmuutta ja jatkuvaa muuttumista, mikä ilmenee esimerkiksi Ainin, Ismon ja Matiaksen kertomuksista:

Minusta ei kannata luottaa sokeasti ravintosuosituksiin. Vaikka ravintosuositusten takana on varmasti laadukasta tutkimusta, niin ihmisiä ei voi yksiviivaisesti kehottaa syömään yhden mallin mukaan. Voisi kuvitella, että ruokavalio on yksilöllisyydessään jopa sormenjäljen kaltainen. Kaikkia ei voi siis äängetä samaan muottiin. (Aino, 21 vuotta, TE6)

Mitä seuraa jos emme toimi koulun terveystiedon oppien mukaan? Olen huomannut tutkimusten väittävän milloin minkäkin aiheuttavan syöpää. Lisäksi verenpainetta ja ennen aikaista kuolemaa aiheutuu jo kuulemma suolasta ja rasvastakin. Tupakka ja silakat, molemmat pahasta. Ruotsalaiset tutkimukset saavat selville jatkuvasti uusia asioita jotka sitten kielletään terveydelle haitallisina. Kuinka kauan olikaan maksasalaatikko aikoinaan kiellettyä kouluissa? Missä maksan haitat ovat nyt? (Ismo, 23 vuotta, TE17)

Historiasta voi huomata, että entiset ravintosuositukset vanhenevat hyvin nopeasti. Voin runsasta käyttöä ei pidetty lainkaan haitallisena vielä 1970-luvulla. Myöhemmin asiasta saadut tutkimustulokset kuitenkin osoittavat liikakäytön haittavaikutukset. Uusia tutkimustuloksia tulee jatkuvasti, jonka takia itse noudatan kohtuullisuuden periaatetta ravintoasioissa. (Matias, 21 vuotta, TE27)

Nuoret näkevät myös taloudellisia esteitä terveellisen ruokavalion noudattamiselle, kuten

vihannesten, kasvien ja hedelmien korkean hinnan – etenkin talvisin. Myös nuorten mainitsemat luomutuotteet ovat usein kalliimpia kuin normaalituotteet, ja opiskelijoiden talous on tiukalla. ”Hinta on este” -puhe on tuttu ilmiö ympäristöystävällistä kulutusta koskevista tutkimuksista. Minna Aution (2006, 68) tutkimuksen mukaan kuitenkin ne nuoret, jotka sitoutuvat vihreään kulutuseetiikkaan, ovat valmiita maksamaan korkeamman hinnan ympäristöystävällisestä tuotteesta. Todennäköisesti terveydestä kiinnostuneet ovat valmiita tekemään taloudellisia uhrauksia – tai sijoituksia – terveytensä eteen, satsaamalla esimerkiksi funktionaalisiin elintarvikkeisiin.

Terveys ja yksilöllinen vastuu

Nuoret korostavat tarinoissaan omien valintojensa merkitystä terveydelle, mikä voi osin johtua tehtävänannon kysymyksenasettelusta. Nuoria pyydettiin pohtimaan terveellisen elämäntavan lisäksi omia terveystekojaan. 22-vuotias Leena (T22) kiteyttää: ”Jokaisen valvutuneen kansalaisen on seurattava aikaansa ja remontoitava tarvittaessa elämäntapojaan.” Näin nuoret uusintavat länsimaissa vallitsevaa diskurssia yksilön vastuun merkityksestä omalle terveydelle (Hodgetts ym. 2005; myös Pajari ym. 2006). Tarinoissa rakentuukin individualistisen eetoksen mukainen terveystietäminen (vrt. Hoikkala 2003, 35–36), joka kykenee itsenäisesti arvioimaan ja punnitsemaan omat valintansa. Vain harvat mainitsevat yhteiskunnan ja yhteisön roolin yksilöllisen terveyden edistäjänä.

Yksilön näkökulmasta terveystiedon analysointi ja omien elämäntapavalintojen pohtiminen vaativat ns. terveyden lukutaitoa. Anne Puurosen (2006, 15) mukaan lukutaidolla on haluttu korostaa osaamista, jonka avulla yksilöt oppivat aktiivisiksi terveystiedon taitajiksi, eivät passiivisiksi tiedon vastaanottajiksi. Tommi Hoikkalan (2003, 35–36) mukaan lukutaito on istunut itsekontrollia painottavaan nykyeetokseen ja ilmiön yhteisölliset sekä kulttuuriset ulottuvuudet ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Hoikkala kollegoineen (Hoikkala ym. 2005, 130–131) on

lähestynyt ilmiötä terveystaju-käsitteen avulla. Tiedon ja lukutaidon lisäksi terveystajussa pohditaan tehtyjä valintoja sekä kykyä ymmärtää ja tulkita terveystietoa. Terveystajuun sisältyy myös terveystajuttomuuden mahdollisuus, tietoiset epäterveelliset valinnat.

Individualistisen, yksilön merkitystä painottavan, lukutaidon ja yhteisöllisen, kulttuurisia käytäntöjä (ja esteitäkin) esiin tuovan, terveystajun rinnalla yksilön vaikutusmahdollisuudet voivat kilpistyä fyysisiin esteisiin, kuten asuin- ja työpaikkaan liittyviin riskeihin (mm. home, melu, saaste). Yksilö kohtaa omien valintojensa rajallisuuden myös perintötekijöissään, kuten Ada ja Anu pohtivat:

Lähtökohdat terveelliselle elämäntavalle saadaan jo nuorena. Ensimmäiseksi jo ennen syntymää ihminen saa perimänsä mukana geenit vanhemmiltaan. Tällä tavoin monet perinnöllisiä sairauksia aiheuttavat geenit siirtyvät lapselle ja elintapojen yhteisvaikutuksessa ne voivat myöhemmin aiheuttaa sairauden puhkeamisen. (Anu, 22 vuotta, TE9)

Äitini suvussa tavataan korkeaa verenpainetta ja ylipainoa. Hän syö verenpainelääkkeitä ja ties mitä pillereitä ja toteaa poikkeuksetta joka aamu painon taas nousseen. Äitini on Itä-Suomesta kotoisin. Isäni tulee Länsi-Suomesta. Isän suvun naiset kärsivät rintasyövästä ja osteoporoosista ja miehet aikuistyyppin diabeteksestä. Mikä mahtaa olla minun ennusteeni? (Ada, 24 vuotta, TE5)

Tarinoista voi halutessaan lukea tieteen synnyttämää ja median välittämää keskustelua geeniperimän merkityksestä terveydelle. Anu tuo kuitenkin esiin myös elintapojen vaikutuksen, eikä painota pelkästään ennalta määrättyä kohtaloa. Hän tietää, että terveelliset elämäntavat eivät takaa terveellistä ikääntymistä, vaikka tutkimusten mukaan terveys-suositusten seuraaminen parantaa elämänlaatua ja vähentää todennäköisyyttä sairastua.

Suosituksien noudattamista ja noudattamattomuutta

Yksi tärkeimmistä asioista elämässäni on terveyteni. Olen aina ollut terve ja se, että pystyn suorittamaan jokapäiväisiä askareitani ja elämään minulle normaalia elämää vaatii terveyttä. Haluan ja pystynkin mielestäni vaikuttamaan omaan terveyteeni, siksi yritän noudattaa ns. terveellisiä elämäntapoja. En muista koska koin ”valveutumisen” omien elämäntapojeni vaikutuksista mutta nykyään se on sulautunut arkiseen käyttäytymismalliini. (Nina, 24 vuotta, TE30)

Ninan tarinasta voi lukea nuoren iän merkityksen terveydelle: 20–30-vuotiaat eivät ole vielä kohdanneet samassa määrin iän tuomia terveysongelmia kuin esimerkiksi yli 50-vuotiaat (ks. Pajari ym. 2006, 2604–2605). Vaikka tutkimamme nuoret näyttävät olevan terveyslukutaitoisia, harva heistä kertoo soveltavansa kattavasti terveys-suosituksia arkielämässään, toisin kuin Nina edellä. Monet kertovat lipsuvansa suosituksista joko hallitusti tai hallitsemattomasti. Lipsuminen voi nuorten mielestä olla hetkellisesti ihan terveellistäkin. Hallitussa lipsumisessa ajatellaan, että aina ei ole mahdollista eikä toivottavaa toimia rationaalisesti. Välillä on laitettava ”aivot narikkaan” tai olla ”ylipäänsä ajattelematta kuinka epäterveellistä suuhun menevä hampurilainen on”, kuten Jussi pohtii:

Yksi näkökulma tähän on toki se, että tietyt asiat voivat olla jossain määrin epäterveellisiä, mutta niillä on ihmisen henkistä terveyttä edistävä vaikutus. Enkä tarkoita vain sitä, että kaikki terveelliset toimet ovat yleisesti ottaen aina tylsiä ja kaikki terveellinen ruoka pahaa, vaan ehkä ennemminkin sitä, että vain harvat ihmiset pystyvät alituisesti ajattelemaan toimintaansa täydellisen rationaalisesti menemättä päästään sekaisin. Me muut joudumme vain niin sanotusti aina välillä vain laittamaan aivot narikkaan ja olemaan ylipäänsä ajattelematta kuinka

epäterveellistä suuhun menevä hampurilainen on. Tieto vain lisää tuskaa. (Jussi, 24 vuotta, TE20)

Jussin tarinasta voi lukea nuorten rakentamaa asetelmaa, jossa terveys ja nautinto ovat ainakin osittain vastakkaisia. Esimerkiksi terveellinen ruoka on pahaa tai nautinto ja nautintoaineet, kuten alkoholi, ovat terveellisuuden este. Niiden nauttiminen voi olla epätoivottua joko yksilöllisistä tai yhteisöllisistä tekijöistä johtuen. Esimerkiksi alkoholia voidaan vapaa-aikana ja ystävien seurassa nauttia hetkittäin runsaastikin, kunnes siirrytään takaisin kontrolloituun arkielämään. Perintötekijöiden riskiä pohtinut Ada kertoo juovansa alkoholia sosiaalisista syistä:

Alkoholia juon sosiaalisista syistä. Joskus on vaan nollattava tilanne. En juo koskaan vain lasillista, vaan kun juon, juon kunnolla ja päädyn vahvaan humalaan. Tuolloin aloitamme ystävien kanssa kotibileissä ja jatkamme sieltä yökerhoon, jossa tanssimme aamuneljästä saakka. Krapulasta en kärsi koskaan. Seuraavana aamuna olen vaan hieman väsynyt, mikä selittyy myös unenpuutteella. (Ada, 24 vuotta, TE5)

Vaikka runsas juominen bileiltä onkin osa suomalaista alkoholikulttuuria, päätöksen alkoholin määrästä pitäisi olla jokaisen omassa kontrollissa. Poikkeuksen tekevät luonnollisesti erilaiset riippuvuudet ja sairaudet, kuten alkoholismi. Adan kuvaus heijastelee tyttöjen ja naisten juomakulttuurin muuttumista: kunnan humala on sallittu myös naisille (ks. Pietilä tässä teoksessa). Ada ei myöskään kärsi krapulasta, mikä johtunee osin sankarillisesta kerrontatyylistä ja nuoruudesta. Iän myötä jokainen joutuu kohtamaan fyysiset rajoitteensa. Opiskelijat siis näkevät terveys-suosituksista poikkeamisen ”psykykkistä terveyttä” edistävänä. Samansuuntaisia tuloksia on saatu tutkittaessa suomalaisten työttömien terveyskäsitteitä (Pajari ym. 2006, 2607). Jonkinasteinen tahallinen poikkeaminen terveys-suosituksista näyttää olevan sekä opiske-

lijöiden että työttömien mielestä tarpeellista, jottei elämä lipuisi kohti ortoreksiaa ja ilotonta elämää.

Siinä, missä Adan hetkittäinen poikkeaminen terveys-suosituksista on suunniteltua, terveelliseen elämäntapaan vaikuttavat myös kulttuuriset tekijät, kuten sosiaalinen paine, ajan puute sekä siitä johtuva stressi. Stressin asemaa tarinoissa ilmentää se, että puolet nuorista pohtii stressin vaikutusta terveyteen. Nuorten mielestä opiskelun ja työn yhteensovittaminen on ajoittain vaikeaa, ja ajan puute näkyy nuorten mukaan liikunnan vähentymisenä. Myös ruuanlaittoon jää vähemmän aikaa ja ateria saattaa korvautua valmisruualla tai ”roskaruualla”. Tiina kertoo, miten stressi ja kiire vaikuttavat:

Terveellisen elämäntavan noudattaminen kuulostaa helpolta. ... Käytännössä kaikki ei kuitenkaan ole yhtä helppoa. Varsinkin silloin, kun on kiire ja stressi tekemättömistä töistä, jää itsestä huolehtiminen usein taka-alalle. Silloin jää vähemmän aikaa liikunnalle, rentoutumiselle ja ystäville. Myös ruokailutottumukset muuttuvat epäterveellisimmiksi ja ruokailuajat eivät ole yhtä säännöllisiä. Tämä kaikki tapahtuu huolimatta siitä, että tietää sen olevan vahingollista käyttäytymistä. (Tiina, 22 vuotta, TE12)

Kirjoittamalla ajan puutteen ja stressin vaikutuksista ruokailutottumuksiin nuoret päätyvät samoihin johtopäätöksiin kuin Debra Zellner kollegoineen (Zellner ym. 2006). Tutkijoiden mukaan stressi nostaa aterian kalorimäärää sekä laskee – etenkin naisilla – ruokavalion laatua. Alkoholin ohella toinen suosittu stressinhallintakeino onkin hetkittäinen ruualla herkuttelu. Nuoret kirjoittavat myös liikunnan merkityksestä stressin poistajana. Tosin osalle sen tuoma energinen ja hyvä olo vaatii henkisiä ponnistuksia: liikkeellelähtö ei ole aina vaivatonta. Liikunta voi olla myös epäterveen käyttäytymisen symboli. Joka kuudes kirjoittaja toi esiin liikunnan haittapuolet, kuten liikuntariippuvuuden ja tapaturmat.

Seksi, riskinotto ja kuolema

Epäterveellisen ruuan, runsaan alkoholin käytön, tupakoinnin sekä liikunnan puutteen tai siitä aiheutuvien ongelmien lisäksi nuoret mainitsevat ihmissuhteet – ja niiden vähäisyyden tai puuttumisen – terveyden riskitekijöiksi. Myös seksi voi aiheuttaa fyysisen vaaratekijän ja voi muodostua myöhemmin myös psyykkiseksi rasitteeksi. Naiset eivät juuri kirjoittaneet seksistä, mutta 21-vuotias Aino (TE6) kertoo siitä nautinnon lähteenä ja siten osana terveellistä elämäntapaa. Hän myös harmittelee seksin ylikorostumista nykykulttuurissa. Sen sijaan nuoret miehet kirjoittivat seksin ja irtosuhteiden tuomista ongelmista suoremmin (ks. myös Heikin tarina, TE13; Anttila 2004, 64–65).

Ainakin yksi asia on, jota pidän terveyteni riskeeraavana asiana. Se tekee sen niin fyysisesti kuin henkisesti. En tiedä onko meidän sukupolvea valistettu liiaksi sukupuolitaudeista, mutta tuntuu että minun lisäksi monelta muultakin kondomilla unohtuu aivan liian usein. (Ismo, 23 vuotta, TE17)

Kesäiset festivaalireissut tai mökkeily kavereiden kanssa ovat tärkeitä sosiaalisen kanssakäymisen edistäjiä ja epäterveelliseksi todetun stressin poistajia, mutta muodostavat omat riskitekijänsä. Alkoholin mittava väärinkäyttö väliaikaisesti on voimakas indikaattori arvioiessa epäterveellisiä elämäntapoja. Vastaavat reissut sisältävät myös epäterveellisen ruoan kulutusta, joka on monesti myös väärin säilytettyä ja huonosti kypsennettyä. Pahimmassa tapauksessa mukaan kuvioon tulevat irtosuhteet jotka voivat olla erittäin haitallisia terveydelle, onneksi sellaista ei kuitenkaan usein tapahdu. (Mauri, 21 vuotta, TE28)

Naisten ja miesten välistä eroa seksipuheessa voi ymmärtää sen kautta, että miehille on sallittua – ellei jopa toivottavaa – kertoa seksikokemuksistaan. Kenties tämän vuoksi he ottavat

asian esiin myös vastuuttoman käyttäytymisen yhteydessä. Molemmat edellä siteeratut miehet tuskailivat irtoseksin mahdollisia seurauksia. Suojaamaton seksi voidaan tulkita terveystajun menettämiseksi: tietoa vaaroista on, mutta tahtoa eli itsesääteilykykyä ei välttämättä löydy. Myös alkoholilla on osuutensa epäterveelliseen käytökseen, kuten Mauri kertoo. Suojaamattoman seksin seuraukset voivat olla äkillisiä ja vakaviakin (raskaus, sukupuolitaudit) verrattuna yhden rasvaisen hampurilaisen syöntiin tai kävely- ja juoksulenkin väliin jättämiseen.

Miehet näyttävät ottavan enemmän terveysriskejä kuin naiset (ks. Kontos 2004). Aineistossamme suhde riskikäyttäytymiseen ilmenee miesten tarinoissa seksin ohella myös kertomuksina vaarallisista urheilulajeista sekä urheilun tuomista terveysriskeistä. Yksi kirjoittajista kertoo olevansa sivutoiminen palomies, joka joutuu hengittämään vaarallisia savukaasuja työssään. Miehiseen kulttuuriin ovat perinteisesti liittyneet vaarojen hakeminen ja rajojen kokeilu (ks. Vaaranen 2004; Valkonen ym. 2003), vaikka tapaturmat koskettavatkin vähemmistöä miehistä. Miehet kuolevat nuorempina kuin naiset, ja nuorten miesten tapaturmaiset kuolemat ovat median kestoaihe. Riskinoton lisäksi myös kuoleman teema näyttää olevan sidoksissa miesten kertomuksiin (ks. myös Maurin, TE28, ja Ismon, TE17, tarinat edellä).

Kaikki ihmiset lukuun ottamatta niitä jotka kuolevat jollain toisella tavalla, tulevat vanhaksi, sairaaksi ja sitten kuolevat huolimatta terveestä kehosta. Mitä hyötyä tässä vaiheessa on siitä että oli hyvässä kunnossa vuoden 1952 olympialaisissa? Ehkä voi yrittää juosta pakoon kuolemaa, mutta tilastojen mukaan kukaan ei ole vielä onnistunut. Onko terveellistä turvautua sellaiseen asiaan jonka tietää menettävänsä jonain päivänä? Kaikki terveelliset elämäntavat vievät hautaan kuitenkin eikä sillä ole väliä meneekö sinne hartaana terveellisen elämäntavan uskovaisena vai epäterveenä sikana. Sanotaan että viimeisessä takissa ei ole taskuja, joten

elämäntapaakaan ei voi ottaa hautaan mukaan. (Heikki, 23 vuotta, TE13)

Miksi itse pyrin elämään terveellisesti? Enhän haluaisi elää kurjastikaan, sillä sehän verottaisi kohtuuttomasti sekä yhteiskunnan järjestämän terveydenhuollon voimavaroja sekä keskeyttäisi ikävästi haudankaivajien kahvituon kun jo elon aikana mätänemisen aloittanut ruumiini raahattaisiin ennen aikojaan lapiojaakkojen konttoriin... Olen kuolemantuomiota vastaan, mutta hyväksyin kuitenkin varusmiespalveluksen aikana sen, että mahdollisen sodan aikana tehtäväni on tappaa... (Viljami, 24 vuotta, TE34)

Heikin tarinassa on miehistä kapinaa terveyssintoilua vastaan: kuolemaa ei juosta pakoon. Siviilipalvelun mahdollisuudesta huolimatta moni mies (ja nykyisin myös osa naisista) suorittaa armeijan, jossa he joutuvat kohtamaan ajatuksen kuolemasta, kuten Viljami kertoo. Vastaavasti naisten kulttuurissa synnytys ja äitiys – elämän luominen ja ylläpito – ovat perinteisesti olleet keskeisiä. Kenties tätä taustaa vasten tietoisuus elämän rajallisuudesta on luettavissa pikemminkin nuorten miesten kerronnasta, ei niinkään naisten. Tosin edellä siteerattujen Anun ja Adan puhe omasta geeniperimästään ja sen tuomista uhkista voidaan myös tulkita viittaukseksi elämän rajallisuuteen.

Terveysvalistus, vastarinta ja onnellinen elämä

Nuorten tarinoista välittyy terveysvalistuksen vastustamista, vaikka joukossa on myös terveyden ja ruumiillisuuden palvojia. 22-vuotias Jorma (TE19) kirjoittaa tarinansa loppuun kuntosalin viikko-ohjelmansa ja päivän ruokailuannoksensa. Hän myös ilmoittaa kalorimäärän (2 200 kcal) sekä proteiinin (30 %), hiilihydraattien (40 %) ja rasvan (30 %) osuuden ruokavaliostaan. Hän on kuitenkin poikkeus, sillä useat nuoret kuvaavat tietoista, tahallista poikkeamista terveellisen elämäntavan suosituksista, kuten edellä toimme esiin. Nuoret

kokevat valistuksen ”ulkopuolelta tuputettuna” ja heidän mielestään terveyden merkitystä usein korostetaan liikaa. Media välittää saavuttamattomia kauneusihanteita, joiden seurauksena voi olla huono omatunto (ks. Evans, Evans & Rich 2003). Etenkin painonhallinta saa tilaa naistenlehdissä ja televisiossa sekä myös aineistomme naisten kirjoittamissa tarinoissa. Anna kertoo, että tarjolla on erilaisia laihdutusohjeita ja elämäntaparemontteja:

Nykyään kaikki naistenlehdet hössötävät terveellisen elämäntavan puolesta. Artikkelit pyrkivät luomaan oppaita ihan naisen ja -miehen elämäntapojen raiteille, joita kovinkaan moni lehtien lukioista ei kuitenkaan koskaan pysty saavuttamaan. Käsitykset ja pyrkimykset, joita näissä artikkeleissa pyritään luomaan, ovat hieman liioiteltuja ja ehkäpä pelottaviakin. Monet ihmiset kokevat varmasti joutuneen valistetuksi ristiriitaisilla elämäntapaohjeilla. On puhuttu erilaisista elämäntaparemonteista ja laihdutuskuureista, jotka tuovat niin elämäniloa, voimaa kuin sosiaalista hyväksyntääkin. Lukijoita ne ehkä ärsyttävät saarnamaisella ja luentomaisella tyyllillään. (Anna, 29 vuotta, TE1)

Naisille kauneusihanne saattaa aiheuttaa paineita, jopa suoranaista häpeää (ks. Tolonen 2001, 81). Iina kertoo, miten yleinen painostus terveellisyteen saa hänet tuntemaan olonsa huonoksi.

Olen oikeastaan kyllästynyt koko terveellisyys-buumiin jota on kaikkialla. Tämä yleinen painostus terveellisyydestä, saa oloni tuntumaan huonoksi ja epäterveelliseksi. Olen kai niin heikko paheissani, etten jaksaisi kuulla terveellisyydestä enää. Tiedän, että terveys on tärkeää ja terveenä säilyminen edellyttää terveellisiä elämäntapoja. Rajansa on silti kaikella. (Iina, 22 vuotta, TE15)

Huonon omantunnon puhe on leimallista naisille, mikä johtunee yhteiskunnan, perheen, ystävien, puolison ja yksilön itsensä odotusten ristiriitaisuudesta. Suhde ruokaan voi muodostua niin ongelmalliseksi, että se vaarantaa lopulta terveyden. Syömishäiriöt, kuten anoreksia ja bulimia, ovat tuttuja ilmiöitä ja niistä kirjoittivat aineistossamme vain naiset. Heidän kertomuksissaan vilahtelee myös läski-inho, ja he pohtivat ruokaongelmia enemmän kuin miehet (myös Tolonen 2001, 81).

Ulkonäköpaineiden kohteena ovat yhä useammin myös pojat ja miehet, eivät ainoastaan naiset. Maarit Valtarin (2005, 85) mukaan 15–19-vuotiaat pojat pitävät ulkonäköä yhtä tärkeänä kuin samanikäiset tytöt. Myös 22-vuotias Simo (TE33) on tunnistanut miehiin kohdistuvan ”oikeanlaisen” ruumiillisuuden: ”Minusta tuntuu, että ulkoapäin tulee ulkonäölle huomattavasti enemmän vaatimuksia kuin varsinaiselle ruumiilliselle toimintakyvylle. Lihaksikas vartalo on ideaali ei siksi, että saisi kannettua kauppakassit helpommin, vaan siksi, että olisi näyttävämpi vaateripustin kadulla” (vrt. Vuori ym. tässä teoksessa).

Nuorten näkemykset – tai suoranainen kriitikki – terveystapasuosituksia ja kauneusihanteita kohtaan ovat herättäneet myös tieteellistä keskustelua. Evans kollegoineen (Evans ym. 2003, 235) jakaa liian huolen terveellisyysyden ylikorostumisesta yhteiskunnassa. Tutkijoiden mukaan kulttuurissa vallitseva näkemys täydellisestä, terveestä ihmisestä voi johtaa myös nuorten passivoitumiseen ja voimattomuuden tunteen kokemiseen: ideaalia on mahdotonta saavuttaa. Tutkijoiden mukaan täydellisyys tavoittelu voi olla näin epäsuotavaa ja kääntynyt itseään vastaan. (Ks. myös Austin 1999).

Vaikka nuoret osaavat listata tarinoissaan terveysohjeita ja elämäntapasuosituksia sekä hetkittäisiä poikkeamia niistä, osalle kirjoittajista terveellinen elämä rakentuu koko elämänkaaren kestäväksi projektiksi. He kirjoittavat kultaisen keskitien noudattamisesta, ilosta, hyvästä olost, tyytyväisyydestä sekä onnellisuudesta, kuten Seppo seuraavassa:

Ihminen, joka tuntee itsensä onnelliseksi, harrastaa terveellistä elämäntapaa. Kuitenkin terveellinen elämäntapa, jos sen ymmärtää liikunnan ja ruokavalion tiukkana noudattamisena, ei yksin takaa onnellisuutta ja siksi, kuten aiemmin sanoin, terveellinen elämäntapa on käsitteenä paljon laajempi. Vaikka terveellisen elämäntavan määrittely itselleen kuinka tarkasti tahansa ja yrittäisi noudattaa sitä mahdollisimman puhtaasti, menettäisi koko käsitteen tarkoituksen eli onnellisuuden saavuttamisen. Tavallaan hiukan tahriintunut terveellinen elämäntapa on paras mahdollinen tapa olla onnellinen. (Seppo, 24 vuotta, TE32)

Nuoren miehen tarinasta on luettavissa pientä kapinaa terveyspakkoa vastaan: äärimmilleen vietyä terveellisyys ei edusta nuorille hyvää oloa (vrt. Evans ym. 2003). Sepon muotoilemansa metafora ”hiukan tahriintunut terveellinen elämäntapa” kuvaa osuvasti tutkimuskohteena olevien nuorten ajatusmaailmaa: harva sitoutuu täysin terveelliseen, kurinalaiseen elämäntapaan. Pienet nautinnot ja paheet ovat sallittuja stressin poistajia sekä mielihyvän tuojia. Nuoret kommentoivatkin omaa elämäntapaansa ilmauksilla ”suhteellisen terveellinen elämäntapa” tai ”melko terveellinen”.

Nuorten mielestä terveellisille elämäntavoille löytyy myös useita esteitä ja osa heistä kapinoi terveysvalistusta vastaan. Tutkimamme nuoret ovat yliopisto-opiskelijoita, joiden opintoihin sisältyy kriittisen ajattelun harjoittaminen. Kenties juuri tämän vuoksi he tuovat rohkeasti esiin terveyden palvonnan haittapuolia ja ymmärtävät, että ideaali-ihmisen elämäntavat ovat paradoksaalisesti tavoittamattomissa. Kiire, stressi ja ajanpuute eivät mahdollista kaikkien elämän osa-alueiden täydellistä kontrollointia. He myös kykenevät ottamaan kielellisesti haltuun ”terveilyn” lieveilmiöitä, kuten liian kurinalaisen ruokavalion tai laihduttamisen. Sepon muotoilema ”tahriintunut elämäntapa” on yksi osoitus tästä kielellisestä luovuudesta. Nuorten mukaan liian tiukkaa terveysnormia ei

tarvitse ottaa haudanvakavasti, vaan he pyrkivät noudattamaan tiettyjä peruseriaatteita, joista lipsuminen ei vielä vie elämäntapaa merkittävästi remonttiin.

Lopuksi

Terveelliset elämäntavat rakentuvat nuorten kerronnassa hyvän ja pahan kategorioihin ja muodostuvat pääosin vastinpareista terveellinen vs. epäterveellinen ruoka, liikunta vs. liikkumattomuus, tasapainoiset vs. epävakaat ihmissuhteet sekä lepo vs. sen puute. Yksittäisten valintojen lisäksi he korostavat myös terveellisen elämäntavan kokonaisvaltaisuutta. Nuorten miesten ja naisten terveyskäsitteet eivät näyttäisi juuri eroavan toisistaan. Molemmat sukupuolet osaavat perustarinan: tasapainoisesti ja monipuolisesti ruoka-, liikunta- ja ihmissuhdeympyrää. Pienet erot ilmenevät lähinnä seksin, kuoleman ja miehisen ”puput syö kasviksia ja me niitä” -teeman yhteydessä.

Nuorten näkemyksen mukaan terveys on yksilön projekti: jokaisen on kyettävä rakentamaan nykyeetoksen mukainen itsekuri. Samalla nuoret kertovat monista terveellisen elämäntavan esteistä, kuten terveystuotteiden kalleudesta, mukavuudenhalusta, erilaisista riippuvuuksista, henkisestä väsymisestä, kiireestä ja stressistä. Vaikka terveys esitetään yksilön projektina, ei sen toteuttaminen ole ongelmaton. Terveys-sankarit taistelevat ristiriitaisten kulttuuristen paineiden ja vaatimusten aallokossa ja ratkaisevat terveyden lukutaidon tai terveystajun mysteeriä käytännössä, kuten Mika pohtii:

Tasapainoinen ruokailu, hyvät yöunet, kunnossa olevat sosiaaliset suhteet, stressin hallinta sekä liikunta ovat avain terveelliseen elämäntapaan. Se miten siihen pääsee kaikesta kiireen, taloudellisten rajoitteiden sekä paineiden alaisena on sitten täysin eri asia ja vielä ainakin minulle mysteeri. (Mika, 29 vuotta, TE29)

Nuorten terveyden eetos voi tiivistää ”lähes terveellisten elämäntapojen” harjoittamiseen. Ne rakentuvat tarinoissa terveystiedosta ja -taidosta, hallitusta ja hallitsemattomasta terveystajusta sekä terveyspakon vastustamisesta. Korkeakoulutetuilla on tiedollisesti ja taidollisesti paremmat mahdollisuudet soveltaa terveystietoa sekä suhtautua kriittisesti suosituksiin. Heillä on myös rohkeutta kyseenalaistaa ylikorostunut terveellisen ihmisen ideaali. Samalla he ymmärtävät suositusten normatiivisuuden ja kykenevät siten suhteuttamaan vaatimukset omiin elämäntapavalintoihinsa, vaikka lipsuisivatkin niistä ajoittain jopa kohtalokkain seurauksin.

Haluamme kiittää anonyymejä lausunnonantajia, kirjan toimittajaa Sakari Karvosta, kaikkia kirjaan kirjoittaneita tutkijoita sekä Jaakko Autiota, Emilia Rauniota, Sari Ollilaa, Eila Linnanmäkeä, Anna-Liisa Raumaa ja Johanna Varjosta kommentteista ja kirjallisuusvinkeistä.

Viitteet

- 1 TE-merkintä viittaa laadulliseen aineistoon, joka koostuu yliopisto-opiskelijoiden terveellistä elämäntapaa käsittelevistä kirjoituksista. Numerokoodi tarkoittaa tarinan järjestysnumeroa aineistossa.
- 2 Maailman terveysjärjestön, WHO:n, (1998, 10) mukaan käsitteellä tarkoitetaan ”tiedollisia ja sosiaalisia taitoja, jotka määrittävät yksilön motivaation ja kyvyn löytää, ymmärtää ja käyttää terveyttä edistävää ja ylläpitävää tietoa.

Lähteet

- Anttila, Anna (2004). Seksimarkkinoinnin vaikutus lasten ja nuorten asenteisiin. Teoksessa Anna Anttila (toim.): Lapsuuden muuttuva maisema – Puheenvuoroja kulttuurin seksuaalisoinnin vaikutuksista. Helsinki: Stakes, 63–77.
- Austin, Bryn S. (1999). Fat, Loathing and Public Health: The Complicity of Science in a Culture of Disordered Eating. *Culture, Medicine & Psychiatry* 23(2), 245–268.
- Autio, Minna (2006). Kuluttajuuden rakentuminen nuorten kertomuksissa. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1066/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 65*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

- Bothmer, Margareta I. K. von & Fridlund, Bengt (2005). Gender differences in health habits and in motivation for a healthy lifestyle among Swedish university students. *Nursing & Health Sciences* 7(2), 107–118.
- Evans, John & Evans, Bethan & Rich, Emma (2003). 'The Only Problem Is, Children Will Like Their Chips': education and the discursive production of ill-health. *Pedagogy, Culture & Society* 11(2), 215–242.
- Helakorpi, Satu & Patja, Kristiina & Prättälä, Ritva & Uutela, Antti (2005). Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2005. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B 18. Helsinki: Kansanterveyslaitos.
- Hodgetts, Darrin & Bolam, Bruce & Stephens, Christine (2005). Mediation and the Construction of Contemporary Understandings of Health and Lifestyle. *Journal of Health Psychology* 10(1), 123–136.
- Hoikkala, Tommi (2003) Terveystietä lukutaito – enemmän kuin elämäntietä? *Liikunta ja Tiede* 40(2), 35–36.
- Hoikkala, Tommi & Hakkarainen, Pekka & Koski, Pasi & Lähteenmaa, Jaana & Määttä, Mirja & Oinas, Elina & Puuronen, Anne & Rantala, Kati & Salasuo, Mikko & Tammi, Tuukka & Virokannas, Elina (2005). Nuorisokulttuurit terveyden lukutaitoina. Teoksessa Timantit – terveyden edistämisen tutkimusohjelmasta. Helsinki: Suomen syöpäyhdistys, 127–141.
- Kontos, Anthony P. (2004). Perceived Risk, Risk Taking, Estimation of Ability and Injury Among Adolescent Sport Participants. *Journal of Pediatric Psychology* 29(6), 447–455.
- Koski, Pasi (2006). Merkitysten ristiaallokossa – suhde terveyteen, alkoholiin ja liikuntaan rakentuu sosiaalisissa maailmoissa. Teoksessa Anne Puuronen (toim.): Terveystaju – nuoret, politiikka ja käytäntö. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisu 63. Helsinki, 23–32.
- Lahti-Koski, Marjaana & Sirén, Mervi (2004). Ravitsemuskertomus 2003. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B4/2004. Helsinki: Kansanterveyslaitos.
- Martelin, Tuija & Koskinen, Seppo & Keskilä, Laura & Aromaa, Arpo (2005). Terveystietä ja toimintakyvyn vaihtelu asuinalueen, koulutuksen ja kotitaloustyypin mukaan. Teoksessa Nuorten aikuisten terveys – Terveystaju 2000 -tutkimuksen perustulokset 18–29-vuotiaiden terveydestä ja siihen liittyvistä tekijöistä. Toimittaneet Seppo Koskinen, Laura Keskilä, Tuija Martelin & Arpo Aromaa. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B 7. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 134–148.
- Ovaskainen, Marja-Leena & Reinivuo, Heli & Tapanainen, Heli & Männistö, Satu & Pakkala, Heikki & Valsta, Liisa (2004). Suomalaisen aikuisen ruokavalion nykypiirteet. *Suomen Lääkärilehti* 2004(14), 1525–1530.
- Pajari, Pia M. & Jallinoja, Piia & Absetz, Pilvikki (2006). Negotiation over self-control and activity: An analysis of balancing in the repertoires of Finnish healthy lifestyles. *Social Science & Medicine* 62(10), 2601–2611.
- Perry, Cheryl L. & McGuire, Maureen T. & Neumark-Sztainer, Dianne (2001). Characteristics of vegetarian adolescents in a multiethnic urban population. *Journal of Adolescent Health* 29(6), 406–416.
- Puuronen, Anne (2006). Mitä on terveys – tietoa, taitoa vai taju? Teoksessa Anne Puuronen. (toim.): Terveystaju – nuoret, politiikka ja käytäntö. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisu 63. Helsinki, 5–19.
- Riessman, Catherine K. (1993). Narrative Analysis. California: Sage Publications.
- Tolonen, Tarja (2001). Tyttöjen käsityksiä ihannenaisteudesta. Teoksessa Anne Puuronen & Raili Välimaa (toim.): Nuori ruumis. Helsinki: Gaudeamus & Nuorisotutkimusverkosto, 73–88.
- Tur, Joseph A. & Romaguera, Dora & Pons, Antoni (2005). Does the diet of the Balearic population, a Mediterranean-type diet, ensure compliance with nutritional objectives for the Spanish population? *Public Health Nutrition* 8(3), 275–283.
- Vaaranen, Heli (2004). Kaaharipoikia ja rappioromantiikkaa. Tutkimus erään kaahailukulttuurin elämänilosta ja tuhoisuudesta. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Valkonen, Tapani & Ahonen, Hilka & Martikainen, Pekka (2003) Sosiaaliryhmien väliset erot elinajanodotteessa kasvoivat 1990-luvun loppuvuosina. *Hyvinvointikatsaus* 2/2003, 12–18.
- Valtari, Maarit (2005). Ulkonäön merkitys, elämän tavoitteet ja niiden yhteydet kulutukseen. Teoksessa Terhi-Anna Wilska (toim.) Erilaiset ja samanlaiset: Nuorisobarometri 2005. Helsinki: Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusverkoston neuvottelukunta. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, 82–97.
- Varjonen, Johanna & Viinisalo, Mirja (2004). Ruokatuotosten muutos – ostetaanko rahalla vaivattomuutta ja ajansäästöä vai kestävä kehitystä? Teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anu Raijas (toim.) Ihanne ja todellisuus. Näkökulmia kulutuksen muutokseen. Helsinki: Tilastokeskus, 25–62.
- World Health Organization (WHO) (1998). Division of Health Promotion, Education and Communications Health Education and Health Promotion Unit. Health Promotion Glossary. Geneva: World Health Organization.
- Zellner, Debra A. & Loaiza, Susan & Gonzalez, Zuleyma & Pita, Jaclyn & Morales, Janira & Pecora, Deanna & Wolf, Amanda (2006). Food Selection Changes Under Stress. *Physiology & Behavior* 87(4), 789–793.

NUORTEN PUHTAUSKÄSITYKSET TYTTÖJEN JA POIKIEN KUVAAMANA

Pohjoisen lapsista varttuu nuoria omassa kasvuympäristössään, joka luo puitteet heidän kokemusmaailmansa kehittymiselle. Lapin luonto, neljä selkeää vuodenaikaa, yöttömät yöt, kaamos, harvaan asutut seudut ja pitkät kulkuyhteydet jättävät jäljet pohjoisen nuoriin. Nuorten käsitys puhtaudesta rakentuu siinä ympäristössä, jossa he viettävät aikaansa. Puhtauden ymmärtäminen ja sen käsitteellistäminen ovat siis riippuvaisia ajasta ja paikasta (Douglas 1966). Näin ollen puhdas koti, puhdas omatunto tai puhdas luonto ovat asioita, jotka saavat sisältönsä synty- ja käyttökontekstissa.

Artikkelissa käsitellään aineistolähtöisesti pohjoissuomalaisen 15-vuotiaiden tyttöjen ja poikien käsityksiä puhtaudesta. Artikkelissa ei keskustella kirjallisuuden kanssa, vaan tekstissä annetaan ääni nuorten 2000-luvun puhtauden tarinoille. Tutkimusaineisto muodostuu ainekirjoituksista¹, joissa pohjoissuomalaiset peruskoulun yhdeksännen luokan oppilaat kertovat puhtauden kokemuksistaan. Artikkelin perustuu laajempaan, Lapin yliopistossa tekeillä olevaan tutkimukseen, jossa käsitteellistetään puhtautta eri tavoin (ks. <http://www.ulapland.fi/?depid=18976>; Pallari 2003; Pallari & Korva-Hyötylä 2004, 41).

Tutkimuksen kohteena olevat nuoret olivat asuneet ja eläneet koko elinaikansa Lapissa lähellä luontoa, joten heidän suhteensa luontoon

ja puhtauteen oli kehittynyt viidentoista vuoden aikana. Tähän nuorten puhtauden ymmärrykseen ja sisäistämiseen liittyneeseen ajanjaksoon olivat vaikuttaneet perheen, ystävien ja koulun tarjoamat ympäristöt. Kuitenkin nuorten omat puhtauskäsitteet saatiin esille henkilökohtaisen prosessin, ainekirjoituksen, kautta. Nuorten tarinat puhtauden maailmasta rajautuivat kodin, koulun ja vapaa-ajan ympäristöön. Ainekirjoituksia tutkittiin narratiivina², sillä narratiivisuuden kautta voidaan kuvata nuorten kokemaa nykyhetkeä ja nuorten henkilökohtaista todellisuutta (Heikkinen 2001; Sintonen 1999).

Miten puhtautta voidaan tutkia

Mary Douglasin (1966) mukaan käsitys puhtaudesta on kulttuurisidonnaista, ja siksi puhtauden merkitysten tutkiminen voi kertoa esimerkiksi eri kulttuureissa vallitsevista erilaisista puhtauskäsitteistä. Puhtautta voidaan siis tutkia teoistamme, tottumuksistamme, tavoistamme tai puhutusta kielestämme ottaen huomioon aika- ja paikkasidonnaisuus. Toinen lähestymistapa puhtauteen on tarkastella puhtaudelle annettuja sanakirjaselityksiä, joita voidaan tarkastella myös aika- ja paikkasidonnaisena. Esimerkiksi Johan Gabriel Geitlinin (1883) latinan kielen sanakirjan mukaan suomen kielessä esiintyvät sanat puhdas ja puhtaus tulevat latinan sanoista purus; sincerus; *siisti* mundus; *puhdas tawoiltaan, pitää puhtaana*, purum servare; *pestä puhtaaksi*, purgare; eluere; *puhdas omatunto*, conscientia rectae, voluntatis; mens bene sibi conscia; *puhdas rakkaus*, amor castus, integer; *puhdas sydän*, animus castus, sanctus; *puhdas elämä*, vita purissima, castissima; *viettää puhdasta elämää* (Geitlin 1883). Suomen kielessä puhtaus viittaa varsin monenlaisiin asioihin: se määrittelee konkreettista siisteyttä ja omantunnon asioita, mutta liittyy myös elämän hyvytyteen ja elämänhallintaan.

Edellä esitetyn kaltaisen käsitelmäärittelyn kautta ei kuitenkaan voida tavoitella sukupuolten välillä olevaa puhtauskäsitteiden samuutta ja eroavaisuutta, ja tutkimuksen hypoteesina oli, että tyttöjen ja poikien puhtauskäsitteissä on

olemassa erilaisuutta ja että tytöt ja pojat aina-kin painottavat puhtauteen liitettäviä tekijöitä eri tavalla.

Voimme erottaa puhtaudesta tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, minkä koemme puhtaana ja minkä likaisena tai saastaisena. Douglas (1966) määrittelee liian aineeksi, joka on väärässä paikassa. Kun esimerkiksi juon vettä lasista ja annan lasin vieraalle ja pyydän häntä juomaan siitä vettä, on oletettavaa, ettei hän lasista juo, ennen kuin on sen pessyt. Sen sijaan esimerkiksi sisarusten kesken on ilmeistä, että sisar voi juoda lasista vettä ilman, että pesisi sitä ensin. Näin puhtaus voi piirtää rajaa sekä konkreettisten tekijöiden kautta että symbolistenkin ajatusten kautta hyväksytyyn puhtauden ja likaisuuden välille. Douglasin mukaan (1966) puhtaus on kontekstisidonnainen, joten on tärkeä tutkia esimerkiksi eri alueilla asuvien nuorten käsityksiä puhtaudesta.

Tutkimusaineisto ja tarinallisuus

Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty huhtikuussa 2005 Pohjois-Suomessa sijaitsevien peruskoulujen yhdeksänsien luokkien oppilailta äidinkielen ainekirjoitustunnilla. Tutkimusaineistona on 68 nuorten puhtauden tarinaa, joista 40 oli tyttöjen ja 28 poikien kirjoittamaa. Kirjoittamiseen oli varattu aikaa tunti ja ainekirjoitusta sai jatkaa vielä välitunnin ajan tarvittaessa. Puhtaudesta kirjoittaminen vapaasti ilman ohjeistusta osoittautui testauksessa vaikeaksi. Ruutupaperit palautuivat joko tyhjinä tai pisimmillään 10 rivin kirjoituksina. Pulma ratkaistiin pyytämällä kaikkia nuoria kirjoittamaan tiettyyn teemaan liittyen.³ Heitä pyydettiin kirjoittamaan kolmesta teemasta: kodin siisteydestä, henkilökohtaisesta hygieniasta ja sisäisestä puhtaudesta sekä puhtautta tai likaisuutta kuvaavista havainnoista, jotka liittyvät päivittäiseen koulumatkaan ja vapaa-ajan ympäristön, kuten kesämökin ja luonnossa liikkumisen puhtauteen. Nuoret saivat tuotettua tekstiä ruutupaperille ainekirjoitukseksi. Aika, joka oli varattu ainekirjoitusta varten, riitti nyt tavanomaisen, totutun aineen kirjoittamiseen.

Tutkimusaineistoa analysoitiin narratiiveina eli tarinoina, sillä tarinallisuuden kautta voidaan kuvata nuorten kokemaa nykyhetkeä ja nuorten henkilökohtaista todellisuutta (Heikkinen 2001; Sintonen 1999). Donald E. Polkinghorne (1995) mukaan aineiston narratiivisuus merkitsee laveimmillaan joko suullisen tai kirjallisen kerronnan kautta syntyneitä proosamuotoista tekstiä tai suppeammin määritettynä kertomusta, jossa on juonellinen tarina.

Tässä tutkimusaineistossa tarinallisuus viittaa ainekirjoituksen kautta rakentuneisiin narratiivisiin puhtauden kertomuksiin. Tarinallisuus on tutkimuksessa läsnä ainekirjoituksen teemojen asettelusta tarinan kirjoittamiseen asti, sillä jo teemat ja tutkimuksen instruktio tähtäsivät tarinoiden tuottamiseen. Aineistosta on muodostettu erikseen tyttöjen tarina ja poikien tarina, ja eri tarinat on erotettu artikkelissa ”tyttöjen tarinana” ja ”poikien tarinana”. Koska puhtaus nojaa pitkälle nuorten omiin kokemuksiin, toimintatapoihin ja tekoihin, on aineistoa analysoitu konstruktiivisella tutkimusotteella. Konstruktiivinen tutkimusote (Järvinen & Järvinen 2000; Kasanen ym. 1991) mahdollistaa aineistosta esille nousevien puhtautta kuvaavien tekijöiden luokittelun ja tyypittelyn sekä vertailun niin, että puhtauden kuvauksista voitiin muodostaa erilaiset tarinat siitä, mitä nuoret tarkoittavat puhtaudella ja millaisia sisältöjä nuoret antavat erilaisesta puhtaudesta kirjoittaessaan. Douglasin (1966) mukaan ihmiset luokittelevat puhtauteen liittyviä asioita eri tavoin, ja tässä tutkimuksessa yhtenä jaotteluna oli tyttöjen ja poikien puhtauden tarinoiden samuuskien ja eroavaisuuksien analysointi. Konstruktiivinen tutkimusote osoittautui koko tutkimusaineiston analysoinnissa toimivaksi ratkaisuksi. Aineisto käsiteltiin luokittelemalla. Esimerkiksi ruoan puhtaudelle oli löydetty hygieniaan, terveellisyteen, yhdessäoloon ja saastumiseen liittyvät kategoriat. Kategorioiden kautta voitiin analyysin tuloksena kirjoittaa vapaamuotoiset tyttöjen ja poikien puhtauden tarinat.

Aineiston analyysivaiheet

Tutkimuksen analyysi alkoi lukemalla aineistoa ja kirjaamalla vaikutelmia, minkä jälkeen valittiin keskeiset teemat, merkittiin ne ylös ja kirjattiin johtopäätöksiä. Varsinaisessa analyysissä sovellettiin kahta Polkinghornen (1995) lähestymistapaa. Ensimmäinen analyysitapa on yhdistäminen, eli etsitään yhteisiä tai vastakkaisia teemoja; tämän tuloksena syntyy ilmiötä kuvaava yleisempi käsite. Toisessa analyysitavassa etsitään juonellisuutta, joka analyysin kuluessa rakentuu ilmiötä kuvaavaksi kokonaisuudeksi. Analyysitapoja voidaan käyttää yhdessä ja erikseen. Tässä artikkelissa on ensimmäistä käytetty apuna toisen analyysitavan eli puhtauden juonellisuuden rakentamisessa.

Aineiston analyysi ositettiin seuraavasti:

- a) avattiin kirjoitusten sisällön juonellisuus⁴
- b) tehtiin mind-map-kuviot, jolloin aineistoa tarkasteltiin suhteessa aikaan, esimerkiksi esitettyihin viikonpäiviin ja vuodenaikoihin, ja paikkaan, esimerkiksi kotiin tai kesämökkiin
- c) tarkasteltiin aineistoa teemakohtaisesti ja luokiteltiin aineistoa
- d) analysoitiin ainekirjoituksen rakenteita ja kirjoituksia ja juonellisuuden kautta siirryttiin puhtauskäsitusten rakentamiseen
- e) kuvattiin tyttöjen ja poikien keskeisemmät puhtautta korostavat tekijät ja vertailtiin tuloksia
- f) kirjoitettiin tyttöjen ja poikien puhtauskäsitusten samuutta ja eroavaisuutta puhtauden tarinoina⁵
- g) pohdittiin tuloksia.

Usein puhtauden ja lian välinen raja on yksilön asettama raja, joka on voimassa siinä kontekstissa, jossa se esitetään. Yleisesti ottaen tyttöjen ja poikien puhtauden tarinoissa oli paljon yhteneväisyyksiä, mutta sukupuolten puhtauskäsitukset erosivat selvimmin sen mukaan, mihin ympäristöön ne sijoittuivat: kodin puhtaus oli tyttöjen juttu ja pojille pakkopullaa, kun luonnon hyvyys ja kauneus saivat puolestaan poikien mielen avoimeksi. Tytöt saattoivat kokea luonnon ihanuutta myös puistoissa, kun pojat painottivat puhtaimpana kokemuksenaan

erämaassa liikkumista. Seuraavassa esitellään näihin kolmen teemaan – kodin puhtaus, oma sisäinen puhtaus sekä luonnon ja lähiympäristön puhtaus – liittyvät analyysin tulokset tarkemmin ”*tyttöjen tarinana*” ja ”*poikien tarinana*”. Seuraavassa esitettävät tarinat eivät siis ole suoria aineistolainauksia vaan analyysin tuloksena muodostuneita puhtauden tarinoita, eräänlaisia ideaalityyppejä.

Kodin siivous on pojille pakkopullaa ja tytöille luontaisesti siirtyvää kodin perintöä

Tarinoissa puhtautta kuvattiin kodissa siivouksen, järjestyksen ja työjaon kautta. Kodin siivousta leimaa ajan vähyys. Koti haluttaisiin pitää puhtaampana, kuin se on ajallisesti mahdollista. ”Äiti ja isä ovat kummatkin töissä ja isä vielä opiskelee samalla, niin siivoukseen ei jää hirveästi aikaa.” Tyttöjen ja poikien tarinoissa kodin siivous on säilynyt pääasiassa naisten ja tyttöjen työnä. Tytöt kuvasivat selkeästi siivousta positiivisemmin kodin työnä kuin pojat. Kirjoituksissa esille tuli voimakkaasti äidin rooli siivouksen organisoinnissa ja työn tekijänä kodissa. Vaikka äiti oli kodin siivouksen organisoiija ja tekijä, tarinoissa tulee esille muitakin siivouksen toimintamalleja; ”me siivoamme” kotona kertoo yhdessä siivoamisesta, kun taas väliin siivous tapahtuu passiivissa ”siivotaan”, aivan kuin tekijällä ei olisi merkitystä tai tekijää ei haluttaisi kertoa tai ei tunnusteta. Joskus siivouksen tekijäksi osoittautuu myös kirjoittaja itse, ainakin oman huoneen siivouksen osalta. Oma huone on nuorten oma valtakunta. Äideille omien huoneiden tulee olla siistejä kerran viikossa. Näin myös osassa tarinoista tapahtuu. Isät eivät kirjoitusten perusteella ota lainkaan kantaa nuorten huoneiden siivoukseen. Pyykinpesusta huolehtivat äiti ja isä vuorotellen ja keittiöaskareet jaetaan kaikkien kesken.

Tyypillisesti nuori kuvasi kodin puhtautta toteamuksella ”Koti on riittävän puhdas”, eikä siitä kerrottu eikä selitelty sen enempää. Nuorilla oli olemassa suurempiakin huolia kuin huoneen siivous, vaikka toisaalta se koettiin tärkeäksi. Vastakohtana laiskalle siivoajalle nuoret esitti-

vät siivoushulluutta, joka osoittautuu poikien kirjoituksissa äidin totaaliseksi järjestyksen toimintamalliksi. Kodin siivous on nuorten tarinoissa koko ajan äidin komennossa. Joskus äiti siivoaa yksin ja joskus pakottaa muut mukaan. Sekä tyttöjen että poikien tarinoissa tulee esille, että äidillä on määräysvalta siivouksessa kotona ja että äiti myös käyttää tätä valtaa. Nuorille on muodostunut kuva, että äitiä varten talon tulee olla täysin siisti koko ajan. Muutamissa tarinoissa jäädään pohtimaan oikean tai riittävä puhtauden tasoa. Mielenkiintoista oli se, että tytöt ottavat mallia äidin taidoista ja aikoivat siirtää oman äitiyden myötä opitut taidot oman kodin ja perheen käytännöksi. Vastaavasti poikien tarinoissa esille tulee se, että kodin järjestys on isän ja poikien vastuulla. Puhtauteen liittyvät kodin traditiot siirtyvät näin perintönä sukupolvelta toiselle.

Kotiin kuului myös pihapiiri yleisemmin poikien tarinoissa kuin tyttöjen tarinoissa. Poikien tarinoissa naiset hoitavat kodin sisältä ja miehet tekevät ulkona pihatyöt, kuten nurmikon leikkaamisen. Selkeästi ei eroa tässä voida tehdä, sillä tarinoissa on viittauksia yhdessä tekemiseen: ”pihan siistinäpito on kaikkien homma ja siivouksen tekee hän kenen vuoro on seuraavana”. Eroja kuitenkin löytyi, sillä poikien kertomuksissa kodin siivous oli pojille vastenmielistä ja inhottavaa työtä, jota oli pakko tehdä, ja pojat kertoivat arvostavansa äidin siivousta ”raikkaan ilman luoja”. Pojat osallistuivat äidin pyynnöistä ja vaatimuksesta siivoukseen. Siivous aiheuttaa riitelyä ja perheenjäsenen laiskuus häiritsee. Nuorten siivouksen kuvauksissa ei tullut esille isän roolia. Isät olivat näkymättömissä, eikä heiltä ilmeisesti odotettu siivoukseen osallistumista. Ainoastaan yhdessä kirjoituksessa kerrottiin isän osallistumisesta siivoukseen ja yhdessä pojan kirjoituksessa kerrottiin kotitöiden jaosta niin, että isäkin oli mukana.

Kotiin liittyvään puhtauteen nuoret ottivat mukaan ruoan puhtauden ja henkilökohtaisen hygienian. Ruoan valmistaminen on yleensä vanhempien vastuulla, ja tarinoiden mukaan ruoan tekee se, joka tulee ensin kotiin. Seu-

raavassa 15-vuotias poika pohtii puhtautta suhteessa ruokaan: ”Parikymmentä kilometriä pohjoiseen löytyy luomutila. Sieltä toimitetaan luomutuotteita melkein kaikkiin kauppoihin. Se on mielestäni esimerkillistä puhtautta”. Pojat kuvaavat myös ruoan puhtautta erämaasta saatujen kokemusten kautta: ”Puhdasta ruokaa on kala minkä voi järvestä pyytää tai liha minkä voi metsästä metsästää”. Nuorten tarinoissa puhdas ruoka oli yleinen teema. Puhtaammiksi koettiin luomuruoka ja mielellään kodissa valmistettu ruoka. Kun yhdistettiin puhtauden kuvaaminen ja ruoanlaitto voitiin nähdä, että erityisesti pojat arvostivat kotiruokaa ja pojille kotona valmistettu ruoka liitti mukaan henkilökohtaisen tunnekokemuksen. Pojille kotona valmistettuun ruokaan yhdistyi sekä puhtauden kokemuksellisuus että ruoan tuottama mielihyvä.

Henkilökohtaisen puhtauden teema viritti kuvauksia kehon puhdistamisesta. Henkilökohtainen puhtaus kuvataan konkreettisina säännöllisesti tehtävinä ja toistettavina rutiininomaisina tehtävinä, kuten hampaiden pesuna. Nuoret ovat sisäistäneet hyvän hygienian merkityksen hyvinvoinnin ja terveellisuuden edistäjänä. Hiusten värjäys ja lävistyksen kuuluvat nuorten elämään, eikä tarinoissa esiintynyt niiden paheksuntaa esimerkiksi epäsiisteyden merkinä. Hygienia ei kuitenkaan merkitse samaa kuin puhtaus. Hygienia-käsite syntyi lääketieteessä medikalisaation tuloksena (Tuomainen ym. 1999; Lehtonen 1995), ja siihen on historiallisesti liittynyt niin teknologian ihailu kuin rodullisen puhtauden vaaliminenkin. Nuorten kirjoituksissa nämä teemat eivät kuitenkaan tulleet esille, vaan hygienian vaaliminen kohdistui kotiin, kodin siivoukseen ja ruoan puhtauteen.

Tyypillisessä puhtauden tarinassa ei voitu selkeästi havaita sitä, kuinka usein kotona siivotaan tai peseydytään. Poikkeuksiakin esiintyi.

Tyttöjen tarinaa

”Meidän kodin puhtaus on mielestäni hyvä.

Meillä siivotaan yleensä kerran viikossa,

jolloin lattia imuroidaan ja luututaan, matot puistellaan ja pölyjä pyyhittää. Pyykkiä pestään joka päivä. Kun ruokaa aletaan tehdä, niin kädet pestään ennen sitä. Piha on meillä myös siisti. Omassa kodissa äiti on hyvässä mielessä hullu siivoamaan. Hän siivoaa siis aika usein, eikä varmastikaan ole sellaista paikkaa mihin imuri ei olisi eksynyt. Paitsi tietenkin minun huoneeseen.”

Poikien tarinaa

”Pihan hoitaa isä ja pojat, kuten minä leikkaan kesällä nurmikon ja luon lumet talvella. Äitini siivoaa kotonamme joka viikko. Itse järjestelen huoneeni kuukauden välein ja pyyhin pöydät. En ole varma kuinka usein äitini pyykkää. Keittiössä isäni jättää joskus veitset puhdistamatta ja laittaa ne laatikkoon. Astiat pesemme yleensä niin hyvin, ettei niihin jäisi bakteereja.”

Kodin puhtauden tarinassa on selkeää perheen sisäistä työjakoa, joka perustuu siihen, että kotona oli keskusteltu kuka tekee, mitä tekee, miten tehdään ja miten kotityöt jaetaan.

Kodin puhtautta nuoret kuvasivat tarinoissaan eniten. Niin tytöt kuin pojatkin kirjoittivat omista ja perheen tavoista tuottaa kotiin puhtauden ilmapiiri. Kodin hyvänä ilmapiirinä voidaan pitää juuri puhtauden avulla saavutettavaa lopputulosta. Puhtaalla ilmapiirillä oli niin tytöille kuin pojillekin henkilökohtaista ja koko perhettä koskeva merkitys. Puhdas koti koettiin hyväksi paikaksi olla ja elää. Puhtaudella onkin kunniakkaat perinteet suomalaisessa kodissa (Saarikoski 2002), joten suomalaisen talonpojankulttuurin (Heinonen 1998) tunteminen auttaa puhtauden merkitysten ja ilmenemismuotojen ymmärtämisessä. Se, mitä nuoret katsoivat kuuluvan puhtauteen, ja se, mitä ja miten he kuvasivat puhtautta yksityiskohtaisemmin, vaihtelivat suuresti. Koska suomen kielessä puhdas sanana sisältää eri merkityksiä, on tarpeen tarkastella vielä tutkimusaineistoa puhtauden metaforien kautta (Lakoff & Johnson 1980), ja tältä osin tutkimus jatkuu vielä tarkempaan analysointiin.

Nuorten elämänhallinta ja puhtaus

Lähes jokaisessa tyttöjen kirjoituksessa oli kerontaa sisäisestä puhtaudesta, mutta pojille aihe tuotti vaikeuksia. Pojat tuntuivat olevan hukassa, sanat eivät löytyneet tai sisäistä puhtautta kuvattiin hyvin lyhyesti. Nuoret kokivat puhtauden vapauttavana, aivan kuten Geitlin (1883) puhtauden määritteleekin. Viidessä ainekirjoituksessa 68:sta viitattiin hengelliseen puhtauteen siinä mielessä, että tekstissä mainittiin kirkon nimi, Jumala tai tunnustettiin usko. Vaikka lähes kaikki nuoret olivat edellisenä kesänä suorittaneet rippikoulun, ei koulun ainekirjoitukseen kirkon sanomaa juuri tuotu esille. Puhtaudella voi olla tässä yhteydessä niin henkilökohtainen luonne, ettei sitä haluta ilmaista.

Kirkko on kuitenkin niitä harvoja tahoja, jotka tuovat esille puhtauden arvon hyvytenä ja ihanteena. Kirkon sanoman mukaan hengellinen puhtaus antaa elämälle ylevyyttä. Kirkko korostaa myös arvojen merkitystä ihmisten elämässä, ja voidaankin sanoa, että puhtaus on kirkolle arvo sinänsä ja siten käsitelmäritusten ulkopuolella. Kirkon sanoman näkökulmasta puhtauden ihannekuvaa luovat Vähän katekismuksen 6. käsky, Lutherin ”Mitä se on” -selitykset ja vuorisaauna. Näistä kumpuava ihanne on osaltaan vaikuttanut hyvän ja oikean käsitysten syntymiseen kulttuurissamme. Kirkon sanoman mukaan täydellisenä puhtaus yhtyy pyhyyteen, ja sellaisenaan on saavuttamattomissa, mikä aiheuttaa omantunnon tuskia monille, jotka tavoittelevat hengellistä puhtautta. ”Sisäinen puhtaus on tavoite vaikka ollaan syntisiä paskoja kaikki”, kuvaa eräs ainekirjoittaja.

Tyttöjen tarinaa

”Minulle sisäinen puhtaus merkitsee terveyttä, onnellisuutta ja rehellisyyttä. Mielen rauhaa, toisten ihmisten hyväksymistä ja tietenkin rakkaus kuuluu sisäiseen puhtauteen. Minun sisäinen puhtauteni on Raamatusta peräisin. Paitsi Raamattu on niin puhtaan oloinen, että oma sisus on ku kaatopaikka tai viemärit. Sisäinen puhtaus on onnellisuutta, mutta ei saa olla liian tasapainoinen

ja nauraa paljon, ei itkeä sisältäpäin kuten minä. Ulkoa voi olla liian peitossa, mutta sisäinen puhdas on suhteellinen juttu. Jeesus kai on ainoa sisältä täysin puhdas. On sitten ainakin jotain mihin pyrkiä.”

Poikien tarinaa

”Sisäistä puhtautta voi olla, jos on rehellinen ja auttavainen. Sisäinen puhtaus olisi palkitsevaa. Ihmisen sisäinen puhtaus kuulostaa paljolti synnittömältä ja rehelliseltä. Jos ihmisen sisin on puhdas, myös ihmisellä on hyvä olla. Sama pätee myös luontoon, kukaan ei ole onnellinen likaisena.”

Kirkon opetuksen rinnalla sisäisen puhtauden teemaa on käsitelty myös etiikassa. Esimerkiksi Lapin sairaanhoito-oppilaitoksessa aikanaan käytetyssä oppikirjassa ”Luonteen kasvatuksen etiikka” Martti Hela (1948) esittää, että puhtaus lienee alun perin lapsen hyve, jolloin se ei ole ansio vaan ”korkea-arvoinen siveellinen kvaliteetti”. Tämän mukaan lapsen mielen puhtaus perustuu tietämättömyyteen maailman pahasta. Puhtaudella on syvälinen ote omaan arvoperustamme. Puhtauden käsitteen ymmärtäminen ja sisäistäminen harmonisoivana ja kokonaisvaltaisena asiana on tärkeä. Esimerkiksi hyvän kodin ilmapiiriin luojana puhtaus antaa nuorille eväitä ja mahdollisuuden hyvään/positiiviseen/onnellisempaan elämään. On ilmeistä, että oman huoneen puhtaudella on nuorille tärkeä merkitys. Oman huoneen, tilan tai ympäristön puhtauteen liittyvät puhtauden syvällisempi merkitys ja voima. Se, miten puhtaina ja likaisina koemme itsemme ja ympäröivän maailman, on osa puhtauden kokonaisvaltaista ymmärtämistä. Tästä näkökulmasta puhtaus on arvo sinänsä ja siten tutkimuksenkin ulkopuolella.

Pahuutta, likaisuutta ja saastaisuutta pidetään hyvin yleisesti vastakohtana puhtaudelle (Douglas 1966), ja nämä teemat löytyvät myös Raamatusta. Omakohtaiset, ainutkertaaiset puhtauden kokemukset tarjosivat nuorille myös sisältöä oman elämän hallintaan. Kun eri elämänalueet olivat järjestyksessä, liittyivät

positiiviset kokemukset sitten tiettyihin tilanteisiin, tekoihin tai ihmissuhteisiin, nämä omassa elämässä saadut myönteiset kokemukset tukivat nuorten tarinoiden mukaan elämänmyönteistä kasvua ja kehitystä.

Puhtauden kulttuurisidonnaisuudesta (Douglas 1966) seuraa, että puhtaus ja sen merkitys elämänhallinnassa konkretisoituvat siinä yhteisössä, jossa nuoret elävät. Oman elämän puhtauden kokemukset juurruttavat nuoria kotiseutuun ja voivat kantaa hyvää elämää ja korostaa elämänhallintaa. Nuorten puhtauden kokemusten yhteisöllisyys tukee ajatusta puhtauden kollektiivisesta kulttuuriin sidoksissa olevasta käsityksestä. Tätä kautta voidaan tavoitella ja yrittää kuvata nuorten elämänpiiriin ja asuinalueen vaikutusta ja merkitystä nuorten puhtauden käsityksien syntymiselle puhtauden merkitysten antajana ja puhtauden konkreettisen sisällön luojana. Lapin nuorten kuva puhtaudesta on juurtunut omaan kotiseutuun ja yhdistää heitä myös tulevaisuudessa, missä sitten he kohtaavatkin.

Douglasin (1966) mukaan puhtauden ymmärtämisessä ja sitä kautta toteutettavissa toiminnoissamme ja tavoissamme on kyse huolesta. Siitä huolesta, joka liittyy yhteiskunnan ja ympäristömme järjestykseen. Nuorten tarinat kertovat siis tarinaa myös ajastamme ja nykyisestä elämäntyylistämme. Näin puhtaus voisi olla osa myös nuorten hyvinvoinnin määrittämistä, jos nuorten omalle puhtauden kuvalle löytyy nuorten itsensä määrittämät raamit. Puhtaudella on merkitystä toimintana ja tekoina, jotka näkyvät nuorten elämän hallinnassa, ja sitä kautta puhtaus on yhteydessä myös identiteetin kehittymiseen, kuten Teppo Sintonen (1999) on tutkimuksessaan osoittanut. Myös tässä tutkimuksessa voitiin havaita, että nuorten puhtauskäsitteet tulevat ymmärretyksi konkreettisina asioina, jotka toimivat samalla matkana nuoren omaan sisäiseen puhtauteen, niin sielulliseen kuin fyysiseen puhtauteen, ja sitä kautta nuorten identiteetin rakentumiseen. Voitaisiinkin ajatella, että nuoren minäkuvan ehdyttämistä kannattaa pohtia kuin kovalevyn ehdyttämistä, aika ajoin suoritettavana filosofisena operaationa.

Onnelliseen lomaan yhdistyy myös puhtaus – tyttöjen kuvaamana kesämökillä ja pojilla erämaan rauhassa

Puhtaus liitettiin usein johonkin tiettyyn paikkaan luonnossa. Paikkoina esiintyivät muun muassa erilaiset tiet, polut, joen varret, joet ja kesämökit. Tarinoissa paikasta tekee puhtaan se, ettei paikka ole tekemisissä ihmisten kanssa ja ettei paikassa ole mitään, mikä likaisi sitä. Rakennettua luontoa ei pidetty niin puhtaana kuin rakentamatonta. Likaaviksi tekijöiksi nuoret kokivat autojen mustaamat tienvarret, keväisen loskan, yleisen epäjärjestyksen, ihmisten käyttäytymisen ja yhteisöllisen toiminnan. Yhteisöllisenä toimintana tulivat esille tunturikeskusten ihmisryhmät ja sukulaisten yhdessä omistamat kesämökit, jotka häiritsivät puhtauden kokemusta luonnossa. Nuoret kokevat luonnon puhtauden hyvin henkilökohtaisesti, ja sitä pidettiin myös yleisesti tärkeänä.

Tyttöjen tarinaa

”Luonnon puhtaus ei minulle oikeastaan merkitse paljon, mutta tekoihin se vaikuttaa. Jos kävelen puistossa, jossa maa on yltä päältä roskattu ja jos minulla sattuu olemaan roskia taskussa, niin varmasti ne sinne voin heittää. Mutta jos kävelen jossain mikä näyttää niin puhtaalta eikä mitään jätöksiä näy missään niin en raski roskittaa. Talvella tai kesällä on jonkin verran puhdasta luontoa Lapissa, koska ei ole koskettu luontoon tai liattu niin kuin leirintäalueilla. Alueesta tekee puhtaan, kun siellä ei ole paljon kävijöitä. Tunturikeskukset eivät ole aina niin siistit ymmärrettävistä syistä, onneksi meidän mökki erityisen puhdas alue, sillä siellä ei ole turismia eikä muutenkaan paljon naapureita.”

Poikien tarinaa

”Lapin metsät ovat aika puhtaita ja siksi meidän on helpompaa ja mukavampi elää ympäristössämme. Kokemukset, joita olen puhtaasta luonnosta saanut, ovat mahtavat. Kesämökkimme joen varrella

on hivelevän puhdas. Ympäristössä ei ole muuta asutusta ja romuja ei loju metsissä, vain puhdasta metsää. Puhtaaksi mökin ja sen ympäristön tekee varmasti se tyhjyys, vesistö ja metsä.”

Luonnon puhtaus koettiin tärkeäksi, luontoa kunnioitettiin omien tekojen kautta ja puhdas luonto synnytti tunnekokemuksia.

Poikien tarinaa

”Kyllä se aika paljon ärsyttää, jos tulee jonkun kosken luokse kalastamaan ja joka puolella on roskia tai sitten jos ajaa jotain metsäautotietä, niin tulee vähän väliä vastaan ruosteisia autonromuja ja jääkaappeja. Itsekin olen kyllä pari roskaa metsään heittänyt. Retkeilypaikoilla vaan ihmiset roskittavat, joka on huono asia. Meillä on oma pieni hirsimökki järven rannalla, joka on helppo siivota. Se on puhdas. Jos kesämökin lähettyvillä asuu yön timoja (bailaajia), niin olo tuntuu epäpuhtaalta ja tunturin puhtaus on tärkeä, koska ei ole mukava elää sellaisessa paskasessa ympäristössä. Luonnon pitää olla luonnollisen puhdas. Meidän kesämökki on aivan tunturin juurella, ja se paikka on erittäin puhdas, koska se on tarpeeksi kaukana tiestä ja mökin vierellä on joki. Mökkimme alueesta tekee epäpuhtaan kaatuneet kelot ja ränsistynyt puuvarasto ja ulkokuusi. No minusta ois ainakin mukavampi kävellä metsässä, jossa on rauhallista ja siistiä. Olen käynyt retkillä metsässä koulun ja perheen kanssa, koska metsässä on kiva käydä. Puiden keskellä pyöriminen selkiinnyttää kummasti ajatukset”.

Luonnosta tytöt ja pojat löysivät omat puhtauden kokemukset ja merkitykset. Pojat kokivat erämaaluonnon omakseen ja myös kaikkein puhtaimmaksi luonnoksi, kun taas tytöille kesämökki ja kesämökin ympäristö toivat onnellisuuden tunnetta. Kesämökin puhtauteen kuuluivat tyttöjen tarinoissa mökin siivous ja raikkaus, uiminen kirkkaassa vedessä ja sauno-

minen, kun taas pojat mielellään kalastelivat kirkkaissa tunturivesissä ja liikkuiivat asumatomilla seuduilla. Poikien kuvauksissa liiallista ihmispaljoutta kuvataan juuri erämaassa esiintyvänä ihmispaljoutena, ei niinkään kesämökin tai muuntyyppisen luonnon läheisyydessä.

Poikien tarinaa

”Meillä on mökki erämaajärvellä itärajalla, jonne ei pääse autolla lähelle, mutta saatetta tuo kun kesällä veneessä käytetään perämootoria ja talvella moottorikelkkaa. Puhtaan siitä tekee se, kun siellä ei ole sähköä, kaikki lämmitetään tulella ja juomavesi otetaan järvestä. Puhtain ikinä näkemäni paikka on ’kaira’, jonka vesi on juotavan puhdasta eikä missään ole roskia. Tärkeää onkin, että paikka pysyy puhtaana. Luonto rauhoittaa ja antaa aikaa ajatella, mihinkään ei ole kiire tai kukaan ei komentele ja tietyt maisemat rauhoittavat mieltä sekä kehoa. Syksyn lehdet komistavat matkaani. Ja sitä voidaan kutsua kauneudeksi. Kesällä hiekka pölyää, mutta keskellä kesää kaikki on eloisaa. Lapissa kauneinta on Ivalo-Inari väli se saa miettimään todella voiko mikään olla noin kaunista. Ylläs on puhdas ja sitä osaa arvostaa. Siksi se pysyy puhtaana”

Yhteenveto: ajallisuuden merkityksestä nuorten puhtauden tarinoissa

Nuorten puhtauden käsityksistä ja heidän sille antamistaan merkityksistä on kirjoitettu vain vähän, vaikka puhtaus on teema, joka selvästi liittyy ajankohtaisiin hyvinvoinnin, terveellisyden ja onnellisuuden tunteen kysymyksiin. Tämän tutkimuksen mukaan nuoret tunnistavat puhtauden laaja-alaiseksi itseään koskevaksi asiaksi, johon kuuluu ympäröivä luonto. Nuorille puhtaus on sekä henkilökohtainen että yhteisöllinen asia. Nuoret kirjoittivat puhtaudesta moni-ilmeisesti ja rikkaasti. Heidän kuvauksensa kattoivat samoja asioita kuin jo vuonna 1883 julkaistut puhtauden määritelmät (Geitlin 1883).

Poikien ja tyttöjen tarinat eivät ole suoria ai-

neistolainauksia vaan analyysin tuloksena muodostuneita puhtauden tarinoita. Tutkimuksen analysoinnin eri vaiheissa jäin usein pohtimaan ajallisuuden merkitystä nuorten vastauksissa ja historiallisen puhtaudenkuvamme muuttumista ja sen pysyvyyttä. Esimerkiksi siinä vaiheessa, jossa nuoria pyydettiin kuvaamaan luonnon puhtautta, kirjasin aineistosta ylös ne aikaan ja paikkaan sidotut kontekstit, joiden avulla nuori kuvasi omaa puhtauden kokemusmaailmaansa. Nuoret toivat hyvin esille neljän vuodenajan vaihtelut ja luonnon puhtauden sekä kouluvuoden rytmin kesä- ja talvilomineen ja näihin lomiin liittyvät puhtauden kokemukset ja niiden merkitykset. Vuorokauden kuluessa tapahtuvat puhtauden kokemukset nuoret sen sijaan liittivät kodin puhtauteen ja kodissa tapahtuviin arjen toimintoihin. Tämä ajallinen jaottelu tuli selkeästi esille, ja siltä osin aineisto tukee Douglasin (1966) ajatusta puhtauskäsitteiden sidonnaisuudesta paikkaan ja aikaan.

Mielenkiintoinen havainto oli myös se, että koulun ja kirkon merkitys nuorten puhtauden kokemuksissa jäi tässä aineistossa taka-alalle. Puhtaudesta kirjoittaminen oli osalle nuorista vaikeaa ja vastauksissa oli havaittavissa arkuutta. Tällä voi olla vaikutusta siihen, että nuoret eivät kirjoittaneet koulussa koulun ainekirjoitustunnilla koulupäivänä tapahtuvista puhtauden kokemuksistaan. Haasteelliseksi puhtaudesta kirjoittamisen tekee se, että puhtaudesta sellaisenaan omana teemana on kirjoitettu vähän, vaikka puhtautta sivutaan useissa yhteyksissä. Artikkelini on osa laajempaa tutkimusta, ja tämän artikkelin rajasin 2000-luvun nuoriin ja heidän puhtauden ääneensä. Koko tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitä puhtaudella tarkoitetaan, millaisia merkityssisältöjä puhtaus saa ja mitkä ovat puhtauden ulottuvuudet (ks. <http://www.ulapland.fi/?depid=18976>; Pallari 2003; Pallari & Korva-Hyötylä 2004, 41).

Aineet kirjoitettiin keväällä huhtikuussa ja Lapissa paljas maa oli paikoin näkyvissä ja lumi sohjoista. Aamulla pakkaslunta oli satanut juuri ennen ainekirjoitusten alkamista ja aurinko paistoi kirkkaasti. Lapin pimeä jakso

oli takanapäin. Luonnon heräämisellä ja kouluvuoden päättymisellä oli varmaan vaikutusta siihen, miten 15-vuotiaat nuoret kirjoittivat puhtaudesta. Mieleenpainuvinta oli, että kaikki ainekirjoitukseen osallistuneet kirjoittivat tai piirsivät sukupuoleen katsomatta ja taitojensa mukaan.

Tutkijana haluan kiittää ainekirjoitukseen osallistuneita nuoria, avustavaa henkilökuntaa ja Lapin yliopiston datasessoryhmää. Puhtauden tutkimusta ovat tukeneet Suomalais-ruotsalainen kulttuurisäätiö ja Suomen Kulttuurisäätiön Lapin Rahasto.

Viihteet

- 1 Ainekirjoitus perustuu kerrontaan samalla tavoin kuin haastattelut, päiväkirjat ja muistelmat (Heikkinen 2001).
- 2 Narratiivisuudesta jatkossa käytetään nimitystä tarinalisuus, koska se kuvaa paremmin aineiston käsittely- ja analysointitapaa ja nuorten tekstien elämäkerrallisuutta (Heikkinen ym. 1999; Bruner 1987; Hatch & Wisniewski 1995; Lieblich ym. 1998; McQuillan 2000; Riessman 1993).
- 3 Apuna käytettiin esiymmärrysaineistoa, joka oli kerätty vuonna 1980 Kodin Kuvalehden lukijakilpailuna aiheesta ”Puhtaus on puoli ruokaa”. Aineisto sisälsi 157 naisten ja miesten kirjoittamaa puhtauden kuvausta. Kirjoittajat muistelivat puhtauteen liittyviä tapahtumia ja kokemuksia aina 1800-luvun lopulta 1980-luvulle. Kirjoittajista vanhimmat olivat yli 90-vuotiaita ja nuorimmat 11-vuotiaita.
- 4 Juonellinen puhtauden tarina = erillisiä tapahtumia toisiinsa yhdistävä side, jota tarkastellaan kirjoittajan ainekirjoituksessa nousevana juonellisenä kertomuksena, puhtauden tarinana.
- 5 Tyttöjen ja poikien puhtauskäsitteet = tyttöjen ja poikien tarina puhtaudesta; se kattaa puhtauteen liittyvät teot, tavat, tottumukset, heidän tärkeinä pitämänsä asiat ja näistä muodostuneen kokonaisuuden.

Lähteet

- Bruner, Jerome (1987). *Life as narrative*. Social Research 54, 1: 11–32.
- Douglas, Mary (1966). *Purity and Danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*. Reprinted 2004. London – New York: Routledge.
- Getlin, Johan Gabriel (1996). *Suomalais-latinalainen sanakirja*. [Näköispainos v. 1883 ilmestyneestä tekstistä.] Helsinki: SKS.
- Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (toim.) (1995). *Life History and Narrative*. London: Falmer.

- Heikkinen, Hannu (2001). Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa J. Aaltola ja R. Valli. (toim.) 2001. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.
- Heikkinen, Hannu & Huttunen, Rauno & Kakkori, Liisa. (1999). ”Ja tämä tarina on tosi...” Narratiivisen totuuden ongelmasta. *Tiedepolitiikka* 25, 4: 39–52. Helsinki: Edistysellinen tiedeliitto ry.
- Heinonen, Visa (1998). Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. *Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 33. Helsinki: Suomen Historiallinen seura.
- Hela, Martti (1948). *Luonteen kasvatuksen etiikka*. Lahti.
- Kodin Kuvalehti (1980). Puhtaus on puoli ruokaa kirjoituskilpailun satoa. Kodin Kuvalehden numero 16, Huhtikuu 1980.
- Järvinen, Annikki & Järvinen, Pertti (2000). Tutkimustyön metodeista. Tampereen Yliopisto. Tampere, 102–104.
- Kasanen, Eero, Lukka, Kari. & Siitonen, Arto (1991). *Konstruktivinen tutkimusote liiketaloustieteessä. Liiketaloudellinen aikakauskirja Nro 3/1991*, 301–329.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago UP.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (1995). Puhtaan elämän jäljillä – huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Lieblich, Amia, Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar (1998). *Narrative research. Reading, analysis and interpretation*. London: Sage.
- McQuillan, Martin. (2000). *Narrative reader*. London – New York: Routledge.
- Pallari, Maarit (2003). Pohjoinen puhtaus – analyysi puhtauskäsitteen ymmärryksestä. Teoksessa *Kasvatuksen yhteisöt – uupumusta, häirintää vai yhteisöllistä kasvua?* Lapin Yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 2/2003 <http://ktk.ulapland.fi/kasvatuspaivat/kasvatuksenyhteisot.pdf> [viitattu 11/2006]
- Pallari, Maarit & Korva-Hyötylä, Rauni (2004). Lapin luomutuotanto. Luomumaatilan mahdollisuudet arktisella alueella. MTT:n selvityksiä 56.
- Polkinghorne, Donald. E. (1995). *Narrative Configuration in Qualitative Analysis*. *Qualitative Studies in Education* 8 (1), 5–23.
- Riessman, Catherine (1993). *Narrative analysis*. London: Sage.
- Saarikoski, Kirsi (2002). *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Helsinki: SKS.
- Sintonen, Teppo (1999). *Etninen identiteetti ja narratiivisuus: Kanadansuomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: SoPhi.
- Tuomainen, Raimo & Myllykangas, Markku & Elo, Jyrki & Rynänen, Olli-Pekka (1999). *Medikalisaatio – aikamme sairaus*. Tampere: Vastapaino.

NIINA PIETILÄ

ALKOHOLIN KÄYTTÖ TYTTÖJEN MIELIPIDEKIRJOITUKSISSA

Kansainvälisessä vertailussa suomalaisnuoret ovat humalajuomisen suhteen kärkisijoilla Euroopassa. Alkoholi on edelleen nuorten päähde, ja sitä juodaan humalahakuisesti lähinnä viikonloppuisin. Tutkimustulosten mukaan nuorten alkoholin käyttö ei kuitenkaan enää lisäännä 1990-luvun tapaan. Erityistä on, että niiden nuorten osuus, jotka ovat joskus elämänsä aikana humaltuneet, on vähentynyt merkittävästi vuosien 1999 ja 2003 välillä. Humalakertojen keskimääräinen väheneminen ei kuitenkaan ole vähentänyt niiden nuorten osuutta, jotka humaltuivat usein. Nuorten keskuudessa juomisen suhteen tapahtuukin polarisaatiota niihin nuoriin, jotka juovat usein ja runsaasti, ja niihin, joiden alkoholin käyttö on harvatahtisempaa ja vähäisempää. (Ahlström ym. 2004.)

Vaikka nuorten alkoholin käyttö kokonaisuudessaan näyttää tasaantuneen 1990-luvun kosteimmista vuosista, ollaan julkisuudessa usein huolissaan erityisesti tyttöjen juomisesta. Huolen taustalla on esimerkiksi kansallisessa kouluterveyskyselyssä tehdyt havainnot siitä, että 16-vuotiaiden tyttöjen humalajuominen ei ole vähentynyt ja yläasteikäisten nuorten kohdalla tyttöjen ja poikien juominen on keskenään hyvin samankaltaista (Rimpelä ym. 2003). Tyttöjen päihteiden käyttö kummastuttaa ja huolestuttaa: miksi tytöt juovat? Alaikäisten nuorten juomiseen sisältyvä sukupuolten välinen samankaltaistuminen tuntuu kummalliselta si-

täkin huolimatta, että naisten päihteiden käyttö on muuttunut jatkuvasti hyväksytyimmäksi ja naisten käyttämä alkoholimäärä on kasvanut. Muutoksesta huolimatta aikuisten kohdalla suomalaismiehet juovat edelleen valtaosan käytetystä alkoholimäärästä. Aikuisten keskuudessa muutokset sukupuolten juomatavoissa ovat säilyttäneet selkeät sukupuolierot. (Ahlström 2005.)

Tässä artikkelissa keskityn erityisesti alaikäisten tyttöjen päihteiden käyttöön ja pyrin kuvaamaan, minkälaisia merkityksiä tytöt antavat alkoholille ja sen käytölle. Lisäksi tarkastelen, minkälaisessa roolissa he näkevät alkoholin elämässään olevan. Koska tytöt ovat pääosassa, pojat esiintyvät artikkelissani lähinnä vertailukohtana. Artikkelini perustuu yhteiskuntapolitiikan pro gradu -työhöni, jossa tarkastelin näitä kysymyksiä tyttöjen kirjoittamien mielipidekirjoitusten kautta (Pietilä 2001). Aineistoni sisältää 140 tyttöjen kirjoittamaa mielipidekirjoitusta, jotka on julkaistu vuosina 1994–1997 kahdessa nuorten lehdessä, Suosikissa ja MeKaks-lehdessä. Mielipidekirjoituksissa tytöt esiintyvät anonymisti nimimerkkien takana, mikä tarjoaa heille mahdollisuuden kertoa näkemyksiään avoimesti ilman riskiä tulla paljastetuiksi. Mielipidekirjoituksille aineistona on tavanomaista pohdinta ja näkemyksen argumentointi pääosin omiin kokemuksiin perustuen. Aineiston erityispiirteenä on se, että nuoret ovat lähettäneet kirjoituksensa lehteen, jossa aikuislukija on lukenut ne, päättänyt julkaistavista kirjoituksista ja kenties muokannutkin mielipidekirjoituksia tarvittaessa. Viitatessani jatkossa tyttöjen kirjoituksiin tai kertomuksiin tarkoitan pro gradu -työni aineistona olleita kirjoituksia (Pietilä 2001). Olen poiminut tekstiin katkelmia tyttöjen mielipidekirjoituksista nostamaan esiin tyttöjen omaa ääntä.

Alkoholi – pääsylippu juhlatunnelmaan

Alkoholikokeiluiden on todettu olevan yksi nuoruuteen sisältyvistä riiteistä, jotka kuvastavat aikuisuuteen ja sen maailmaan siirtymistä (Paranen 1992, 381). Juomisen kuulumisesta nuo-

ruuteen kertoo nuorten keskuudessa vallitseva joukkoharha siitä, että muut samanikäiset nuoret käyttävät enemmän ja nuorempina alkoholia kuin he itse (Karekivi 1999). Nuorten keskuudessa vallitsee lisäksi ”kaikki-logiikka”, jonka mukaan kaikki nuoret juovat, mikä edellyttää myös yksittäisen nuoren tekevän niin. Nuorten joukossa kokeneisuus päihteiden käyttäjänä on usein tavoiteltavaa ja arvostettua. (Jaatinen 2000, 33–34.)

Alkoholia käsittelevissä kirjoituksissa tytöt pohtivat nuoruutta ja aikuisuutta elämänvaiheina. Tytöt erottavat aikuisuuden ja nuoruuden toisistaan käyttämällä erottelukriteerinä vapauden ja vastuun välistä suhdetta. Tyttöjen kirjoituksissa aikuisuus määrittyy pääosin epätoivottavaksi ja vastuullisuuden rytmittämäksi elämäntilanteeksi, jossa ilot ovat jo taaksejäänyttä elämää velvollisuuksien muodostaessa elämän pääsisällön. Myös aikuisten tuottamassa mediapuheessa aikuisuus määrittyy kielteiseksi, vireästä ja kiinnostavasta elämäntavasta luopumiseksi (Hoikkala 1993, 76). Tyttöjen aikuisuutta koskevissa kuvauksissa vapaus ei nouse esiin vastuun aisapariksi, vaan se liitetään kuuluvaksi nuoruuteen.

”Mulla on elämän suhteen selvät periaatteet. Mä haluan kokea kaiken mahdollisen ennen täysi-ikäisyyttä.” *Misty Woman* -80 (Suosikki 11/94)

”Vapaus. Sitä mä halusin ja sainkin. Sain kaiken, mitä vapaudelta haluan, mutta en bestistäni takas. Liian myöhään mä tajusin, että nuoruus on kamuja ja bailausta varten. En mä kiellä, etteikö saisi seurustella, onhan kaikkea koettava, mutta mä oon onnellinen, että mä oon vapaa tekemään mitä ikinä haluan. 17 vee ja elämä edessä.” *I`d do ALMOST anything for love* (Suosikki 1/1994)

”Eläkää nuoruus kunnolla, muuten se menee nopeasti ohi!” *Right were waiting* (Suosikki 9/95)

Nuoruuden tulisi tyttöjen mukaan olla elämän parasta aikaa eli tapahtumien täyteistä, kokemuksellista ja kuorrutettu jännityksellä ja elämänilolla. Colin Campbell (1987, 224–225) on kirjoittanut nuorilta yhteiskunnallisesti jopa odotettavan halua tavoitella autonomiaa ja kerätä kokemuksia.

Vaikka nuoruuteen liitetään toivottuja ja ihannoituja piirteitä, on aikuisuuteen siirtymisessä jotakin sellaista, mitä nuoret kiihkeästi haluavat. Aikuisuuteen lähes aina sisältyvä itsemääräämisoikeus ilman ulkopuolisen kontrolloijan väliintuloa on asia, jonka monet nuoret toivoisivat kuuluvan heidän elämäänsä. Nuorten alkoholin käytön yhtenä tavoitteena on irrottautuminen nuoruudesta ja siihen olennaisesti liittyvästä yksilön ulkopuolisesta kontrollista. Tyttöjen kirjoituksissa alkoholin käyttöä ei kuitenkaan perustella halulla taistella vanhempia vastaan, vaan pikemminkin on kyse uhmasta. Matti Virtanen (1982, 13–16) on suomalaisesta humalasta kirjoittaessaan todennut uhman olevan yleistä alisteisille ja voimattomille. Uhmassa ei ole kyse taistelusta valtaapitäviä vastaan, vaan esimerkiksi alkoholin juominen ja humaltuminen ovat olleet suomalaismiehille taistelun korvikkeita sekä osoituksia tahdosta ja kyvystä tehdä omaa elämää koskevia ratkaisuja.

Tyttöjen kuvauksissa alkoholin juomisessa ei kuitenkaan aina ole kyse halusta saada maistaa aikuiselämää, vaan tyttöjen alkoholille asettamat toiveet ovat samansisältöisiä kuin aikuistenkin. Aikuisten juomista käsitelleissä tutkimuksissa alkoholin käyttöä perustellaan usein sillä, että se helpottaa vaatimuksista irrottautumista ja siirtymistä nauttimaan ansaitusta vapaa-ajasta (ks. esim. Törrönen & Maunu 2005, 499). Mielipidekirjoituksissaan myös tytöt tuovat esiin halunsa jättää arki murheineen ja pakkoi-neen taakse ja irrottautua edes hetkeksi monin odotuksin ladattuun nuoruuteen. Tytöt kuvaavat arkaan harmaaksi, tasapaksuksi ja ilottomaksi elämäksi, jonka tapahtumapaikkoja ovat koulu, koti vanhempineen ja arjen pysähtyneisyyden lamaannuttama ystäväpiiri. Tyttöjen mukaan arkisin ei tapahdu juuri mitään, mikä synny-

tää tunteen siitä, että elämä valuu hukkaan arjen merkityksettömiltä tuntuvia velvoitteita suorittaessa.

”Mä olen tavallinen 15-vuotias pimu, jolla on ongelmavanhemmat! Pääsen mä perjantai-iltoina tonne torille (joka on palkkio 5 päivän läksyjen lukemisesta, sen myötä jaksaa opiskella) kavereitten kaa. Siellä mä juon sopivasti toiste tarjoomaa lonkkuu tai jotain. HUOM! SOPIVASTI!” Vapaa(ko?) (MeKaks 11/1996)

Arkipäivät eivät juuri anna mahdollisuuksia ihanteelliseksi kuvatun nuoruuden toteuttamiseen, vaan se vaatii oman näyttämönsä. Tyttöjen kuvaukset omasta arjestaan muistuttavat paljolti heidän aikuisuutta koskevia kuvauksiaan, jotka ovat pääosin negatiivisävytteisiä. Alaikäisten nuorten maailmasta löytyy samankaltaisia syitä rentoutua kuin aikuisillakin. Arkisen ahertamisen ja kiireen jälkeen toivotaan, että voitaisiin rentoutua ja nauttia ansaitusta vapaa-ajasta. Osittain kyse on tyttöjen halusta jättää arki taakseen ja unohtaa se, mutta pääosin juomisessa on kysymys toiveesta päästä nauttimaan vapauden makuisesta elämästä.

Tyttöjen pohtiessa kirjoituksissaan syitä alkoholin käyttöön korostuvat alkoholin myötä heräävä iloisuus ja sosiaalisuus. Alkoholi tai humalassa olo eivät sellaisinaan ole merkittäviä tai mielenkiintoisia, vaan niiden vetovoima perustuu siihen, millaisia tilanteita tai tunnetiloja niiden avulla voidaan saada aikaiseksi. Alkoholi ja humala määrittyvät välineiksi jonkin toivotavan asian saavuttamiseksi, eli juominen on alisteista muille pyrkimyksille. Yksi alkoholin tärkeä välinearvo on sen rooli arjesta erottuvan juhlimisen maailman oven avaajana.

Tyttöjen kirjoituksissa viikonloppuihin sijoittuva juhliminen ja alkoholin juominen liittyvät lähes saumattomasti toisiinsa. Alkoholi on pääsylippu juhlatunnelmaan. Se rentouttaa, tekee olon tavallista vauhdikkaammaksi ja tekee hauskanpidosta helpompaa. Jaana Jaatisen (1994, 121; 2000, 33–34) mukaan nuorten ker-

tomuksissa alkoholin käyttö vain tapahtuu eikä sitä ole juuri tarvetta perustella muille nuorille. Juomisen luonnollisuutta kuvaa esimerkiksi se, että viikonlopuksi suunniteltua juomista ei tarvitse perustella, mutta juomattomuus sen sijaan voi vaatia paljon selittelyä tullakseen muiden nuorten ymmärtämäksi ratkaisuksi.

Juhlimisen maailma muistuttaa Mihail Bah-tinin (1995) kuvausta karnevaalimaailmasta. Karnevaalin maailma on monilta piirteiltään arjen vastakohta ja kääntää arjen tutut ja turvalliset piirteet päinvastaisiksi. Bahtinin mukaan karnevaaliin sisältyy olennaisesti vapaus, joka mahdollistaa ylilyövän käyttäytymisen ja leikinomaisen toiseen maailmaan siirtymisen. Tyttöjen kuvauksissa juhlimisen maailma piirtyy karnevaalinomaiseksi, värikkyydellään ja tapahtumien runsaudellaan arjesta selvästi erottuvaksi hetkeksi.

”Eikä me discoissa käyty ku aateltiin, et siel on vaan ne meidän koulun ketkuperseet, kovikset yms. Sit vähän aikaa sitten yks mun ihana frendi kävi houkutteleen mua ja mä aattelin et miksei. Se ilta meni ja mä voin rehellisesti sanoa, et se oli ehdottomasti mun lyhyen elämäni ihanimpia iltoja. Me juotiin ittemme hiprakkaan, hölötettiin tuttujien (ja tuntemattomien) kaa, haisteltiin kaikkii kusipäitä ja ennen kaikkee pidettiin hauskaa.”

Little Sunshine (MeKaks 5/1997)

”Kaks vuotta sitten mä menin seiskalle. Siitä alkoi mulle oikein muutoksen aika. Alettiin ryypätä tosi usein aina viikonloppuisin. Käytiin diskoissa ja oltiin tosi kännissä. Tehtiin kaikkee tosi tyhmää, juostiin diskoon sisälle ilmatteeks järjestysmiehien ohi, koska ei ollut rahaa enää maksaa sisälle, kun oli pistänyt kaikki rahat kaljaan tai johonkin muuhun alkoholiin.” Apuatarvitseva (Suosikki 1/95)

Karnevaaliin sisältyvät jännitys, kupliva ilo ja nautintojen virta. Juhlimisen täyttämässä

karnevaalimaailmassa eivät vallitse arjen säännöt, vaan karnevaalissa arkipäivän mahdolltomiksi tuomitut asiat muuttuvat mahdollisiksi. Karnevaalimaailma on joustava, ilakoiva ja vauhdikas. Osanottajien on hyväksyttävää päihtyä eikä vahvakaan humala ole kielletty, koska karnevaalissa hillittömyys, rajojen ylittäminen ja toisin toimiminen ovat sallittuja. Tämä tarkoittaa myös hierarkioista ja auktoriteeteista irrottautumista. (Bahtin 1995, 7–12, 248–254.) Tyttöjen kertomuksissa aikuisten ja vanhempien auktoriteetin sivuuttaminen on helppoa, koska nuoret juovat pääosin tiloissa, joissa vanhempia tai muita aikuisia ei ole läsnä. Yleisimpiä paikkoja, joissa nuoret ovat nauttivat alkoholia, ovat muiden nuorten kotien lisäksi julkiset tilat, kuten puistot ja kadut (Ahlström ym. 2004, 14). Mikäli näissä tiloissa on paikalla aikuisia, ovat he usein ohikulkijoita, jotka eivät ole kiinnostuneita nuorten alkoholin käytöstä. Pasi Kumpulainen (1995) on kirjoittanut öisten katujen tyhjentyneen aikuisten lisäksi yleisesti hyväksytyistä yhteiskunnallisista arvoista ja normeista. Tämä johtaa ennustettavuuden katoamiseen, joten läsnäolijoiden on vaikeaa ennakoida, mitä seuraavaksi on tapahtumassa.

Rentoa yhdessäoloa viinan voimalla

Karnevaaliin ja sen iloon sisältyy olennaisesti yhdessäolo muiden nuorten kanssa. Sukupuolesta riippumatta nuoret korostavat yhdessäoloa ja sosiaalisen merkityksellisyyttä juhliessaan. Myös onnistuneen humalan tärkein osa on seurallisuus ja yhdessäolon onnistuminen. (Mäkelä & Virtanen 1987, 170; Pulkkinen ym. 1988; Hallman ym. 1992.)

Georg Simmel (1949) on kirjoittanut ”puhtaasta seurallisuudesta”, jonka vallitessa ihmiset vapautuvat arjen rooleistaan, niihin liittyvistä odotuksista ja ulkoisista päämääristään. Michel Maffesoli (1996, 75) puolestaan on todennut yksilöiden välisestä vuorovaikutuksesta, että nykyisissä uusyhteisöissä ei ole kyse vain yksittäisten yksilöiden halusta olla yhdessä, vaan yhdessäolosta sellaisenaan on tullut keskeinen tavoite. Sosiaalisuus ja edes kevyen yhteisölli-

syyden rakentaminen ovat yksi keskeisimmistä tavoitteista, joita alkoholin juomiselle ja humaltumiselle asetetaan. Tytöt tuovat ilmi jo yksinomaan yhdessäolon olevan merkityksellistä ja tärkein onnistuneen humalan osa.

Juomiseen ja juhlimiseen liittyvä sosiaalisuus käynnistyy usein jo ennen itse juhlinnan alkamista, koska alkoholin hankinta ja juhlimisen etukäteissuunnittelu aloitetaan hyvissä ajoin. Juhlaan valmistautuminen suoritetaan yleensä tutussa kaveriporukassa, jossa myös juhliminen aloitetaan.

”Mä ja muut samanlaiset frendit kokeiltiin alkoholia, ihan silleen kohtuullisesti ja huomattiin, että sehän on ihan helkutin kivaa olla pikkusen huppelissa. Kun normaalisti on niin hiton ujo, niin parista siideristä olo muuttu kummasti rohkeemmaks. Sitten kerran oltiin risteilyllä, jossa tuli sit juotua, ja tavattua yhet pojat ja kappas vaan koettua se ensisuudelmakin.” Girl -80 (MeKaks 10/1997)

Tyttöjen juhlimisen alkumetreihin liittyvät alkoholin juominen, laittautuminen ja illan etenemisen suunnittelu tyttöporukassa. Pasi Falk ja Pekka Sulkunen (1980, 264) ovat kirjoittaneet miesten juomaporukoiden tyhjästä solidaarisuudesta eli siitä, että ryhmät rakentuvat yksinomaan juomisen ja sen mahdollistamisen ympärille. Tyttöjen kohdalla tämä ei näytä toteutuvan, koska tyttöjen välillä on jo muita yhdistäviä tekijöitä ja juomakumppanuus rakentuu jo olemassa olevien suhteiden ja sitoumusten varaan.

Yksinomaan omassa tutussa kaveripiirissä oleilu ei kuitenkaan riitä hyvän juhlimisillan aikaansaamiseksi, vaan tytöt nostavat kirjoituksissaan esiin toiveensa tutustua uusiin ihmisiin. Klaus Mäkelä ja Matti Virtanen (1987, 169) ovat nimittäneet alkoholia sosiaalseksi voiteluaineeksi. Tyttöjen kirjoituksissa alkoholilla onkin sosiaalisissa suhteissa merkittävä vaikutus rohkaisijana ja liiallisen arkuuden poistajana. Alkoholin myötä tytöistä tulee rohkeampia ot-

tamaan omatoimisesti kontaktia uusiin ihmisiin ja irrottautumaan tutusta kaveriporukasta.

”Miks siis ryypätä?!? No eihän niitä jätkiä selvin päin saa. Tai sit ei löydä. Eihän se viina hyvää oo, mutta siitä on jo tullu semmonen tapa, että viinaa täytyy olla joka viikonloppu, että voidaan sekoilla ja kaikki möhläyksen menee tietty kännin syyks.” Kaikki viinan piikkiin! (MeKaks 7/1994)

Tyttöjen kirjoituksissa nousee esiin heidän toiveensa tavata erityisesti poikia ja päästä heidän kanssaan vuorovaikutukseen. Vaikka tytöt ovat aloittaneet juhlimisen yhdessä oman kaveriporukkinsa kanssa, se ei näytä velvoittavan heitä pysymään samassa seurassa koko iltaa. Juhlimisessa ja humalaan tullessa on sallittua irrottautua tutujen ystävien kanssa, siirtyä viettämään aikaa muiden ihmisten kanssa ja mahdollisesti vielä illan kuluessa palata takaisin omaan kaveripiiriin.

Tyttöjen kuvaukset alkoholilla kyllästetystä juhlimisesta eroavat nuorten aikuisten näkemyksistä juuri siinä, että alaikäisten tyttöjen mukaan omasta kaveripiiristä irrottautumista ei pidetä ikävänä asiana. Jukka Törrösen (2005) tutkimista nuorista aikuisista valtaosa taas pitää onnistuneen juhlimisen lähtökohtana sitä, että porukka pysyy koko illan koossa, eikä kukaan irrotaudu seurasta. Törrönen on erottanut toisistaan seurallisen ja yksilöllisen bilehumalan. Seurallisessa bilehumalassa tavoitteena on lisätä kaveripiiriin yhteishenkeä ja porukka pyritään viimeiseen asti pitämään yhdessä. Yksilöllisessä bilehumalassa taas juhlijat eivät sitoudu ryhmän yhteistahtoon, vaan ryhmää hyödynnetään omien toiveiden toteuttamiseksi. (Törrönen 2005, 498–501.) Alaikäisten tyttöjen kuvaukset noudattavat kuvausta yksilöllisestä bilehumalasta, jossa kaveriporukka kokoontuu alkuillasta yhteen, mutta myöhemmin kukin paikalla olija valikoi seuransa omien senhetkisten toiveidensa mukaan.

Sekä tytöt että pojat nostavat sosiaalisuuden tärkeäksi tavoitteeksi, mutta on havaittu, etteivät

sukupuolten esittämät toiveet sosiaalisuuden sisällöistä ole täysin yhtenevät. Nuorten miesten kertomuksissa korostuvat kuvaukset miesporukan keskinäisistä juomaretkistä, joihin naiset eivät yleensä osallistu. Nuorten naisten kertomuksissa taas miesten läsnäolo on tärkeä osa onnistunutta humalaa. Tämä johtuu siitä, että nuoret naiset liittävät alkoholin käytön useimmiten seuranhakuun. (Pyörälä 1991; Mäkelä & Virtanen 1987.)

”No tossa öbaut puol vuotta sitten mulle ja mun kamuille tuli semmonen tapa, että viikonloppupullo piti olla kädessä just silloin kun lauantai-ilta oli ja lähetettiin bailaan ANKARASTI. Eli joka viikonloppu me oltiin ihan perseet jossain diskossa. Tietty mullakin oli joka kerta joku jätkä siä – kun kerran sekasin ollaan, niin eihän siinä muuta halua kun vähän lämmintä syliä ja märkää suuta.” Kaikki viinan piikkiin! (MeKaks 7/1994)

Tyttöjen mielipidekirjoituksissa korostuu aiemmissa tutkimuksissakin esiin noussut tapa liittää alkoholin käyttö haluun päästä vuorovaikutukseen vastakkaisen sukupuolen kanssa. Tyttöjen mukaan juomisen ja humalassa olemisen yksi tärkeimmistä tarkoituksista on juuri madaltaa kynnystä olla vuorovaikutuksessa poikien kanssa.

Ihanat tahtovat tytöt

Vastakkaisen sukupuolen edustajat ja halu herättää heidän huomionsa ovat läsnä jo tyttöjen valmistautuessa juhlimiseen. Tytöt kuvaavat kirjoituksissaan, miltä heidän tulee ulkoisesti näyttää katujen karnevaalin¹ pyörteissä. Odotuksena on, että juhlimassa olevat tytöt korostavat naisellisuuttaan pukeutumisen ja meikkaamisen avulla.

”Jos sä meinaat saada jätäkaverin ja olla jotain kaveriitten silmissä, niin sun täytyy iskee naamaan sentin kerros meikkiä, pukeutua minariin ja vartaloa nuolevaan

puseroon, vetää pää täyteen viinaa, pistää Marlboro huuleen ja mennä hilluun kartsalle.” Pelkkä säälittävä näyttelijä 80 (Suosikki 10/1995)

Tyttöjen kirjoituksista on luettavissa se, että katujen karnevaalissa tytöt pyrkivät tekemään sukupuolestaan mahdollisimman näkyvän ja kyseenalaistamattoman. Arkisin pukeutuminen hameeseen tai meikkaaminen voi määrittänyt vieraaksi ja epäsovivaksi (Tolonen 2001, 76–78). Karnevaalissa ne sen sijaan ovat hyväksytyjä ja tytöiltä jopa odotetaan, että he haluavat ja kykenevät todistamaan naisellisuuttaan tekemällä siitä helposti näkyvää ja havaittavaa (Hudson 1984, 38).

Yhtenä naisellisten piirteiden korostamisen syynä on tyttöjen toive kerätä poikien ihailevia katseita. Tuija Nykyri (1996, 91–92) on kirjoittanut humalan lisäävän naisten itseluottamusta oman ruumiinsa ja viehättävyytensä suhteen. Nykyrin mukaan näytteillä oleminen ja katseiden kerääminen humalassa ovat naisille miellyttäviä ja heidän toivomiaan asioita. Myös tyttöjen kirjoituksissa nousee esiin se, kuinka alkoholi rentouttaa ja antaa rohkeutta vastaanottaa katseet, jotka muutoin voivat tuntua arvostelevalta ja pelottavalta. Juomisen myötä usko omaan itseen lisääntyy, eikä ole tarvetta piiloutua muiden sekaan. Sen sijaan on tärkeää tulla huomatuksi ja erottautua muiden tyttöjen joukosta. Michel Maffesoli (1995) on kirjoittanut yksilön nykypäivänä tarvitsevan muiden katseita olemassaolonsa tueksi. Maffesolin tulkinnan mukaan yksilöllä on merkitystä vasta silloin, kun hän on tullut katseen kautta tunnustetuksi (Maffesoli 1995, 90–91). Se, että tytöt toivovat tulevansa poikien katsomiksi, luo vaikutelman tytöistä passiivisina poikien toiminnan odottajina. Katseiden kohteeksi asettuminen voidaan myös tulkita aktiiviseksi passiivisuudeksi, eli maksimoimalla seksuaalisen vetovoimansa tytöt saavat poikien katseet kohdistetuksi itseensä toimimatta itse kuitenkaan suoranaisten seksuaalisesti (Vuori 1988, 35).

”Mä nautin kun mä saan pukeutua var-taloa nuoleviin vaatteisiin ja tuntea jatkien katseet ihollani. Mä nautin kun saan viettää perjantai-iltaa kaupungilla.” Monica (Suosikki 12/1995)

Katseen ja ihailun kohteena oleminen ei kuitenkaan riitä tytöille, vaan he haluavat päästä kontaktiin poikien kanssa. Pirjo Paakkanen (1992, 239) kirjoittaa stereotypiasta, jonka mukaan päihtynyttä naista pidetään yleisesti seksuaalisesti huomattavasti selvän päin olevaa kanssasisartaan aktiivisempänä. Tyttöjen kirjoituksissa Paakkasen esittämä stereotypia näyttää pitävän paikkansa, koska tytöt kertovat, etteivät he tyydy odottamaan poikien katseita tai mahdollisia lähestymisyrityksiä. Sen sijaan tytöt ottavat ohjat omiin käsiinsä, flirttailevat avoimesti poikien kanssa ja iskevät heitä humalan turvin. Jaana Jaatisen (2000) havainnoimassa nuorten juhlimistilanteessa tuli esiin tyttöjen aktiivisuus poikien suuntaan. Pojat puolestaan keskittyivät Jaatisen mukaan juomiseen, eivätkä niinkään hakeutuneet paikalla olleiden tyttöjen läheisyyteen. Jaatisen mukaan humaltuessaan tytöt suuntautuvat kohti yhteyttä, kun taas pojat pidättäytyvät omassa erillisyydessään (Jaatinen 2000, 43).

Tyttöjen mukaan poikien kanssa flirttailussa ei ole aina kyse halusta muodostaa vakituista seurustelusuhdetta, vaan tavoitteena voi olla vain halu viettää yksittäinen ilta jonkun tietyn pojan kanssa. Jaana Vuori (1988, 39) kirjoittaa nuorten liittävän yhden illan seurustelusuhteisiin halun säilyttää henkilökohtainen vapaus mutta päästä siitä huolimatta toisen ihmisen lähelle. Katujen karnevaalin arkea vastustavassa maailmassa tämä on mahdollista ja hyväksyttävää. Arjen kiltti koulutyttö voi illalla nautitun alkoholin myötä muuttua korostetun seksuaaliseksi ja itsetietoiseksi omien toiveidensa toteuttajaksi. Seksuaalisuuden korostaminen on tytöille yksi tapa rikkoa rajoja. Tällöin korostuvat hetkessä eläminen, kokemusten kerääminen sekä vapaus itse päättää asioistaan.

Arki koittaa

Juhliminen päättyy aikanaan, mutta sitä seuraava arki ei ole irrallaan juhlimisen tapahtumista. Humaltuminen ja siihen liittyvät sattumukset herättävät myöhemmin arkena paljon keskustelua ja tarinoita. Pasi Kumpulaisen (1995) havaintojen mukaan humalakertomusten tavoitteena on nuorten keskinäisen me-hengen luominen. Humalatarinan kertojana voi olla nuori itse, jolloin kertomuksen esittämisen yhtenä tarkoituksena on päästä osaksi nuorten ryhmää tai vahvistaa omaa roolia siinä. (Kumpulainen 1995, 21, 37–38; ks. myös Törrönen 2005, 498.)

Tuija Nykyrin (1996, 90–91) mukaan nuorille naisille humalassa sattuvien kommelluksien nähdään useimmiten olevan osa nuoruuteen ikävaiheena kuuluvia kokeiluja. Tällöin humalassa oleminen ei ole tuomittavaa vaan pikemminkin tapahtuneita asioita selittävä seikka, joka vähentää vastuuta. Tyttöjen kirjoituksissa taas humala ei riitä kaikissa tilanteissa selittämään muille nuorille juhlimiseen liittyneitä tekoja ja sattumia. Tytöt kuvaavat sitä, kuinka arkisin vallitsevia sääntöjä pääläelleen kääntävän karnevaalin aikana hyväksyttävät sanomiset ja tekemiset tulevat uudelleen punnituiksi arjen koitettua.

”Koko viikon aina odotti perjantaita, mut ei se perjantai sitten mikään taivas ollutkaan. Se oli just sitä armotonta sekoilua, iski jätkeä ja mokas itensä kaikkien edessä julkisesti. Olihan se alussa hauskaa, mut kun sitä samaa viikonloppusekoilua jatku pari vuotta, se kävi tosiaan vitutetaan, mut silti sitä ei voinu lopettaa. Aina maanantaina koulussa sia hävetä silmät päästään, kun porukat vittuili. Se oli jotenki kauheen lapsellista touhuu. Ja sittenhän sitä tunsii itensä niin huonox ja saastasex jälkeensä.” Wild child -78 (MeKaks 4/1995)

Karnevaalin omaehtoinen, rohkeasti esiintyvä ja poikia iskevä tyttö voi arjen uudelleenarvioinnissa muuttua itsensä nolanneeksi ja muiden nuorten määrittelyn voimattomaksi kohteeksi.

Katujen karnevaalin tapahtumia ja tekemisiä arvioidaan nyt arjen näkökulmasta, jolloin ne määrittyvät hauskanpidon sijaan mokailuiksi ja noloiksi tilanteiksi. Tyttöjen mukaan kollektiivisesti hyväksyttävien ja tuomittavien tekemisten välinen raja on hiuksenhieno ja vaikeasti arvioitavissa. Tarinat, jotka niiden päähenkilöiden näkökulmasta ovat noloja, ovat yleensä jonkun muun kuin päähenkilön itsensä kertomia. Tarinan kertomisen motiivina ei tällöin ole niinkään ryhmän keskinäisen yhteishengen nostaminen, vaan pikemminkin yksittäisen nuoren leimaaminen ja eristäminen ryhmästä.

Tyttöjen juhlintaa koskevassa jälkipyykissä arvioidaan usein humalan astetta sekä tyttöjen ja poikien välistä seksuaalista vuorovaikutusta. Pelko leimatuksi tulemisesta ja kielteisen huomion kohteeksi joutumisesta on yksi syy siihen, että tytöt haluavat yhdistää riehakkaaseen ja ulkopuolisista määritteistä vapaaseen juhlimiseen juomisen, joka voi olla runsasta mutta pysyy koko ajan heidän hallinnassaan.

”Mä nään (valitettavasti) sitä toista osapuolta aika usein ja tekis mieli lyödä sitä. Se käytti mua hyväks, ku mä olin iin huonossa kunnossa, et en tajunnu panna vastaan. Voi, miten paljon mä toivon, et olisin sillo tajunnu, mitä oon tekemässä ja lätkässy sitä naamaan. Mä en oo sen jälkeen juonu yhtään kertaa enkä aiokkaa. Kaverit, jotka ei tiedä, mitä mulle tapahtu, hokuttelee ryyp-päämään enkä usko, että mun juomalakko pitää.” Liza (Suosikki 9/1996)

Hallinta ja sen läsnäolon tarve nousevat esiin myös Nykyrin (1996) nuorten naisten juhlimista koskevassa tutkimuksessa. Vaikka naisten humaltuminen onkin aiempaa sallitumpaa, tulee itsekontrollin olla jatkuvasti läsnä, jotta humala ei muutu hallitsemattomaksi. Törrösen ja Maunun (2005, 278) mukaan myös nuoret miehet pyrkivät hillitsemään juomistaan ja haluavat sen pysyvän hallittuna koko juhlinnan ajan.

Väitän kuitenkin, että sukupuolten välillä on eroja sen suhteen, miksi he toivovat, ettei humala

karkaa käsistä. Molempien sukupuolten edustajat korostavat, että tullessaan liian humalaan on vaikeaa olla sosiaalinen, voi menettää ruumiin kontrollin ja oksentaa tai muulla tavoin nolata itsensä muiden ihmisten seurassa (ks. esim. Törrönen & Maunu 2005, 276). Liisa-Maria Nitovuori (1997, 21) kirjoittaa kuitenkin siitä, kuinka vastuullisuutta ja itsehillintää pidetään tytöille sukupuolen kautta itsestään selvästi lankeavina ominaisuuksina. Tällöin tyttöjen oletetaan kaikissa tilanteissa eli jopa arjen sääntöjä uhmaavassa karnevaalissa irrottelevan vain niin, etteivät he kokonaan menetä itsensä ja ruumiinsa kontrollia. Ruumiin kontrollin merkitys nousee tyttöjen kohdalla erityisesti silloin, kun he ovat juhlinnan tuoksinassa viettäneet aikaansa vastakkaisen sukupuolen edustajan kanssa. Tytöt tuovat ilmi pelkonsa siitä, että heille muodostuu seksuaalinen maine näiden tilanteiden perusteella. Tytöille seksuaalinen maine merkitsee lähes aina kielteistä asiaa, kun taas poikien kohdalla maine määrittyy positiivisemmin, eikä se ole yhtä voimakkaasti moralisoiva kuin tyttöjen kohdalla. (Vuori 1988, 36–37; Näre 1992, 29–30; Saarikoski 2001, 39.) Tytöt ovat hyvin tietoisia siitä, kuinka helposti maine voi saada alkunsa ja kuinka vaikea tytön on estää sitä kehittymästä. Seksuaalisen maineen saamiseen liittyy se, että tyttö määrittyy hyväksikäytetyksi ja miesten seksuaalisten tarpeiden täyttämiseen hyödynnetyksi objektiksi (Honkatukia 1998, 168–170).

”Tää alko, kun mä menin seiskalle, paheni kasilla. Mä oon huora, ilman mitään syytä. En oo ikinä ollu sängyssä kenenkään kaa. Mä käytän tiukkoja ja avaria paitoja. Mulla on suuret rinnat. Oon siis huora. Juon ja sekoilen. Oon huora. ”Harrastan” yhdennällanjuttuja aika paljon, olen siis huora. Kerran yksi ysiläinen yritti raiskata minut, kun olin umpikännissä, mutta onneksi bestikseni tuli juuri sillon paikalle. Poika ei ehtinyt saamaan, joten minä olen huora. Kaikki mun jätkät on ollu samasta koulusta, joten kaikki tietää miten ”antelias” mä oon

aina perjantaina ollu. Ne tietää sellasta, mitä mä en oo tiennyt. Oon aina vaan huora.”
Nahkatakkainen tyttö (McKaks 7/1996)

Maineen saanut tyttö ei tule määritellyksi aktiiviseksi toimijaksi, vaan hän on tahdoton kohde, jota ohjaillaan ulkopuolelta käsin. Hallinnasta karannut humala voikin pahimmillaan häivyttää humalan mukanaan tuoman vapauden tunteen ja tuoda arkeen lisää määrittelijöitä ja rajoittajia muodostuneen seksuaalisen maineen muodossa.

Alkoholin vapauttavat tytöt?

Niin tyttöjen alkoholista ja sen käytöstä kirjoittamissa mielipidekirjoituksista kuin aikaisemmista tutkimuksista käy ilmi se, ettei alkoholin käyttöön voida sanoa olevan yksittäistä syytä. Sen sijaan voidaan todeta alkoholille annettavan erilaisia merkityksiä ja odotuksia, jotka nivoutuvat juhlimiseen, nuoruuteen ja sosiaalisuuteen. Nuorille on yhteistä sukupuolesta riippumatta se, että humaltuminen yhdistetään juhlimiseen. Nuorten humalat sijoittuvat viikonloppuihin ja yleisiin juhlapäiviin kuten suomalaisaikuisillakin. Juhlimisen nuoret liittävät aikuisten tavoin rentoutumiseen ja arjesta irrottautumiseen, mutta samanaikaisesti juhliminen saa erityisiä merkityksiä ihannoidun nuoruuden toteuttajana. Tytöt kuvaavat toivovansa nuoruudelta ajanjaksona vapauden tunnetta, hetkessä elämistä, huolettomuutta ja sosiaalisuutta. Parhaimmillaan alkoholi täyttää toiveet ja mahdollistaa arjesta irrottautumisen, rentoutumisen ja uudenlaisen rohkeuden tarttua mahdollisuuksiin sosiaalisissa suhteissa ja erityisesti sukupuolten välillä.

Mutta onko sosiaalisuuden korostuminen tai kaihoisa vapauden kaipuu yksinomaan tyttöjen juhlimiseen ja alkoholiin liittämistä piirteitä? Viimeaikaisissa tutkimuksissa on väitetty, etteivät ainakaan nuoret naiset ja miehet juuri eroa alkoholille antamiensa merkitysten suhteen. Sukupuolten on todettu lähentyneen toisiaan, koska miehet korostavat alkoholin juomiseen liittyvää sosiaalisuutta ja naisten alkoholin käyttö on lisääntynyt ja tullut hyväksyttäväksi.

Tutkijoiden mukaan kyse ei ole siitä, että naiset omaksuisivat miehille tyyppillisiä juomistapoja, vaan kyse on naisten oman juomistradition luomisesta. (Törrönen 2005; Törrönen & Maunu 2005.)

Tyttöjen alkoholille antamien merkitysten perusteella näyttää siltä, että keskeisimmät erot sukupuolten välillä näkyvät juhlimisen kulmakivien eli sosiaalisuuden ja vapauden kohdalla. Myös aiemmissa tutkimuksissa on havaittu se, kuinka tytöt ja naiset korostavat miesten läsnäoloa juhlinnassa. Alkoholilla tarjotaan tytöille rohkeutta ottaa vastaan vastakkaisen sukupuolen mahdollinen kiinnostus ja ilmaista sitä aktiivisesti myös takaisin. Alkoholilla luo sosiaalisille suhteille mahdollisuuden syventyä ja saada uusia muotoja. Ilman alkoholin rohkaisua omat toiveet voisivat jäädä toteuttamatta. Alkoholin herkeittäminen nuorten välinen sosiaalisuus on välittömämpää ja rohkeampaa. Vapaus puolestaan liittyy sosiaalisuuteen ja sen eri muotoihin. Tytöt korostavat toivettaan saavuttaa vapaus, mutta vapaus ei aukene tytöille helposti.

Humalaan ja juhlimiseen liittyvä vapaus onkin tyttöjen kohdalla kahtiajakautunut. Toisaalta se tarjoaa mahdollisuuden irrotella ja osoittaa olevan rohkea ja vauhdikas, mutta toisaalta taas seuraukset ja pelko kontrollin menettämisestä mietityttävät ja verottavat tyttöjen karnevaalivapauden vietäväksi heittäytymistä. Jukka Törrönen (2005, 504) on todennut naisten suhteen juomiseen olevan jännitteisempi kuin miesten. Tutkimustulos näyttää pätevän myös alaikäisten tyttöjen kohdalla, koska toisaalta alkoholi vapauttaa tytöt ja täyttää heidän sille asettamat odotukset vapautumisen suhteen. Toisaalta taas alkoholin myötä syntyvä vapaus on vain väliaikaista ja sillä on osittain sukupuoleen liittyvät rajansa. Tyttöjen kohdalla arki ja tietoisuus sen odotuksista rajoittavat heidän antautumistaan täysin vapauden vietäviksi.

Viitteet

- 1 Katujen karnevaali voi tapahtua missä tahansa julkisessa tilassa, jossa nuorilla on tapana käyttää alkoholia. Katujen lisäksi kyseessä voivat olla esimerkiksi puistot tai rannat.

Lähteet

- Ahlström, Salme (2005). Alkoholilla osana naisen elämäntähtä. *Tiimi* 3–4/2005. <http://www.a-klinikka.fi/tiimi/> [Viitattu 14.5.2006.]
- Ahlström, Salme & Metso, Leena & Tuovinen, Eeva Liisa (2004). Suomalaisten nuorten päihteiden käyttö 1999 ja 2003. Espad-tutkimuksen taulukkoraportti. Aiheita 32/2004. Helsinki: Stakes.
- Bahtin, Mihail (1995). François Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru. Helsinki: Taifuuni.
- Campbell, Colin (1987). *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Falk, Pasi & Sulkunen, Pekka (1980) Suomalainen humala valkokankaalla – suomalaisen miehen myyttinen fantasia. *Sociologia* 17(4), 257–270.
- Hallman, Maria & Kannas, Lasse & Tynjälä, Jorma (1992). Tupakka, tuoppi ja elämisen terveystyyli. Tutkimus 11–16-vuotiaiden tupakoinnista ja alkoholin käytöstä. Raportteja 61. Helsinki: Stakes.
- Hoikkala, Tommi (1993). Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Helsinki: Gummerus.
- Honkatukia, Päivi (1998). Sopeutuvatko tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 152. Helsinki.
- Hudson, Barbara (1984). *Femininity and Adolescence*. Teoksessa McRobbie, Angela & Nava, Mica (toim.) *Gender and Generation*. London: Macmillan, 31–53.
- Jaatinen, Jaana (1994). Hauskanpitoa Hangon regatassa: nuoret ja poliisit yhteistyössä. *Alkoholipolitiikka* 59(2), 120–130.
- Jaatinen, Jaana (2000). Tyttöjen juhlat. *Nuorisotutkimus* 18(2), 31–46.
- Karekivi, Leena (1999). Enkä kokeilisikaan, jos... Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvistä terveyskasvatuksesta vuosina 1989–1998. Jyväskylä: *Studies in Education, Psychology and Social Research* 154.
- Kumpulainen, Pasi (1995). Ollakseen jotain. Tutkimus Porin nuorten selviämiseseman nuorista. Raportteja 185. Helsinki: Stakes.
- Maffesoli, Michel (1995). *Maailman mieli*. Yhteisöllisen tyylin muodoista. Helsinki: Gaudeamus.
- Maffesoli, Michel (1996). *The Time of the Tribes*. London: Sage.
- Mäkelä, Klaus & Virtanen, Matti (1987). Kauppaoppilaiden suomalainen humala. *Alkoholipolitiikka* 52(4), 162–172.

- Nitovuori, Liisa-Maria (1997). Kuningatarajatuksia seksistä. Kulttuurin kuvat tyttöjen seksuaalikerronnassa. Nuorisotutkimus 15(1), 12–23.
- Nykyri, Tuija (1996). Naisen humalan hurma ja kauhu. Alkoholipolitiikka 61(2), 90–97.
- Näre, Sari (1992). Liisa Älä! Älä! -maassa. Tyttöjen autonomian säätely. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.) Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 124, 25–36.
- Paakkanen, Pirjo (1992). Sukupuolen mukainen kaksiskansalaisuus ja alkoholi. Alkoholipolitiikka 57(4), 237–250.
- Partanen, Juha (1992). Herooinen juominen, myyttinen humala ja suomalainen viinapää. Alkoholipolitiikka 57(6), 377–383.
- Pietilä, Niina (2001). Tyttöjen karnevalistinen humala. Tulkintoja tyttöjen alkoholikulttuurista. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos. Julkaisematon.
- Pulkkinen, Lea & Kalavainen, Jari & Kangas, Anita & Marin, Marjatta (1988). Keski-suomalainen nuori. Päihteiden käyttö nuorten elämässä. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 294. Jyväskylä.
- Pyörälä, Eeva (1991). Nuorten aikuisten juomakulttuuri Suomessa ja Espanjassa. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuslause nro 183. Helsinki.
- Rimpelä, Arja & Lintonen, Tomi & Pere, Lasse & Rainio, Susanna & Rimpelä, Matti (2003). Nuorten terveys-tapatutkimus 2003. Tupakkatuotteiden ja päihteiden käytön muutokset 1977–2003. Aiheita 13/2003. Helsinki: Stakes.
- Saarikoski, Helena (2001). Mistä on huonot tytöt tehty? Helsinki: Tammi.
- Simmel, Georg (1949). The Sociology of Socialibility. The American Journal of Sociology LV (1949): 3, 254–261.
- Tolonen, Tarja (2001). Tyttöjen käsityksiä ihannenaiveudesta. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (toim.) Nuori ruumis. Helsinki: Gaudeamus, 73–88.
- Törrönen, Jukka (2005). Nuorten aikuisten humalakoke-mukset. Analyysi juomatapojen dynamiikasta ravinto-la- ja juomispäiväkirjoissa. Yhteiskuntapolitiikka 70(5), 488–506.
- Törrönen, Jukka & Maunu, Antti (2005). Kevyet irtiotot ja raskas sosiaalisuus. Alkoholi nuorten aikuisten ravinto-laitta kuvaavissa kertomuksissa. Yhteiskuntapolitiikka 70(3), 266–282.
- Virtanen, Matti (1982). Änkyrä, tuiske ja huppeli. Muuttuva suomalainen humala. Helsinki: WSOY.
- Vuori, Jaana (1988). Tyttöjen ”yhden illan jutut” ja kaksinaismoraali. Nuorisotutkimus 4(6), 34–41.

KRISTIINA OJALA, MIKA VUORI,
RAILI VÄLIMAA, JORMA TYNJÄLÄ,
JARI VILLBERG & LASSE KANNAS

POJAT NOSTAVAT PAINOJA JA TYTÖT PUDOTTAVAT NIITÄ – WHO-KOULULAISTUTKIMUKSEN TULOKSIA

Haluaisin muuttaa ulkonäkössäni kaiken,
erityisesti mahan, ja vaihtaa silmien väriä.
Tyttö

Muuttaisin vähän mitä sattuu!
Poika

Haluaisin laihtua vähän, ei muuta.
Poika

Pienempi nenä, jenkikset pois.
Tyttö¹

Nuori keho tarkkailussa

Murrosikäisen kehossa ei ole helppoa olla. Nuori joutuu sopeutumaan kehonsa muuttumiseen ja muutosten mukanaan tuomiin ympäristön reaktioihin. Kehon muutoksia vertailevat sekä nuoret itse että muut heidän ympärillään. ”Pahinta on jos kaverit tai jopa tuntemattomat kommentoivat ulkonäköä, tai huutelevat. Se on tosi inhottavaa”, sanoo 15-vuotias Johanna päivälehden haastattelussa. ”Melkein kaikilla on nykyään ulkonäköön liittyviä paineita”, kertoo puolestaan 18-vuotias Otto. (Rytkönen 2006.) Vartalon muoto ja paino ovat nuorelle merkityksellisiä asioita: vain pari prosenttia tytöistä ja kymmenkunta prosenttia pojista vastasi kyselytutkimuksessa, ettei ajattele tällaisia

asioita (Välimaa & Ojala 2004). Nuorille oman vartalon totuudenmukainen arvioiminen on kuitenkin vaikeaa (Strauss 1999; Koskelainen ym. 2001).

Hoikkuus ja siihen liitetty hyvännäköisyys ovat erityisen latautuneita asioita tytön tai nuoren naisen elämässä (Tolonen 2002; Välimaa 2002). Huolet liikapainosta ovat tytöillä huomattavasti yleisempiä kuin pojilla kaikkialla länsimaissa (Mulvihill ym. 2004). Poikien painohuolena on usein käsitys siitä, että on liian laiha (Kaltiala-Heino ym. 2003; Välimaa & Ojala 2004; Välimaa ym. 2005). Yhdysvaltalaistutkimuksen mukaan median naisten esineellistäminen saa tytöt tuntemaan häpeää vartalostaan ja toivomaan entistä hoikempaa olemusta. Miesten esineellistäminen mediassa on myös lisääntynyt, mikä on saattanut edistää poikien halua muuttua atleettisemmaksi. (Murnen ym. 2003). Yleensä ottaen teini-ikäiset tytöt haluaisivat laihtua ja pojat haluaisivat tulla lihaksikkaammaksi (Murnen ym. 2003; Muris ym. 2005).

Ylipainon taakka

Painoindeksiä eli painon (kg) ja pituuden neliön (m²) suhdetta käytetään yleisesti kehon koostumuksen arvioinnissa. Aikuinen määrittellään ylipainoiseksi, jos painoindeksi on yhtä suuri tai suurempi kuin 25. Lihavuuden rajana pidetään painoindeksiä 30. Lapsille ja nuorille aikuisten ylipainoisuuden ja lihavuuden painoindeksirajat eivät sellaisinaan käy, sillä ne eivät ota huomioon ruumiinrakennetta ja kasvua. Parhaiten lasten ja nuorten ylipainoisuuden toteamiseen soveltuvat pituus- ja painokäyrät, silmämääräinen arviointi ja rasvapoimujen mittausta, mutta myös alle 18-vuotiaille tytöille ja pojille on määritelty iänmukaiset painoindeksirajat ylipainoisuudelle ja lihavuudelle² (Cole ym. 2000). Näitä raja-arvoja käytetään usein kansainvälisissä vertailuissa ja kyselytutkimuksissa.

Lihavuudella, liikapainolla ja ylipainoisuudella tarkoitetaan yleensä samaa asiaa: sitä, että painoa on liikaa, yli normaalin. Ylimääräisten kilojen määrä, jos sillä on merkitystä, ei aina sel-

viä käytetyistä termeistä. Lääkärikunta puoltaa lihavuus-sanan käyttöä aina, kun painoindeksi ylittää normaalin rajan³, mutta sallii ylipaino-sanan käytön silloin, kun lihavuus tuntuu liian vahvalta ilmaisulta (Mustajoki 2006). Tutkimuksissa ylipainoisiksi luokitellaan joissain tapauksissa kaikki normaalipainon ylittäneet, jossain tapauksissa vain sellaiset henkilöt, joiden painoindeksi ylittää 25, mutta jää lihavuuden indeksirajan 30 alapuolelle. Tässä artikkelissa on käytössä ensin mainittu käytäntö eli ylipainoisilla tarkoitetaan kaikkia niitä nuoria, joiden painoindeksi on normaalia suurempi. Lihavat nuoret ovat myös ylipainoisia – heillä liikakiloja on enemmän ja heidän painoindeksinsä on suurempi kuin Colen ynnä muiden (2000) määrittelemä lihavuusraja.

Yläkouluikäisistä suomalaisnuorista on ylipainoisia arvioitu olevan 10–20 prosenttia. Lihavia nuorista on muutama prosentti. Liikakilot ovat yleisempiä pojilla kuin tytöillä ja nuoremmat miessukupolvet näyttävät tukevoituvat nopeammas-
sa tahdissa kuin heidän isänsä ja isoisänsä. (Välimaa & Ojala 2004; Männistö ym. 2004; Kautiainen 2005; Laitinen & Sovio 2005.) Ylimääräiset kilot ovat kirjaimellisesti lisätaakka nuorten varsin ulkonäkökeskeisessä elämässä. Anne Puurosen (2006) mukaan koululaisen oikeus olla lihava on monimutkainen ja kipeä asia. Oikeuden avoimia kyseenalaistajia ovat useimmiten koululaisen omat luokkatoverit. Lapset, ja erityisesti tytöt, suhtautuvat lihavuuteen ankarammin kuin aikaisempina vuosikymmeninä (Latner & Stunkard 2003). Lihava lapsi tai nuori voi joutua kokemaan syrjintää tai kiusaamista (Salmivalli 1998; Harjunen 2002; Janssen ym. 2004) ja terveyteen liittyvä elämänlaatu heikkenee liikakilojen karttuessa (Williams ym. 2005). Lihava nuori voi joutua kuulemaan aikuistenkin suista oikeutettuina pidettyjä kommentteja vartalostaan ja kehoituksia laihtua. Varsinkin lihavat tytöt kokevat myös äitiensä kehottavan heitä laihduttamaan (McCabe & Ricciardelli 2001).

Lihavuus – painavaa asiaa painosta konsensuslausuman (2005) mukaan ylipainon

kertymisen ehkäiseminen normaalipainoisille lapsille ja aikuisille on tärkeä tavoite. Normaalipainon päälle kertyvät kilot johtavat pikkuhiljaa lihavuuteen, vaikkei vuosittainen ylipainokertymä olisikaan kovin paljoa. Maailman terveysjärjestö luokittelee lihavuuden yhdeksi kymmenestä tärkeimmästä ehkäistävissä olevasta sairauksien aiheuttajasta. Lihavuus voi aiheuttaa verenpaineen kohoamista sekä rasva- ja sokeriaineenvaihdunnan häiriöitä jo lapsena, vaikka näitä kansantautiemme riskitekijöitä on totuttu pitämään aikuisten elintapoihin liittyvinä ongelmina (Vanhala ym. 1998; Raitakari ym. 2003). Teini-ikä ylipainoisuus lisää kuolel-
suusriskiä naisilla sitä enemmän, mitä enemmän liikakiloja on. Ennenaikaisen kuoleman syynä ovat yleensä sydäntaudit tai aivohalvaukset, mutta myös syöpien ja itsemurhien riski kasvaa. (van Dam ym. 2006.) Lihavista murrosikäisistä tulee useimmiten lihavien aikuisia, joten lasten ja nuorten ylipainoisuuden ehkäisy on erityisen tärkeää.

Ylipainoisuuden ehkäisykampanjoista ja edellä mainituista lihavuuskielteisistä asenteista huolimatta lasten ja nuorten ylipainoisuuden yleistymisen on jatkunut (Kouluterveyskyselyn valtakunnalliset tulokset 2006). Näin on käynyt siitäkin huolimatta, että painonhallinnan avainsiat kulutusta vastaava syöminen ja riittävä liikunta näyttävät olevan yläkoululaisille tuttuja.

Painonhallinta on sitä, että pitää painon kurissa liikkumalla ja syömällä terveellisesti.

Poika

Että kattoo painoonsa koko ajan ja että kattoo mitä syö ellei halua lihota.

Poika

Syö terveellisesti, liikkuu paljon, ei tule ylipainoa, painonhallinta on hyvä asia.⁴

Tyttö

Artikkelin tarkoitus ja aineisto

Tämän artikkelin tarkoitus on tarkastella tyttöjen ja poikien käsityksiä omasta painostaan ja heidän pyrkimyksiään laihtua. Aineisto tulee vuosien 1994, 1998, 2002 ja 2006 WHO-Koululaistutkimuksista. Näitä tuloksia tarkastellaan suhteessa ylipainoisten nuorten osuuksiin. Lisäksi artikkelissa selvitetään, kuinka tärkeänä 15-vuotiaat nuoret pitivät painonhallintaan liittyviä asioita ruokavalinnoissaan ja liikkumisessaan ja kuinka paino oli yhteydessä näihin mielipiteisiin vuoden 2006 aineiston avulla.

WHO-Koululaistutkimus on kyselytutkimus, joka kuuluu Maailman terveysjärjestön (WHO) kanssa yhteistyössä toteutettavaan Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) tutkimukseen. Tutkimusta ja sen toteutusta on kuvattu tarkemmin toisaalla (Currie & Roberts 2004; Villberg & Tynjälä 2005). Suomessa WHO-Koululaistutkimuksen aineistoa on kerätty 5.-, 7.- ja 9.-luokkalaисilta koululaisilta joka neljäs vuosi vuodesta 1986 lähtien. Kansallisesti edustavan otoksen vastaajissa on noin 1 500 koululaista mainituilta luokilta kunakin tutkimusajankohtana. Tässä artikkelissa keskitytään tutkimusjoukon vanhimpaan ikäryhmään, 9.-luokkalaisiin koululaisiin. Viidentoista vuoden iässä suurin osa sekä tytöistä että pojista on kokenut murrosiän fyysisiä muutoksia. Painoindeksin käyttöä ylipainoisuuden arvioinnissa voidaan myös pitää 18 vuoden ikää lähestyville perustellumpana kuin nuoremmille tutkimukseen osallistuneille. Lisäksi 9.-luokkalaisten lomake sisälsi vuonna 2006 painonhallintaan liittyviä kysymyksiä, joita ei esitetty nuoremmille. Artikkelin kursivoidut lainaukset ovat nuorten kirjoittamia vastauksia pienimuotoisemman esi- ja luotettavuustutkimuksen kysymyksiin vuodelta 2005.

Artikkelissa esillä olevien pituuksien ja painojen, painon kokemisen ja laihduttamisen kysymykset sekä ruokavalintojen ja liikuntasyiden väitesarjat olivat osa laajemmasta kyselylomakkeesta. Kokonaisuudessaan WHO-Koululaistutkimuksessa tarkastellaan kouluikäisten lasten ja nuorten terveyttä ja hyvinvointia,

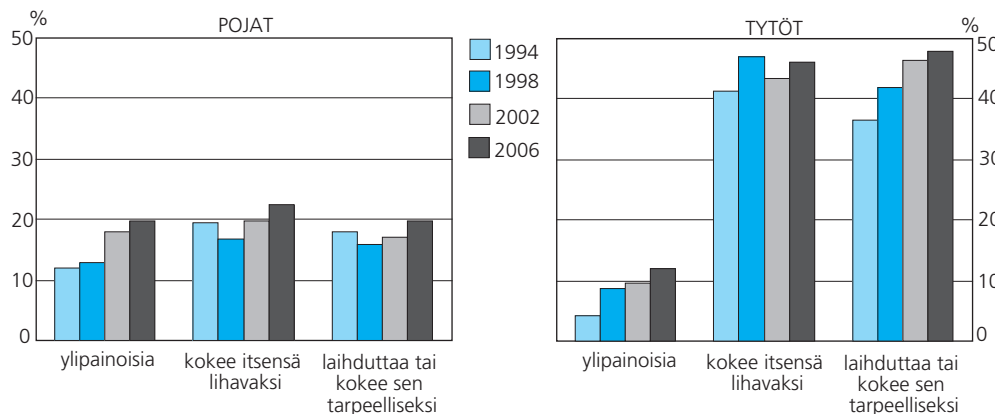
terveyskäyttäytymistä ja elämäntyyliä arkielämässä sosiaalisissa ympäristöissä, kuten kotona ja koulussa. Tutkimuksen yleisenä tavoitteena on tuottaa tutkimustietoa lasten ja nuorten terveyden kokemuksista ja terveyskäyttäytymisestä toistuvien aineistonkeräysten avulla, tiedottaa näistä tuloksista ja tukea kouluikäisten terveydenedistämistyötä. Yhteistyö Maailman terveysjärjestön Euroopan aluetoimiston kanssa painottuu erityisesti nuorten terveyden avaintekijöiden esilletuomiseen ja terveyden edistämiseen. Vuoden 2006 yhteistyön erityisteemoina ovat olleet terveellinen syöminen, liikkuminen ja lihavuuden ehkäisy.

Kilot, käsitykset ja painonhallinta

Tyttöjen ja poikien ”painoarvoja”

WHO-Koululaistutkimuksen lomakkeessa nuorelta kysytään, pitääkö hän itseään liian laihana, hieman liian laihana, sopivan kokoisena, hieman liian lihavana vai liian lihavana. Esitetyissä tuloksissa vastausvaihtoehdot liian laihana ja hieman liian laihana kuten myös hieman liian lihavana ja liian lihavana on yhdistetty. Toisaalla lomakkeessa nuorelta kysytään pituutta ja painoa, joista laskettua painoindeksiä käytetään tässä normaali- ja ylipainoisuuden arviointiin. Arvioinnissa käytetään apuna ikä- ja sukupuolispesifejä painoindeksirajoja ylipainoisuudelle ja lihavuudelle (ks. Cole ym. 2000). Laihduttamispyrkimyksiä selvitettiin kysymyksellä ”Noudatko tällä hetkellä tiettyä ruokavaliota tai yritätkö muuten pudottaa painoasi?”. Tässä käsitellyt vastausvaihtoehdot ovat ”Kyllä” ja ”En, mutta minun pitäisi laihtua”. Muut vaihtoehdot olivat ”En, painoni on ihan ok” ja ”En, koska olen liian laiha”.

Painoindeksin avulla arvioitu ylipainoisuus on jatkanut yleistymistään molemmilla sukupuolilla. Ylipainoisuus on pysynyt yleisempänä pojilla kuin tytöillä. Itsensä lihavaksi kokevien poikien osuus on kasvanut vuodesta 1998 lähtien, mutta se ei yllä suuruusluokaltaan lähellekään tyttöjen vastaavaa osuutta: lähes joka toinen 15-vuotias tyttö piti itseään liian lihavana. Tytöillä itsensä lihavaksi kokemisen

KUVIO 1. Ylipainoisten, itsensä lihavaksi kokevien, kyselyhetkellä laihduttavien tai laihtumista tarpeellisena pitävien 15-vuotiaitten poikien ja tyttöjen osuudet (%) vuosina 1994, 1998, 2002 ja 2006

huippuvuosi oli vuosi 1998. Osuus oli pienempi seuraavana tutkimusvuonna 2002, mutta lähti uudelleen nousuun vuonna 2006.

Kaikista itseään lihavana pitävistä tytöistä vain joka neljäs oli ylipainoinen painoindeksin perusteella vuonna 2006. Itsensä lihavaksi kokeminen ennustaa laihdutus- ja painonhallintapyrkimyksiä paremmin kuin punnittu todellinen paino (Strauss 1999; Koskelainen ym. 2001). Kyselyhetkellä laihduttavien tai laihduttamista tarpeellisena pitävien tyttöjen osuus kasvoi tasaisesti tarkasteluvuosina. Osuus oli huomattavasti suurempi tytöillä kuin pojilla. (Kuvio 1.)

Poikien oman painon arviointi vaikuttaa realistisemmalla kuin tyttöjen, muttei sekään aina osu yksiin vaa'an näyttämän painon kanssa. Poikien virhearviot liittyivät useimmiten laihtumisen kuin lihavuuden kokemukseen. Viisitoistavuotiaista pojista noin joka viides arvioi olevansa liian laiha niin aikaisempina (ks. Välimaa & Ojala 2004) kuin viimeisenä tutkimusvuodenakin. Kolme neljästä itseään liian laihaa pitävistä pojista oli painoindeksin avulla arvioituna vähintään normaalipainoinen vuonna 2006.

Vuoden 2006 tuloksissa kaikista ylipainoisista pojista kolmasosa ei kokenut olevansa liian lihava. Tytöillä vastaava osuus jäi kolmeen

prosenttiin. Sukupuolten välinen ero tasoittui, kun ylimääräisiä kiloja oli enemmän: lihavuuden painoindeksirajan ylittäneistä tytöistä kaikki ja pojista lähes 90 prosenttia arvioivat olevansa liian lihavia. Yli 80 prosenttia painoindeksin mukaan lihavista nuorista, niin tytöistä kuin pojistakin, laihdutti tai koki laihtumisen tarpeelliseksi. Lihavuutta vähäisempi ylipaino sai tytöt laihduttamaan tai kokemaan laihtumisen tarpeelliseksi huomattavasti yleisemmin kuin pojat. Kaikista ylipainoisista tytöistä 92 prosenttia ja pojista 58 prosenttia joko laihdutti kyselyhetkellä tai koki laihtumisen tarpeelliseksi.

Liikun, koska...

WHO-Koululaistutkimuksen vuoden 2006 kyselyssä oli mukana 15-osioinen väitesarja, jolla selvitettiin vapaa-ajalla liikkumisen syitä⁵ (Roberts ym. 2005). Kunkin Liikun, koska... -alkuisen väitteen kohdalla vastaaja valitsi, oliko annettu syy hänelle erittäin tärkeä, melko tärkeä vai ei lainkaan tärkeä. Sarjassa olivat mukana seuraavat väitteet: "haluan näyttää hyvältä", "haluan hallita painoani", "haluan laihtua" ja "haluan saada lisää lihasmassaa". Vuori ynnä muut kirjoittavat ensin mainitusta väitteestä toisaalla tässä teoksessa.

Tytöt ilmoittivat painoon liittyviä asioita erittäin tärkeiksi liikuntasyiksi yleisemmin kuin pojat niin vuoden 2006 aineistossa kuin esitutkimusaineistossakin edellisenä vuonna (Ojala ym. 2005). Painonhallintaa piti erittäin tärkeänä liikkumisen syynä joka toinen tyttö ja joka neljäs poika, laihtumista joka kolmas tyttö ja joka kymmenes poika. Lihasmassan kasvu oli joka toisen pojan mielestä erittäin tärkeä syy liikkuu, tytöistä samoin ilmoitti vajaa kolmannes. (Taulukko 1.)

Ylipainoiset nuoret pitivät painonhallintaa ja laihtumista erittäin tärkeinä liikunnan syinä yleisemmin kuin normaalipainoiset.⁶ Lihavat nuoret arvioivat nämä väitteet erittäin tärkeiksi kaikkein yleisimmin. Liikun, koska haluan hallita painoani -väitteeseen vastasi ”erittäin tärkeä” kaksi lihavaa tyttöä kolmesta ja joka toinen lihavista pojista. Laihtumista koskeva väite oli erittäin tärkeä 83 prosentille lihavista tytöistä ja 50 prosentille lihavista pojista. Liikun, koska haluan saada lisää lihasmassaa -väitteen arvioinnilla ja vastaajan painolla ei ollut yhteyttä kummallakaan sukupuolella.

TAULUKKO 1. Poikien ja tyttöjen vastaukset (%) liikuntasyiden väitteisiin.

Lähde: WHO-Koululaistutkimus.

	Pojat	Tytöt	p
Liikun, koska....	%	%	
haluan hallita painoani			<.001
Erittäin tärkeä	25	51	
Melko tärkeä	46	37	
Ei tärkeä	29	12	
haluan laihtua			<.001
Erittäin tärkeä	11	38	
Melko tärkeä	29	28	
Ei tärkeä	60	34	
haluan saada lisää lihasmassaa			<.001
Erittäin tärkeä	49	29	
Melko tärkeä	41	45	
Ei tärkeä	10	26	
(n)	(676)	(807)	

Painoperusteet ruokavalinnoissa

WHO-Koululaistutkimuksen vuoden 2006 kyselyssä oli ruokaa koskeva väitesarja⁷, jossa nuoret ottivat kantaa siihen, ovatko listatut ruuan ominaisuudet heille tärkeitä. Väitteet olivat muotoa: ”Minulle on tärkeää, että ruokani on vähäkalorista”. Vastausvaihtoehdot olivat täysin samaa mieltä, jokseenkin samaa mieltä, jokseenkin eri mieltä, täysin eri mieltä. Mukana 19 väitteen sarjassa oli ruuan vähäkalorisuus, vähärasvaisuus, ei-lihottavuus ja proteiinipitoisuus.

Halu välttää ylipainoa eriytti tytöt ja pojat ruokaväitteissä selvästi. Vähäkalorisuuden myönsi erittäin ja jokseenkin tärkeäksi kaksi tyttöä ja yksi poika kolmesta. Lähes 80 prosenttia tytöistä piti tärkeänä, ettei ruoka lihota ja että ruoka on vähärasvaista. Pojista samaa mieltä oli joka toinen. Täysin samaa mieltä väitteen ”Minulle on tärkeää, että ruokani sisältää paljon proteiinia” kanssa oli joka neljäs poika ja joka seitsemäs tyttö. (Taulukko 2.) Poikien painoindeksillä ei ollut yhteyttä edelliseen, mutta ruuan vähäkalorisuus, vähärasvaisuus ja ei-lihottavuus olivat sitä tärkeämpiä, mitä suurempi pojan painoindeksi oli. Tytöillä painoindeksin yhteys vähäkalorisuuden ja ei-lihottavuuden väitteiden kanssa oli vastaava kuin pojilla, mutta ruuan vähärasvaisuus näytti olevan tärkeää kaikenpainoisille tytöille.⁸ Ruuan proteiinipitoisuuden pitämisellä tärkeänä ja vastaajan painolla ei ollut yhteyttä tytöilläkään.

WHO-Koululaistutkimuksen aikaisempien tulosten mukaan yläkoululaiset näyttävät hylkäävän pienten tyttöjen ja poikien melko yhtenäisen ruokavalion ja siirtyvän sukupuolittain eriytyneisiin ruokavalioihin. Viitteitä naisten terveellisemmästä ja vähäenergisemmästä ruokavaliosta miesten ruokavalioon verrattuna on näkyvissä jo yläkoulussa. Tytöt syövät huomattavasti yleisemmin vähäenergisiä vihanneksia ja hedelmiä kuin pojat, pojille taas maistuivat hampurilaiset ja hot dogit, perunalastut, pizza ja limsa yleisemmin kuin tytöille. Mitä vanhempia koululaisia tarkasteltiin, sitä suurempia olivat sukupuolten väliset ruokatottumusten erot: tytöt erottuivat 15-vuotiaina selvästi hampurilaisia,

TAULUKKO 2. Poikien ja tyttöjen vastaukset (%) ruokaväitteisiin.

Lähde: WHO-Koululaistutkimus.

Minulle on tärkeää, että ruokani....	Pojat %	Tytöt %	p
on vähäkalorista			<.001
Täysin samaa mieltä	4	13	
Jokseenkin samaa mieltä	29	51	
Jokseenkin eri mieltä	43	26	
Täysin eri mieltä	24	10	
on vähärasvaista			<.001
Täysin samaa mieltä	10	26	
Jokseenkin samaa mieltä	39	52	
Jokseenkin eri mieltä	35	18	
Täysin eri mieltä	16	4	
ei lihota			<.001
Täysin samaa mieltä	14	32	
Jokseenkin samaa mieltä	41	46	
Jokseenkin eri mieltä	32	17	
Täysin eri mieltä	13	5	
sisältää paljon proteiinia			<.001
Täysin samaa mieltä	24	15	
Jokseenkin samaa mieltä	51	58	
Jokseenkin eri mieltä	20	25	
Täysin eri mieltä	5	2	
(n)	(676)	(807)	

hot dogeja, perunalastuja ja pizzaa harvemmin syöväenä joukkona. (Ojala 2004.)

Pohdinta

WHO-Koululaistutkimuksen viimeisten tulosten mukaan sekä itsensä lihavaksi kokevien että ylipainoisten 15-vuotiaiden nuorten osuudet ovat kasvaneet. Nuorten ylipainoisuus alkoi yleistyä 1970-luvulta lähtien, mutta Riitta-kerttu Kaltiala-Heinon ynnä muiden (2003)

mukaan ylipainoisiksi itsensä kokevien nuorten osuus itse asiassa laski vuosien 1979 ja 1999 välillä ylipainoisuuden yleistymisestä huolimatta. Selityksenä tälle tutkijat pitivät sitä, että nuoret näyttivät vertaavan itseään enemmän kavereihinsa kuin kulttuurin tarjoamiin ihannemalleihin. Merkitseekö lihavuuden kokemuksen yleistyminen 2000-luvulla sitä, että kulttuuristen mallien merkitys on kasvanut? Edellä mainitun selityksen mukaan koettu lihavuus olisi voinut jopa vähentyä, koska ylipainoisia vertailukohtia on nuorten joukossa enemmän.

Onko hoikkuudesta tullut yleinen, yhä arvostetumpi ominaisuus? Tyttöjen lineaarisesti vuosien mittaan lisääntynyt laihduttaminen ja laihtumisen kokeminen tarpeelliseksi kertoo näin käyneen ainakin heille. Lihavuuden kokemukset ovat tytöillä paljon yleisempiä kuin todellinen ylipainoisuus. Lisäksi lähes kaikki painoindeksin mukaan ylipainoiset 15-vuotiaat tytöt yrittivät pudottaa painoaan tai olivat sitä mieltä, että laihtua pitäisi. Myös runsaasti ylipainoiset eli lihavat pojat olivat tietoisia lihavuudestaan ja laihtumisen vaatimuksista, mutta kaikkia vähemmän ylipainoisia poikia eivät liikakilot vaivanneet.

Läskipelko ja lihashinku

Vaikka sukupuoliryhmien sisälläkin on vaihtelua sekä painon kokemisessa että syissä laihtuttaa, liikkuu ja valita syötävää, tyttöjen ja poikien tulokset poikkesivat erityisesti toisistaan tässä tutkimuksessa. Anne Puurosen (2006) kulttuuriseksi läskipeloksi nimittämä ilmiö näyttää rakentuvan painotetummin tyttöjen kuin poikien kokemusmaailmasta käsin. Lihavaksi itsensä kokevien tyttöjen osuus oli paljon suurempi kuin poikien vastaava. Hoikempaa olemusta itselleen haluavat tytöt eivät läheskään aina ole ylipainoisia. Sen sijaan pojat näyttävät kokevan olevansa lihavia vasta silloin, kun siihen todella on aihetta. Pojillakin on painonmuutostoiveita, mutta ne eivät kohdistu yksipuolisesti laihtumiseen kuten tytöillä. Poikien toiveet hajaantuvat kahteen suuntaan: osa heistä haluaa hoikistua ja osa tulla suuremmaksi.

Merja Koskelainen ynnä muut (2001) esittävät, että laihduttaminen ja painohuolet ovat yläkouluikäisillä tytöillä paitsi yleisiä, myös melkein pä normaatiivisia huolia. Siltä myös tämän tutkimuksen tulokset näyttivät, sillä varsin monet normaalipainoiset tytöt luokittelivat itsensä liian lihavaksi ja halusivat laihtua. Tyttöjen haaveisiin hoikemmasta vartalosta vaikuttanee mielikuva siitä, että nykyistä hoikempi olemus toisi mukanaan ihailua ja paremman elämän. Susan Paxtonin ynnä muiden (1991) tuloksissa lähes kaksi kolmasosaa nuorista uskoi, että laihdumisella olisi jonkinlaista vaikutusta heidän elämäänsä. Sukupuoliero tuli esille oletetuissa vaikutuksissa. Tytöt uskoivat laihduttamisen vaikuttavan myönteisesti elämäänsä, kun taas suurin osa pojista uskoi laihduttamisen vaikutuksen olevan kielteistä. Voimme vain arvailla, vastasivatko tytöt WHO-Koululaistutkimuksen vartalon koon arviointikysymykseen ”aina voisi olla laihempi” -normin mukaan vai oliko huoli painosta todella merkityksellinen asia heidän elämässään. Ainaakin tytöt vastasivat laihduttamista koskevaan kysymykseen painoarviointinsa mukaisesti: laihtua pitäisi.

Pömpöttävän mahan poissaamisen kirjoitti muutama tyttö toiveekseen WHO-Koululaistutkimuksen esi- ja luotettavuustutkimuksessa. Toinen tyttöjen vastauksissa toistunut toive oli pienemmät reidet. Tarja Tolosen (2002) tutkimuksessa 15-vuotiaitten tyttöjen käsityksistä ihannenaiveudesta tuli esille tietty kuva naisen ruumiista, jossa reisien ja takamuksen tulee olla laihoja ja sen lisäksi vielä rasvattomia. Susan Bordo (1990) toi jo aikaisemmin esille vartalon kiinteyden ihanteen ja sen vaatimuksen, ettei hoikkakaan pakara saa tutista. Ihanne on hänen mukaansa johtanut siihen, että yhä hoikemmat ihmiset pitävät itseään lihavana. Tarja Tolonen (2002) kirjoittaa, että vaikka tytöt kritisoivat laihdusihannetta, he eivät silti voi välttää ihanteen vaikutukselta arvioidessaan omaa kehoaan. Tytöt ovat myös herkempiä median ihannevartalokuvien vaikutukselle ja saavat kehotuksia laihtua sekä tyttö- että poikapuolisilta kavereiltaan tavallisemmin kuin pojat (McCabe & Ricciardelli

2001; Hargreaves & Tiggemann 2006).

Lihavuutta vähäisempi ylipaino ei vaikuta niin vakavalta asialta pojan kuin tytön kehossa tämänkään tutkimuksen valossa. Kehon muoto on pojille tärkeämpää kuin paino sinänsä, joten pieni painoindeksi mukainen ylipainoisuus ei välttämättä vaivaa heitä (Välimaa & Ojala 2004; McCabe & Ricciardelli 2001). Muita selityksiä tälle voi löytyä niin tutkimuksessa käytetyistä mittareista, biologiasta kuin kulttuuristakin. Mittaustekninen selitys voi olla, että lihaskin painaa. Pelkkä vaa’an lukema (= paino) ei erottele rasvaa lihaksesta. On kuitenkin melko epätodennäköistä, että niin suuri osuus kuin kolmasosa tässä painoindeksinsä perusteella ylipainoisiksi luokitelluista pojista, jotka eivät kokeneet olevansa liian lihavia, olisivat olleet erityisen lihaksikkaita. Puberteettiin liittyvä selitys on, että 15-vuotiaat pojat voivat kokea massan lisääntymisen positiivisena, tulevaa lihaksikasta vartaloideaalia enteilevänä asiana, koska fyysinen kehitys jatkuu. Samanikäisten tyttöjen lisääntyvä paino ja rasvakudoksen lisääntyminen etäännyttää heitä hoikasta ideaalivartalosta entisestään. (Hargreaves & Tiggemann 2006). Kulttuurinen selitys on, että miehet ovat saaneet olla suurempia, voimakkaampia ja lihavampia kuin naiset, kuten Johanna Mäkelä (2003) kirjoittaa.

Maarit Valtarin (2005) tulokset osoittivat ulkonäön olevan 15–19-vuotiaille tytöille ja pojille yhtä tärkeä, joten pojatkaan tuskin välttyvät ulkonäköpaineilta. Hyvännäköisyyden sisältö on kuitenkin erilainen tytöillä ja pojilla. Tämän tutkimuksen otsikon poikien painojen nostaminen viittaa sekä poikien ylipainoisuuden ripeään yleistymiseen että poikien haluun hankkia lihaksia. Molemmat tulivat ilmi käsillä olevista tuloksista. Poikien vartalonormin voisikin muotoilla ”aina voisi olla lihaksikkaampi”, sillä joka viides 15-vuotias poika pitää itseään liian laiha. Itsensä liian laihoiksi kokevien poikien osuudet ovat pysyneet samalla tasolla vuosien saatossa (Välimaa & Ojala 2004). Suurin osa vuoden 2006 aineiston itseään liian laihaa pitävistä pojista oli vähintään normaalipainoisia, joten on epätodennäköistä, että he haluaisivat lisää

rasvakudosta kehoonsa. Sen sijaan lihasmassan kasvua toivotaan (McCabe & Ricciardelli 2001; Murnen ym. 2003). Tämän tutkimuksen tuloksissa lihasmassan kasvattaminen oli lähes kaikille pojille erittäin tai melko tärkeä liikkumisen syy ja ruuan proteiinipitoisuuskin oli tärkeää noin 80 prosentille kaikenpainoisista pojista.

Naisellinen keveys

Tytöillä ylipainoisuus ei ole yhtä yleistä kuin pojilla ja sukupuolten välinen ero ylipainoisuusosuuksissa kasvaa iän myötä. Tytöt näyttävät pystyvän välttämään ylipainon kertymistä paremmin kuin pojat. Onko syynä tyttöjen tiukemmasta painontarkkailusta johtuva kevyempi ruokavalio? Suoraa vastausta ei WHO-Koululaistutkimuksen kyselytulosten avulla voida antaa, mutta viitteitä löytyy. Tytöt vähentävät runsasenergistien ja lihoittavina pidettyjen elintarvikkeiden syöntiä yläkoulun aikana, jolloin ylipainohuoletkin tytöillä lisääntyvät (Ojala 2004; Välimaa & Ojala 2004). Tuloksen voi toki tulkita tyttöjen paremmaksi ravitsemus- ja terveystietoudeksi, mutta terveellistä syömistä kuvatessaankin teini-ikäiset tytöt keskittyivät ulkonäköseikkoihin ja laihtumiseen (Croll ym. 2001). Tämänkin tutkimuksen ruokavalinnan kysymyksissä ruuan keveys ja ei-lihoittavuus olivat tytöille paljon tärkeämpiä kuin pojille.

Jyrki Pöysän (2004) mukaan kasvikset ja niiden syömiseen liittyvä terveysajattelu on sukupuolistettu naisia koskeviksi, vaikka terveellinen ruokavalio on yhtä tarpeellinen miesten hyvinvoinnin kannalta. Ruuan kosmetisoituminen, ruoka kauneuden tuottajana ja muodikkauden merkinä, näkyy ruokakuvien aaltoina naistenlehdissä, perhelehdissä ja ruokalehdissä (Massa ym. 2006). Painonhallintakin, silloin kun sillä tarkoitetaan painon kertymisen ehkäisyä, näyttää sukupuolistuneen naiselliseksi. Kevytruokaohjeet, kaloreitten kulutustaulukot, laihduttamisohjeet ja laihdutustuotemainokset on useimmiten suunnattu niiden käyttäjille – naisille. Koulussa kotitalous- ja terveystiedon opettajien sekä terveydenhoitajien ammatikuntien vahva naisvaltaisuus vahvistaa tätä

sukupuolistamista tahattomasti. Väheneekö poikien kasvisten syöminen yläkouluiässä siksi, että he haluavat erottua ruokavalinnoillaan naisista ja naisellisiksi mielletyistä kevytruokatyylisiä ja terveystietoisuudesta? Minna Autio ja Chiara Lombardini-Riipinen lainaavat toisaalla tässä teoksessa nuoren miehen terveellistä elämäntapaa käsittelevää kirjoitusta, jossa hän kertoo jonkinasteisen protestoinnin terveyden väkisin edistämistä vastaan kuuluvan normaaliin miehiseen kehitykseen. Pojat kokevat yleensäkin terveysaiheet naisten alueelle kuuluviksi (Välimaa 2000). Kysymys voi olla myös siitä, etteivät tosimiehet syö rehuja tai valitse kasviksia lautaselleen painonhallinta- tai ulkonäkösyistä. Pojat kertovat pitävänsä myös vartalon muodosta ja ulkonäöstä puhumista naisellisena tai homoseksuaalisuuteen viittavana (Hargreaves & Tiggemann 2006).

Kulttuurinen paine hoikkuuteen on vähäisempi pojilla kuin tytöillä, eikä kevyt ruokavalio tai liikkuminen ylipainon välttämisen vuoksi puhuttele poikia. Tälläkin asialla on kääntöpuolensa. Jatkuva painon ja energiankulutuksen tarkkailu tuskin edistää kenenkään kehon tarpeiden kuuntelemista ja syömiseen säätelyä. Äärimmäisessä tapauksessa se johtaa syömishäiriöihin. Yleensä ottaen ”turha” itsensä lihavaksi kokeminen ja laihduttaminen ovat olleet ja ovat edelleen tyttöjen juttuja.

Hiipivät kilot

Painonhallinnan peruskeinot ovat ainakin tiedollisella tasolla tuttuja nuorille. Ylipainosta pyritään eroon ja asenteet lihavuutta kohtaan kovenevat, mutta ylipainoisuuden yleistymisen jatkuu edelleen. Vuoden 2006 WHO-Koululaistutkimuksen tulosten mukaan jo joka viides 15-vuotiaista pojista ja joka kahdeksas samanaikaisista tytöistä oli ylipainoinen. Ilmo Massa ynnä muut (2006) pohtivat, käykö niin, että ruumiin ihanteet ja todellisuus erkanevat: ihan-teeksi on asetettu hoikkuus, mutta todellisuus on laihdutus- ja fitnessbisnekselle markkinoita tuottava lihavuus.

Lihavuutta käsittelevässä Painavaa asiaa painosta -konsensuslausumassa (2005) selitetään ylipainoisuuden yleistymistä yksinkertaisesti siten, että syömme enemmän kuin kuluttamme. Ruokaa, jonka energiatiheys on kasvanut, on runsaasti ja lähes aina saatavissa. Elintarvikkeiden suhteellinen hinta on tuloihin nähden alentunut, pakkaus- ja annoskoot ovat suurentuneet ja ruokaviestit, kuten mainonta, lisääntyneet. Mika Pantzar (1988) kirjoitti jo parikymmentä vuotta sitten, etteivät elintarvikkeet ole enää perushyödykkeitä vaan tavaroita siinä missä esimerkiksi vaatteet. Lapset ja nuoret ovat merkittävä elintarvikkeiden kuluttajaryhmä, minkä voi havaita jo heille kohdistettujen elintarvikemainosten määrästä. Ylipainon ehkäisyn nimissä epäterveellisen ruuan markkinointia lapsille pyritäänkin rajoittamaan (Epäterveellisen ruoan ... 2005). Samalla kun mahdollisuuksia syödä ja ostaa on yhä enemmän, energiaa kuluu aikaisempaa vähemmän työssä, työ- ja koulumatkoilla ja kotona vaikkapa taloustöissä. Muita energiankulutusta vähentäviä tekijöitä ovat istuva elämäntyyliimme ja luontaisten liikkumismahdollisuuksien vähentyminen.

Lihava nuori on yleensä tietoinen sekä kiloistaan että painonhallinnan keinoista. Harva nuori syö tietoisesti tullakseen lihaksi eivätkä lihavat vanhemmat tietoisesti lihota lastaan, vaikka niin usein silti käy. Ylipainoisuuden yleistymisessä on kysymys laajemmasta asiasta kuin pelkistä yksilöllisistä, tietoisista valinnoista. Ylipainoepidemian perimmäinen syy, ravitsemuksellisen tasapainon rikkoutuminen, liittyy kulttuuristen rakenteiden muuttumiseen (Mäkelä 2003). Syöminen oli aikaisemmin enemmän luonnon, paikallisuuden ja tradition kahleissa kuin nykypäivänä (Massa ym. 2006). Ajoittainen ruuan niukkuus ja ruumiillinen työ huolehtivat siitä, ettei ylipainoa kertynyt.

Ylipainoisuuden yleistymistä selittävät ja edesauttavat tekijät ovat mukana nuoren arjessa saman aikaan kun ulkonäkö on korostuneen tärkeä asia. Ylipainoisuuskeskustelu, vaikka sen takana olisikin hyvää tarkoittava huoli terveydestä, tuonee mukaan oman jännitteensä erityisesti

ylipainoisten mutta myös muidenkin nuorten identiteettityöhön. Ruumiillisuus ja ruoka ovat muuttuneet jatkuvan pohdinnan kohteeksi, koska meillä on siihen nykypäivänä mahdollisuus. Erityisesti tytöt ovat omaksuneet nämä pohdinnat. Tosin, Ilmo Massan ynnä muiden (2006) sanoin: mitä enemmän yritämme hallita itseämme, sitä herkemmin tunnemme epävarmuutta.

Viitteet

- 1 Lainaukset ovat yläkoululaisten kirjoittamia vastauksia WHO-Koululaistutkimuksen esi- ja luotettavuustutkimuksen kysymykseen "Haluaisitko muuttaa jotain ulkonäköäsi?".
- 2 Cole ym. (2000) määrittivät erilliset raja-arvot iän mukaan puolen vuoden välein 2-18-vuotiaille tytöille ja pojille Brazilian, Ison-Britannian, Hongkongin, Alankomaiden, Singaporen ja Yhdysvaltojen laajojen aineistojen pituus- ja painokäyrien avulla.
- 3 Käypä hoito -suosituksissa aikuisten liikapaino jaetaan luokkiin lievä (painoindeksi 25–29,9), merkittävä (30–34,9), vaikea (35–39,9) ja sairaalloinen lihavuus (40 ja yli).
- 4 Lainaukset ovat yläkoululaisten kirjoittamia vastauksia WHO-Koululaistutkimuksen esi- ja luotettavuustutkimuksen kysymykseen "Mitä painonhallinnalla mielestäsi tarkoitetaan?".
- 5 "Liikun, koska..." -väitteet (15 kpl) olivat: haluan pitää hauskaa, haluan olla hyvä urheilussa, haluan voittaa, haluan saada uusia kavereita, haluan parantaa terveyttäni, haluan tavata kavereitani, haluan päästä hyvään kuntoon, haluan näyttää hyvältä, nautin liikkumisen aikaansaamista tunteista ja tuntemuksista, haluan miellyttää vanhempiani, haluan olla "cool", haluan hallita painoani, liikunta on jännittävää ja innostavaa, haluan laihtua, haluan saada lisää lihasmassaa.
- 6 Tilastollisessa testauksessa käytettiin Khiin neliötestiä. Ylipainoiset pojat ja tytöt pitivät painonhallintaa ja laihduttamista erittäin tärkeinä tai tärkeinä liikkumisen syinä tilastollisesti erittäin merkitsevästi ($p < .001$) yleisemmin kuin normaalipainoiset nuoret.
- 7 Kysely on muokattu Steptoen & Pollardin (1995) kyselystä, jolla selvitetään ruokavalinnon perusteita.
- 8 Khiin neliötestin mukaan ero normaali- ja ylipainoisten nuorten vastauksissa ruokaväitteisiin oli tilastollisesti merkitsevä pojilla vähärasvaisuuden ($p = 0.001$) ja ei-lihottavuuden ($p = 0.001$) väitteissä ja tilastollisesti melkein merkitsevä vähäkalorisuuden ($p = 0.016$) väitteessä. Normaali- ja ylipainoisilla tytöillä oli tilastollisesti merkitsevä ero vähäkalorisuuden ($p = 0.011$) ja tilastollisesti melkein merkitsevä tulos ei-lihottavuuden ($p = 0.046$) väitteissä.

Lähteet

- Bordo, Susan (1990). Reading the slender body. Teoksessa Jacobus, Mary ym. (toim.) *Body/Politics. Women and the discourse of science*. New York: Routledge, 83–112.
- Cole, Tim J & Bellizzi, Mary C & Flegal, Katherine M & Dietz, William H (2000). Establishing a standard definition for overweight and obesity worldwide: International survey. *British Medical Journal* 320(1240), 1240–1243.
- Croll, Jillian K & Neumark-Sztainer, Diane & Story, Mary (2001). Healthy eating: What does it mean to adolescents? *Journal of Nutrition Education* 33(4), 193–198.
- Currie, Candace & Roberts, Chris (2004). Introduction. Teoksessa Currie, Candace ym. (toim.): *Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey. Health Policy for Children and Adolescents No. 4*. Copenhagen: World Health Organization, 1–8.
- Epäterveellisen ruoan markkinointi lapsille Euroopassa (2005). Projekti. Lapset, lihavuus ja siihen liittyvät vältettävissä olevat krooniset sairaudet. Vaiheen 1 raportti. Euroopan sydänverkoston EHN & Suomen sydänliitto. www.sydänliitto.fi/.../ri_FI/raportit_etusivu/_files/76261893372313826/default/Lasten_raportti_040505.pdf [viitattu 10.5.2006].
- Harjunen, Hannele (2002). The construction of an acceptable female body in Finnish schools. Teoksessa Sunnari, Vappu & Kangasvuori, Jenny & Heikkinen, Mervi (toim.) *Gendered and sexualized violence in educational environments*. Oulu: University of Oulu, 81–94.
- Hargreaves, Duane A & Tiggemann, Marika (2006). Body image is for girls. A qualitative study of boys' body image. *Journal of Health Psychology* 11(4), 567–576.
- Janssen, Ian & Craig, Wendy & Boyce, William & Pickett, William (2004). Associations between overweight and obesity with bullying behaviours in school-aged children. *Pediatrics* 113(5), 1187–1194.
- Kaltiala-Heino, Riittakerttu & Kautiainen, Susanna & Virtanen, Suvi M & Rimpelä, Arja & Rimpelä Matti (2003). Has adolescents' weight concern increased over 20 years? *European Journal of Public Health* 13(1), 4–10.
- Kautiainen, Susanna (2005). Trends in adolescent overweight and obesity in the Nordic countries. *Scandinavian Journal of Nutrition* 49(1), 4–14.
- Kouluterveyskyselyn valtakunnalliset tulokset (2006). Indikaattorikuvio: muutokset 2000–2006. Stakes. <http://info.stakes.fi/NR/rdonlyres/A9A97C52-2CD5-41CE-82E6-FB58206F0DBC/0/kokoaineisto2006.ppt#258,3,Dia 3> [Viitattu 7.9.2006]
- Koskelainen, Merja & Sourander, Andre & Helenius, Hans (2001). Dieting and weight concerns among Finnish adolescents. *Nordic Journal of Psychiatry* 55(6), 427–431.
- Laitinen, Jaana & Sovio, Ulla (2005). Nuorten lihavuuden kehityssuunnat. Tuloksia Pohjois-Suomessa syntyneiden tutkimuksesta. *Suomen Lääkärilehti* 60(42), 4231–4235.
- Latner, Janet D & Stunkard, Albert J (2003). Getting worse: the stigmatization of obese children. *Obesity Research* 11(3), 452–456.
- Lihavuus – painavaa asiaa painosta konsensuslausuma (2005). Lääkäriseura Duodecim. <http://www.duodecim.fi/kotisivut/docs/f61073350/lausuma261005.pdf> [Viitattu 10.5.2006]
- Massa, Ilmo & Lillunen, Anu & Karisto, Antti (2006). Ruokaan liittyvät uudet merkitykset. Teoksessa Mononen, Tuija & Silvasti, Tiina (toim.): *Ruokakysymys. Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 156–182.
- McCabe, Marita P & Ricciardelli, Lina A (2001). Parent, peer, and media influences on body image and strategies to both increase and decrease body size among adolescent boys and girls. *Adolescence* 36(142), 225–240.
- Mulvihill, Caroline & Nemeth, Agnes & Vereecken, Carine (2004). Body image, weight control and body weight. In Currie, Candace ym. (eds.): *Young people's health in context: international report from the HBSC 2001/01 survey. WHO Policy Series: Health policy for children and adolescents, Issue 4*. Copenhagen: WHO Regional Office of Europe 2004, 120–129.
- Muris, Peter & Meesters, Cor & van der Blom & Willemien & Mayer, Birgit (2005). Biological, psychological, and sociocultural correlates of body change strategies and eating problems in adolescent boys and girls. *Eating Behaviors* 6, 11–22.
- Murnen, Sarah K & Smolak, Linda & Mills, J Andrew & Good, Lindsey (2003). Thin, sexy women and strong, muscular men: Grade-school children's responses to objectified images of women and men. *Sex Roles* 49(9/10), 427–437.
- Mustajoki, Pertti (2006). Mitä sanat liikapaino, ylipaino ja lihavuus tarkoittavat. *Suomen Lääkärilehti* 61(19), 2093.
- Mäkelä, Johanna (2003). Luonnosta kulttuuriksi. Teoksessa Mäkelä, Johanna & Palojo, Päivi & Sillanpää, Merja (toim.): *Ruisleivästä pestoon. Näkökulmia muuttuvaan ruokakulttuuriin*. Helsinki: WSOY, 34–73.
- Männistö, Satu & Lahti-Koski & Marjaana, Tapanainen & Heli, Laatikainen & Tiina & Vartiainen, Erkki (2004). Lihavuus ja sen taustat Suomessa – liikakilot kasvavana haasteena. *Suomen Lääkärilehti* 59 (8), 777–781.
- Ojala, Kristiina (2004). Nuorten ruokatottumusten muutoksia 1986–2002. Teoksessa Kannas, Lasse (toim.): *Koululaisten terveys ja terveystietäytyminen muutoksessa. WHO-Koululaistutkimus 20 vuotta. Terveiden edistämisen tutkimuskeskus julkaisuja 2*. Jyväskylän yliopisto, 79–111.
- Ojala, Kristiina & Vuori, Mika & Välimaa, Raili & Villberg, Jari & Tynjälä, Jorma & Kannas, Lasse (2005). Reasons for exercise inventory koulukyselyssä: mittarin

- reliabiliteetti- ja rakennevaliditeettitarkastelua. *Liikunta & tiede* 42(6), 30–38.
- Pantzar, Mika (1988). Kirjoituksia ruuan valinnasta: Kotitalous muuttuvien liikennemerkkien yhteiskunnassa. Esitelmät ja kirjoituksia N:o 4. Helsinki: Työväen taloudellinen tutkimuslaitos.
- Paxton, Susan J & Wertheim, Eleanor H & Gibbons, Kay & Szumkler, George I & Hillier, Lynne & Petrovich, Janice L (1991). Body image satisfaction, dieting beliefs and weight loss behaviors in adolescent girls and boys. *Journal of Youth and Adolescence* 20(3), 361–379.
- Puuronen, Anne (2006). Läskin yhteiskunnallinen seulo. Teoksessa Puuronen, Anne (toim.): Terveystaju. Nuoret, politiikka ja käytäntö. Julkaisuja 63. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 134–145.
- Pöysä, Jyrki. (2004). Ruoka ja maskuliinisuus. Teoksessa Knuutila, M & Pöysä, J & Saarinen, T (toim.): Suulla ja kielellä. Tulkintoja ruuasta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 121–139.
- Raitakari, Olli T & Juonala, Markus & Kähönen, Mika & Taittonen, Leena & Laitinen, Tomi & Mäki-Torkko, Noora & Järvisalo, Mikko J & Uhari, Matti & Jokinen, Eero & Rönnemaa, Tapani & Åkerblom, Hans K. & Viikari & Jorma S. (2003). Cardiovascular Risk Factors in Childhood and Carotid Artery Intima-Media Thickness in Adulthood: The Cardiovascular Risk in Young Finns Study. *The Journal of the American Medical Association* 290(17), 2277–2283.
- Roberts, Chris & Alexander, Leslie & Currie, Dorothy & Haug, Ellen & Komkov, Alexander & Tynjälä, Jorma & Vuori, Mika (2005). HBSC Research Protocol for 2005/06 Survey. Section 2, Scientific rationales for focus areas: Physical Activity.
- Rytönen, Annikka (2006). Aika paljon on kyllä liian laihoja. *Keskisuomalainen* 25.8.2006.
- Salmivalli, Christina (1998). Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Helsinki: Gaudeamus.
- Stephoe, Andrew & Pollard, Tessa M (1995). Development of a measure of the motives underlying the selection of food: the food choice questionnaire. *Appetite* 25(3), 267–284.
- Strauss, Richard S (1999). Self-reported weight status and dieting in a cross-sectional sample of young adolescents: National Health and Nutrition Examination Survey III. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine* 153(7), 741–747.
- Tolonen, Tarja (2002). Tyttöjen käsityksiä ihannenaiveudesta. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (toim.): Nuori Ruumis. Helsinki: Gaudeamus, 73–88.
- Valtari, Maarit (2005). Ulkonäön merkitys, elämän tavoitteet ja niiden yhteydet kulutukseen. Teoksessa Wilska, Terhi-Anna (toim.): Erilaiset ja samanlaiset. Nuorisobarometri 2005. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Opetusministeriö, 82–97.
- van Dam, Rob M & Willett, Walter C & Manson, JoAnn E & Hu, Frank B (2006). The Relationship between Overweight in Adolescence and Premature Death in Women. *Annals of Internal Medicine* 145(2), 91–97.
- Vanhala, Mauno & Vanhala, Pasi & Kumpusalo, Esko & Halonen, Pirjo & Takala, Jorma (1998). Relation between obesity from childhood to adulthood and the metabolic syndrome: population based study. *British Medical Journal* 317(7154), 319–320.
- Villberg, Jari & Tynjälä, Jorma (2005). WHO-Koululaistutkimuksen Suomen aineistot 1984–2002. Teoksessa Kannas, Lasse (toim.): Koululaisten terveys ja terveyskäyttäytyminen muutoksessa. WHO-Koululaistutkimus 20 v. Terveiden edistämisen tutkimuskeskus julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 239–246.
- Välimaa, Raili (2000). Poikien paikka terveyspuheissa. *Nuorisotutkimus* 18, 48–57.
- Välimaa, Raili (2002). Nuoret ja ulkonäön merkitys. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (toim.): Nuori Ruumis. Helsinki: Gaudeamus, 89–106.
- Välimaa, Raili & Ojala, Kristiina (2004). Nuorten paino, laihduttaminen ja painon kokeminen 1984–2002. Teoksessa Kannas, Lasse (toim.): Koululaisten terveys ja terveyskäyttäytyminen muutoksessa. WHO-Koululaistutkimus 20 vuotta. Terveiden edistämisen tutkimuskeskus julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 55–78.
- Välimaa, Raili & Ojala, Kristiina & Tynjälä, Jorma & Villberg, Jari & Kannas, Lasse (2005). 15-vuotiaitten ylipaino ja painon kokeminen WHO-Koululaistutkimuksessa. *Suomen Lääkärilehti* 60(47), 4843–4849.
- Williams, Joanne & Wake, Melissa & Hesketh, Kylie & Maher, Elise & Waters, Elizabeth (2005). Health-related quality of life of overweight and obese children. *The Journal of American Medical Association* 293(1), 70–76.

MIKA VUORI, KRISTIINA OJALA,
JORMA TYNJÄLÄ, JARI VILLBERG,
RAILI VÄLIMAA & LASSE KANNAS

NUORTEN LIIKUNTA JA SEKSUAALIKOKEMUKSET – WHO-KOULULAISTUTKIMUKSEN TULOKSIA

Liikunnan harrastamisen taustalla yhtenä motiivina voi olla täydellisen vartalon saavuttaminen – vartalon, joka viehättäisi sopivaa kumppania. Näkyvästi esillä olevat urheilu ja liikunta välittävät monesti ristiriitaisia terveysviestejä. Urheilija saattaa olla yhtenä päivänä hyvävartaloisen terveyden perikuva ja toisena päivänä paljastua dopingin ”mallioppilaaksi”. Liikuntaan ja urheiluun liittyy voimakkaasti ruumiillisuus ja ruumiillinen mielihyvä.

Sexpo säätiön toiminnanjohtaja Jukka Virtanen kertoo haastattelussaan, että Suomessa seksuaalisuus ja seksuaaliset signaalit ovat lisääntyneet liikunnassa ja urheilussa. Näin on tapahtunut erityisesti mediassa, mutta myös markkinoinnissa. Monen mediassa näkyvästi esillä olevan ammattiuurheilijan pukeutuminen onkin muuttunut vahvasti eroottiseen suuntaan (Pylsy 2006). Paljas pinta tosin saattaa olla edellytyksenä suoritukselle joissakin lajeissa. Olisi vaikeaa kuvitella esimerkiksi painia tai yleisurheilua erilaisin varustein harrastettuna. Samalla on olemassa myös useita urheilulajeja, joissa suoritukselle edullinen vartalon malli eroaa nykyisistä ihanteista, kuten esimerkiksi kuulantäynnössä.

Kuva urheilijasta hyvässä kunnossa on ensisijaisesti ruumiin kuva. Huippu-urheilijat toimivat lasten ja nuorten idoleina usein tietämättään edistäen mallia, jossa urheilu liitetään seksik-

kyyteen esimerkiksi esiintymällä paljastavissa kuvin. Tarinat urheilevien poikien ja tyttöjen seksikokemuksista eivät ole syntyneet itsestään, vaan juuri urheilun ja seksin liiton seurauksena. Ainakin poikien joukkuelajeissa nuorena mukana olleet tietävät, miten ”naistenkaatajia” arvostettiin. Urheilevat nuoret ovat yleisesti suosittuja muiden nuorten keskuudessa, mutta ovatko seksikokemuksiin liittyvät tarinat vain myyttejä vai löytyykö niille todisteita tutkimuksista? Urheilua on kuvattu ”hypermaskuliiniseksi elämäalueeksi” (Tiihonen 2002, 255), jota leimaa tietynasteinen heteronormatiivisuus (Lehtonen 2003, 29; Griffin 2002, 197). Urheilun lisäksi heteronormatiivisuutta voidaan havaita esimerkiksi koululiikunnassa ja sen perusteissa jaotella liikuntaryhmät sukupuolen mukaan.

Vaikka liikunnan, ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden yhteys on näkyvästi esillä mediassa, on liikuntaharrastuksen ja ruumiinkuvan yhteyksiä nuorten seksuaalikäyttäytymiseen tutkittu Suomessa toistaiseksi melko vähän. Liikuntaan osallistuu merkittävä joukko nuorista, jotka ovat tärkeässä seksuaalisen kehittymisen vaiheessa. Tässä artikkelissa pohditaan ulkonäön ja seksuaalikokemusten sekä liikunnan välisiä yhteyksiä nuorilla. Ilmiötä valaistetaan kyselyaineistosta saatujen empiiristen esimerkkien avulla. Tarkastelun kohteena on, missä määrin vapaa-ajan liikunnan harrastaminen ja urheiluseuran jäsenyys ovat yhteydessä käsitykseen omasta ulkonäöstä ja seksuaalikokemuksiin nuorilla.

Liikunnan harrastamisen sukupuolierot

Urheilu- ja liikuntaseurojen tarjoaman lasten ja nuorten urheilun parhaiksi puoliksi on mainittu yhteisöön sosiaalistuminen, terveys ja kunnan paraneminen (Ilmanen ym. 2004, Koski 2000). Nuoret liikkuvat enimmäkseen omaehtoisesti (Laakso ym. 2006), eivätkä he pidä liikuntaa urheiluseuran ulkopuolella välttämättä harrastuksena. Liikuntamuotojen, kuten kävelyn, pyöräilyn ja lenkkeilyn, harrastamisessa ei poikien ja tyttöjen välillä juuri ole eroja, kun taas poikien ”tyyppilajeja” vuonna 2002 olivat erityisesti joukkuelajit, kuten jalkapallo ja jääkiekko.

Tytöt eroavat pojista harrastamalla enemmän ratsastusta, tanssia ja aerobicia, joskin edellä mainittujen liikuntamuotojen harrastusosuudet olivat muihin suosittuihin liikuntamuotoihin – kuten pyöräilyyn, kävelylenkkeilyyn tai uintiin – nähden pieniä. Kolmen eniten harrastetun liikuntamuodon joukossa ei tytöillä juuri esiintynyt joukkuelajeja, kun taas pojilla sekä jalkapallo kesällä että jääkiekko talvella kuuluivat kolmen eniten harrastetun liikuntamuodon joukkoon (Vuori ym. 2004).

Yhdeksi motiiviksi poikien joukkuelajien suosimiselle on tarjottu sen suoma mahdollisuutta esitellä ja saada fyysistä voimaa sekä saavuttaa tietty asema ryhmässä. Tyttöjen motiivit joukkuelajin harrastamiselle saattavat erota poikien vastaavista siten, että tytöt hakevat sosiaalista vuorovaikutusta ja yhdessäoloa tai terveyttä (Koski & Tähtinen 2005; Kulig ym. 2003). Tytöt kokevat liikunnan harrastamisen syistä kavereiden kanssa olemisen ja terveyden parantamisen sekä painonhallinnan poikia yleisemmin erittäin tärkeäksi. Pojat taas korostavat sekä lihasvoiman lisäämistä että vastakkaisen sukupuolen viehättämistä tyttöjä yleisemmin (Ojala ym. 2005). Yksi tärkeä syy harrastaa liikuntaa on varmasti se, että haluaa näyttää hyvältä ja herättää kumppanin kiinnostuksen, sillä ulkonäköasiat ovat erityisen tärkeitä nuorille (Välimaa 2002, 96). Urheilevien nuorten on todettu myös suhtautuvan positiivisemmin omaan kehoonsa kuin muiden nuorten (Smolak ym. 2000).

Poikien suosimat joukkuelajit tarjoavat heille tilaisuuden sosialisatioon vertaisryhmässä. Urheilu on yksi elämänalue, jossa miehisuus on määriteltävissä urheilulajista käsin. Vallalla olevat traditiot säilyvät pitkäänkin urheilun piirissä, mikä näkyy erityisesti siinä, että naiset on ”päästetty” harrastamaan samoja lajeja kuin miehet ja vasta aivan viime vuosina naisurheilun ja -liikunnan kuva on monimuotoistunut (Tiisonen 2002). Taina Kinnunen (2001) tarkasteli tutkimuksessaan kuntosaliharjoittelua sukupuolittuneena harrastuksena ja kuntosalia sukupuolimerkityksiä täynnä olevana tilana.

Siinä missä kuntosali kutsuu miehiä ja poikia kasvattamaan lihaksiaan, ovat kiinteytyminen ja rasvanpoltto naisten tavoitteita. On jopa varottava kasvattamasta lihaksiaan liikaa ja muuttumasta miesmäiseksi (mt. Kinnunen 2001).

Sosiaalistuminen omaan sukupuoleen sisältää erilaisia riittejä, joista osa on erilaisia tytöille ja pojille. Poikien harrastamisessa lajeissa korostuvat mieheys ja maskuliinisuus, ja erityisesti seuratoiminnassa mukana olevilla pojilla myös ruumiillisuus (Koski & Tähtinen 2005). Pasi Kosken ja Juhani Tähtisen (2005) tutkimuksessa tärkeäksi tai erittäin tärkeäksi liikunnan merkitykseksi eroottisuuden arvioi pojista noin joka kuudes ja tytöistä noin joka kymmenes. Maskuliinisuutta korostetaan tekemällä pesäeroa feminiinisyteen erilaisilla käyttäytymismalleilla (Pirskanen 2005). Yksi käyttäytymismalli pojilla maskuliinisuuden esiin tuomiseen on (hetero)seksuaalisuuden korostaminen ja seksuaalikokemuksilla kerskuminen.

Tyttöjen ja poikien seksuaalikokemusten välillä on eroja

Yläkouluikäisistä nuorista monella on kokemuksia seurustelusta. Joka neljäs 9.-luokkalaisista tytöistä ja yksi kuudesta vastaavankäisestä pojasta seurustelee vakituisesti (Kosunen 2004). Tytöt ovat ensimmäistä kertaa yhdynnässä yleisemmin pitkäaikaisen seurustelukumppaninsa kanssa kuin pojat. Lähes puolet pojista ja kolme neljästä tytöstä ovat yhdynnässä ensimmäistä kertaa pitkäaikaisen seurustelukumppaninsa kanssa (Papp ym. 2000).

WHO-Koululaistutkimuksen (HBSC study) kansainvälisessä raportissa (Currie ym. 2004) on vertailtu nuorten seksuaalikokemuksia tutkimukseen osallistuvissa maissa vuosina 2001–2002¹. Kulttuuristen erojen vuoksi kansainvälinen vertailu on mielenkiintoista. HBSC-tutkimukseen osallistuneiden maiden keskiarvon perusteella pojat olivat tyttöjä yleisemmin kokeneet yhdynnän, kun taas suomalaisista 15-vuotiaista tytöistä kolmannes ja pojista noin joka neljäs ilmoitti olleensa yhdynnässä. Osuudet olivat vastaavankaltaiset myös viime

vuosien Kouluterveyskyselyissä (Kosunen 2004; Stakes 2005). Ensimmäisen kerran yhdynnässä suomalaiset 15-vuotiaat nuoret ilmoittivat olleensa keskimäärin 14-vuotiaana (Ross ym. 2004).

Aikaisempia tutkimuksia liikunnan ja seksuaalikokemusten yhteyksistä

Tutkimuksia liikunnan ja seksuaalikäyttäytymisen välisistä yhteyksistä on tehty riskikäyttäytymisen näkökulmasta ja pääasiassa Yhdysvalloissa. Yhdysvaltalaisille 15-vuotiaille koululaisille tehdyssä tutkimuksessa todettiin, että koulussa vapaaehtoiseen liikuntaan ja muihin opetussuunnitelman ulkopuolisiin lisätehtäviin osallistuvista oppilaista yhdynnässä oli ollut alle 15 prosenttia, kun taas lisätehtäviin osallistumattomilla koululaisilla vastaava osuus oli melkein kolmannes (Harrison & Narayan 2003). Donald Sabo työtovereineen (1999) on tutkinut newyorkilaisten lukiolaisnuorten urheiluun osallistumisen yhteyttä seksuaaliseen aktiivisuuteen. Tutkimuksen mukaan urheilua harrastavat tytöt olivat seksuaalisesti vähemmän aktiivisia kuin urheilua harrastamattomat tytöt tai urheilevat pojat. Samankaltaiseen tulokseen päätyivät tutkimuksessaan myös Michael Savage ja Derek Holcomb (1999). Samoin Edward Smithin ja Linda Caldwellin (1994) tutkimuksessa amerikkalaisten koulujenvälsiin urheilukilpailuihin osallistuvien 14–16-vuotiaiden nuorten yhdyntäkokemukset olivat yleisempiä kuin sellaisten nuorten, jotka eivät osallistuneet urheilutoimintaan. Seksuaalisesti aktiivisten nuorten osuudet vaihtelivat eri lajien välillä jonkin verran, mutta näitä eroja ei pystytty testaamaan tilastollisesti. Van den Akker ja Lees (2001) vuorostaan totesivat tutkimuksessaan, ettei urheiluharrastus ole yhteydessä seksikokemuksiin, kuten esimerkiksi ikä ja alkoholinkäyttö sekä tupakointi olivat.

Liikuntaharrastuksen ja seksuaalikäyttäytymisen yhteyksistä on saatu vaihtelevia tutkimustuloksia. Kathleen Miller työtovereineen (1998) mainitsee tutkimuksessaan, että urheilulla on eri sukupuolille ominaisia merkityksiä

seksuaalikäyttäytymiseen. Etnisen taustan, iän, perheen tulotason, perheen yhtenäisyyden tason ja muiden harrastusten vakioimisen jälkeen urheiluharrastus oli tytöillä yhteydessä vähäisempiin yhdyntäkokemuksiin, pienempään seksikumppaneiden määrään ja myöhemmään ensimmäisen yhdynnän kokemisekään. Pojilla vastaavat yhteydet olivat heikompia, ja päinvastaisia tyttöihin verrattuna (Miller ym. 1998). Mika Vuoren ym. (2006) tutkimuksessa yhdynnässä olleet pojat olivat liikunnallisesti aktiivisempia kuin yhdynnän kokemattomat, kun osa muista terveystottumuksista ja sosioekonomisista tekijöistä oli kontrolloitu.

Kansainvälisten tutkimusten vertailua ja tulkintaa vaikeuttaa luonnollisesti liikunnan käsite ja itse liikunta ilmiönä. Liikunnan määrittely poikkeaa eri kulttuureissa, eikä samoillakaan mittareilla välttämättä saavuteta täysin vertailukelpoisia tuloksia. Tämän vuoksi on tärkeää tarkastella ilmiötä ensin kansallisella tasolla ennen kansainvälistä vertailua. Mittarien rajoitukset ja mahdollisuudet on otettava huomioon molemmissa tapauksissa.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen empiirisenä aineistona käytetään WHO-Koululaistutkimuksen vuoden 2006 aineistoa. Suomessa WHO-Koululaistutkimuksen nimellä tehtävä tutkimus on osa kansainvälistä Maailman terveysjärjestön kanssa yhteistyössä tehtävää 11-, 13- ja 15-vuotiaiden koululaisten elämäntyyliä, koulukokemuksia ja koettua terveyttä selvittävää Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) -kyselytutkimusta (Currie ym. 2001). Suomessa tutkimuksen aineisto kerättiin 5., 7. ja 9. luokan oppilailta strukturoidulla kyselylomakkeella oppitunnin aikana keväällä 2006. Tämän tutkimuksen aineistoon otettiin mukaan vanhimman luokkatason koululaiset, eli 15-vuotiaat oppilaat (N = 1 483, josta poikia 46 % ja tyttöjä 54 %).

Liikunnan harrastamisen syyt kysyttiin tutkimuksessa väitesarjalla² (Roberts ym. 2005), ja oppilaiden tuli ilmaista, oliko mainittu syy heille erittäin, melko vai ei lainkaan tärkeä. Tässä

tutkimuksessa tarkasteltiin vain yhtä väitettä: ”Liikun, koska haluan näyttää hyvältä.” Lisäksi analyysissä tarkasteltiin itsensä hyvännäköisenä³ pitämisen yhteyksiä liikunnan harrastamiseen. Omaa ulkonäköä koskevan kysymyksen vastausluokista yhdistettiin ”erittäin” ja ”melko hyvännäköisenä”, samoin kuin ”en kovin” ja ”en lainkaan hyvännäköisenä”.

WHO-Koululaistutkimuksen kyselylomakkeesta tässä tutkimuksessa käytetyt liikuntakysymykset koskivat vapaa-ajan liikunnan useutta ja urheiluseuran jäsenyyttä⁴. Liikunnan harrastamista koskevan kysymyksen vastausvaihtoehdoista yhdistettiin analyysissä vastausluokat siten, että aktiivisimpina pidettiin vähintään 4 kertaa viikossa harrastavia, kohtalaisen aktiivisina säännöllisesti 1–3 kertaa viikossa harrastavia ja liikunnallisesti passiivisina harvemmin kuin kerran viikossa liikuntaa harrastavia. Urheiluseuran jäsenyyttä koskevan kysymyksen osalta muodostettiin kaksi ryhmää – jäsenet ja ei-jäsenet.

WHO-Koululaistutkimuksen kyselylomakkeesta tässä tutkimuksessa käytettiin seuraavia sukukypsyyttä ja seksuaalista kokeneisuutta kuvaavia muuttujia: kuukautisten/siemensyöksyjen alkamisikä, vakituinen seurustelu ja sukupuoliyhdynnän kokeminen⁵.

Tulokset: Tytöt ulkonäkökriittisempiä ja seksuaalisesti hieman kokeneempia kuin pojat

Vapaa-ajallaan liikuntaa aktiivisesti harrasti suurempi osa pojista kuin tytöistä. Urheiluseurassa jäsenenä oli kaksi viidestä nuoresta. Tytöistä yli puolet ja pojista hieman useampi kuin yksi kolmesta piti hyvännäköiseltä näyttämistä erittäin tärkeänä syynä liikunnan harrastamiselle. Pojista suurempi osa kuin tytöistä piti itseään hyvännäköisenä. Tytöistä useampi kuin joka viides ja pojista noin kuudesosa seurusteli vakituisesti. Lähes kaikilla aineiston 15-vuotiaista tytöistä kuukautiset olivat alkaneet, kuten olivat myös siemensyöksyt suurimmalla osalla pojista. Pojista hieman alle ja tytöistä hieman yli neljännes oli kokenut yhdynnän. Vakituisesti

seurustelevista pojista hieman useampi kuin joka toinen ja tytöistä useampi kuin kaksi kolmesta oli myös kokenut yhdynnän (taulukko 1).

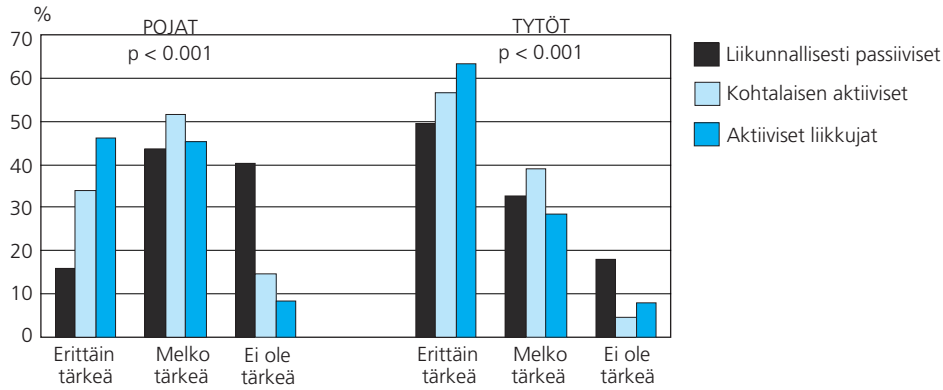
Liikuntaa ulkonäön vuoksi?

Hyvältä näyttäminen oli tärkeä syy harrastaa liikuntaa: vähintään neljä kertaa viikossa liikuntaa harrastavista, eli liikunnallisesti aktiivisista pojista lähes puolet ja tytöistä lähes kaksi kolmesta piti hyvännäköiseltä näyttämistä erittäin tärkeänä syynä liikunnan harrastamiseen (kuvio1). Vastaavasti myös urheiluseuran poikajäsenistä lähes puolet ja tytöistä melkein kaksi kolmesta piti hyvältä näyttämistä erittäin tärkeänä syynä harrastaa liikuntaa. (Kuvio 2.)

TAULUKKO 1. Poikien ja tyttöjen osuudet ulkonäköön, liikuntaharrastukseen ja seksuaalikokemukseen liittyvien muuttujien osalta.

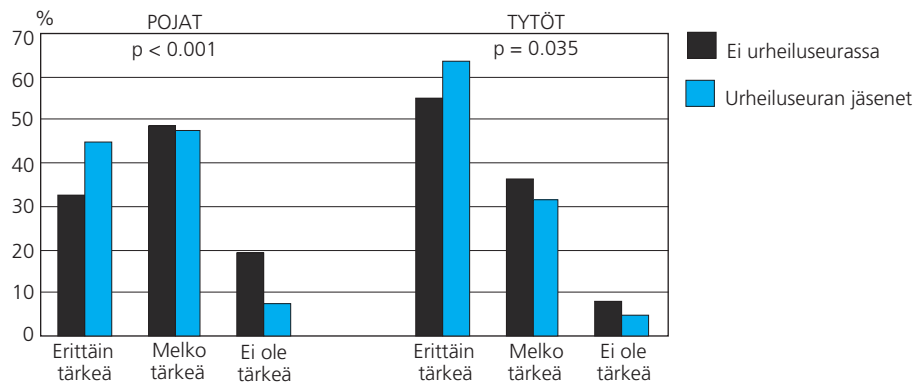
Lähde: WHO-Koululaistutkimus.

	Pojat %	Tytöt %	p
Harrastaa vapaa-aikanaan liikuntaa			.008
• Harvemmin kuin kerran viikossa (passiiviset)	9	8	
• 1–3 kertaa viikossa (kohtalaisen aktiiviset)	47	55	
• 4 kertaa viikossa tai useammin (aktiiviset)	44	37	
Urheiluseuran jäseniä	41	36	.094
Hyvältä näyttäminen liikunnan harrastamisen syynä			<.001
• Erittäin tärkeä	38	58	
• Melko tärkeä	48	35	
• Ei tärkeä	14	7	
Pitää itseään...			<.001
• hyvännäköisenä	43	30	
• tavallisen näköisenä	47	53	
• ei kovin hyvän näköisenä	10	17	
Seurustelee vakituisesti	16	22	.005
Siemensyöksyt alkaneet	95	-	-
Kuukautiset alkaneet	-	98	-
Ollut yhdynnässä	23	28	.023
• vakituisesti seurustelevista	59	71	.060

KUVIO 1. Hyvältä näyttäminen liikunnan harrastamisen syynä nuorilla liikuntaharrastuksen aktiivisuuden mukaan.

Lähde: WHO-Koululaistutkimus.

KUVIO 2. Hyvältä näyttäminen liikunnan harrastamisen syynä nuorilla urheiluseuran jäsenyyden mukaan.

Lähde: WHO-Koululaistutkimus.

Liikunnallisesti aktiivisista pojista yli puolet piti itseään hyvännäköisinä. Aktiivisesti liikuntaa harrastavista tytöistä yksi kolmesta vastasi pitävänsä itseään hyvännäköisenä. Suurin osa liikunnallisesti passiivisista nuorista ja tytöistä piti itseään tavallisen näköisenä. Urheiluseuran

poikajäsenistä puolet piti itseään hyvännäköisinä, kun taas tyttöjäsenistä noin kolmasosa oli mielestään hyvännäköisiä. Tyttöillä ei kuitenkaan ilmennyt tilastollisesti merkitsevää yhteyttä urheiluseurajäsenyyden ja hyvännäköisenä itsensä pitämisen välillä, kuten pojilla.

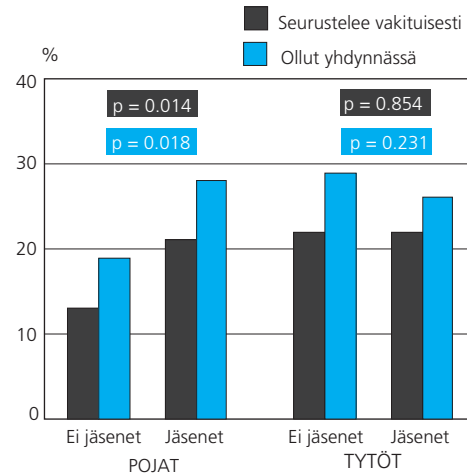
Liikunnan yhteydet seksuaalikokemuksiin vaihtelevat

Tarkasteltaessa liikunnan yhteyksiä seksuaalikokemuksiin selvitettiin sekä liikuntaharrastuksen että urheiluseuran jäsenyyden yhteyksiä vakituiseen seurusteluun ja yhdyntäkokemuksiin. Liikuntaharrastuneisuus ei ollut yhteydessä seurusteluun eikä yhdyntäkokemuksiin. Eri liikunta-aktiivisuusryhmien välillä ilmeni varsin pieniä eroja seurustelun yleisyydessä. Vakituisesti seurustelevien osuudet olivat hieman suurempia liikunnallisesti aktiivisten ryhmissä. (Taulukko 2.)

Urheiluseuran jäsenyys oli yhteydessä vakituiseen seurusteluun pojilla. Viidennes urheiluseuran poikajäsenistä seurusteli vakituisesti, kun urheiluseurojen ulkopuolisista hieman useammalla kuin yhdellä kymmenestä oli vakituinen seurustelukumppani (kuvio 3). Urheiluseuran jäsenyys oli lisäksi yhteydessä yhdyntäkokemuksiin pojilla, mutta ei tytöillä. Urheiluseuran poikajäsenistä useampi kuin joka neljäs oli ollut yhdynnässä, kun taas ei-jäsenistä yhdynnän kokeneita oli viidesosa (kuvio 3).

Pohdinta: Ulkonäköseikat liikunnassa mukana

Hyvältä näyttäminen oli tytöille liikunnan harrastamisen syynä yleisemmin erittäin tärkeä kuin pojille. Aktiiviseen liikuntaharrastukseen positiivisena asiana liittyi se, että suurin osa aktiivisesti liikuntaa harrastavista pojista ja urheiluseuran poikajäsenistä piti itseään hyvännäköi-

KUVIO 3. Nuorten seurustelu ja yhdyntäkokemukset urheiluseuran jäsenyyden mukaan.

Lähde: WHO-Koululaistutkimus.

senä. Tytöt suhtautuivat omaan ulkonäköönsä kriittisemmin, he olivat mielestään yleisimmin tavallisen näköisiä. Poikien ja tyttöjen välisten erojen taustalla on moninainen joukko selityksiä. Tyttöillä erityisesti ulkonäköön ja painoon liittyvät seikat erottuvat erilliseksi ulottuvuudeksi liikunnan harrastamisen syinä Kristiina Ojalan ym. (2005) mukaan. Poikiin ei (ainakaan vielä) kohdistu niin paljon ulkonäköodotuksia kuin tyttöihin. Nykyisten ”ulkonäköstandardien” mukaan laiha on hyvännäköinen. Huolestuttavaa on kuitenkin, että nykyinen halu olla laihempi esiintyy jo teini-iässä, sillä melkein

TAULUKKO 2. Seurustelu ja seksuaaliset kokemukset liikuntaharrastuksen mukaan.

Lähde: WHO-Koululaistutkimus.

	Pojat (%)			Tytöt (%)		
	Passiiviset	Kohtalaisen aktiiviset	Aktiiviset	Passiiviset	Kohtalaisen aktiiviset	Aktiiviset
Seurustelee vakituisesti (p)	12	15 (.187)	19	23	21 (.447)	25
Ollut yhdynnässä (p)	22	24 (.927)	23	20	29 (.300)	29

puolet 13- ja 15-vuotiaista tytöistä on mielestään liian lihavia (Välimaa & Ojala 2004). Poikien liikuntaan liittyvä mieheyden korostaminen ”äijäporukassa” ja lihasvoiman kasvattaminen liikunnan avulla saattavat lisätä ulkonäköön liittyvää itsetuntoa. Taina Kinnunen (2001, 132) kirjoittaa ihmisruumiin ikonisoitumisesta, joka nykyään korostaa lihaksikasta, esteettisesti kaunista vartaloa.

Urheiluseuratoiminta poikien kokemusten mahdollistajana

Sukupuolten välillä oli eroja sekä seurustelun että yhdynnässä olemisen yleisyydessä. Vakituksella seurustelevien tyttöjen ja poikien väliset erot yhdyntäkokemuksissa voivat viitata siihen, että tyttöjen seurustelukumppanit ovat hieman vanhempia. 15 vuoden iässä tytöt ovat yleensä seksuaalisesti kypsempia kuin vastaavanikäiset pojat. Pojilla seksuaalinen kehittyminen voi ajoittua jopa 3-4 vuotta myöhemmäksi kuin tytöillä (Aalberg & Siimes 1999).

Vaikka liikunta-aktiivisuus ei ollut tilastollisesti yhteydessä seurusteluun tai yhdyntöihin, seurustelivat aktiivisesti liikuntaa harrastavat nuoret vakituksella hieman muita nuoria yleisemmin. Urheiluseuran jäsenyys oli pojilla yhteydessä sekä vakituiseen seurusteluun että yhdyntäkokemuksiin. Seurassa jäsenenä olevat pojat seurustelivat ja olivat olleet yhdynnässä ei-jäseniä yleisemmin. Tytöillä vastaavia yhteyksiä ei ilmennyt. Urheiluseuraan kuuluvilla pojilla saattaa olla enemmän tilaisuuksia testata seksuaalisuuttaan sosiaalisessa ympäristössä, mikä mahdollistaa uusien kontaktien luomista. Ainakin (omien) vanhempien valvonta on vähäisempää esimerkiksi pelimatkoilla. Toisaalta, muita harrastuksia ei tässä yhteydessä pystytty kontrolloimaan. Tulos antaa kuitenkin viitettä sille, että urheiluseurat erityisinä toimintaympäristöinä olisivat otollinen maaperä seksuaalisuuteen liittyvään terveyden edistämiseen ja terveyskasvatukseen (Kokko ym. 2006).

Liikunnan ruumiillisuudesta seksuaalisiin signaaleihin

Liikunnan ja urheilun keskeinen elementti on ruumiillisuus erityisesti murrosiässä ja siitä eteenpäin, kun yksilö tulee sinuiksi muuttuneen kehonsa kanssa. Erotiikan esiintyminen eri elämänalueilla on myös vahvasti nykypäivää. Urheilun erotisoituminen näkyy muun muassa erilaisten oheistuotteiden ja median kautta. Oheistuotteista yhtenä esimerkkinä ovat nais- ja mieskalenterit, joita joukkueet ja seurat ovat meillä ja maailmalla kehittäneet. Usein harmittomasta tarkoituksesta huolimatta voidaan miettiä, mitä seurauksia urheilun erotisoitumisesta voi olla. Karin Redelius Tukholman liikuntakorkeakoulusta huomauttaa seksuaalisoinnisen vaikuttavan erityisesti naiskuvaan, joka urheilusta välittyy. Usein urheilijamiehet esittävät urheiluyhteyksissä, kun taas urheilijanaisten vartalo paljastetaan aivan muissa yhteyksissä (Norberg & Ljunglöf 2003). Tämä saa aikaan naisurheilun kuvan muuttumisen banaalimpaan ja triviaalimpaan suuntaan.

Mediassa käydään myös keskustelua naisurheilun seksuaalisoinnista. Vuonna 2004 kansainvälisen jalkapalloliiton FIFA:n presidentti Sepp Blatter ehdotti englantilaisen The Guardianin (Christenson & Kelso 2004) haastattelussa, että naisten jalkapalloilusta tulisi suosittu laji suurelle yleisölle muuttamalla naisten peliasuja naisellisempaan muotoon, kuten lentopallossa oli muutama vuosi sitten tehty. Lentopallossa naisten pelishortsien lahkeiden pituutta lyhennettiin, eikä luultavasti pelkästään pelillisistä syistä. Vuonna 2005 Euroopan jalkapalloliiton UEFA:n puheenjohtaja Lennart Johansson liittyi ”naisellisempien” peliasujen kannattajien joukkoon: ”Kauniit, hikiset tytöt kentällä myisivät hyvin”, sanoi Johansson radiohaastattelussa naisten jalkapallon EM-kisojen aikaan (BBC sport 2005). Vastaaviin kommentteihin saattaa törmätä myös miespuolisten penkkiurheilijoiden keskusteluissa. Edelliset ovat oivallisia esimerkkejä siitä, miten eri tavoin urheilijamiesten ja -naisten vartaloita katsotaan ja arvioidaan. Siinä missä miehen vartaloa arvioidaan aktiivisena

ja alkuvoimaisena kokonaisuutena, arvioivat useimmat naisen vartaloa sen seksuaalisen miellyttävyyden perusteella. Tytöt oppivat ja omaksuvat nämä kulttuuriset viestit, joita esimerkiksi media, vanhemmat ja kaverit välittävät (Smolak 2004).

Myös toinen näkökulma urheilun ja liikunnan seksualisoimisessa herättää ajatuksia. Ruumiillisuus ja vartalojen palvonta seksikyyden ehdoilla tuottaa paineita erityisesti nuorille, koska ainoa samanaikaisesti arvostusta ja halua aikaansaava (mies- tai nais-) objekti näyttää olevan urheilijavartaloineen nuori mies tai nainen. Terveen itsetunnon kehittämisessä on sosialisatioprosessi tärkeässä asemassa. Jos esimerkiksi urheiluseuratoimintaan liittyvissä ryhmäprosesseissa korostuvat ulkonäkövaatimukset liikaa joko muiden seuraan kuuluvien tai mahdollisesti valmentajan taholta, voi harrastus muuttua epätydyttäväksi ja nuori jättäytyy siitä pois. On hyvä kuitenkin muistaa, että kaikkiin lajeihin ei liity vaatimuksia ulkonäöstä ja lajien kirjo on monipuolistunut vuosien aikana (Vuori ym. 2004). Seksuaaliasiat tai eroottisuus eivät korostu visuaalisesti seurattaessa esimerkiksi lumilautailua tai maratonin viimeisiä metrejä. Toisaalta, myös menestys urheilulajissa voi saada katsojassa aikaan seksuaalista kiinnostusta.

Määrittääkö liikunta seksuaalisuutta?

Erityisesti pojilla ilmennyt mielenkiintoinen yhteys seurustelun ja yhdyntäkokenemusten ja urheiluseurajäsenyyden välillä herättää ajatuksia prosesseista, joita urheiluseuran toimintaan nuorilla sisältyy. Liikuntaa aktiivisesti vapaa-ajallaan harrastava nuori ei välttämättä liiku ryhmässä, kun taas urheiluseuratoiminta jossain määrin jopa edellyttää ryhmän kanssa toimimista. Samalla herää kysymys, voisivatko yhteydet olla samankaltaisia myös muissa harrastuksissa.

Vaikka tämän tutkimuksen tulokset eivät täysin tukeneet olettamusta, jonka mukaan liikunnallisesti aktiivisilla olisi myös yleisemmin seksikokemuksia, ei hypoteesia voi kokonaan haudata. Vapaa-ajan liikunta-aktiivisuutta yhtenä nuoria ryhmittelevänä tekijänä käytettä-

essä on hyvä muistaa, että liikuntaharrastus voi liittyä monenlaisiin elämäntyyliin (Telama ym. 2005), kun taas urheiluseuran jäsenyyden rajatumpana ilmiönä on selvempi ryhmittelevä tekijä.

Käytettyjen empiriaesimerkkien aineisto asettaa kuitenkin joitakin rajoituksia, jotka tulee ottaa huomioon. Koska kyseessä on yhtenä ajankohtana mitattu poikkileikkausaineisto, ei suoraan voida päätellä, määrittääkö urheiluseuran jäsenyyden seksuaalikokemuksia. Tutkimuksen lähestymistapana oli tilastollinen analyysi, mikä saattaa olla liian kapea tämän luonteisessa ilmiökentässä. Aihetta olisi hedelmällistä tarkastella myös laadullisin menetelmin. Lisäksi tässä tutkimuksessa kyseessä olivat 9.-luokkalaiset (15-vuotiaat), joiden maailma on hyvin erinäköinen kuin esimerkiksi 18-vuotiaiden nuorten tai aikuisten maailma.

Kathleen Miller työtovereineen (1998) pohtivat nuorten seksuaalikäyttäytymisen ja liikuntaan osallistumisen yhteyksiä kehittämänsä kulttuuristen resurssien teorian avulla. He pyrkivät selittämään kulttuurisen ja sukupuolten välisen vuoropuhelun prosessien välisiä yhtymäkohtia. Liikuntaharrastus tai urheilu tarjoaa sekä malleja että suuntauksia sukupuolten väliseen vuoropuheluun. Heidän tuloksistaan on tulkittavissa, että yhteisiin liikuntaharrastuksiin ja urheiluun osallistuminen aikaansaa historiansa ja perinteidensä vuoksi erilaisia mekanismeja pojilla ja tytöillä. Pojilla urheilu ja liikunta yhdistetään perinteisten kulttuuristen viestien välityksellä seksuaalisuuteen. Ilmaisut, kuten ”pelimies”, ”päästä kolmospesälle” tai ”urheilijan” ja ”naisurheilijan” erottelu ovat historian esimerkkejä miehisen urheilun synnyttämisestä termeistä. Tytöillä liikunnan ja urheilun tuottama voimaantuminen vuorostaan heikentää näiden perinteisten kulttuuristen viestien merkitystä. Tytöillä on käytettävissä enemmän voimavaroja yhdessä, eivätkä he ole riippuvaisia poikien maailmasta. Tytöillä liikuntaharrastus vahvistaa sukupuoli-identiteettiä naisten itsensä, eikä miesten halujen ja tarpeiden, määrittelemänä. Huomionarvoista on, ettei mallissa pystytty

osoittamaan kausaalisuutta, eikä siinä otettu huomioon kuin heteroseksuaalinen aktiivisuus (Miller ym. 1998, Miller ym. 2002). Ajatus on kuitenkin mielenkiintoinen ja sitoo tämänkin artikkelin osasia yhteen, sillä liikunnan on sanottu määrittävän feminiinisuuden ja maskuliinisuuden välistä diskurssia, johon liittyvät erilaiset ulkonäköseikat ja rakenteet naisten ja miesten liikuntalajeista (Whitson 2002, 227). Sukupuolienormitettujen liikuntamuotojen harrastamista hipaistiin myös tämän artikkelin johdantokappaleessa.

Nykyinen julkinen liikuntakuva korostaa ihmisen kokonaisuutta, jossa ensisijaisesti ulkonäkö erilaisine vartalomalleineen on esillä. Motivointi liikuntaan ei välttämättä perustu esimerkiksi sen terveyttä edistäviin vaikutuksiin vaan siihen, kehtaako tulevana kesänä kulkea bikinin tai uimahousut päällä uimarannalla. Toisaalta voidaan pohtia myös, onko hyvännäköiseltä näyttäminen liikunnan harrastamisen syynä enemmän hyvä kuin paha ilmiö, jos se aktivoi esimerkiksi liikunnallisesti passiivista nuorta. Kokonaan toinen ilmiö on ulkonäkövaatimusten aiheuttamat liialliset paineet ja ongelmat, joihin tässä artikkelissa ei ollut mahdollisuutta uppoutua. Oman ulkonäön houkuttelevuus ja saavutukset parisuhderintamalla ovat nuorille nykypäivän kulttuurissa olennaisia arvoja. Tulevaisuudessa voimme rikkaissa teollistuneissa maissa palata barokin ulkonäköihanteisiin, seurata Twiggyn linjaa tai löytää jokin aivan uusi ulottuvuus. Liikunta tulee edelleen muokkaamaan kehoamme, ja mieltämme siitä, millaista kehoa tavoittelemme.

Viiiteet

- 1 Tutkimuksen tiedonkeruun ajankohta vaihtelee maiden välillä siten, että osassa maista aineisto kerätään syksyllä ja osassa keväällä.
- 2 ”Liikun, koska...”
 - haluan pitää hauskaa
 - haluan olla hyvä urheilussa
 - haluan voittaa
 - haluan saada uusia kavereita
 - haluan parantaa terveyttäni
 - haluan tavata kavereitani

- haluan päästä hyvään kuntoon
 - haluan näyttää hyvältä
 - nautin liikkumisen aikaansaamista tunteista ja tunteuksista
 - haluan miellyttää vanhempiani
 - haluan olla ”cool”
 - haluan hallita painoani
 - liikunta on jännittävää ja innostavaa
 - haluan laihtua
 - haluan saada lisää lihasmassaa”
- 3 ”Pidätkö itseäsi...?”
 - Erittäin hyvännäköisenä
 - Melko hyvännäköisenä
 - Tavallisen näköisenä
 - En kovin hyvännäköisenä
 - En lainkaan hyvännäköisenä”
 - 4 ”Koulutuntien ulkopuolella: Kuinka usein tavallisesti harrastat liikuntaa vapaa-aikanasi niin, että hengästyt tai hikoilet?”
 - Päivittäin
 - 4–6 kertaa viikossa
 - 2–3 kertaa viikossa
 - Kerran viikossa
 - Kerran kuukaudessa
 - Harvemmin kuin kerran kuukaudessa
 - En koskaan
 ”Oletko jonkun urheiluseuran jäsen?”
 - En
 - Kyllä, ja otan osaa urheiluseuran harjoituksiin
 - Kyllä, mutta en osallistu urheiluseuran harjoitukseen”
 - 5 ”Seurusteletko vakituisesti tällä hetkellä?”
 - Kyllä
 - En
 ”Oletko koskaan ollut sukupuoliyhdyntä?”
 - Kyllä
 - En

Lähteet

- Aalberg, Veikko & Siimes, Martti (1999). Lapsesta aikuiseksi, nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- BBC sport (2005). Backlash over Johansson's remarks. <http://news.bbc.co.uk/sport1/hi/football/women/4102440.stm>. [Viitattu 12.6.2006].
- Christenson, Marcus & Kelso, Paul (2004). Soccer chief's plan to boost women's game? Hotpants. The Guardian. http://football.guardian.co.uk/News_Story/0,1563,1124460,00.html. [Viitattu 12.6.2006].
- Currie, Candace & Roberts, Chris & Morgan, Antony & Smith, Rebecca & Sattertholte, Wolfgang & Samdal, Oddrun & Barnekow Rasmussen, Vivian (eds.) (2004). Young People's Health in Context: international report from the HBSC 2001/02 survey. WHO Policy Series: Health policy for children and adolescents Issue 4. Co-

- penhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Griffin, Pat (2002). Changing the game: Homophobia, sexism and lesbians in sport. In Scraton, Sheila & Fin-toff, Anne (eds.): *Gender and Sport: A Reader*. London: Routledge, 193–208.
- Harrison, Patricia A & Narayan, Gopalakrishnan (2003). Differences in Behavior, Psychological Factors, and Environmental Factors Associated with Participation in School Sports and Other Activities in Adolescence. *Journal of School Health*, 73(3), 113–120.
- Ilmanen, Kalervo & Itkonen, Hannu & Matilainen, Pertti & Vuolle, Pauli (2004). Urheilun julkisuuskuva. Tutkimuksia 1/2004. Liikunnan sosiaalitieteiden laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kinnunen, Taina (2001). Ruumiiden ja tilojen kohtaaminen kuntosalilla ja aerobicissa. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (toim.): *Nuori ruumis*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura julkaisuja 23. Helsinki: Gaudeamus, 121–134.
- Kokko, Sami & Kannas, Lasse & Villberg, Jari (2006). The health promoting sports club in Finland – a challenge for the settings-based approach. *Health Promotion International* 21, 219–229.
- Koski, Pasi (2000). Maailma muuttuu, muuttuvatko seurat. Liikunnan kehittämiskeskus 7/2000. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koski, Pasi & Tähtinen, Juhani (2005). Liikunnan merkitykset nuoruudessa. *Nuorisotutkimus* 23 (1), 3–21.
- Kosunen, Elise (2004). Seksuaalikäyttäytymisen muutokset. Teoksessa Kosunen, Elise & Ritamo, Maija (toim.): *Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen*. Raportteja 282. Helsinki: Stakes, 46–60.
- Kulig, Kimary & Brener, Nancy D & McManus, Tim (2003). Sexual activity and substance use among adolescents by category of physical activity plus team sports participation. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 157, 905–12.
- Laakso, Lauri & Nupponen, Heimo & Rimpelä, Arja & Telama, Risto (2006). Suomalaisten nuorten liikuntaaktiivisuus. *Liikunta & Tiede* 43(1), 4–13.
- Lehtonen, Jukka (2003). Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino.
- Miller, Kathleen E & Barnes, Grace M & Melnick, Merrill J & Sabo, Donald F & Farrell, Michael P (2002). Gender and Racial/Ethnic Differences in Predicting Adolescent Sexual Risk: Athletic Participation versus Exercise. *Journal of Health and Social Behavior* 43, 436–450.
- Miller, Kathleen & Sabo, Donald & Farrell, Michael P & Barnes, Grace M & Melnick, Merrill J (1998). Athletic Participation and Sexual Behavior in Adolescents: The Different Worlds of Boys and Girls. *Journal of Health and Social Behavior* 39, 108–23.
- Norberg, Johan R & Ljunglöf, Susanne (toim.) (2003). *Idrott, kön och genus*. En kunskapsöversikt. Riksidrottsförbundet.
- Ojala, Kristiina & Vuori, Mika & Välimaa, Raili & Villberg, Jari & Tynjälä, Jorma & Kannas, Lasse (2005). Reasons for exercise inventory koulukyselyssä: mittarin reliabiliteetti- ja rakenneliditeettitarkastelua. *Liikunta & Tiede* 42(6), 30–38.
- Papp, Krista & Kontula, Osmo & Kosonen, Kati (2000). Nuorten aikuisten seksuaalikäyttäytyminen ja seksuaaliset riskinotot. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 36. Helsinki: Väestöliitto.
- Pirkanen, Henna (2005). Poikien jalkapallojoukkueen mieheyden mallit. *Nuorisotutkimus* 23(1), 36–52.
- Pylsy, Vilja (2006). Seksuaalisuus liikunnassa ja urheilussa. Hämeen Liikunnan ja Urheilun tiedotuslehti Hämeen Sportti 1/06. http://www.slu.fi/verkkolehti/artikkeli/?ARTIKKELI_NUM=34636. [Viitattu 12.4.2006].
- Roberts, Chris & Alexander, Leslie & Currie, Dorothy & Haug, Ellen & Komkov, Alexander & Tynjälä, Jorma & Vuori, Mika (2005). Physical Activity. HBSC Research Protocol for 2005/06 Survey. Section 2, Scientific rationales for focus areas. Unpublished study protocol.
- Ross, Jim & Godeau, Emmanuele & Dias, Sonia (2004). Sexual health. In Currie, Candace ym. (eds.): *Young People's Health in Context: international report from the HBSC 2001/02 survey*. WHO Policy Series: Health policy for children and adolescents Issue 4. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 153–160.
- Sabo, Donald F & Miller, Kathleen E & Farrell, Michael P & Melnick, Merrill J & Barnes & Grace M (1999). High school athletic participation, sexual behavior and adolescent pregnancy: a regional study. *Journal of Adolescent Health* 25(3), 207–216.
- Savage, Michael P & Holcomb, Derek R (1999). Adolescent Female Athletes Sexual Risk-Taking Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence* 28(5), 595–602.
- Smith, Edward A & Caldwell, Linda L (1994). Participation in High School Sports and Adolescent Sexual Activity. *Pediatric Exercise Science* 6, 69–74.
- Smolak, Linda (2004). Body image in children and adolescents: where do we go from here? *Body Image* 1, 15–28.
- Smolak, Linda & Murnen, Sarah & Ruble, Anne (2000). Female athletes and eating problems: A meta-analysis. *International Journal of Eating Disorders* 27, 371–380.
- Stakes (2005). Kouluterveyskysely 2005 – Valtakunnalliset tulokset. <http://www2.stakes.fi/kouluterveys/taulukot/2005/seurustelu05.htm>. [Viitattu 12.6.2006].
- Telama, Risto & Nupponen, Heimo & Piéron, Maurice (2005). Physical activity among young people in the context of lifestyle. *European Physical Education Review* 11(2), 115–137.
- Tiihonen, Arto (2002). Ruumiista miestä, tarinasta tulkintaa: oikeita miehiä - ja urheilijoita? Liikunnan ja

- kansanterveyden julkaisuja 134. Jyväskylä: Likes.
- Van den Akker, O B A & Lees, S (2001). Leisure Activities and Adolescent Sexual Behaviour. *Sex Education* 1(2), 137-147.
- Whitson, David (2002). The embodiment of gender: Discipline, domination and empowerment. Teoksessa Scraton Sheila & Flintoff Anne (toim.) *Gender and Sport: A Reader*. London: Routledge, 227-240.
- Vuori, Mika & Kannas & Lasse, Ojala, Kristiina & Tynjälä, Jorma & Villberg, Jari & Välimaa, Raili (2004). Elämäskulttuuri näkyy nuorten liikuntamuodoissa. *Liikunta & Tiede* 41(3), 4-9.
- Vuori, Mika & Kannas, Lasse & Ojala, Kristiina & Tynjälä, Jorma & Villberg, Jari & Välimaa, Raili (2006). The associations between daily physical activity and other health behaviours among 15-year-old adolescents. *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- Välimaa, Raili (2002). Nuoret ja ulkonäön merkitys. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (toim.): *Nuori ruumis*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura julkaisuja 23. Helsinki: Gaudeamus, 89-106.
- Välimaa, Raili & Ojala, Kristiina (2004). Nuorten paino, laihduttaminen ja painon kokeminen 1984-2002. Teoksessa Kannas, Lasse (toim.): *Koululaisten terveys ja terveyskäyttäytyminen muutoksessa*. WHO-Koululaistutkimus 20 vuotta. Terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisuja 2. Jyväskylän yliopisto: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 55-78.

JUKKA LEHTONEN

EI-HETEROSEKSUAALISET NUORET MIEHET JA NEUVOTTELUT TURVALLISISTA SUHTEISTA

Nuorten miesten ihastumiset tai seksikokeilut samaa sukupuolta olevien kesken eivät ole kovin harvinaisia. Suomessa noin joka kymmenennellä nuorella miehellä on kokemuksia seksistä samaa sukupuolta olevan kanssa (Kontula 1987, 108). Osa heistä mieltää itsensä homoseksuaaliksi, osa biseksuaaliksi ja osa joksikin muuksi. Jari Malisen tutkimuksessa peruskoululaisten käsityksistä seksuaalivähemmistöistä koottiin kysely kahdeksan eri koulun yhdeksännen luokan oppilailta (N = 1001). Vastaajista yli kymmenen prosenttia kertoi olevansa ei-heteroseksuaalisia: pojista 9,3 prosenttia ja tytöistä 14,7 prosenttia (Malinen 2005).

Nuorena seksuaaliset kokeilut ja seksuaaliseen omakuvaan liittyvät pohdinnat ovat tyypillisempiä kuin aikuisena, jolloin oma seksuaalisuus on urautuneempaa. Seksuaalisuuden ja rakkaus- ja seksisuhteiden muodostamis- tai kokeiluvaiheessa voi esiintyä monenlaisia hämmennyksen tunteita ja pelkoja, varsinkin jos kyse on ei-heteroseksuaalista tunteista ja kokeiluista, sillä ne eivät saa niin suurta hyväksyntää yhteiskunnassa ja nuorten miesten vertaisryhmissä kuin heteroseksuaaliset tunteet ja suhteet. Omasta seksuaalisuudesta ja haluista ollaan epävarmoja, ja samaa sukupuolta olevan kumppanin löytämisessä on vaikeuksia, eikä aina osata neuvotella ihmissuhteissa turvallisista valinnoista. Tämä koskee myös hiv-tartuntariskejä.

Suomessa oli 14.8.2006 mennessä todettu 1998 hiv-tartuntaa, joista miesten välisessä seksissä saatuja hiv-tartuntoja oli suunnilleen yhtä paljon (32 %) kuin miehen ja naisen välisessä seksissä (36 %) saatuja tartuntoja (Kansanterveyslaitos, infektioepidemiologian osasto, ks. www.ktl.fi). Homo- ja biseksuaalisesti käyttäytyviä miehiä on yhteiskunnassa kuitenkin selvästi vähemmän kuin heteroseksuaaliseksi käyttäytyviä, joten suhteellisesti tarkasteltuna hiv koskettaa edelleen laajasti miehiä, joilla on seksiä miesten kanssa. Vuonna 2004 miesten välisessä seksissä saatuja tartuntoja oli 34 prosenttia ja vuonna 2005 hieman vähemmän eli 22 prosenttia kaikista tartunnoista. Viimeisten lähes 20 vuoden aikana miesten välisessä seksissä todetut tartunnat ovat vähentyneet suhteessa muihin tartuntatapoihin. Kuitenkin edelleen miesten väliseen seksiin liittyy merkittäviä hiv-riskkejä. Miesten välisessä seksissä saadut tartunnat ovat uudestaan lisääntyneet viime vuosina: tilastoituja tartuntoja on esiintynyt kolmena aiempana vuotena (2002–2004) enemmän kuin niitä edeltävinä viitenä vuotena yhteensä (1997–2001). Hiv ei ongelmana ole siis mitenkään ohi miesten välisen seksinkään näkökulmasta ajateltuna. Puolet tartunnoista on ikäryhmässä 20–34-vuotiaat, joita väestössä on vain alle 20 prosenttia, joten kyse on myös nuoriin painottuvasta ongelmasta. Vaikka nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet kohtaavat selkeitä psykososiaalisia ja terveydellisiä riskejä, heidän erityistilannettaan ei juuri ole huomioitu nuorisotyössä, kouluopetuksessa, seksuaaliterveysneuvonnassa ja -kasvatuksessa tai nuorten elämäntilanteiden tutkimuksessa.

Nuorten miesten välinen seksi ja parisuhteet ovat moninaisia. Ei-heteroseksuaalisten nuorten miesten strategiat turvaseksin ja hiv-tartunnan suhteen vaihtelevat. Artikkelissa keskityn analysoimaan sitä, mitkä ovat keskeisiä nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten turvaseksistrategioita ja ongelmia niiden toteuttamisessa. Teemoja ovat, miten nuoren käsitys omasta seksuaalisuudesta ja sukupuolesta vaikuttaa valintoihin, miten parisuhde heijastuu niihin ja kuinka nuoret pystyvät neuvottelemaan valinnoista

kumppaniensa kanssa. Lopuksi esitän suosituksia siitä, miten nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten kysymykset tulisi huomioida terveys- ja hyvinvointipalveluissa sekä valistuksessa.

Aineistona kysely ja nuorten miesten haastattelut

Artikkeli pohjautuu Aids-tukikeskuksen ja Helsingin yliopiston ”Miesten välinen seksi ja hiv-tartunta” -tutkimukseen, jota tein yhdessä professori Kari Huotarin kanssa vuodesta 1996 lähtien (ks. Huotari & Lehtonen 1999; 2000; 2007, tulossa), ja omaan väitöskirjatutkimukseeni koulun heteronormatiivisista käytännöistä (Lehtonen 2003), jota varten haastattelin 30:tä ei-heteroseksuaalista nuorta vuonna 1996. Tässä artikkelissa käytän ensisijassa ei-heteroseksuaalisia nuoria miehiä käsitteleviä osia tutkimushankkeiden aineistoista.

Käytän artikkelissa tutkimushankkeesta lyhennettä miesseksitutkimus. Tutkimuksessa toteutettiin kysely (N = 750) miehille, joilla on seksiä miesten kanssa, ja koottiin myös laaja, strukturoitu haastatteluaineisto (N = 64). Eniten vastaajia oli ikäryhmästä 20–29-vuotiaat, heitä oli 264 vastaajaa eli 35 prosenttia. Alle kaksikymmentävuotiaita oli 35 vastaajaa eli viisi prosenttia. Yhteensä nuoria miesvastaajia oli siis 299 eli 40 prosenttia kaikista vastaajista. Internetin kautta vastanneet painottuivat nuorempiin ikäryhmiin: 69 prosenttia heistä kuului nuorten ryhmään. Haastateltavista 18 oli 20–29-vuotiaita. Tässä aineistossa ei ollut alle 20-vuotiaita haastateltavia. (Ks. tarkemmin Huotari & Lehtonen 2007 tulossa.)

Koulututkimukseeni osallistuneista haastateltavista 14 oli miehiä, ja heidän kanssaan keskustelin koulukokemusten lisäksi myös muista teemoista, kuten pari-, seurustelu- ja seksisuhteista (ks. tarkemmin Lehtonen 2003). Näistä miehistä haastattelin kolmea uudestaan vuonna 2003 ja keskityin silloin työelämään ja koulutusvalintoihin liittyviin teemoihin, mutta samassa yhteydessä keskustelimme myös parisuhteista ja seksuaalisuudesta laajemmin. Hyödynnän näiden haastattelujen seksuaaliseen itsensä mää-

rittelyyn ja parisuhteisiin liittyviä osuuksia sekä käytän muutamia nuorten haastattelusitaatteja, joita analysoimalla erittelen nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten valmiuksia neuvotella turvallisesta seksistä.

Kysely- ja haastatteluaineistoja yhdistelemällä saan analysoitua näkemyksiä siitä, miksi nuoret miehet suostuvat seksiin, johon voi liittyä hiv-tartuntariskejä, ja millä keinoin ja perusteluin he pyrkivät suojautumaan hiv-tartunnalta. Aineistoista ei voi vetää kovin voimakkaita yleistyksiä koskemaan kaikkia nuoria miehiä, joilla on seksiä miesten kanssa, mutta pyrin rakentamaan aineistoni analyysin valossa kuvaa nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten kohtaamista keskeisistä turvaseksiin ja hiv-tartuntaan liittyvistä ongelmista.

Ei-heteroseksuaaliset nuoret miehet ja seksuaalisuuden ymmärtäminen

Miesseksitutkimuksen kyselyn ikäryhmäjaotellussa ryhmiin 20–29-vuotiaat ja alle 20-vuotiaat kuuluvat ovat syntyneet vuonna 1969 tai sen jälkeen. Miesseksitutkimuksessa haastatelluista tähän ikäryhmään kuuluvat vuonna 1969 tai sen jälkeen syntyneet ja itse haastattelemanuoret miehet kuuluvat myös tähän ryhmään, sillä he ovat syntyneet vuoden 1975 jälkeen. Näille nuorille miehille hiv on ”aina ollut ole-massa”, ainakin niin kauan kuin he ovat olleet seksuaalisesti aktiivisia. Hiv-epidemian alkaessa 1980-luvun alkupuolella nämä miehet olivat 16-vuotiaita tai sitä nuorempia, osa pieniä lapsia. Kun turvaseksitietoisuus sittemmin lisääntyi ja siirryttiin miesten välisten seksin osalta ”riskiryhmän” käsitteestä ”riskikäyttäytymisen” korostamiseen, tuli kuva homo- ja biseksuaalisuudesta positiivisemmaksi ja vähemmän stigmatoiduksi. Tämä nuorten miesten sukupolvi on myös saanut jo varhain tietoa hiv-tartuntojen ennaltaehkäisystä, kuten siitä, että kondomeja tulisi aina käyttää yhdynnässä. Nuoret eroavat vanhempiin ikäryhmiin kuuluvista siinä, että he ovat tulleet tietoisiksi seksuaalisuudestaan muita miesten välistä seksiä kokevien miesten sukupolvia aiemmin ja he ovat myös hankkineet

ensimmäiset seksikokemuksensa ja seurustelusuhteensa miesten kanssa edeltäneitä sukupolvia nuorempina.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä -hankkeen tutkimuksessa kootun seksuaalivähemmistökyseleyn nuorista eli alle 30-vuotiaista miehistä 42 prosenttia vastasi, että oli tiedostanut seksuaalisuutensa aina. Nuorista miehistä 91 prosenttia kertoi tulleen tietoiseksi seksuaalisuudestaan alle 20-vuotiaana tai olleensa aina siitä tietoinen. Miehet ovat tiedostaneet seksuaalisuutensa naisia aiemmin, mikä on yleinen suuntaus eri tutkimuksissa (ks. Lehtonen 2004; ks. Grönfors ym. 1984, 139–140; Andersson 1995, 20.). Omista samaan sukupuoleen kohdistuvista tunteista tietoiseksi tuleminen ei tarkoita samaa kuin itsensä määrittely esimerkiksi homoksi tai biseksuaaliksi. Tämä tapahtuu yleensä vasta pari vuotta tunteiden tiedostamisen jälkeen (Grönfors ym. 1984, 139–140). Koska ilmapiiri yhteiskunnassa on muuttunut homo- ja biseksuaalisuuden osalta hyväksyvämpään suuntaan, nuorten tietoisuus samaa sukupuolta kohtaan tunnetuista tunteista ja niihin liittyvistä itsensä määrittelyistä on aikaistunut ja lisääntynyt viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana (ks. Owens 1998, 41).

Miesseksitutkimuksen haastatteluissa 18 vuotta oli yleisimmin esiintynyt ikä, jolloin oli saatu ensimmäinen seksikokemus miehen kanssa. Haastatelluista nuorimmilla eli alle 30-vuotiailla tämä oli tapahtunut hieman aiemmin: heillä ensimmäinen seksikokemus oli saatu 16-vuotiaana. Haastateltavat miehet olivat aloittaneet ensimmäisen seurustelusuhteen miehen kanssa keskimäärin 25-vuotiaana, nuorimmat keskimäärin 20-vuotiaana. Aiempiin sukupolviin kuuluvilla pidättäytymiseen seurustelusuhteesta on vaikuttanut myös se, että homoseksuaalisuus oli Suomen lain mukaan rikos vuoteen 1971 saakka ja sairaus vuoteen 1981 saakka, ja se, että suojaikäraja oli samaa sukupuolta olevien suhteissa 18 vuotta nykyisen 16 vuoden sijaan vuoteen 1999 asti. Yksi syy aikaisempiin seksi- ja seurustelukokemuksiin on se, että homo- ja biseksuaalisuuteen suhtaudutaan nykyään

myönteisemmin ja on helpompaa ”elää homona” yhä nuorempana. Nykyisin homot myös näkyvät yhteiskunnassa ja heistä kerrotaan arjen tasolla enemmän.

Ei-heteroseksuaalisille nuorille miehille leimallista on se, että verrattuna aiempiin miesten välistä seksiä kokeneiden miesten sukupolviin he ovat tulleet nuorempina itsestään tietoisiksi, samoin he ovat hankkineet ensimmäiset seksi- ja seurustelukokemukset nuorempina ja ovat avoimempia omasta seksuaalisesta suuntautuneisuudestaan. Verrattuna nuoriin ei-heteroseksuaalisiin naisiin he tulevat aiemmin tietoiseksi itsestään, mutta hankkivat ensimmäiset seksi- ja seurustelukokemukset myöhemmin kuin nuoret naiset sekä useammin salaavat seksuaalisuutensa koulussa ja työelämässä sekä perheeltään tyypillisemmin kuin saman ikäryhmän naiset (ks. Lehtonen 2004; 2002; Andersson 1995, 19). Verrattuna heteroseksuaalisiin nuoriin miehiin heidän ensimmäiset seksi- ja seurustelukokemuksensa ajoittuvat myöhemmiksi ja heidän täytyy omakohtaisesti kohdata kulttuurin väheksyvät asenteet ja arvostukset samaan sukupuoleen kohdistuvista tunteista ja suhteista toisin kuin heteroseksuaaliset miehet, joille merkitykselliset heteroseksuaaliset suhteet esitetään tavoiteltavina ja haluttavina ja jotka voivat helpommin löytää kumppaneita oman vertaisryhmänsä joukosta. (Ks. myös Grossman 2001.)

Seuraavassa haastattelussa 15-vuotias nuori mies kertoo ajatuksiaan seurustelu- ja seksisuhteista. Haastattelussa tulee esiin monille nuorille ei-heteroseksuaalisille miehille tyypillinen tilanne: käsitys omasta homo- tai biseksuaalisuudesta on herännyt, se on nimetty ja ensimmäisiä ihastumiskokemuksia esiintyy, mutta niistä on vaikea kommunikoida muille, edes ihastuksen kohteille, jotka voivat reagoida hyvinkin kielteisesti heihin kohdistettuihin tunteisiin.

H (haastattelija): Sä nyt et ilmeisesti seurustele tällä hetkellä, kun sä oot ihastunu siihen [samassa koulussa olevaan poikaan]?

V (vastaaja): En seurustele.

H: Haluaisitsä seurustella tai miten sä suh-

taudut yleensä seurusteluun?

V: En mä oo koskaan seurustellu. Ei se musta mitenkään kaameeta, että mitä ne muut nytten ajattelee musta, kun mä en seurustele, et pitää jotenkin outona.

H: Niin suurin osa ei kuitenkaan seurustele vielä 15-vuotiaana mun käsityksen mukaan. Haluaisitsä seurustella esim tän kanssa, johon sä oot ihastunu?

V: Siit saattais tulla jotain. Oon mä mennannut pyytää sitä joskus elokuvaan silleen ihan niinku tsoukilla, mut en mä sit tiedä seurustella sen kaa. Riippuu ihan siitä, onks se sitten homo vai ei. On se kiva aina leikkii tommosta ajatusleikkiä.

H: Mä kysyinkin jo tosta ihastumisjutusta. Miten sä aattelet miten silleen seurustelussa on tärkeintä, et jos sulla ois tällanen parisuhde? Tai näin miksi sitä nyt kutsutaan niin? Mitä sä siltä toivot ja mitä sä pidät siinä tärkeänä?

V: Ehkä sellasii asioita, joita ei... murrosiäst vaikuttaa, että on... ei pääasia, että on hyvän näkönen, mut siis sillai, et jengi niinku kattoo, että hyvännäkösiä tyyppejä. Mutta jos haluaa pitkäaikasen parisuhteen, niin ei se oo niin sitten loppujen lopuksi suuri asia. Sit tulee luotettavuus ja rehellisyys ja elämänasenne, tilanne.

...

H: Miten jos sä aattelet tätä seksijuttua niin, kun kuitenkin, no nyt ei ehkä niin hirveesti, mutta aikasemmin puhuttu aidsista ja muista seksitaudeista ja kaikista tällasista, niin ootsä niitä miettiny?

V: Oon mä siis silleen miettiny, että ei ilman kondomia. Et mulla on niinkun se, että niin puhdasta seksiä, että ei siihen kuulu mikään aids tai hiv. Kai sitten pitää ottaa huomioon sitten tosi tilanteessa.

H: Mut se ei oo sellanen erityinen vai onko?

V: Ei mitään pelon aihetta.

Nuoren miehen tarinassa esiintyy voimakas peilauksen tarve yleiseen, normin mukaiseen

murrosikädiskurssiin. Hän kuvaa toimivansa kuten olettaa nuorten poikien murrosiässä yleensäkin toimivan: huolimatta ihastuksestaan, hän vähättelee rakkauden merkitystä ja korostaa ulkonäkötekijöitä. Toisaalta hän tuo melko idealistisen käsityksen parisuhteesta ja seurustelusta sekä turvaseksistä: ongelmia ei nähdä tulevaisuudessa ja tulevat ensimmäiset seksikokemukset ovat etäisiä eikä niihin liitetä aidsia tai hiv-tartuntaa. Mielikuvien ”puhdas seksi” ei myöskään pelota. Turvaseksi ja siihen liittyvät tekniikat tuntuvat lähinnä abstrakteilta teemoilta eikä pari- ja seksisuhteisiin liittyviä neuvotteluja ole vielä voinut juurikaan harjoitella, edes mielikuvissa. Monet nuoret miehet joutuvatkin kohtaamaan riskialttiit tilanteet niihin valmistautumatta, etenkin jos niistä ei ole saanut heitä itseään koskevaa tietoa ja voinut keskustella omassa viiteryhmissään. Nuorilla ei-heteroseksuaalisilla miehillä, joilla on vaikeuksia hyväksyä omaa seksuaalisuuttaan ja puhua siitä avoimesti, on suurempi mahdollisuus ottaa hiv-tartuntariskejä, sillä heikon itsetunnon, masennuksen ja tuen ja tiedon puutteen yhdistelmä voi johtaa siihen, ettei osaa eikä halua välittää terveydestään (Shehan ym. 2003).

Identiteettineuvotteluja

Miehet, joilla on seksiä miesten kanssa, voivat määritellä itsensä monin tavoin. Miesseksikyselyyn vastaajat jaettiin neljään luokkaan sen mukaan, millaisen nimityksen tai itsensä määrittelyn he antoivat itselleen. Selvimmät ryhmät olivat homot/homoseksuaalit, johon kuului suurin osa (71 prosenttia), ja heterot/heteroseksuaalit (1 prosentti). Sekalaisempaan ryhmään ”bi” (21 prosenttia) sijoitettiin itsensä biseksuaaliksi, homo/bi:ksi sekä ei-heteroseksuaaliksi/ei-heteroksi itsensä määritelleet. Osa miehistä kertoi, ettei mikään etukäteen vaihtoehtoiksi tarjotuista määrittelyistä sovi tai ilmoitti vastausvaihtoehtojen eri yhdistelmiä. Tähän ryhmään ”muu” kuului kahdeksan prosenttia nuorista miehistä. Bi-luokkaan määritteli nuorista miehistä itsensä kuuluvan keskimääristä vastaajaa useampi. Esimerkiksi ei-heteroksi itsensä määritteleviä

oli eniten nuorimpien vastaajien joukossa. He olivat myös muita ikäryhmiä hieman useimmin rastittaneet useita eri vaihtoehtoja seksuaaliseksi itsensä määrittelykseen. Nuoret haastavat homokategorian poissulkevuutta ja ehdottomuutta. Ei-heterous tai useampien määrittelyjen yhtäaikainen tai vuorotteleva käyttö kuvaavat nuorten kykyä käyttää termejä enemmänkin osana vuorovaikutuksellista itsensä määrittelyä eikä niinkään selkeärajaisena identiteettinä tai käsityksenä omakuvasta. Biseksuaalisuus tai bi-termi voidaan kokea myös liian rajaavaksi. (Ks. Lehtonen 1997;1998.)

Haastatteleman ei-heteroseksuaalinen 15-vuotias mies kommentoi identiteettikategorioiden liiallista rajaavuutta näin:

”Hetä kun ajattelee, että on homo, niin sitten kaikki on silleen, että aijaa, että sä et ole ollenkaan kiinnostunut vastakkaisesta sukupuolesta, niin sä et tiedä, jos joskus voisi vaikka ihastua.”

Biseksuaali-nimitystä itsestään käyttävä 20-vuotias mies kuvaili biseksuaalisuuttaan termein, joka ei antanut siitä erityisen staattista kuvaa:

V: On hetkiä, jolloin koen enemmän kiinnostusta naisiin ja hetkiä jolloin tunnen enemmän kiinnostusta miehiin. Sen mä olen huomannut, että jollain tasolla ehkä, kun olen ruvennut miettimään näitä jaotteluja emotionaalisella tasolla ja eroottisella tasolla, niin kiinnyn emotionaalisesti naisiin, sitten taas seksuaalisesti miehet on kiihottavampia.

Olen käyttänyt tutkimuksessa ja myös tässä artikkelissa käsitteitä heteroseksuaalisuus ja ei-heteroseksuaalisuus niin, etteivät ne ole toisensa poissulkevia. Nuoren miehen määrittelen ei-heteroseksuaaliseksi, jos hänellä oli samaa sukupuolta olevaan ihmiseen kohdistuvia seksuaalisia tunteita (rakkaus, ihastuminen, seksuaalinen halu) ja/tai käyttäytymistä (pari- tai seksisuhde) ja /tai seksuaalinen itsensä määrittely, joka saatettiin kuvata termeillä homo, bi, ei-hetero jne. Vastaavasti määrittelin heteroseksuaalin laatusanaksi kuvaamaan nuorta miestä, jos tällä

oli eri sukupuolta olevaan ihmiseen kohdistuvia seksuaalisia tunteita, käyttäytymistä tai itsensä määrittely. Osalla nuorista miehistä on parisuhde naisen kanssa, mutta seksikäyttäytymistä miehen kanssa. Tällöin he määritelmieni mukaisesti voivat olla sekä ei-heteroseksuaalisia että heteroseksuaalisia. Osalla nuorista miehistä ei ole tietyllä hetkellä ei-heteroseksuaalisia tai heteroseksuaalisia tunteita käyttäytymistä tai itsensä määrittelyä, joten käsitteinä ne eivät ole myöskään kaikkia tilanteita kattavia. Niiden avulla painopisteen voi laittaa käyttäytymiseen, tunteisiin ja ajatuksiin eli tekoihin identiteetin sijaan. Vastaavasti termillä ”miesten välinen seksi” on haluttu tuoda esiin tekojen taso ja ottaa huomioon miesten, joilla on seksiä miesten kanssa, moninaisuus. Homoseks ei kuvaisikaan kovin hyvin esimerkiksi heteroksi itsensä mieltävän miehen seksiä toisen miehen kanssa.

Osa nuorista miehistä mieltää itsensä heteroseksuaaliseksi huolimatta seksistä samaa sukupuolta olevien kanssa. Miesseksitutkimukseen kyselyynkin vastasi muutama tällainen mies. Heillä oli kaikilla ollut kuitenkin viimeisen 12 kuukauden aikana seksiä myös miehen kanssa. Yksi kertoi, että oli ollut seksisuhteessa ulkomailla transvestiittimiehen kanssa. Osa heistä oli avioliitossa naisen kanssa ja eli ”heteroelämää”, lukuun ottamatta tosinaan tapahtuvaa seksiä miesten kanssa. Joku vastaajista oli kokeillut seksiä miehen kanssa, vaikka oli pääasiassa seksisuhteessa vain naisten kanssa. Ranskalaisessa tutkimuksessa analysoitiin nuorille miehille suunnatussa turvaseksineuvontapuhelimeen saapuneita soittoja nuorilta heteroksi itsensä mieltäviltä miehiltä, joilla oli ollut seksiä toisten miesten kanssa (Medès-Leite ym. 1999, 135-141). Tutkimuksen mukaan näillä nuorilla miehillä oli monenlaisia strategioita säilyttää heteroseksuaalinen omakuva huolimatta seksikäyttäytymisestäään miesten kanssa. Joillain strategia liittyi aktiivisuuteen tai passiivisuuteen: jos itse oli ”aktiivinen” eli teki jotain joillekin sisään työntävässä roolissa, pystyi mieltämään itsensä heteroseksuaaliseksi, tai jos oli itse ”passiivinen” ja antoi muiden tehdä itselleen seksuaalisia

tekoja ilman, että itse oli ”dominoivana” osapuolena, pystyi välttämään vastuun teoistaan ja siten säilyttämään heteroseksuaalisen omakuvan. Samoin alkoholin vaikutusta saatettiin käyttää syynä: ”alkoholi johti tekoihin, ei oma haluni, joten olen edelleen hetero”.

Sukupuoliasetelmat vaikuttivat myös: heteroseksuaalisen kuvan itsestään pystyi säilyttämään, jos oli itse miehen roolissa ja jos samaa sukupuolta olevan kumppanin pystyi mieltämään naiseksi, tai niin, että mielsi itsensä naiseksi ja oli seksuaalisesti vastaanottavassa roolissa esimerkiksi suuseksin tai peräaukkoyhdyntämisen osalta. Heterokuvan pystyi säilyttämään myös, jos harrasti seksiä vain miehekkäiden, heteroksi luokiteltavien miesten kanssa tai jos harrasti seksiä vain naismaisten, homoksi tai transvestiiteiksi luokiteltavien miesten kanssa, jolloin kuva itsestä säilyi aktiivisena heteroseksuaalisena miehenä. Suomalaisessa kulttuurissa maskuliinisuus–feminiinisyys-akseli ei ole ehkä niin korostuneesti esillä nuorten identiteettineuvotteluissa seksuaalisuuden osalta kuin etelämpänä Euroopassa, mutta sinänsä perustelut voivat toimia joillekin nuorille ei-heteroseksuaalisille miehille Suomessakin heidän pyrkiessään säilyttämään heteroseksuaalisen itsensä määrittelyn.

Viimeksi kuluneen vuoden aikana oli seksiä miehen kanssa ollut lähes kaikilla miesseksitutkimuksessa homo-luokkaan kuuluvilla (98 prosenttia) tai bi-luokkaan (95 prosenttia) luokitelluilla. Bi-luokkaan kuuluvilla oli kuitenkin selvästi enemmän seksikokemuksia naisten kanssa. Heistä 84 prosenttia oli ollut joskus elämänsä aikana emätinyhdyntäessä naisen kanssa, homoluokkalaisistakin 64 prosenttia. Viimeisen vuoden aikana emätinyhdyntäessä naisen kanssa oli ollut 47 prosenttia bi-luokkaan kuuluvista, homoista vain kolme prosenttia. Kyselyn vastaushetkellä naispuolinen seksikumppani oli 19 prosentilla bi-luokkaan kuuluvista, muttei yhdelläkään homoista. Itsensä määrittelyt saattavat olla siis suuntaa antavia siinä, millaisia pari- ja seksisuhteita nuorilla miehillä on. Ne eivät takaa eivätkä rajaa mitään suhteita tai käyttäytymismalleja pois, puhumattakaan

erilaisten toimintojen ja itsensä määrittelyjen perusteluista.

Parisuhteet

Nuorilla ei-heteroseksuaalisilla miehillä on harvemmin kuin iäkkäämmillä miehillä vakituinen parisuhde, mutta heistäkin melko monella sellainen on. Parisuhteessa olevia oli vähiten alle 20-vuotiaiden vastaajien ryhmässä (46 %). Muissa ikäryhmissä prosenttiosuudet vaihtelivat 55 prosentin ja 66 prosentin välillä niin, että mitä vanhemmaksi mies ikääntyy, sitä todennäköisemmin hän elää parisuhteessa. Eroa naisiin ja heteroseksuaalisiin miehiin on se, että ei-heteroseksuaalisilla miehillä on useammin parisuhteen ulkopuolella muita suhteita sovitustikin kumppanin kanssa. Suomalaisilla miehillä, joilla on seksiä miesten kanssa, on tyypillistä elämäntilanne, jossa heillä on sekä vakituinen seksikumppani että satunnainen tai satunnaisia seksikumppaneita. Alle 30-vuotiaiden miesten ryhmässä (N = 299) yksi vakituinen kumppani oli 29 prosentilla, vakituinen kumppani ja satunnaisia suhteita 27 prosentilla, vain satunnaisia kumppaneita 17 prosentilla ja muunlainen tilanne 27 prosentilla. Luokkaan ”muu” kuuluvat pääasiassa ne, jotka rastittivat vaihtoehdon ”ei vakituista miespuolista seksikumppania” sekä muutamia sellaisia, jotka olivat rastittaneet eri vaihtoehtojen yhdistelmiä.

Kaikista kysymykseen vastanneista parisuhteessa miehen kanssa on kaksi kolmesta. Parisuhteessa olevista runsaalla puolella on myös satunnaisia seksikumppaneita. Vastanneista hieman enemmän (26 %) on niitä, joilla on vain yksi vakituinen kumppani kuin niitä, joilla on vain satunnaisia kumppaneita (18 %). Iäkkäämmät vastaajat suosivat nuoria enemmän yhdistelmää, jossa on sekä vakituinen että satunnaisia seksikumppaneita, mikä onkin odotettua, sillä vanhemmilla on tyypillisesti enemmän kokemuksia pitkistä parisuhteista ja parisuhteen avoimuuteen liittyvistä sopimuksista (ks. McWriter & Mattison 1984). Nuoret suosivat suhteellisesti eniten monogaamista suhdetta eli vain yhtä vakituista miespuolista

seksikumppania. Nuorimpaan sukupolveen kuuluvat olivat suhteellisesti useammin rastittaneet myös vaihtoehdon "ei vakituista miespuolista seksikumppania". Nuorten vakituista suhteista osa on hyvinkin lyhytikäisiä, ja jo parin viikon seurustelua voidaan nimittää vakituisiksi suhteiksi. Osa miespareista suojautuu niin, että parisuhteen sisällä ei käytetä kondomia peräaukkoyhdyntäessä, mutta suhteen ulkopuolisissa suhteissa sen käyttöön pyritään. Nuoret välttävät näitä ulkopuolisia suhteita muihin sukupolviin kuuluvia miehiä useammin, mutta toisaalta heidän suhteensa voivat olla lyhyitä eikä kumppanin hiv-tartuntatietoa välttämättä ole. Lyhytkin rakkaus voi viedä voiton turvaseksistä ja "luottamus" ihastuksen kohteeseen tehdä kondomista tarpeettoman tuntuksen.

16-vuotiaan nuoren miehen haastattelussa tuli esiin vakituksessa suhteessa "yksiavioisuus" ja "luottamus", joka voi sumentaa silmät turvasiteknikoilta:

V: Mä ajattelen tuosta, että mulla ei ole mitään vastaan yhden yön suhteita. Jos on vakituksessa parisuhteessa ja on yksiaviolinen periaatteessa, niin kyllä mä kannatan, että olisi sitten yksiaviolinen.

...

H: Se ei ole mikään rutiiniluonteinen juttu? Mitä sä ajattelet turvaseksistä tai aidsista?

V: Se on ihan hyvä asia tietenkin.

H: Oletko sä ajatellut omalla kohdallasi sitä, tai pelännyt sitä, että voiko tästä nyt tarttua?

V: En mä nyt oikein tiedä. Jos mä luotan johonkin ihmiseen. Mä vaan epäilen, että ei tule kovin herkästi käytettyä kondomia, kyllä mä niinkuin yritän olla varovainen, mutta en mä tiedä.

Lähes kaikilla vastanneista miehistä oli ollut seksiä viimeisen vuoden aikana, ja miltei kaikilla oli ollut myös vähintään yksi miespuolinen seksikumppani viimeisen vuoden aikana. Eri ikäryhmien välillä ei löydy suuria eroavuuksia seksikumppaneiden lukumäärässä. Nuorilla (alle 30-vuotiailla) on hieman enemmän seksikumppaneita kuin vanhoilla, mutta vähiten seksiä oli alle 20-vuotiailla. Selvällä enemmistöllä (76 %) on ollut alle kymmenen kumppania viimeisen vuoden aikana. Alle 30-vuotiaista vastaajista (N = 297) ei yhtään kumppania oli neljällä prosentilla, yksi kumppani 16 prosentilla, 2-10 kumppania 59 prosentilla ja yli 11 kumppania 21 prosentilla.

Seksikumppanien määrä lisää riskejä saada seksiteitse tarttuvia tauteja ja myös hiv-tartunta, mikäli seksisuhteissa ei suojauduta. Toisaalta seksikumppanien kasvaessa myös turvaseksistä neuvottelu opitaan ja kondomin käyttöön rutiinoidutaan. Nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet, varsinkin alle 20-vuotiaat, eivät vielä välttämättä osaa vaatia tai tiedä tarpeesta käyttää kondomia (ja vesi- tai silikonipohjaista liukuvoidetta) peräaukkoyhdyntäessä tai suuseksissä. Heillä turvallisia seksin harjoittelukumppaneita on keskimääräistä harvemmassa. Iän karttuessa nuoret miehet hankkivat lisää kumppaneita ja sitä kautta he joko opettelevat turvallisen seksin käytäntöjä tai joutuvat ikävällä tavalla kohtaamaan monet miesten väliseen seksiin liittyvät riskit.

Haastattelemani 19-vuotias mies kertoi elävänsä vakituksessa suhteessa toisen miehen kanssa ja olevansa valmis neuvottelemaan myös tilanteessa, jos jommallakummalla heistä olisi suhteen ulkopuolella seksiä. Haastatteluaikana parisuhteen virallistaminen samaa sukupuolta olevien välillä ei ollut vielä mahdollista, mutta hän oli jo valmis sitoutumaan pitkään suhteeseen tuolloin. Kun haastattelin miestä uudestaan vuonna 2003, hän oli virallistanut suhteensa ja elänyt yli seitsemän vuotta suhteessa saman miehen kanssa.

H: Nyt sä olet kihloissa, aiotko mennä naimisiin?

V: Kyllä mä luulen. Näillä näkymin.

H: Minkä takia ootte...

V: Ollaan me puhuttu siitä. Mä ostin Jaakolle sen [poikaystävälle sormuksen] periaatteellisista syistä, mikä on tärkeää. Mulle se on varmaan enemmän. Ei siis

periaatteellinen vaan...

H: Ai mitä sä niinkuin jollakin muulla tavalla?

V: Mulle se kuvais jotakin, jotain konkreettisempaa kuin lainsäädännön kannalta. Jaakon mielestä se on ihan OK. Mulle sillä on jotain kuvaannollista arvoa.

H: Mikä sun mielestä on parisuhteessa tärkeää?

V: Kyllä se on varmaan ainakin meillä, molemmat on hirveen itsenäisiä ihmisiä. Monissa asioissa kuitenkin otetaan toinenkin huomioon. Sekin, että annetaan sitä liikkumatilaa.

H: Mitä hyviä puolia sun mielestä teidän suhteessa on?

V: Me keskustellaan hirveesti yhdessä. Mä en osais kuvitella tällaista suhdetta ilman keskustelua.

H: Minkälainen sun mielestä on ideaali poikaystävä?

V: Tästä tuli mieleen se, mitä mä äsken tossa kelasin. Me ei olla kumpikaan riippuvaisia toisistamme. Jotkut parit on sellaisia, että ne on koko ajan toisissaan kiinni, ovat ihan onnettomia, jos ovat erillään.

H: Onko tämä sun ideaali poikaystävä?

V: On aika pitkälle. Meillä on vähän ongelmia siinä, että me... häiritään... yritän olla diplomaattinen tai varovainen kaikissa puheissani. Se on taas sellainen räiskyvä, ja jos se on jotain mieltä, niin sen kyllä kuulee. On ne aikamoisia ne meidän keskustelut. Kun me jostain asiasta puhutaan, päädytään siihen, että millä lailla me puhutaan, jotenkin... pysyy asiassa... ja menee liioitteluksi, ja... ei saa mitään omaa mielipidettä.

...

H: Mitä sä ajattelet tästä teidän suhteesta, että miten se tulee jatkumaan? Ootko sä ajatellut tulevaisuutta?

V: Ainakin tähän asti se on koko ajan muuttunut paremmaksi ja paremmaksi. Ainakin vielä luottamus toiseen jatkuu.

...

H: Mitä sä ajattelet turvaseksistä? Oletko

pelännyt aisia tai jotain?

V: En.

...

H: Miten siihen suhtaudutaan? Onko sulla mitään ...

V: Jaakon kanssa meillä on hirveän kivaa. Luotan niin paljon siihen meidän sopimukseen. Me ei olla harrastettu ulkopuolisia suhteita, mä en missään tapauksessa haluakaan, eikä Jaakkokaan.

...

V: Me ollaan sovittu, että jos meillä on joku ulkopuolinen suhde, niin me kerrotaan siitä. Me on puhuttu siitä niin hirveesti. Ollaan puhuttu siitä, että kummankaan mielestä ei ole mitenkään välttämätöntä antaa kuolettavaa iskua sille suhteelle, vaikka olisikin joskus joku ulkopuolinen suhde.

Parisuhteen virallistamisen mahdollisuus samaa sukupuolta olevien ihmisten kesken ja keskustelut homo- ja lesboperheistä ovat muuttaneet myös nuorten kuvaa ei-heteroseksuaalista elämästä. Kyse ei ole pelkästä seksistä, vaan pitkäaikaisistakin ihmissuhteista. Parisuhteet, olivatpa ne miten vain sukupuolittuneita, vaativat onnistuakseen luottamusta ja taitoa kommunikoida. Nuoret miehet, joilla on heteronormatiivisen paineen takia heikommat mahdollisuudet solmia parisuhteita toisten miesten kanssa ja siten harjoitella parisuhdetta, joutuvat hankkimaan kokemuksensa muita nuoria useammin satunnaisista suhteista, jotka heidän täytyy salata muilta. Näin heillä ei ole aina edes omassa ystävä- tai läheispiirissään henkilöitä, joiden kanssa he voisivat keskustella ihmissuhteista ja niissä tarvittavista neuvottelutaidoista, olipa kyse turvaseksistrategioista tai luottamuksesta.

Tapaamispaikat

Homobaareja, -ravintoloita tai -diskoja on muutamissa isommissa kaupungeissa Suomessa. Yhteensä niitä on noin tusina. Lisäksi Seta ja sen paikalliset jäsenjärjestöt järjestävät tanssi-iltoja varsinkin pienemmissä kaupungeissa. Joissain

kaupungeissa on lisäksi baareja, jotka eivät ole leimallisesti homopaikkoja, mutta joissa ei-heteroseksuaaliset miehet toivovat kohtaavansa seksikumppaneita. Miesseksitutkimuksen vastaajista suosituimmaksi baarit ja ravintolat kokivat 30–39-vuotiaat (74,9 % heistä kävi niissä) ja 20–29-vuotiaat (73,8 %). Toisaalta osa alle 20-vuotiaista ei pääse sisään ravintoloihin ikärajojen takia, eikä heillä ehkä ole myöskään varaa tai uskallusta käydä niissä.

Miehistä neljännes oli hakenut seksiseuraa homojärjestöjen kerhoiltoista ja tapaamisista. Suosittuja järjestötapaamiset olivat nuorten parissa. Alle 20-vuotiaista niitä suosi 29 prosenttia ja 20–29-vuotiaistakin noin neljännes (25 %). Osalle nuorista Setan nuorten ryhmät tai muut tapaamismahdollisuudet voivat olla ainoita tilanteita, joissa voi kohdata muita ei-heteroseksuaalisia miehiä. Nuorten toiminnassa myös oman ikäisten tapaaminen on todennäköisempää kuin muissa homo- ja bimiesten tapaamispaikoissa.

Useimmat muut miesten välistä seksiseuraa etsivien tapaamispaikoista olivat vanhempien ikäryhmien suosiossa. Tällaisia paikkoja ovat tietyt puistot, julkiset käymälät, moottoriteiden levähdyspaikat, uimarannat, uimahallit, seksielokuvateatterit tai videoklubit sekä seksisaunat. Alle 20-vuotiaat vastaajat ilmoittivat käyvänsä niissä hyvin harvoin. Alle 30-vuotiaista vastaajistakin osa kuitenkin kävi niissä: noin 30 prosenttia kävi ulkotapaamispaikoissa tai uimahalleissa, noin 5 prosenttia seksielokuvateattereissa/videoklubeissa ja noin 15 prosenttia homosauunoissa.

Muista seksuaalisen tyydytyksen etsimispaikoista kysyttäessä moni miesseksitutkimuksen vastaaja on kirjoittanut vastaukseksi internetin. Tällä tarkoitetaan chat- eli keskustelulinjoja, joissa voi nimimerkillä keskustella muiden keskusteluryhmään osallistuvien kanssa ja hakea näin seksiseuraa. Chat-keskustelujen ja myös internetin deittipalstojen avulla pystyy etsimään seksiseuraa toisista miehistä ja myös harjoittamaan nettiseksiä ja etsimään puhelinseksiseuraa tai nyttemmin webcameraseksiseu-

raa. Puhelinseksi yleistyi 1990-luvulla ja miesten välisestä seksistä kiinnostuneille on suunnattu puhelinpalveluja. Kirjeenvaihtopalstat ovat säilyneet edellisiltä vuosikymmeniltä, mutta nykyään seuranhaku on siirtynyt pitkälti sähköiseen verkkoon edellä mainituille deittipalstoille ja chat- ja webcamerakeskusteluihin.

16-vuotiaan nuoren miehen haastattelussa tuli esiin kokemukset miesten etsinnästä tietokoneen avulla ja homoravintoloista. Tarinassa näkyy myös seksikäyttäytymiseen liittyvä pohdinta ja tapaamiset aikuisten miesten kanssa, joita nuoret internetin keskustelupalstoilla ja homoravintoloissa kohtaavat. Internetin tai ravintoloiden yhteydessä luodut suhteet tai satunnaiset tapaamiset ovat usein seksikeskeisiä eivätkä vastaa useinkaan nuorten tarpeisiin ja toiveisiin luoda pitempiaikainen parisuhde oman ikäisen miehen kanssa. Silti ideaalikumppanin löytäminen on monen toiveena: ristiriita todellisten mahdollisuuksien ja toiveiden välillä on usein suuri.

H: No mistä sä etsit sitä poikaystävää?

V: No ne tulee vaan kohdalle... yleensä irkistä. Nyt mä oon jutellu sen "tino 18" kanssa ja se on Pohjanmaalta. Nyt ollaan suunniteltu että jos se tulis käymään täällä. Mähän en oo koskaan nähny sitä... no sen kanssa jotain menoo ja Tampereelta on semmonen "ppy" ja se niinko aluksi se ei ollu musta yhtään kiinnostunu niin aluksi ei ollu yhtään kiinnostunu, mutta sitten kun kun entinen poikaystävä jutteli sen kanssa, niin se heti kiinnostus heräs. Ne kummatkaan ei suostu kertomaan mitä ne on puhunu... se haluaa mut ehdottomasti Tampereelle, että se saisi naida ja se haluaa viedä mut jonnekin metsään, että se saisi naida.

H: Metsään naimaan aijaa...

V: Tosi paljon kiinnostaa, kun oon nähny kotisivulta sen kuvan...

H: Aika rankkaa siis... toi irkkaus on sellainen keskeinen.

V: Joo vähän hankalaa kun sieltä löytyy yleensä tommosii tietokonenörttejä.

H: No kyllä nekin näköjään kuulostaa aika rankalta kun ensimmäinen ehdotus on, että mennään metsään naimaan tyyliin. No mitä sä ajattelet, mikä on seurustelussa tärkeintä?

V: Se että sulla on vakituinen kaveri, jonka olkapäähän voi nojata ja jolle voi kertoa kaikki asiat ja niinko, jolle voi kertoa kaikki salaisimmat toiveet ja halut ja jonka kanssa on päivittäin, no ei välttämättä päivittäin, mutta silleen koko ajan... että sä voit tietää, että sulla on joku, johon sä voit luottaa. No joo... ja saahan näitä yhden illan kumppaneita mistä hyvänsä mutta seksi kanssa.

H: No mistä yhden illan kumppaneita saa?

V: [helsinkiläisen homodiskon nimi].

H: Aijaa sä oot nyt käynny siellä pari kertaa.

V: Sunnuntaina olin siellä ekaa kertaa ja oli kauheen hyvä vastaanotto, kun mä en saannu olla kuin viiden minuutin välein rauhassa ja sit niinko tyyliin kymmenen minuutin välein tuli joku vanha irstas liha-va haiseva ukko tuli ehdottaan jotain. Mä sanoin, että etkö sä nää ett kuule... sä voit vetää ittes jojoon... tulee mieleen, että oisin ravintoketjun yläpäässä täällä päässä.

H: Joo.

V: Homojen saralla... lady domina... don't fuck with me...

H: Mitä sä ajattelet seksistä ylipäänsä, mikä siinä on tärkeä?

V: No... sehän on suhteen huippu mun mielestä ainakin paitsi yhden illan jutuissa silloin etitään kumppani jostain ja ensin mennään naimaan ja sitten vasta kysytään, että haluutsa alkaa mun kanssa jotain. Seksi on mun mielestä semmosta omien mielihalujen tyydyttämistä. Sä voit tehdä sen luotettavan kumppanin kanssa, salaisimpien toiveiden täyttämistä.. .suhteen huippu. Paitsi sitten, kun homoavioliitot tulee laillisiksi niin, sitten se on suhteen huippu, perheen perustaminen...

H: Ahaa ja haluaisit naimisiin sitten jos olisi mahdollista.

V: Joo.

H: Voitko kertoa sun ensimmäisestä kerrasta eli mistä sen löysit ja...

...

V: Että niinko varsinainen ensimmäinen kerta se tyyppi oli 25 ja mä olin silloin vissiin 14, niin sekin oli silloin sitä mieltä, että mä oon kauheen paljon vanhempi ja me oltiin yhdessä kolmisen kuukautta. Mä sitten lopulta, lopetin sen homman, kun mulle tuli hirveen ahdistunu olo... ja mä en viihtynyt siinä asemassa ja se Pekka tuolta tietokoneelta niin senkin kanssa mä olin. Niin se oli sitä itsensä löytämistä, että senkin kanssa harrastettiin hirmuisesti seksiä. Niin tuli taas hirveen ahdistunut olo ja mä oon päättänyt pysyä näissä oman ikäisissä suurin piirtein, että kahestakymppistä ei saa mennä missään tapauksessa ylöspäin paitsi riippuu tietenkin ihmisestä.

...

H: No mitä sä ajattelet turvaseksistä?

V: In.

H: Joo joo.

V: Siis enhän mä mitään paitsi luotettavan kumppanin kanssa harvoin ehkä silloinkin aina kondomi. Luojan kiitos meillä ei oo tätä raskaaksi tulemisen ongelmaa.

H: Pelottaako sua aids tai onko jossain vaiheessa pelottanut?

V: Ei. Jatkuuhan se elämä sen jälkeenkin.

Toisaalta nuoren miesten homotapaamispaikoissa kohtaama ihailu voi myös tuntua nuorista hyvältä ja toisaalta homoyhteisössä voi joutua opettelemaan sanomaan ei-ei-toivotulle käyttäytymiselle, mikä puolestaan saattaa edistää turvaseksineuvottelutaitojen opettelua. Haastattelussa nuori mies ei kylläkään kertonut tästä asiasta hivertartunnan näkökulmasta, vaan pikemminkin toi esiin sen, ettei hiv ole hänen prioriteeteissaan peloista suurin: kenties merkityksellisempää on se, löytääkö itselleen kumppanin. Hiviin ei enää automaattisesti kuole, eikä se näyttäydy senkään takia samanlaiselta pelotteelta kuin 1980-luvulla ei-heteroseksuaalisen nuoren elämää eläneestä

(Huotari 1997). Jos tapaamismahdollisuuksia pohtii alueellisesta näkökulmasta, voi todeta, että varsinkin nuorten suosimat homoravintolat ja homojärjestöjen ryhmätapaamiset sijoittuvat lähes yksinomaan isompiin kaupunkeihin. Internet on mahdollistanut kohtaamiset alueesta riippumatta, ainakin verkossa. Edelleen nuoret tosin joutuvat matkustamaan muualle maaseudulta ja pieniltä paikkakunnilta voidakseen tavata muita samoin tuntevia.

Mielikuvissa ravintolat ja järjestöjen tapaamispaikat nähdään ehkä turvallisempina kuin ulkotapaamispaikat ja muut seksiseuran etsimispaikat. Homoravintoloihin ja -baareihin liittyy toisaalta runsas alkoholin kulutus, millä voi olla hiv-riskien ottamisen kannalta kielteisiä seurauksia. Nuorten miesten ryhmässä on toisaalta monin tavoin alkoholin käyttöön suhtautuvia, eivätkä kaikki kuluta alkoholia niin, että oma itsesuojelu heikentyisi turvaseksin näkökulmasta. Tapaamispaikoille leimallista on, etteivät ne ole niin selvästi tietyn ikäryhmän suosimia kuin vastaavasti heteroseksuaalisten nuorten miesten suosimat tapaamispaikat. Suhteet eri-ikäisten välillä ovat siksi tyypillisempiä ja suojaikärajojen (16 vuotta) rikkomista tapahtuu helpommin, varsinkin, jos nuori ei löydä oman ikäistä seuraa. Homoravintoloihin ja järjestöihin liittyy myös piirre, joka saattaa lisätä riskialttiiden seksiteknikoiden toteuttamista. Seksiä ei tavallisesti toteuteta näissä paikoissa, vaan seksiä harrastetaan tyypillisemmin yön yli jommankumman kumppanin kotona. Pitempiaikaisessa kotona tapahtuvassa seksikontaktissa todennäköisemmin toteutetaan intiimimmäksi koettua seksiä, mikä lisää suojaamattoman peräaukkoyhdyntä todennäköisyyttä. Ulkotapaamispaikoissa tai vastaavissa paikoissa seksiin saatetaan suhtautua teknisemmin ja välttää useammin tekniikoita, joihin liittyy kondominkäyttösuositus. Esimerkiksi puistoissa, joista etsitään miesten välistä seksiseuraa, saatetaan kokea vain keskinäistä peniksen tyydyttämistä kädellä, mihin ei liity hiv-tartuntariskiä. Puistoihin ja muihin julkisiin tapaamispaikkoihin voi toisaalta liittyä väkivallan riski (ks. Lehtonen 1999a).

Ruotsalaisessa tutkimuksessa (Tikkanen & Månsson 1999) tuli esille, että suojaamaton peräaukkoyhdyntä satunnaisten kumppanin kanssa on yleisempää internetin keskustelulinjoja (chat) käyttäville kuin niille, jotka eivät käytä internetiä seksiseuran etsimiseen. Tätä ei ole tarkasteltu suomalaisessa tutkimuksessa, mutta netin käyttö seksiseuran etsimiseen yleistyy Suomessakin koko ajan. Internetin kautta löytyy myös mahdollisuuksia saavuttaa tärkeitä kohderyhmiä, nimittäin niitä, joilla on suojaamatonta seksiä satunnaisten kumppanin kanssa. Suomessa ei ole vielä käytetty paljonkaan internetiä erityisesti tähän tarkoitukseen, vaikka sen käyttö hivin ennaltaehkäisyssä on yleistä esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Aids-tukikeskuksen Miesten kesken turvallisesti -projektissa myös internetiä on käytetty ja sähköpostineuvonta aloitettiin vuonna 2003 kysymys-vastaus -palstan muodossa (ks. myös nuorille ei-heteroseksuaalisille miehille suunnattu sivusto Lehtonen 1999b). Ruotsalaisen tutkimuksen (Tikkanen & Månsson 1999) mukaan internetistä löytyy potentiaalia myös niiden miesten tavoittamiseen, jotka ovat niin sanotun homoyhteisön ulkopuolella.

Seksiteknikat ja kondomin käyttö

Alle 30-vuotiaat miesseksikyselyyn vastaajat kuuluvat suosivat iäkkäämpiä miesvastaajia useammin suutelua, kokovartalokontaktia, suuseksiä sekä sisään työntäen että vastaanottaen ja myös heidän peräaukkoonsa yhdytään muita useammin. Nuorimmille keskinäinen peniksen tyydyttäminen käsin oli selvästi harvemmin suosittua kuin iäkkäämmillä. Alle 30-vuotiailla miehillä oli seksiä miehen kanssa seuraavia koko elämänsä aikana suosimia seksitekniikoita käyttäen (N = 299):

- suuteleminen ja hyväilyt	93
- vastaajan peniksen imeminen	89
- kumppanin peniksen imeminen	87
- kokovartalokontakti	84
- keskinäinen peniksen tyydytys käsin	79
- yhdyntä vastaajan peräaukkoon	73
- yhdyntä kumppanin peräaukkoon	69

Tavallisimmillaan miesten väliseen seksiin kuuluu suutelua, vartalon eri osien hyväilyä käsin, suulla ja omalla vartalolla sekä suuseksi. Peräaukkoyhdyntä ei ollut keskimäärin niin tyypillistä: viimeisen kuukauden aikana sitä koki kolmasosa vastanneista miehistä. Peräaukkoyhdyntää suosii runsas kaksi kolmasosaa miehistä ja suuseksiä runsas neljä viidesosaa miehistä. Nuorimpaan sukupolveen kuuluvat ovat peräaukkoyhdyntä hieman useammin vastaanottavana osapuolena kuin iäkkäämmät vastaajat. Viimeisen vuoden aikana kaksi kolmasosaa miehistä oli osallistunut peräaukkoyhdyntään vastaanottavana osapuolena (77 prosenttia alle 30-vuotiaista vastaajista). Tässä yhteydessä ei kysytty sitä, onko seksikumppani vakituinen vai satunnainen tai käyttikö henkilö kondomia vai ei. Noin kolmasosa miehistä ei harjoita peräaukkoyhdyntää. Heillä ei ole siten kovin suurta todennäköisyyttä saada hiv-tartuntaa.

Alle 30-vuotiaista vastaajista (N = 288) peräaukkoyhdyntäkumppaneita ei ollut viimeisen vuoden aikana yhtään 12 prosentilla, yksi kumppani 32 prosentilla, 2-10 kumppania 49 prosentilla ja yli 11 kumppania seitsemällä prosentilla. On melko tyypillistä, etteivät miehet käytä kondomia peräaukkoyhdyntäessä vakituisen kumppaninsa kanssa. Heistä monet eivät käytä kondomia aina peräaukkoyhdyntäessä satunnaisenkaan kumppanin kanssa: 12 prosenttia ei koskaan, 33 prosenttia silloin tällöin ja 55 prosenttia aina. Erityisesti alle 20-vuotiaat eivät käytä kondomia niin usein kuin muut. Heistä noin 10 prosenttia käytti aina kondomia peräaukkoyhdyntäessä vakituisen kumppanin kanssa ja vain noin 40 prosenttia käytti aina kondomia satunnaisen kumppanin kanssa. Yli puolet heistä ei käytä kondomia koskaan peräaukkoyhdyntäessä vakituisen kumppanin kanssa ja noin neljäsosa ei käytä kondomia koskaan satunnaisen kumppanin kanssa. Toisaalta yli puolet alle 30-vuotiaista kertoi käyttävänsä satunnaisen kumppanin kanssa aina kondomia vastaanottavassa peräaukkoyhdyntäessä, joten nuoria ei voi leimata vastuuttomiksi. Kun lasketaan yhteen ne, jotka eivät koskaan käytä kondomia

tai käyttävät niitä silloin tällöin, miehistä peräti lähes puolella oli kokemuksia suojaamattomasta peräaukkoyhdyntästä satunnaisen kumppanin kanssa viimeisen vuoden aikana (45 prosenttia alle 30-vuotiaista). Nuorin sukupolvi asettaa itsensä muita useammin tartuntariskeille alttiiksi ja myös amerikkalaisten tutkimusten mukaan ei-heteroseksuaaliset nuoret miehet jättävät usein suojautumatta peräaukkoyhdyntäessä (Hays ym. 1997; Molitor 1999). Muihin verrattuna 30–50-vuotiaat käyttävät selvästi useammin kondomeja aina (64 prosenttia) peräaukkoyhdyntäessä satunnaisen kumppanin kanssa. He siis harrastavat muita useammin turvaseksiä.

Ero vakituksessa ja satunnaisessa suhteessa toteutettavasta kondominkäyttöstrategiaeroista tuli esiin 20-vuotiaan ei-heteroseksuaalisen miehen haastattelussa. Vakituksessa suhteessa kondomin käyttö saatetaan jättää pois ja satunnaisissa pyritään suojautumaan. Nuoret pyrkivät luottamaan siihen, että vakituisen suhteen ulkopuolisissa suhteissa kumppani suojautuisi, mutta aina niin ei käy. Amerikkalaisessa tutkimuksessa on todettu, että nuoret osaavat paremmin neuvotella hiv-tartunnan näkökulmasta turvallisista valinnoista satunnaisissa suhteissa kuin parisuhteessaan, joissa neuvottelu hiv-tartunnoilta suojaumisesta saattaa johtaa luottamuspulaan (ks. Hays ym. 1997).

H: Onks sulla sellanen, että jotta sulla ois seksiä jonkun kanssa, sun täytyy olla ihastunu siihen, tai ainakin et siitä vois tulla jotain?

V: Joo. Yleensä pyrin siihen, ettei ekana iltana sänkyyn, mutta se kyllä tahtoo mennä...

H: Onks sulla siinä morkkisfilis jos on ollu?

V: Mulla on joskus ollu, mutta ei siitä nyt kai silleen tuu, joskus on ollu vähän morkkis, että "perhana, tommosen mukaan piti lähteä".

H: Onks sulla moraali, että sä ajattelet et ois hyvä ettei ois, vai onko se vaan sellanen käytännön asia?

V: Ainaskin ihminen joka on että ”no niin, nyt mennään” että ”pitäis saada seksiä”, niin sillee että kieltäytyy siitä ja jos se haluaa vielä toisen kerran nähdä, niin siinä on kai jo jotain potentiaalia.

...

H: Mitä sä ajattelet turvaseksistä?

V: Ehdottomasti tärkeitä, vaikka toisaalta tuntuu, että... nojoo, jos se on oma rakas, mitä perkeleen väliä sillä on, helvettiin kaikki kortsut. Mutta siinä onkin se luottamus siinä vaiheessa mukana. Jos toinen harrastaa seksiä irtosuhteissa, olettaa että se kertoo kyllä siitä kans.

H: Mitä sulle turvaseksi tarkoittaa?

V: Mulle se tarkoittaa vaan pelkästään välinettä nimeltä kondomi.

H: Mutta kondomi on anaaliyhdyntä?

V: Niin. Varmaan vaan anaaliyhdyntässä. Siinähan se riski on, lähes yhtä paljon suuseksissä mutta...

H: Ei se oo yhtä lähellä, ei lähellekään.

V: Mutta on niin monenlaisia, suhtauutaan niin eri tavalla.

H: Eri maissa vaihtelee. Hollannissahan ne sanoo, että voi harrastaa suuseksiä ilman kondomia.

V: Ja jenkkilässä taas aivan toisin.

H: Ja Suomessa taas siltä väliltä. Mutta osittain niissä on kai sellanen, että se riski on niin paljon suurempi anaaliyhdyntässä, että monessa paikassa sanotaan että anaaliyhdyntä on kondomin kanssakin vaarallisempaa kuin suuseksi ilman kondomia. Niillä on peruspainotus se, että jos vaatis että täytyis käyttää sitä sekä suuseksissä että anaaliyhdyntässä, niin sit kukaan ei käyttäisi missään, koska harva haluaa käyttää sitä suuseksissä. Sit on parempi varmistaa se, että kaikki käyttää anaaliyhdyntässä, koska se on niin paljon vaarallisempi. Tällaisen logiikan mä oon jotenkin omaksunu. Tunnetta kehtää hiv-positiivista?

V: En.

H: Mitä jos rakastuisit hiv-positiiviseen ihmiseen?

V: Ei kai siinä mitään, sit on rakastunu ja seurusteltais ja...

H: Pitäis pysyä varmaan, ois varmaan kuitenkin hankala tilanne.

V: Ois se varmaan, en oo sitä hirveen tarkasti pohtinu. Oon miettinyt että jos jonkun kanssa seurustelis ja mulla ois, niin mitähän se sitten ois. Kyllä on miettinyt sitä, että miten mä itte suhtautuisin jos seurustelisin jonkun kanssa ja kävis ilmi, että sillä on. Kyllä se ois aikamoinen paniikki aluks, mutta kai siihen vaan pitäis eläytyä.

H: Se on aika rankka kuvio kyllä. Pelottaako sua ylipäänsä seksitaudit?

V: Ei niistä mitään kauheita traumoja tai muita oo, ei mitenkään merkittävästi.

H: Onks sulla semmonen, että ”apua, mikä läikkä mulla on nyt tossa?”

V: Ei tosiaan oo. Sen verran vaan. En oo koskaan käynyt testissä mutta mietin että pitäis varmaan käydä.

H: Minkä takia?

V: Vasta jouduin antamaan ensiapua ihmiselle, joka käyttää huumeita ja sillä oli mieletön haava kädessä ja mulla itellä oli haavoja käsissä, että veri kohtasi.

H: Aiotsä mennä?

V: Varmaan pitäis, mutta mä mietin sitä että haluanko mä tietää sitä tulosta.

Haastattelusitaatissa tulee esiin myös ajatus siitä, että testeissä käyminen pelottaa. Monet ei-heteroseksuaaliset nuoret miehet eivät ole käyneet hiv-tartuntaa selvittävissä testauksissa. Nuorilla on usein lyhytaikaisia suhteita, ja he pitävät lyhyttäkkin suhdetta helposti ”vakituiseina”, mikä altistaa heidät vaaroille. Vakituiseissa suhteissa saatetaan luopua kondomin käytöstä peräaukkoyhdyntässä, vaikka kumppania ja itseä ei olisi testattu hi-viruksen vasta-aineiden osalta. Kondomin ja oikeanlaisen liukuvoiteen käytöstä ei ole terveellistä luopua parisuhteessa tapahtuvassa peräaukkoyhdyntässä, ennen kuin voi olla varma, ettei kummallakaan ole hiv-tartuntaa eikä kumpikaan saa sitä suhteen ulkopuolelta.

Suosituksia turvaseksin tueksi

Turvaseksikasvatuksen näkökulmasta olisi mielekästä, että nuoria tuettaisiin hyväksymään omat ei-heteroseksuaaliset tunteet ja niihin liittyvä omakuva. Tämä edellyttää sitä, että oletus ja normi heteroseksuaalisuudesta kyseenalaistetaan. Turvaseksikasvatuksen näkökulmasta olisi tärkeää ottaa huomioon miesten moninaiset tavat käsittää omia tunteitaan ja merkityksellistää valintojaan (ks. Raymond 1994). Miehillä, joilla on miesten välistä seksiä, pitäisi kertoa turvaseksistä niin, ettei tiedotuksessa rajattaisi heteroseksuaalisesti itsensä mieltäviä ulos. Toisaalta ei-heteroseksuaalisille miehille pitäisi kertoa myös riskeistä ja strategioista, joita liittyy seksiin naisten kanssa. Jos nuoria ei-heteroseksuaalisia miehiä tavoitellaan vain homotapaamispaikoista ja homoyhteisön tiedotuskanavien kautta, ei kaikki nuoria miesten välistä seksiä kokevia tavoiteta. Yhteyksien homoyhteisöön on sinänsä todettu vaikuttavan siihen, että nuorilla on enemmän tietoa turvaseksistä ja myös enemmän taitoa neuvotella turvaseksistä sekä halu sitä tukeviin valintoihin käytännössä (Maxwell 1998). Kaikki nuoret tavoitetaan peruskoulussa, ja siellä tulisi heteroyhdyntäkeskeisen ehkäisy- ja seksitautivalistuksen sijaan keskustella myös muista parisuhteista ja miesten välisestäkin seksistä. Turvaseksikampanjoinnin näkökulmasta nuorilla miehillä tulisi olla mahdollisuus löytää kumppani omassa elinympäristössään ja avoimesti muodostaa parisuhteitaan samaa sukupuolta olevien kanssa ilman pelkoa syrjinnästä ja kiusaamisesta. Nykyisin koulut, nuorisotoimi ja nuorille suunnatut muut palvelut eivät ole tällaista tukea ja ympäristöä tarjoamassa. Nuorilla ei-heteroseksuaalisilla miehillä on vain harvoja paikkoja ja mahdollisuuksia saada tietoa ja vaihtaa kokemuksia siitä, miten rakentaa parisuhde miehen kanssa ja miten välttää miesten välisissä suhteissa ongelmia.

Internet on ehkä selvin vastaus pyrittäessä tavoittamaan moninainen nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten joukko turvaseksivalistuksessa, mutta myös muissa tapaamispaikoissa tulisi olla ei-heteroseksuaalisille miehille suun-

nattua aineistoa. Pelkkä tiedotus ei riitä, vaan nuorten kanssa tulisi avata keskustelua turvaseksistä ja kondomin oikeanlaisesta käytöstä eri tilanteissa. Tässä voisivat olla apuna nuorille ei-heteroseksuaalisille miehille suunnatut keskustelutilaisuudet, ilmainen puhelinneuvonta ja nuorisotyöntekijöiden aktiivinen jalkautuminen ei-heteroseksuaalisten nuorten miesten tapaamispaikkoihin keskustelemaan nuorten kanssa heidän valinnoistaan. Kynnys testata itsensä ja kumppaninsa tulisi tehdä mahdollisimman matalaksi: tämä edellyttäisi sitä, että nuoret tietäisivät, missä voivat testata hiv-tartuntastatuksensa ja muita seksiteitse tarttuvia tauteja ja sitä, että he luottaisivat järjestettyihin palveluihin. Kondomeja ja vesi- tai silikonipohjaista liukuvoidetta tulisi olla ilmaiseksi saatavilla nuorten ei-heteroseksuaalisten miesten tapaamispaikoissa. Se edistäisi turvaseksikäytäntöjen automatisoitumista ja poistaisi taloudelliset syyt olla hankkimatta turvaseksivälineitä.

Miesten välisestä turvaseksistä tulisi tiedottaa nuorille suunnatulla ja selkeällä sekä hausalla tavalla, jottei seksistä tule kielteistä tai pelottavaa kuvaa (ks. Maxwell 1998). Tästä kertovat myös miesseksitutkimukseen haastatellut miehet. Usein toistui toive nuorille suunnatusta omasta valistuksesta, jota annettaisiin jo koulussa: "pitäisi tavoittaa kaikki jo kouluiästä lähtien"; "aloitettava koulussa nuorisolle, ei vanhanaikaista". Jotkut toivoivat nuorille omaa erityistä sarjakuvamateriaalia: "ikävä kyllä se sarjakuvajuttu on poistunut, se olisi nuorille hyvä, fakta-asia ei uppoa nuorille". Oikeanlainen ja tarkka tieto turvallisesta seksistä ja hiv-tartuntariskeistä on perusedellytys siihen, että ei-heteroseksuaaliset nuoret miehet tietävät, miten he voivat välttää ongelmia. Huomattavasti merkityksellisempää on kuitenkin saada nuoret miehet pitämään itsestään ja toisistaan huolta sekä se, että he oppisivat neuvottelemaan itsetuntoisesti sekä parisuhteissaan että satunnaisissa suhteissaan turvaseksistä ja seksiteknikoista sekä välttämään käytäntöjä, jotka johtavat riskien ottamiseen (ks. Thomson & Holland 1998).

Lähteet

- Andersson, Dennis (1995). Lesbian and Gay Adolescents. Social and Developmental Considerations. In Unks, Gerald (ed.) *The Gay Teen. Educational Practise and Theory for Lesbian, Gay, and Bisexual Adolescents*. New York: Routledge. 17-28.
- Grossman, Arnold (2001). Avoiding HIV/AIDS and the Challenge of Growing Up Gay, Lesbian and Bisexual. In D'Augelli, Anthony & Patterson, Charlotte (eds.) *Lesbian, Gay, and Bisexual Identities and Youth. Psychological Perspectives*. New York: Oxford University Press. 155-180.
- Grönfors, Martti & Haavio-Mannila, Elina & Mustola, Kati & Stålström, Olli (1984). Esitietoja homo- ja biseksuaalisten ihmisten elämäntavasta ja syrjinnästä. Teoksessa Sievers, Kai & Stålström, Olli (toim.) *Rakkauden monet kasvot*. Espoo: Weilin+Göös. 132-160.
- Hays, RB. & Kegeles, SM. & Coates, TJ. (1997). Unprotected sex and HIV risk-taking among young gay men within boyfriend relationships. *AIDS Education and Prevention* 9: 314-329.
- Huotari, Kari (1999). Näkymättömät hiv-tartunnan saaneet homoyhteisössä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. 171-186.
- Huotari, Kari & Lehtonen, Jukka (1999). Miesten välinen seksi. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. 153-168.
- Huotari, Kari & Lehtonen, Jukka (2000). Hiv-tartuntariskit miesten välisessä seksissä. *Seksuaaliterveyden teemanumero. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauskirja* 37 (2000): 4. 330-342.
- Huotari, Kari & Lehtonen, Jukka (2007, tulossa) *Rakkauden rajoilla. Miesten välinen seksi ja hiv Suomessa*.
- Kansanterveyslaitos (2005). www.ktl.fi
- Kontula, Osmo (1987). *Nuorten seksi*. Keuruu: Otava.
- Lehtonen, Jukka (1997). Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen – lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina*. Helsinki: Edita. 18-29.
- Lehtonen, Jukka (1998). Nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet ja homoidentiteetin mallit. *Psykologia*, 33 (1998): 6, 421-429.
- Lehtonen, Jukka (1999a). Homot väkivallan kohteina. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.
- Lehtonen, Jukka (1999b). Sivusto nuorille ei-heteroseksuaalisille miehille. www.eurogayway.org/suomi/ 1999, Brysseli: ExAequo.
- Lehtonen, Jukka (2002). Ei-heteroseksuaaliset nuoret työssä ja asevelvollisuutta suorittamassa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Raportteja 269. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. 65-76.
- Lehtonen, Jukka (2003). Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino ja Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen, Jukka (2004). Seksuaalivähemmistöön kuuluvat nuoret työmarkkinoilla. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) (2004) "Eihän heterotkaan kerro..." *Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Tutkimukset ja selvitykset 2/04. Helsinki: ESR-julkaisut, työministeriö. 127-142.
- Malinen, Jari (2005). Peruskoululaisten yhdeksäsluokkalaisten käsitykset seksuaalivähemmistöistä. Jyväskylän yliopiston Kasvatustieteellisen tiedekunnan pro gradu -tutkimus. Jyväskylä.
- Maxwell, John (1998). Young gay and bisexual men and HIV: A qualitative study of safer sex knowledge and behaviour among gay and bisexual men. Toronto: AIDS Committee of Toronto.
- Mcwriter, D. & Mattison, A. (1984) *The Male Couple*. London: Prentice-Hall.
- Mendès-Leite, Rommel & De Busscher, Pierre-Olivier & Proth, Bruno (1999). Le refus ou la ruse: stratégies de protection identitaire chez des hétérosexuels à pratiques homosexuelles. In Actes du Congrès "Risques Identitaires et Sida, La vulnérabilité des jeunes gays en Europe" 26.-27.3.1999. Bruxelles: Ex Aequo, 135-141.
- Molitor, F. & Facer, M. & Ruiz, JD. (1999). Safer sex communication and unsafe sexual behaviour among young men who have sex with men in California. *Archives of Sexual Behavior* 28: 335-343.
- Owens, Robert (1998). *Queer Kids. The Challenges and Promise for Lesbian, Gay, and Bisexual Youth*. New York & London: Harrington Park Press.
- Raymond, D. (1994). Homophobia, identity, and the meanings of desire: reflections on the cultural construction of gay and lesbian adolescent identities. In Irvine, Janice (ed.) *Sexual Cultures and the Construction of Adolescent Identities*. Philadelphia: Temple University Press.
- Shehan, D. A. ym. (2003). HIV/STD risks in young men who have sex with men who do not disclose their sexual orientation. *Morbidity and Mortality Weekly Report* 52: 5: 81-85. Atlanta: Centers for Disease Control and Prevention.
- Thomson, Rachel & Holland, Janet (1998). Sexual Relationships, Negotiating and Decision Making. In Coleman, John & Roker, Debi (eds.) *Teenage Sexuality. Health, Risk and Education*. Brighton: Harwood Academic Publishers. 59-79.

Tikkanen, Ronny & Månsson, Sven-Axel (1999). Förhandlad säkerhet och kalkylerade risker. Rapport från en enkätundersökning bland män som har sex med män. Göteborgs Universitet. institution för socialt arbete. Rapport 1999:7. Göteborg: Kompendiet.

FYYSISET TIETOKONEPELIT MOTIVOIVAT NETTITYTTÖJÄ JA NÖRTTIPOIKIA LIKKUMAAN

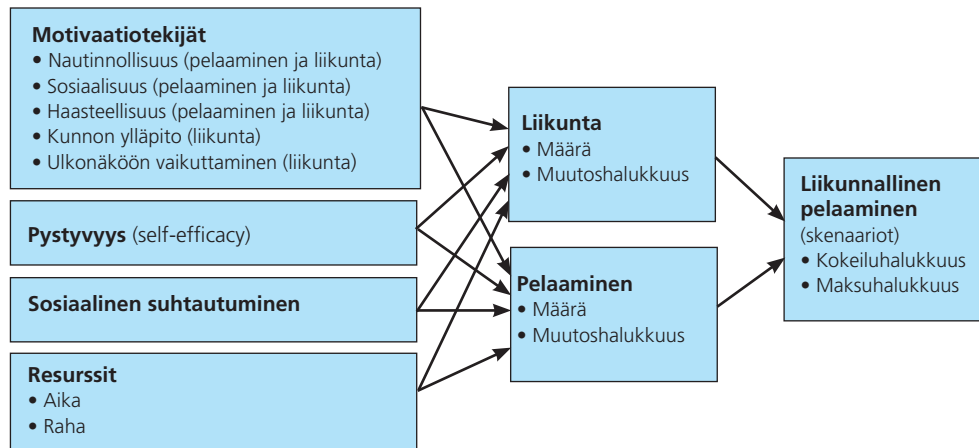
Ensi näkemältä liikunta vaikuttaa tietokoneella tai erillisellä pelikonsolilla pelaamisen vastakohdalla. Näkemystä vahvistavat ajankäyttötutkimusten tulokset, jotka todistavat nuorten kuluttavan enenevässä määrin aikaa digitaalisen median, kuten tietokonepelien, internetin ja matkapuhelimen, parissa (Pääkkönen 2005). Perinteisesti tietokoneella pelaaminen on ollut sisätilassa tapahtuvaa varsin passiivista toimintaa. Digitaalisten harrasteiden yleistyessä terveyden edistämistä ja hyvinvointia käsittelevät tutkimukset vahvistavat muiden länsimaiden ohella myös suomalaisten lasten ja nuorten liikalihavuuden olevan kasvussa (Kekkonen 2002). Nopea päätelmä on, että digitalisoituvan arjen negatiivisia vaikutuksia vahvistavat pikaruokakulttuuri, vanhempien vähentynyt vapaa-aika nuorten kanssa ja yleinen elämänrytmin kiihtyminen. Vastakkaisena trendinä Yhdysvalloissa ja Euroopassa on viime vuosina noussut vahvana keskustelu hyötypeleistä (serious games) sekä liikunnallisten vuorovaikutusmahdollisuuksien ja digitaalisten pelaamisen yhdistelmistä (exergames). Tässä artikkelissa pureudutaan kysymykseen, voidaanko digitaalisten pelien avulla motivoida nuoria liikkumaan.

Artikkeli pohjautuu VTT:n rahoittamaan Exergame-tutkimushankkeeseen (2005–2006), jossa etsittiin vihjeitä sille, voidaanko nuoria motivoida liikkumaan yhdistämällä fyysiseen

aktiivisuuteen kannustaminen pelillisiin haasteisiin. Aineisto kerättiin survey-menetelmällä sekä ryhmähaastatteluin tammi-maaliskuussa 2006. Kyselytutkimus toteutettiin internet-kyselynä Taloustutkimus Oy:n toimesta. Tilastojen mukaan 73 prosenttia 15–74-vuotiaista suomalaisista käyttää internetiä (Pääkkönen 2005). Kyselytutkimukseen vastaamisen edellytyksenä ollut tietokoneen ja internet-yhteyden omistaminen on voinut luonnollisesti vaikuttaa vastaajien valikoitumiseen. Vastaajat rekrytoitiin sähköpostitse Taloustutkimus Oy:n nettipaneelin osallistujatietokannasta. Kyselyyn vastasi 1 489 13–75-vuotiaista suomalaista ympäri Suomea. Kyselyyn vastanneista 54 prosenttia oli naisia ja 46 prosenttia miehiä. Vastaajista 29 prosenttia oli pääkaupunkiseudulta, 31 prosenttia muista kaupungeista, 32 prosenttia pienemmistä taajamista ja 9 prosenttia maaseudulta. Lisäksi kysyttiin koulutustaustaa, perheenjäsenen määrää sekä ammattia. Vastaajista 22 prosentilla oli peruskoulutusta, 49 prosentilla lukiotason koulutus ja 29 prosentilla korkeakoulututkinto. 13–18-vuotiaiden ryhmässä lähes kaikilla on matkapuhelin ja internet-yhteydellä varustettu tietokone omassa tai perheen yhteisessä käytössä. Tästä syystä aineistoa voidaan pitää edustavana ja todenmukaisena otoksena tämän päivän teini-ikäisistä suomalaisista.

Tässä artikkelissa keskitytään 13–31-vuotiaita nuoria koskevaan aineistoon (N = 768) ja vertaillaan sitä 31–65- sekä 66–75-vuotiaiden ryhmiin. Kyselyssä fyysisen aktiivisuuden ja liikunnan sekä tietokoneella pelaamisen kiinnostavuutta arvioitiin määriteltyjen motivaatiotekijöiden kautta (kuvio 1).

Tutkimuksessa tarkastelluista motivaatiotekijöistä sosiaalisuus on viime vuosina noussut vahvasti suunnittelua ohjaavaksi tekijäksi tietoteknisissä palveluissa. Sosiaalisuus koettiin keskeiseksi motivaatiotekijäksi verkottumisen, kokemuksen muokkaamisen ja yhdessä tekemisen kannalta sekä liikunnan harrastamisessa että digitaalisten pelien pelaamisessa. Sosiaalisuuden ohella yksilön, tietoteknisten laitteiden tai käyttökontekstien mobiilisuus eli liikkuvuus

KUVIO 1. Tutkimuksessa tarkisteltiin liikunnan ja tietokoneella pelaamisen motivaatiotekijöitä sekä liikuntaa ja pelejä yhdistävän liikunnallisen pelaamisen kokeilu- ja maksuhalukkuutta.

Lähde: Lampila ym. 2006.

on vahvistunut liikuntateknologioiden painopisteeksi osin senkin vuoksi, että liikuntaan motivoivien tietoteknisten ratkaisujen on syytä kulkea mukana kännykän tai askelmittarin muodossa mukana varsinaisissa arki- tai kunto-liikuntatilanteissa.

Nuorten kommunikaatioakrobatia

Nuoret ovat digitaalisten palveluiden nopeita omaksujia, ja siksi nuoria voi perustellusti kutsua kommunikaatioakrobaateiksi. Nuorten kommunikaatioakrobatia kuvaa digitaalisten viestintävälineiden ja yhteyksien käytön taitavuutta ja suvereenisuutta. He ovat monipuolisia kännykän käyttämisessä sekä internetin hyödyntämisessä omia tarkoituksiaan vastaaviksi (Coogan & Kangas 2001). Monipuolisuus viittaa kännykän käytön luovuuteen. Tekstiviestien ja puhumisen ohella nuoret käyttävät kännykkää etenkin valokuvaamiseen ja pelaamiseen (Pelastakaa lapset 2005). Internetissä käyttötavat ovat painottumassa sosiaalisemmiksi. Monet nuoret kirjaavat kuulumisiaan verkkopäiväkirjaan eli blogiin ja kuuluvat erilaisiin verkkoyhteisöihin, joissa nettimaineen hankkiminen sekä seuran- ja tiedonhaku ovat keskeisiä aktiviteetteja. Suomalaisen nuorten suosimia verkkoyhteisöjä ovat

Habbo, IRC-galleria sekä peliyhteisöt World of Warcraft ja Runescape. Habbo painottuu keskusteluun, seuranhakuun ja omien tapahtumien, esimerkiksi suosittujen televisiovisailujen simulaatioiden ja juoksukilpailujen järjestämiseen. IRC-galleria puolestaan on laaja kuvagalleria internetissä. Peliyhteisöt painottuvat verkon kautta tapahtuvaan yhteistoimintaan muiden pelaajien kanssa fantasiaympäristöissä.

Akrobatia rakentuu nuorisokulttuurisissa verkostoissa, joissa raja virtuaalisen ja arkitodellisen ystävyyden ja ajanvietteen välillä on muuttunut merkityksettömäksi. Internetin keskustelukanavat ja peliyhteisöt mahdollistavat monipuolisesti sosiaalisen kanssakäymisen ja kokemusten jakamisen. Nuoret eivät jaottele internetin virtuaalituloja ja koti- tai kouluympäristön arkitodellisia yhteisöjä erillisiksi todellisuuksiksi. Pikemminkin niiden nähdään täydentävän toisiaan. Ystävyysuhteet ja harrastukset linkittyvät ongelmitta virtuaalisten ja todellisten sosiaalisten piirien välillä.

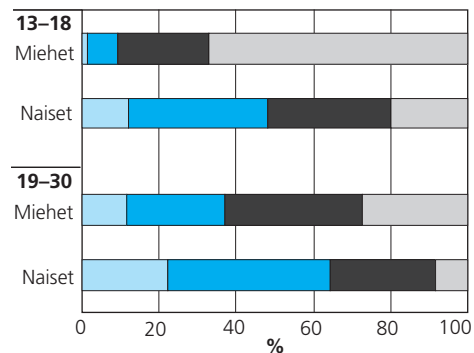
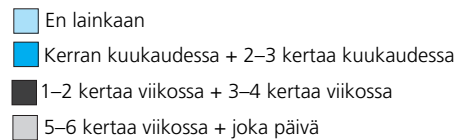
Välineakrobatian ohella nuoret ovat oppineet tietoteknisen moniajokulttuurin, jossa samanaikaisesti hyödynnetään useita peli- ja viestintäkanavia yhtäaikaaisesti. Moniajotilanteissa tietokoneen ruudulla voi olla auki useita

kommunikaatio-, tiedonhaku- ja viihdekanavia, joiden kautta ollaan yhteydessä erilaisiin kaveripiireihin – tuttuihin ja nettituttavuuksiin – ja joustavasti vaihdetaan käyttötilannetta, kaveripiiriä ja asiayhteyttä lennossa. Tämän mahdollistaa teini-ikään ehtinyt internet, joka on kehittynyt World Wide Webistä Web2.0:ksi. Web2.0-termillä korostetaan välineen vuorovaikutteisuutta, käyttäjän roolin vahvistumista sisällöntuottajina ja kansalaisosallistumisen kanavoitumista vertaisryhmäviestintään. Moniajo-kulttuuri on vahvistanut entisestään internetin keskeisyyttä nuorten arjessa. Arkea jäsennetään ja ajankäyttöä suunnitellaan notkeasti digitaalisia medioita käyttäen.

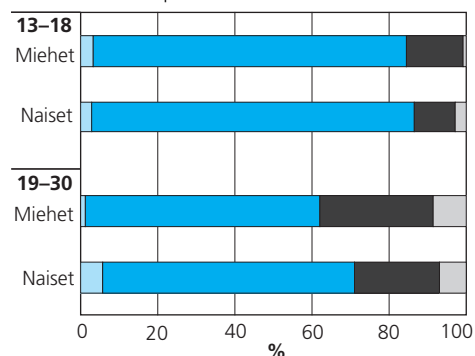
Internetiä kommunikaatioon ja tiedonhakuun käyttää yli 90 prosenttia suomalaisista nuorista (Saanilahti 1999, Tilastokeskus 2006). 13–18-vuotiaista suomalaisista nuorista 67 prosenttia pojista ja 20 prosenttia tytöistä pelaa tietokoneella päivittäin tai lähes päivittäin (Lampila 2006). Päivittäin tai lähes päivittäin pelaavista pojista enemmistö (64 %) ja tytöistä puolet (52 %) käyttää pelaamiseen kerrallaan yli tunnin. Tyypillisesti tytöt pelaavat poikia harvemmin ja lyhyempiä aikoja kerrallaan (kuvio 2). Yli puolet (55 %) kaikista pelaavista tytöistä käyttää yhteen pelikertaan aikaa alle puoli tuntia (Lampila 2006).

Liikuntateknologialla liikalihavuutta vastaan?

Viime vuosikymmeninä tapahtuneet yhteiskunnan rakenteelliset muutokset näkyvät arkiliikunnan vähentymisenä ja nostavat fyysisesti passiivisten määrää (NNR 2004). International Obesity Task Force arvioi, että noin 20 prosentilla eurooppalaisista koululaisista on liikalihavuuden vaikutuksesta suurentunut kroonisten sairauksien kehittymisriski (Suomen Sydänliitto 2005, Sosiaali- ja terveysministeriö 2005). Yhdysvalloissa vuonna 2003 toteutetun MediaWise-selvityksen mukaan samalla kun ruoan rasva- ja kalorimäärä on vähennetty, yhdysvaltalaisien nuorten liikunnan harrastaminen on vähentynyt 13 prosenttia vuodesta 1990. Samalla aikavälillä tietokoneruudun edessä istu-

KUVIO 2. Tietokoneella pelaamisen useus eri ikä- ja sukupuoliryhmissä. (N = 768)

KUVIO 3. Painon jakautuminen ikäryhmän ja sukupuolen mukaan (N = 768).

minen on puolestaan lisääntynyt 33 prosenttia Yhdysvalloissa. (Walsh ym. 2003.) Suomessakin television ja digitaalisten pelien parissa käytetty aika on kasvanut samaan aikaan kun perheiden ajankäyttö on muuttunut myös ruokailotottumusten suhteen. Suomalaisen määrällisten tutkimusten mukaan korrelaatiota 13–18-vuotiaiden nuorten digitaalisen pelaamisen ja liikkumisen välillä ei kuitenkaan ole havaittu (Kautiainen ym. 2005, Lampila 2006).

Kyselytutkimuksen pohjalta 13–18-vuotiaiden nuorten ryhmässä ei juuri ollut ylipainoisia (kuvio 3). Sen sijaan painon nousun ja liikunnan sekä tietokonepelin käytön määrän väheneminen oli nähtävissä selvästi jo 19–31-vuotiaiden ryhmässä. Syinä tähän eroon nousi kyselystä teini-ikäisten nuorten yleinen aktiivisuus, liikuntaseuroihin kuuluminen ja vertaisryhmien vaikutus harrasteisiin verrattuna vanhempiin ikäluokkiin. Ylipainoisuuden torjunnan sijaan terveystietoisuus ja uudenlaiset tavat motivoida liikkumaan nähtiin merkityksellisinä (Lampila 2006). Keskeinen havainto nuorten digitaalisen viihteen ja palveluihin kohdistuvien vaatimusten puitteissa on se, että ero nuorten ja aikuisten välillä on paitsi määrällinen myös laadullinen: tietokonepelaaminen on nuorille sosiaalisen yhdessäolon muoto. Sosiaaliset motiivit liittyvät nuorilla pelaamiseen, aikuisille sosiaalisuus ei ole yhtä merkittävä motivaatiotekijä.

Teknisiin ratkaisuihin liikuntaan motivoiminen voi vaikuttaa ristiriitaiselta, koska tekniset keksinnöt, hissit, autot ja vaikkapa internet ovat tarjonneet mahdollisuuksia paikasta toiseen siirtymiseen, nojatuolimatkailuun tai tiedonhakuun ilman fyysisiä ponnisteluja. Teknologiaa kuitenkin hyödynnetään liikkumisessa enenevässä määrin. Teknologian hyödyntäminen liikuntaan motivoimisen yhteydessä nähdään painokkaammin tiedonvälityksen ja motivoinnin merkityksissä. Teknisiin keinoihin voidaan myös mitata ja analysoida liikunnasta saatavaa hyötyä ja liikunnan laatua sekä tuoda arkiliikunnan merkitys selvemmin esille. Lisäksi teknologian avulla voidaan spontaanisti verkottaa liikkumiseen halukkaat. Rohkeimmat teknologiaoptimistit arvioivat, että uudet digitaaliset ratkaisut tai yleisemminkin liikuntateknologiat nostavat Suomen samalla tavalla teknologioiden kehityksen käyttöönottajien kärkeksi, missä olimme vielä 1990-luvun lopulla GSM-liittymien määrällä mitattuna. Laiteomistuksen määrällisen seuraamisen sijaan painotetaan vahvemmin palvelu- ja sisältöratkaisujen hyödyntämiseen arjessa.

Liikuntaharrastusten ohella arki- tai kuntoliikunnan merkityksen painottaminen on nostettu keskeiseksi. Exergame-hankkeessa keskitytään juuri arkiliikunnan tukemiseen digitaalisten harrasteiden myötä. Kyselyyn osallistuneet kertoivat harrastavansa jonkinlaista liikuntaa keskimäärin 3,9 päivää viikossa. Naiset olivat miehiä aktiivisempia liikkumaan elämäntyyli- valinnoilla mitattuna. Nuorista 42 prosenttia kuului urheilukerhoihin ja -seuroihin, mikä on huomattavasti enemmän kuin yli 18-vuotiaiden kyselyyn osallistuneiden joukossa. Ennako-oletuksen vastaisesti ajallisesti pitkäkestoinen tietokoneella pelaaminen ei ollut yhteydessä tyttöjen tai poikien vähäiseen fyysiseen aktiivisuuteen missään ikäluokassa (Lampila 2006). Samaan aikaan suurin osa vastaajista (64 %) piti fyysisestä aktiivisuutensa riittämättömänä. Nuorten ja aikuisten välillä ei ollut merkittävää eroa.

Tieto- ja viestintätekniikat eli kännykät ja internetit ovat elimellinen osa nuorten arkea. Terveiden ja hyvinvoinnin edistämisen näkökulmasta keskustelua nuorten arjen rakentumisesta on syytä käydä monipuolisesti. Digitaalisten kommunikaatiovälineiden käytön näkökulma on vain yksi mahdollinen katsontakulma liikuntaharrasteiden ja nuorisokulttuurien kokonaisuuteen. Sen keskeisyys nuorten arjen rakentamiseen on hyvin merkittävä, koska nuorisokulttuurit muokkautuvat enenevässä määrin digitaalisvälitteisesti. Terveyskasvatuksen ja hyvinvointia tukevien ratkaisujen tulisikin soveltuvin osin sopeutua nuorten arkeen ja hyödyntää osaavasti myös digitaalisia viestimiä.

Digitaaliset liikuntapelit

Liikuntateknologiat kattavat erilaiset välineet askel- ja sykemittareista elektronisiin kotikuntolaitteisiin ja fitness-kännyköistä fyysisiin tietokonepeleihin (vrt. Höysniemi 2006). Exergame-hankkeessa keskityttiin liikuntateknologioiden viihteellisempiin muotoihin: askelmittarien linkittämiseen nuorten peliharrastuksiin ja fyysisiä peleihin kännyköissä. Fyysisen pelaamisen ajatuksia on esitelty kaupallisessa sovelluksessa jo vuonna 1992, jolloin

japanilainen pelilaitteiden valmistaja Nintendo rekisteröi exertainment-tavaramerkin ja tuotti tietokonepelejä, joiden ohjaaminen edellytti fyysistä toimintaa (Karjalainen 2006). Teknologisten ratkaisujen keskeneräisyys oli tuolloin yksi syy ideoiden hiipumiseen. Nyt noin 15 vuoden jälkeen liikunnan ja pelaamisen yhdistelmä exergame on nostettu uuden kerran liikunnan yhdeksi mahdolliseksi tulevaisuuden suunnaksi. Exergame-käsite tulee englannin kielen sanoista exercise ja game eli fyysinen harjoitus liitettynä digitaaliseen peliin. Suomeksi käännettynä sana voisi olla liikunnallinen pelaaminen, fyysinen pelaaminen tai kuntoilupelaaminen. Fyysinen pelaaminen tähtää liikuntaan aktivoimiseen ja liikunnan linkittämiseen osaksi arjen harrasteita ja rutiineja. Se on yksi digitaalisen pelaamisen nopeimmin kehittyvä alalaji.

On kuitenkin korostettava, että kaikki fyysistä toimintaa edellyttävä digitaalinen pelaaminen ei ole liikuntaan tähtäävää (Karjalainen 2005). Etenkin televisioon liitettäviin pelikonsoleihin on kehitetty fyysisiä käyttöliittymiä, joilla esimerkiksi marakasseja heiluttamalla tai rummuttamalla pelataan rytmipelejä ja lumilaudalla ohjataan urheilupeliä. Vuorovaikutus pelilaitteen kanssa edellyttää fyysistä toimintaa, mutta suoritus sinällään ei ole liikunnallinen eikä pelaajalle tarjota liikuntasuoritukseen pohjaavaa palautetta suorituksesta. Tällä hetkellä tanssimatolla rytmipelejä pelaaville ja EyeToy Kinetic -pelaajille tarjotaan suuntaa-antavaa tietoa oman suorituksen kehityksestä tai kulutetuista kaloreista. Varsinaiset liikunnalliset pelit ja liikunnasta palkitsemisen tavat ovat vielä kehitteillä. Niissä pelielämyksen ohella keskeiseen rooliin nousee tietyille yksilölle kohdistetun suoritustiedon tarjoaminen sekä informaatio kunnon kehittymisestä pidemmällä aikavälillä. On kuitenkin selvää, että fyysisesti passiivisemmat nuoret eivät ole kiinnostuneita sykevälitiedoista tai kuljetusta matkasta. Pelen ja teknisten kuntolaitteiden valmistajien haasteena onkin liikunnan sovittaminen nuorten arkeen ja liikunnasta palkitseminen nuorille mielekkäin tavoin.

Viihteellisen suoritustiedon tarjoamisen

ja liikkumaan motivoimisen nähdään puhuttelevan etenkin nuoria. Näkemystä tukevat tutkimustulokset liikuntateknologioiden, kuten kotikuntolaitteiden, rannetietokoneiden sekä askel- ja sykemittareiden käytöstä eri ikäryhmissä. Kotikuntolaitteiden käyttäjät ovat tutkimusten mukaan pääosin yli 40-vuotiaita naisia ja miehiä. Sykemittareiden ja rannetietokoneiden tukemina urheilevat puolestaan pääasiassa aktiivisesti kuntoilevat yli 40-vuotiaat miehet (Miah & Eassom 2002). Teknologiaoptimistisuudestaan huolimatta nuorille ei juuri kehitetä liikuntateknologioita. Yhtenä syynä sovellusten vähäisyyteen voi olla se, että nuoret elävät ja harrastavat monipuolisesti liikunnallisia lajeja 13–18-vuotiaina. Lisäksi monia varsin hintavia ratkaisuja kehitetään pääasiassa aktiivikuntoilijoille, kuten sukeltajille, purjehtijoille tai golffareille.

Liikunnalliset pelit ovat tapa yhdistää tietoteknisellä laitteella pelaaminen fyysiseen harjoitteluun. Tällä hetkellä tunnetuimpia fyysisen pelaamisen ratkaisuja ovat Playstation-pelikonsolin EyeToy- ja tanssimattopelit. EyeToy on pieni web-kamera, joka television päälle asetettuna kuvaa pelaajan ja siirtää tämän videokuvan peliin. Kaikki pelaajan liikkeet siirtyvät television ruudulle. Peli reagoi pelihahmon eli pelaajan liikkeisiin välittömästi reaaliajassa. EyeToy-peleissä lähtökohta on vahvasti seurapelimäisessä sosiaalisessa ajanvietteessä. Pelen sarjasta löytyy myös liikunnallisia pelejä, kuten Kinetic, joka on vuorovaikutteisen pelin muotoon muunneltu jumppavideo. Tanssimatot puolestaan ovat pelikonsoleihin tai tietokoneeseen liitettäviä lisälaitteita, joiden avulla ruudulla pyörivää tanssipeliä ohjataan ohjainmatolla askeltamalla. Ohjainmatolla on painikkeet eri ilmansuunnissa ja niitä tulee painaa pelin ohjeiden mukaan oikealla hetkellä (kuvio 4). Japanissa vuonna 1998 lanseerattu Dance Dance Revolution eli DDR aloitti tanssimattopelaamisen trendin. Tänä päivänä tanssimatolla pelaa aktiivisesti yli kaksi miljoonaa nuorta kilpailutasolle saakka. Puolet kyselytutkimukseen osallistuneista nuorista oli kokeillut liikunnallisia pelejä (51 %) ja joka kymmenennellä oli peli kotonaan (9 %).

Aikuiset ovat kokeilleet liikunnallisia pelejä nuoria harvemmin (21 %) (Lampila 2006).

Liikunnallisten hyötypelien trendin syntyminen on monia syitä. Yhteiskunnallisia tekijöitä ovat muiden muassa elämäntapoihin ja sitä kautta hyvinvointiin liittyvien haasteiden tiedostaminen. Samaan aikaan sekä internetin käytössä että digitaalisten pelien pelaamisessa on vahvasti nousussa sosiaalisen pelaamisen trendi. Sosiaalisuus mahdollistaa sekä käyttäjien aktiivisemman osallistumisen kokemusten tuottamiseen että motivoitumisen sisältöjen tekemiseen itse tai niiden muokkaamiseen. Sosiaaliseen pelaamiseen ja arki- tai hyötyliikuntaan osallistumista kannustaviksi tekijöiksi nousevat hedonismi, helppous, nopeus ja tiedon kohdentamisen merkityksellisyys.

Fyysisen pelaamisen skenaariot

Exergame-hankkeen kyselytutkimuksessa nuorten kiinnostusta liikunnalliseen pelaamiseen arvioitiin neljän skenaarion myötä. Skenaariot olivat: pelin fyysinen hallinta, hahmonkehitys, kännykkäreitti ja virtuaalinen harjoitusryhmä. Jokainen skenaario kuvattiin lyhyesti.

Pelin fyysinen hallinta:

”Pelaaja määrittää pelihahmolle lähtökoh-ta-arvot omien tietojensa mukaan (pituus, paino, ruokavalio, liikunnallinen aktiivisuus, ikä, sukupuoli). Pelaaja ohjaa pelihahmoa fyysisesti liikkumalla itse. Pelin jälkeen pelaajalle tarjotaan tietoa liikuntamäärästä ja energian kulutuksesta.”

Hahmonkehitys:

”Pelaajan tulee liikkua voidakseen pelata tietokonepeliä. Pelaajan fyysistä aktiivisuutta mitataan liikuntamittarilla (esimerkiksi askel-mittari). Liikuntatieto siirretään tietokoneelle, jossa suoritustiedolla on välitön vaikutus oman hahmon kehittymiseen tietokonepelis-sä. Vaihtoehtoisesti pelaaja voi saada pääsyn rajoitetuille alueille internet-yhteisöissä.”

Kännykkäreitti:

”Matkapuhelimen välityksellä tarjotaan informaatiota ympäristöstä. Esimerkiksi matkaillessa turistina, matkapuhelimesta voi valita reitin, jonka avulla saa tietoa kaupungista omien preferenssien mukaisesti. Vaihtoehtoisesti reitillä voi pelinomaisesti kerätä virtuaalisia hahmoja.”

Virtuaalinen harjoitusryhmä:

”Virtuaalinen harjoitusryhmä toimii internetissä. Omia suoritustietoja voi jakaa, niistä voi keskustella ja saada tukea ryhmältä. ’Kuntoilukaverietsimeen’ voi määritellä omat tietonsa (juoksuaajankohta, alue, oma kuntotaso jne.) ja etsiä sopivaa kuntoilukaveria.”

Kyselytutkimukseen osallistujat määrittivät kiinnostuksena esitettyihin skenaarioihin seit-senasteisella skaalalla. Lisäksi kysyttiin saavu-tettavaa hyötyä, halukkuutta kokeilla palvelua ja kiinnostusta ostaa palvelu. Vastaajia pyydettiin myös määrittämään maksimikustannus, jonka he olisivat valmiita palvelusta maksamaan joko kuukausittain tai käyttömäärän mukaan.

Kyselytutkimuksen mukaan kiinnostavin skenaario oli pelin fyysinen hallinta. Etenkin 13–18-vuotiaat pojat olivat kiinnostuneet pelin ohjaamisesta fyysisellä liikkeellä. Vanhemmat ikäryhmät suhtautuivat ideaan varauksellisem-min. Innostuneisuus hahmonkehitysskenaarioon oli yhtä lailla nuorten parissa varsin myönteistä (tytöt 3,5, pojat 4,4 asteikolla 1–7) ja muissa ikäluokissa negatiivista. Kännykkäreitti ja virtuaalinen harjoitusryhmä sen sijaan saivat varsin alhaisen arvion kaikilta ikäryhmiltä. Vastaajat kyseenalaistivat muiden muassa haluaan jakaa omia tietoja tuntemattomien kanssa, luotta-muksen syntymisen hitautta verkkoyhteisöissä ja liikuntasuorituksen yhdistämistä matkailuun tai tiettyihin määriteltyihin paikkoihin.

Kuluttajatutkimuksen havaintoja täyden-nettiin ryhmähaastatteluin. Ryhmähaastattelut tehtiin Mankkaan yläasteella (10 tyttöä ja 2 poikaa, 14–15-vuotiaita), Varalan urheiluoipistolla Tampereella (neljä urheiluoipistojaa) ja Lahden

KUVIO 4. *EyeToy Kinetic* -pelissä TV-ruudulla näkyy tanssimatto ja pelaaja pelin osana. Lähde: PlayStation.

ammattioppilaitoksen Liikunnan laitoksella (kahdeksan opiskelijaa ja opettaja). Urheiluohjaajat ja liikuntaohjaajiksi opiskelevat painottivat ohjaamisen tärkeyttä sekä arkiharrasteiden ja -käytäntöjen kautta liikuntaan motivoimista. Liikuntaohjaajat myös esittivät huolensa siitä, että tiettyyn peliin uppoutuminen voi kannustaa yksipuoliseen liikuntaan tai jopa saada nuoret liikkumaan liikaa. Hyvinvointi on moninainen kokonaisuus, jonka eri osa-alueet tulisi kaikki jollain tavalla ottaa huomioon. Lapset olivat kiinnostuneet mahdollisuudesta pelata fyysisellä toiminnallaan pelejä, mutta näkivät fyysisten pelien sopivan paremmin nuoremmille lapsille.

Viihteellisten pelisovellusten on oletettu aktivoivan fyysiseen toimintaan juuri ajanviete- ja peliaspektiensa vuoksi. Liikkumisesta saatava nautinto on määritelty välittäväksi muuttujaksi, jolloin se vaikuttaa fyysiseen aktiivisuuteen (Baranowski ym. 1998). Liikunnasta saatavan mielihyvän merkitys on korkein 13–18-vuotiaiden ryhmässä, aikuisille muut tekijät nousevat merkityksellisemmiksi (DiLorenzo ym. 1998, O'Brien Cousins et al. 2005). (Vrt. taulukko 1.)

Tutkimuksissa on havaittu, että fyysisestä aktiivisuudesta saatava nautinto voi riittää ainoaksi motivaatioksi, jolloin muut motivaatiotekijät menettävät merkityksensä (Titze ym. 2005). Fyysisen pelin etuna voisi olla juuri sen tarjoama

mielihyvä. Jos fyysiset pelit tekevät liikunnan hyvin mielekkääksi, yksilö voisi motivoitua liikkumaan jopa ilman sosiaalista tukea, osana arkitoimia tai tietokoneella pelaamista. Ajanpuute on mainittu merkittävimmäksi esteeksi liikunnan harrastamiseen (Berry ym. 2005, Allison ym. 1999).

Lopuksi

Artikkeli kulminoitui kolmeen teemaan lasten ja nuorten arjessa: digitaalinen media, sosiaalisten pelien trendi sekä hyvinvointisairaudet ja siinä etenkin nuorten ylipainoisuuden lisääntyminen. Yhtenä uutena tapana lähestyä tätä teemaa tuotiin esille fyysinen pelaaminen (exergames) ilmiönä, johon luotiin sekä laadullisten että määrällisten aineistojen kautta näkymiä. Artikkelin nosti esille näkökulmia nuorten hyvinvoinnin edistämisestä. Toisena tavoitteena oli ymmärryksen laajentaminen peli- ja internet-kulttuureista. Vaikka tietokonepelaamisen usein koetaan vähentävän nuorten liikunnan määrää, ei tutkimuksessa ole havaittu negatiivista yhteyttä liikunnan ja pelaamisen välillä. Paljon pelaavat nuoret elävät monipuolisesti aktiivista elämää. Pelaamisen suuri määrä ei myöskään ollut yhteydessä ylipainoisuuteen. Sen sijaan sekä liikkumista että tietokoneella pelaamista motivoi sosiaalisuus.

Artikkeli pyrki luomaan yleiskuvaa fyysisestä pelaamisesta ja tuomaan esille näkemyksiä uudenlaisen liikuntakulttuurin rakentumiseen sekä digitaalisen pelaamisen laajentumiseen. Hyöty- ja kuntoliikunnan uudenlaisten motivaatiokeinojen ohella tavat aktivoida liikkumaan ja osallistumaan uudenlaisten liikuntaelämysten motivoimina ovat vielä kehitteillä. Sosiaalisesta pelaamisesta on tullut trendi, joka edistää uudenlaisten viihtymisen muotojen, mukaan lukien fyysisen pelaamisen kehittymistä. Se on laajentanut pelikulttuuria uusille alueille ja uusiin käyttäjäryhmiin. Esimerkkeinä ajattelun osittaisesta toteutumisesta ovat uudet konsolipelien ohjauslaitteet, jotka sisältävät kiihtyvyyssantureita ja muita tunnistimia ja osaltaan kannustavat aktiivisempaan peleihin

TAULUKKO 1. Tietokonepelaamisen motivaatiotekijöiden painotukset eri ikä- ja sukupuoliryhmissä (N = 1489).

				Korjattu R-luku ² (regressiomallin selitysosuus)	F-testin tulos
Ikä	Sukupuoli	Malli	Motivaatiotekijä		
13–18	Nainen	1	Sosiaalisuus	0.31	60.2
		2	Nautinto	0.34	7.0
	Mies	1	Kilpailu	0.29	52.7
19–30	Nainen	1	Nautinto	0.32	154.8
		2	Kilpailu (-)	0.33	5.9
	Mies	1	Nautinto	0.34	90.7
31–65	Nainen	1	Nautinto	0.40	198.0
		2	Rentoutuminen	0.41	4.5
	Mies	1	Nautinto	0.34	153.5
yli 65	Nainen	-	Nautinto	0.38	29.5
	Mies	1	Nautinto	0.20	22.0
		2	Sosiaalisuus (-)	0.26	7.8
Koko otos		1	Nautinto	0,38	928.3

osallistumiseen sekä kotiympäristössä että paik-
kariippumattomissa tai kännykkäajan myötä
usein vaihtuvissa käyttötilanteissa.

Liikunnallisesti passiivisia nuoria on vaikea
motivoida suoritustietoa tarjoamalla tai liikun-
nan terveydellisiä vaikutuksia havainnollistamal-
la. Parempana vaihtoehtona nähdään liikunnasta
palkitseminen eri tavoin. Yksi mahdollisuus on
palkita liikkuja esimerkiksi lisäominaisuuksilla
verkkopelissä. Tietty määrä liikuntamittarilla
mitattua liikkumista vastaa esimerkiksi eri-
tyisominaisuuksia pelissä tai pääsyn virtuaalisiin
VIP-tiloihin. Myös piiloliikunnan lisääminen
eli liikuntasuorituksen sulauttaminen esimer-
kiksi tietokonepeliin uudenlaisten fyysisten
ohjainlaitteiden avulla on koettu toimivaksi
mahdollisuudeksi.

Lähteet

- Allison, Kenneth & Dwyer, John & Makin, Susan (1999).
Perceived Barriers to Physical Activity among High
School Students. *Preventive Medicine*, 28, 608–615.
- Baranowski, Tom & Anderson, Cheryl & Carmack, Cindy
(1998). Mediating variable framework in physical ac-
tivity interventions. How are we doing? How might we
do better? *American Journal of Preventive Medicine*,
15(4), 266–297.
- Berry, Tanya & Naylor, Paul & Wharf-Higgins, Joan (2005).
Stages of change in adolescents: an examination of
self-efficacy, decisional balance, and reasons for relapse.
Journal of Adolescent Health, 37, 452–459.
- Coogan, Kaisa & Kangas, Sonja (2001). Nuoret ja kom-
munkaatioakrobatia. 16–18-vuotiaiden kännykkä- ja
internetkulttuurit. Elisa Tutkimuskeskus raportti 158.
Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Elisa Commu-
nications.
- DiLorenzo, Thomas & Stucky-Ropp, Renée & Vander Wal,
Jillon & Gotham, Heather (1998). Determinants of
Exercise among Children. II. A Longitudinal Analysis.
Preventive Medicine vol 27, no 3, Academic Press, San
Diego CA 470–477.
- Höysniemi, Johanna (2006). Design and Evaluation of
Physically Interactive Games. *Dissertations in Interactive
Technology*, Number 5, Acta Electronica Universitatis
Tampereensis; 544.

- Sosiaali- ja terveysministeriö (2005). Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset. Oppaita 2005: 17. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Karjalainen, Heidi (2006). Liikettä Peliin! Liikunnallinen pelaaminen ja sen suosioon vaikuttavat tekijät. Kemi-Tornion Ammattiopilaitos. Opinnäyte.
- Kautiainen, Susanna & Koivusilta, Leena & Lintonen, Tomi & Virtanen, Suvi & Rimpelä, Arja (2005). Use of information and communication technology and prevalence of overweight and obesity among adolescents. *International Journal of Obesity* 29, 925–933.
- Kekkonen, Riina (2002). Lasten lihavuus yleistyy. *Ravitsemuskatsaus* 24 (2), 16–17.
- Lampila, Piritta & Lähteenmäki, Liisa & Ohls, Nora (2006). Exercising by playing roles of physical activity and computer playing. Research Report VTT-R-06488-06.
- Miah, Andy & Eassom, Simon (toim.) (2002). *Sport Technology. Research in Philosophy and Technology*. JAI Press.
- O'Brien Cousins, Sandra & Gillis, Michael (2005). «Just do it... before you talk yourself out of it»: the self-talk of adults thinking about physical activity. *Psychology of Sport & Exercise*, 6, 313–334.
- Pelastakaa lapset (2005). Raportti lasten matkapuhelimen käytöstä. Kännykamera käy! < http://www.pelastakaa-lapset.fi/nettivihje/mobiilikysely_2005.pdf > [Viitattu 11/2006]
- Pääkkönen, Hannu (toim.) (2005). *Perheiden ajankäyttö*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Saanilahti, Marja (1999) Lasten ja nuorten muuttuva mediakulttuuri: Tutkimusraportti 1: 1999. Tampereen yliopisto Tiedotusopin laitos. Julkaisuja B; 42. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suomen Sydänliitto (2005). Epäterveellisen ruoan markkinointi lapsille. ”Lapset, lihavuus ja siihen liittyvät vältettävissä olevat sairaudet” raportti. <http://www.sydänliitto.fi/ajankohtaista/fi_FI/ajankohtaista/_files/73690585247776784/default/Lasten_raportti_040505.pdf> [Viitattu 11/2006]
- Tietoyhteiskuntatilasto 2006. Helsinki: Tilastokeskus.
- Walsh, David & Gentile, Douglas & Gieske, Jeremy & Walsh, Monica & Chasco, Emily (2003). Eighth Annual MediaWise Video Game Report Card. Minneapolis: National Institute on Media and the Family.

ERITYISOPETUKSEN TARVE JA MUUTOS

Johdanto

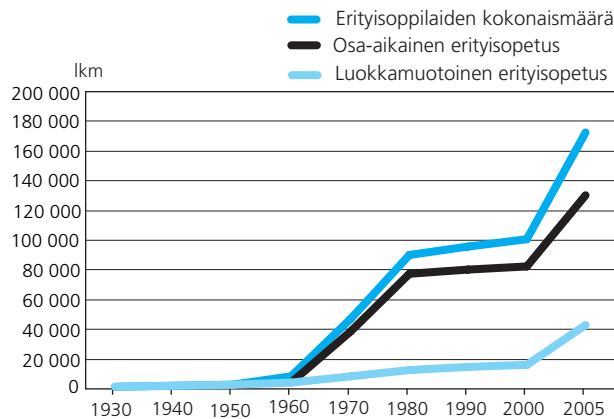
OECD:n kansainvälisten, 15-vuotiaiden koululaisten osaamista kartoittaneiden PISA-tutkimusten myötä suomalaisen peruskoulu-opetuksen laatu on saanut myönteistä huomiota osakseen. Sen lisäksi, että suomalaiset nuoret keskiarvotasolla ovat huippuosajia lukemisessa ja matematiikassa, koulujärjestelmä on osoittanut tasalaatuisuutta: koulujen väliset erot sekä sosiaalisen tausta vaikutukset ovat maailman pienimmät. Nämä ovat merkittäviä tuloksia, joista monissa maissa pyritään ottamaan oppia. Eri yhteyksissä onkin pohdittu suomalaisen koulun erityispiirteitä ja ”Pisan ihmettä” (esim. Simola 2005). Erityisesti opettajankoulutuksen merkitystä on korostettu. Koska pohjimmiltaan kyse on kuitenkin siitä, että suomalainen koulu on onnistunut nostamaan oppilaiden keskimääräistä osaamista ja samalla kaventamaan oppilaiden välisiä eroja, on analysoitava myös niitä keinoja, joilla heikoimmassa asemassa olevien nuorten oppimiseen ja opiskeluun on pystytty vaikuttamaan. Tässä mielessä suomalainen peruskoulu onkin ratkaisuiltaan poikkeuksellinen ja katseet kääntyvät niihin toimenpiteisiin, joita tehtiin jo siirryttäessä rinnakkaiskoulujärjestelmästä kaikille yhteiseen peruskouluun 1970-luvulla. Tällöin alkoi erityisopetuksen voimakas laajentuminen (Kivirauma 1989), joka osaltaan jatkui edelleen.

Tässä artikkelissa tarkastellaan erityisopetuksen muutosta erityisesti uusimman perusopetuslainsäädännön laadinnan (Perusopetuslaki 1998) jälkeen. Eräs erityisopetuksen paradokseista on se, että vaikka kyse on hyvinvointipalvelusta ja se lainsäädännössä määritellään ”oppilaan oikeudeksi”, erityisopetuksella on edelleen osin kielteinen leima. Kun nykyisellään tavalla tai toisella erityisopetuksen palveluista nauttii lähes 30 prosenttia peruskoululaisista, on myös kannettu huolta nuorimman ikäluokan tilanteesta: onko kyse lisääntyneistä ongelmista ja häiriintyneemmistä nuorista kuin aiemmin?

Erityisopetuksen määrällisen kehityksen tausta

Joel Kivirauma on eri yhteyksissä tarkastellut erityisopetuksen kehittymistä suomalaisen koulujärjestelmän osana. Keskeinen muutos tapahtui siirryttäessä peruskoulujärjestelmään (Kivirauma 1989; 2002). Tämä koulutuspoliittinen käänne toi suuren joukon aiemmin lyhyemmän opintien käyneitä tai kokonaan oppivelvollisuudesta vapautettuja koulutettavia koulunpenkille. Tämän moniaineksisen oppilasjoukon kouluttamisen tueksi alettiin kehittää mm. opinto-ohjauksen ja koulupsykologin palveluita (Jauhiainen & Kivirauma 1997). Erityisen laaja kehittämiskohde oli kuitenkin osa-aikaisen erityisopetuksen järjestelmä: tämä toimintamuoto pystyi palvelemaan laajempia oppilasjoukkoja kuin perinteinen erityiskoulu- ja luokkatyyppinen erityisopetus, joka sinällään säilyi entisellään.

Kuten kuvio 1 osoittaa, osa-aikaisen erityisopetuksen¹ myötä erityisopetuksen määrä moninkertaistui 1970-luvulla. Vastaavanlaista erityistä tukea on tarjolla muidenkin maiden koulujärjestelmässä, mutta suomalaisittain poikkeuksellista on tämänkaltaisen tuen kattavuus. Ei ole tarkkaa tietoa siitä, kuinka monessa koulussa on erityisopettaja, mutta tavalla tai toisella jokainen peruskoululainen on kuitenkin tämän palvelun piirissä vähintään kiertävän laaja-alaisen erityisopettajan tuen kautta.

KUVIO 1. Erityisopetuksen määrällinen kehitys.
Lähde: Kivirauma 2002; Tilastokeskus 2006.

Erityisopetuksen jakaminen osa-aikaiseen ja luokkamuotoiseen on sidoksissa myös alan ideologisiin virtauksiin. Perinteisen ja kriittisen koulukunnan välillä alkoi 1960-luvulla keskustelu, joka nytemmin tunnetaan erityisopetuksen integraatio ja inklusio -debattina (mm. Dunn 1968; ks. esim. Moberg 2002). Tiivistäen sanottuna, kyse on perinteisen erillisen erityisopetuksen (erityiskoulut- ja luokat) oppilaiden oikeudesta ja mahdollisuuksista opiskella yleisopetuksen ryhmissä. Suomessa osa-aikainen erityisopetus on ollut askel kohti vähemmän rajoittavia opetusympäristöjä; alun alkaen meilläkin jopa lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksisillekin oli omia erillisiä opetusryhmiä (Kivirauma, 2002). Kiinnostavaa kuitenkin on, että vaikka luokkamuotoinen erityisopetus kasvoi aluksi selvästi hitaammin kuin osa-aikainen, pitkällä syklillä kasvua tuollakin erityisopetuksen alueella on tapahtunut. Uuden toimintamuodon tulo kentälle ei siis ainakaan määrällisesti vähentänyt entisen asiakkaita.

Oppilasmäärän kokonaiskasvu pieneni 1990-luvulla ja joillain osa-alueilla kovimpien lamavuosien säästöt johtivat myös melkoisiin oppilasmäärän ajoittaisiin vähentymisiin (Jahnukainen 2003). 1990-luvun kokonaistrendi oli kuitenkin edelleen kasvusuuntainen.

Erityisopetuksen laajentuminen 2000-luvulla
Uudella vuosituhanella suomalaisessa erityisopetuksessa on nähty uusi laajentuminen. Kun erityisopetuksessa oli aivan 1990-luvun loppuun saakka alle 100 000 oppilasta, on 2000-luvun puolessa välissä kivuttu jo yli 170 000 oppilaan. Kymmenen vuoden syklillä tarkasteltuna erityisoppilaiden osuus kaikista peruskoulun oppilaista kasvoi 16 prosentista (1994, Opetushallitus 1996) 28 prosenttiin (2004, Tilastokeskus 2005a). Samaan aikaan peruskoulun oppilasmäärä kasvoi reilulla kymmenellä tuhannella oppilaalla. Muutosprosentteina ilmaistuna peruskoulun oppilasmäärä kasvoi kymmenessä vuodessa 1,7 prosenttia ja erityisopetuksen oppilasmäärä 77,8 prosenttia (taulukko 1).

Erityisopetuksen sisällä osa-aikainen erityisopetus on kasvanut 71,8 prosenttia ja erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen² pääluokka yli 100 prosenttia, eli määrä on yli kaksinkertaistunut 10 vuodessa. Jälkimmäisestä voisi helposti vetää johtopäätöksen, että perinteinen erityisluokka- ja koulumuotoinen erityisopetus olisi oppilasmäärältään huomattavasti vahvistunut, vaikka esimerkiksi erityiskoulujen määrä on reilusti vähentynyt 2000-luvun alkuvuosina (Opetushallitus 2005). Pääluokan erityisopetukseen otetut ja siirretyt sisällä kuitenkin suu-

TAULUKKO 1. Oppilasmäärät ja muutosprosentit vuosina 1994 ja 2004

Lähteet: Opetushallitus 1996; Tilastokeskus 2005a

	1994	2004	muutos %
Peruskoululaisten määrä	587 331	597 414	1,7
Erityisoppilaiden kokonaismäärä	93 973	166 188	77,8
Osa-aikainen erityisopetus	73 583	126 390	71,8
Erityisopetukseen otetut ja siirretyt	19 290	39 798	106,3
- erityisluokilla kokoaikaisesti	17 720	22 936	29,4
- osittain integroitu	-	8 144	-
- kokonaan integroitu	849	8 718	926,9

rin vahvistuja on kokoaikaisesti integroitujen oppilaiden ryhmä, joka kymmenessä vuodessa on yli kymmenkertaistunut. Lisäksi aiemmin tilastoissa esiintymätön osittain yleisopetuksessa ja osin erityisryhmässä opiskelevien lähes saman-suuruinen oppilasryhmä selittää pääryhmän kokonaismäärän suurta kasvua: perinteinen luokkamuoitoinen erityisopetus on siis kasvanut selvästi hitaammin kuin esimerkiksi osa-aikaisen erityisopetus (taulukko 1).

Taulukon 1 lukujen perusteella selvää on, että erityisopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrän kasvu on ollut selvästi nopeampaa kuin peruskoulun oppilasmäärän kasvu vastaavana ajanjaksona. Kasvu voi selittyä monella eri tekijällä, eivätkä näistä läheskään kaikki liity itse oppilasaineksen muuttumiseen. Esittelen seuraavassa neljä tulkintaa, joilla on merkitystä erityisopetuksen määrän muutokseen. Tulkintoja voidaan kutsua tilastotekniseksi, kuntoutuksellishoidolliseksi, kriittiseksi ja hallinnolliseksi näkökulmaksi.

Tilastoinnin muutokset

Erityisopetuksen kasvua pohtivissa näkemyksissä on harvemmin tuotu esiin sitä, että erityisopetuksen tilastointia³ on muutettu vuoden 1999 jälkeen. Näillä muutoksilla, joita mm. tilastoinnin suorittaja, Tilastokeskus, itse ilmoittaa, on useita eri vaikutuksia tilastoinnin tarkkuuteen ja erityisesti vertailukelpoisuuteen vanhojen erityisopetuksen tilastojen kanssa. Erityisopetuksen

kokonaistilastointihan ei sinällään ole itsestään selvyys, vaan perustilastot erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä liittyy valtionosuuksien määrittelyyn. Erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä maksetaan korotettu valtionosuus, joka tulee käyttää näiden oppilaiden opetuksen asianmukaiseen järjestämiseen.

Erityisopetusmäärien osalta keskeisin muutos liittyy osa-aikaisen erityisopetuksen tilastointiin. Aiemmin (ennen vuotta 2001) osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaista kysyttiin syksyn alussa muun oppilastilastoinnin ja valtionosuuden laskemisen yhteydessä. Koska osa-aikaiselle erityisopetukselle on luonteenomaista oppilaiden vaihtuvuus kouluvuoden aikana, tämä menettely ei tosiasiallisesti pystynyt kuvaamaan kuin osin toteutunutta erityisopetusta. Nykyään osa-aikaisen erityisopetuksen määrät kysytäänkin takautuvasti siten, että kyseessä ovat toteutuneet edellisen lukuvuoden oppilasmäärät ja erityisopetuksen perusteet. On todennäköistä, että näin tarkentunut tilastointi kattaa laajemmin kohderyhmän oppilaat. Aiemmin pystyttiin varmuudella kirjaamaan sellaiset oppilaat, joilla oli pysyvämpi erityisen tuen tarve, sen sijaan akuutit ja lyhytaikaisemmat kontaktit jäivät joko kokonaan pois tai perustuivat arvioihin edellisistä vuosista. Lisäksi osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärän kasvuun vaikuttaa tilastoinnin osittainen päällekkäisyys, sillä erityisopetukseen otettu tai siirretty oppilas voi saada myös osa-aikaisen erityisopetuksen tukea.

Aiemmin nämä tilastoitiin toisensa poissulkevasti. Muut tilastoinnin vertailtavuuteen liittyvät seikat kytkeytyvät erityisopetuksen perusteiden määrittelyihin, joita käsitellään tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

Erityisen tuen tarpeen kasvu

Kuntoutuksellishoidollisesta näkökulmasta tarkasteltuna ”uusia” erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia todellakin on olemassa enemmän kuin aiemmin ja – osin lisääntyneen kokonaisresurssin puitteissa – heidän tarpeensa kyetään huomioimaan aiempaa yksilöllisemmin. Lasten ongelmien todellista lisääntymistä tukevat monet ruohonjuuritason havainnot esimerkiksi päiväkodeista (kielenkehityksen ongelmat) ja esimerkiksi lastensuojeluun liittyvät tilastotiedot (Stakes 2004). Lasten ongelmien lisääntymisen taustalla voidaan nähdä myös lamavuosien heijastumia, kuten huono-osaisuuden kasautumista pienituloisille lapsiperheille (Sauli, Bardy & Salmi, 2002).

Lisäksi on esitetty, että kehittyneempi lääketiede on mahdollistanut yhä pienempien keskoslasten selviytymisen, mikä myöhemmin nostaa sellaisten lasten osuutta, joilla on korkea riski erilaisiin aivoperustaisiin oppimisvaikeuksiin (ks. kuvio 2).

Tilastojen perusteella selvää on, että painetta laajemman erityisopetukseen järjestämiseen on ollut. On kuitenkin huomattava, että tilastot kertovat vain niistä oppilaista, jotka syystä tai toisesta ovat erityisopetuspalveluiden piiriin päässeet. Se ei siis suoraan kerro, onko tarve

lisääntynyt vai ovatko vain resurssit mahdollistaneet yhä lievempien tapausten tulon erityisen tuen piiriin. Erityisesti osa-aikaisen, lievempiin oppimisen ja sopeutumisen vaikeuksiin kohdentuvan toimintamuodon osalta resurssien supistuksia (opettajamäärien supistuksia ja tuntikehyksen supistuksia) tiedetään tehdyn 1990-luvun lamavuosina (Ihatsu, Happonen & Ruoho 1996) ja niillä oli selviä vaikutuksia esimerkiksi koulun käytännöissä löyhemmin määriteltyjen käyttäytymisen ja sopeutumisen vaikeuksien osalta. Tilanne kuitenkin palautui nopeasti 1990-luvun puolivälin kuopan jälkeen aiemmalle tasolle (Jahnukainen 2003).

Oma erityiskysymyksensä ovat muusta syystä erityisopetukseen siirretyt oppilaat (vuoden 1998 asti muu opetussuunnitelma, ks. taulukko 3). Jostain syystä tämän kategorian käyttö on lisääntynyt voimakkaasti vuoden 1998 jälkeen (taulukko 2): vuoden 2004 määrä on lähes viisinkertainen vuoden 1998 määrään verrattuna. Eräs mahdollinen selitys tämän ryhmän osalta ovat maahanmuuttajalasten erityisopetuksen perusteiden määrittämisen ongelmat, maahanmuuttajastatus ei sinällään ole erityisopetuksen peruste. Opetushallituksen tekemässä selvityksessä mukana olleista kunnissa oli vuonna 2003 erityisopetukseen siirrettyjä maahanmuuttajaoppilaita vajaat 900 (Opetushallitus 2004). Selvityksestä jäi kuitenkin 123 kuntaa ulkopuolelle (25 %), joten todennäköisesti todellinen lukema on hieman korkeampi, mutta tuskin selittää kuin osan muusta syystä erityisopetukseen siirtojen perusteista. Vuosi-

TAULUKKO 2. Muun syyn vuoksi erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen määrä vuodesta 1998 vuoteen 2005

Lähteet: Tilastokeskus 1999; 2001; 2003; 2004; 2005b; 2006.

	1998	2001	2002	2003	2004	2005
Muu syy yhteensä	1518	3580	3834	4637	6174	7367
- Esiopetus	-	151	167	196	164	227
- Luokat 1–6	1046	1972	2246	2678	3751	4242
- Luokat 7–9	472	1434	1394	1738	2191	2813
- Lisäopetus	-	23	27	25	68	85

luokkien 7–9 osalta tähän ryhmään on joiltain osin luokiteltu yläkouluvaiheessa toimivien vaihtoehtoisten koulutusmallien (pajakoulu, Omaura, kotiopetus) oppilaita, joiden erityisopetusperuste täyttyy koulupudokkuusriskin ja moniongelmaisuuksien kautta.

Kriittinen näkökulma

Näennäisestä yksinkertaisuudestaan huolimatta oppilaiden erityisopetuksen perusteen määrittely yksiselitteisellä tavalla on vaikeaa. Tilastoinnin käytännössä suorittavan henkilön (yleensä rehtori) pitäisi pystyä määrittelemään oppilaan pääasiallisiin ongelma-alue. Jos suomalainen erityisopetus perustuisi puhtaasti medikaalis-psykologiseen malliin kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa (esim. Itkonen & Jahnukainen 2007), luokittelu olisi ainakin teknisesti helpompaa suorittaa, sillä silloin laskettaisiin vain eri diagnooseilla olevat oppilaat eri erityisopetuksen muodoissa.

Suomessa on kuitenkin pitkälti pyritty erottautumaan lääketieteellisestä traditiosta ja rakentamaan opetuspalvelut diagnoosien sijaan yksilöiden eriytyville pedagogisille tarpeille. Siten suurella osalla suomalaisista erityisopetuksen oppilailla ei ole varsinaista diagnoosia vaan heidän

erityisopetuksen määrittelynsä perustuu koulussa tehtyyn analyysiin, jossa mukana ovat tarvittaessa⁴ koulupsykologi ja/tai lääkäri. Ennen vuotta 2001 tehdyt tilastoinnit rakentuivat erityisopetuksen opetussuunnitelman mukaiseen jakoon (taulukko 3). Paras esimerkki lienee entinen mukautettu erityisopetus (EMU), joka kertoi vain sen, että oppilas opiskeli yleisestä opetussuunnitelmasta mukautetun oppimäärän mukaan erityisryhmässä tai -koulussa. Termi ei antanut tietoa siitä, mikä on mukautuksen syy tai oppilaan diagnoosi. Käytännössä syitä on ollut hyvin monenlaisia, suurimpana luokkana kuitenkin ovat olleet lievästi kehityksessään viivästyneet, jolla nimellä valtaosaa tästä ryhmästä on tilastoitu vuodesta 2001 eteenpäin (taulukko 3).

Kriittisen näkökulman ydin pohjautuu siihen, että vuodesta 2001 eteenpäin on erityisopetuksen tarve alettu määritellä yhä selvemmin diagnooseihin tai vammaryhmiin pohjautuen. Vastakkaisena näkökulmana kuntoutuksellishoidolliselle näkemykselle kriittinen tarkastelutapa kysyy, missä määrin ”uusien” diagnoosien laajentunut käyttö itsessään on lisännyt poikkeavuuksien havaitsemista (esim. Kivirauma 1998). Täysin uusina luokituksina

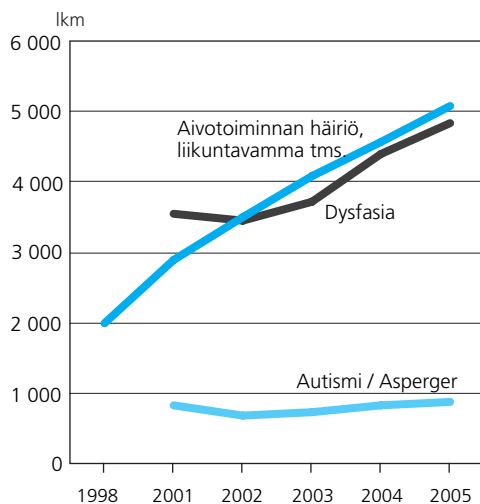
TAULUKKO 3. Erityisopetukseen siirrettyjen ja otettujen siirtoerusteet vuoteen 1998 ja vuodesta 2001 eteenpäin

Lähteet: Tilastokeskus 1999; 2001; 2005a.

1998 saakka	2001 alkaen
Mukautettu opetus (EMU)	(Lievä) kehitysvamma (EMU)
Harjaantumisopetus 1 (EHA1)	Vaikea kehitysviivästymä (EHA1 ja EHA2)
Harjaantumisopetus 2 (EHA2)	
Vammautuneiden opetus (EVY)	Eriasteinen aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava (EVY, EVM)
Kuulovammaisten opetus (EKU)	Kuulovamma (EKU)
Näkövammaisten opetus (ENÄ)	Näkövamma (ENÄ)
Sopeutumattomien opetus (ESY)	Tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus (ESY)
	Kielen kehityksen häiriöstä (dysfasiasta) johtuvat oppimisen vaikeudet (DYS)
	Autismiin tai Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisen vaikeudet (AUT)
Muu opetussuunnitelma	Muu kuin edellä mainittu syy

erityisopetuksen syiden tilastointiin ovat tulleet dysfasia sekä autismi ja Aspergerin oireyhtymä. Tarkkaavaisuushäiriö (ADD, ADHD) ei nimekkeenä näy tilastoinnissa, mutta kuuluu ryhmään ”aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava”, jota aiemmin kutsuttiin vammautuneiden opetuksesi (taulukko 3). Autismi tai Aspergerin oireyhtymän perusteella erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen määrä on pysynyt kohtuullisena vakaana alle 900 oppilaan joukkona (kuvio 2). Sen sijaan sekä dysfasia että epämääräisempi ”aivotoiminnan häiriöiden tai vastaavien” erityisopetusperusteet ovat huomattavasti lisääntyneet. Pelkästään viimeisellä tarkasteluvälillä vuodesta 2004 vuoteen 2005 dysfasia-peruste oli lisääntynyt 10,1 prosenttia ja ”aivotoiminnan häiriö” 11,1 prosenttia (Tilastokeskus 2006).

Lukujen perusteella näyttää ilmeiseltä, että uusien määrittelyjen tulo kentälle on osaltaan kasvattanut erityisopetuksen kokonaisuutta. Useiden satojen oppilaiden vuosittainen kasvu jossain vammaryhmässä ei voi olla ns. todellista kasvua, vaan kyse on saman ilmiön erilaisesta

KUVIO 2. ”Uusien diagnoosien” mukaisesti erityisopetukseen otetut ja siirretyt 1998/2001–2005
Lähteet: Tilastokeskus 1999; 2001; 2003; 2004; 2005b; 2006.

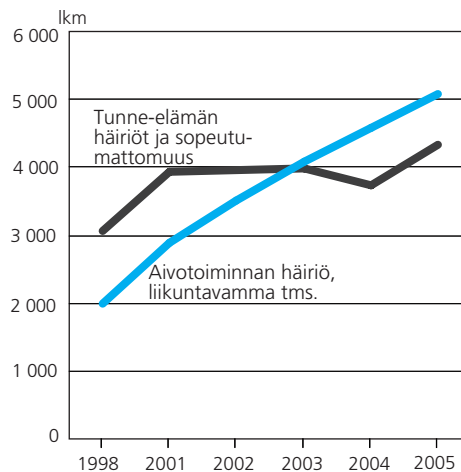
tulkinnasta eri aikoina. Hyvä kysymys onkin, missä nämä oppilaat ovat aiemmin opiskelleet ja miten heidät on aiemmin luokiteltu.

Dysfasia. Selkein tilanne on dysfasian osalta. Koska vaikeimmin dysfaattisten lasten kommunikoinnissa käytetään viittomakieltä, on tätä ryhmää perinteisesti opetettu kuulovammaisten kouluissa. Siten tämä joukko pääsääntöisesti aiemmin luokitui opetus suunnitelmaryhmään kuulovammaisten opetus. Vuodesta 2001 eteenpäin kuulovamman vuoksi erityisopetusta saaneiden osuus onkin aiemmasta lähes 800 oppilaasta tipahtanut pysyvästi reiluun 400 oppilaaseen. Tämä selittää kuitenkin vain vajaan kymmenesosan nykyisellään noin 4 800 dysfaattisen oppilaan aiemmasta tilanteesta. Ainakin lievemmin dysfaattisten oppilaiden osalta on todennäköistä, että diagnoosin tulo kentälle on antanut perusteen laajemmille tukipalveluille sellaisille oppilaille, jotka aiemmin on katsottu ”vain” lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksiksi (määrittelyistä esim. Ahonen, Siiskonen & Aro 2001).

Autismi tai Aspergerin oireyhtymä. Osa autistisista lapsista on niin vaikeasti kehityksessä viivästyneitä, että heidän opetuksensa on aiemmin järjestetty muualla kuin peruskoulussa. Siten tämä joukko siirtyi muiden vaikeasti kehityksessä viivästyneiden kanssa peruskoulun oppilaiksi vasta vuodesta 1997 eteenpäin. Tässä vaiheessa peruskoulun ja erityisopetuksen oppilasmäärä kasvoi noin 900 oppilaalla (Tilastokeskus 1999). EHA1 ja EHA2 oppilaiden kokonaismäärä (vuodesta 2001 yhteisluokka vaikea kehitysviivästyminen, taulukko 3) näyttää kuitenkin pysytelleen tasaisena noin 4000 oppilaan määränä vuodesta 1994 vuoteen 2002, jonka jälkeen osuus on noussut yli 4 500 oppilaan. Autismi ja Asperger-diagnoosin tulo kentälle ei siis ole vähentänyt aiemman määrittelyn mukaisen erityisopetuksen määrää. Onkin oletettavaa, että erityisesti lievimmän Asperger-oireyhtymän omaavien lasten osalta on tehty aiempaa enemmän erityisopetuspäätöksiä, joskaan tätä ei pysty erittelemään autismi-päälukuan tilastoista.

Tarkkaavaisuushäiriö. ADD tai ADHD -diagnooseja ei erityisopetuksen osalta tilastoida erikseen, vaan yhdessä CP-vammojen jne. kanssa luokkana ”eristeinen aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava”. Siten on mahdollista vain olettaa, että juuri tarkkaavaisuushäiriö on erityisesti kasvattanut kyseisen määrittelyryhmän osuutta vuodesta 1998 vuoteen 2004 yli kaksinkertaiseksi. Tarkkaavaisuushäiriöön liittyy joiltain osin myös käyttäytymisvaikeuksia (esim. Dietz & Montague 2006), ja aiemmin osa tästä joukosta on opiskellut sopeutumattomien erityisopetuksessa (ESY, tarkkailuluokka). Siten nykyisen ”tunne-elämä häiriöiden tai sosiaalisen sopeutumattomuuden” syyluokan oppilasmäärän tilapäinen vakiintuminen (kuvio 3) ja osin jopa vähentyminen 2000-luvun alkupuolella (– 6,1 % vuodesta 2003 vuoteen 2004, Tilastokeskus 2005a) voi osin selittyä tämän joukon määrittelyn tarkentumisena: erityisopetuksen pienryhmän oppilaat ovat voineet pysyä samoina, mutta osan erityisopetusperuste on voinut muuttua. Käyttäytymisvaikeuksien osittainen uudelleenmäärittely ei kuitenkaan selitä koko ilmiötä (kuvio 3), sillä aivotoiminnan häiriöiden ja liikuntavammojen osuus on jatkanut edelleen kasvuaan (kuvio 3), vaikka myös tunne-elämän häiriöiden ja sopeutumattomuuden vuoksi erityisopetusta saaneidenkin osuus on jälleen kääntynyt nousuun vuoden 2004 jälkeen (Tilastokeskus 2006). On mahdollista, että ADHD:n saama voimakas julkisuus on lisännyt sen näkyvyyksiä tuloa myös koulussa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että osa erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrän kasvusta linkittyy uusien diagnoosien mukaisten siirtooperusteiden käyttöönottoon 2000-luvun alussa. Tulkintaa tukee se, että vain pieneltä osin erityisopetuksen määrässä on tapahtunut vähennystä niillä alueilla, joihin uuden luokittelun mukaiset oppilaat olisivat aiemmin sijoittuneet. Karkeasti arvioiden dysfasia, tarkkaavaisuushäiriö sekä autismi ja Aspergerin oireyhtymä ovat tuoneet näkyväksi reilut 7 000 uutta oppilasta vuoden 1998 tilastoinnin jälkeen eli noin kuudenneksen vuoden 2005 erityisope-

KUVIO 3. Tunne-elämän häiriöiden ja sosiaalisen sopeutumattomuuden sekä aivotoiminnan häiriöiden ja liikuntavamman syyryhmien muutokset vuodesta 1998 vuoteen 2005

Lähteet: Tilastokeskus 1999; 2001; 2003; 2004; 2005b; 2006.

tukseen siirrettyjen kokonaisoppilasmäärästä (42 700 oppilasta, Tilastokeskus 2006).

Hallinnollinen näkökulma

Edellä mainittujen näkökulmien lisäksi on huomattava, että koulujärjestelmä ja opetuslainsäädäntö muuttuivat huomattavasti 1990-luvun lopulla.

Osa hallinnollisista päätöksistä on vaikuttanut siihen, että ainakin pieneltä osin koulutuksen piirissä on myös tosiasiallisesti enemmän diagnoosin omaavia oppilaita: vuonna 1997 vaikeimmin kehitysvammaiset oppilaat (vuonna 2004 1163 oppilasta) tulivat virallisesti osaksi peruskouluopetusta (ns. EHA 2 opetus). Heitä ei ole lainkaan esimerkiksi vuoden 1994 tilastoissa (taulukko 1).

Toinen selkeä rakenteellinen muutos on esiopetuksen laajeneminen siten, että kuntien tulee järjestää esiopetusta kaikille sitä haluaville. Esiopetuksen oppilaspohja onkin kasvanut kahdella kolmasosalla vuodesta 1998 vuoteen 2004 (taulukko 4). Esiopetus voidaan myös järjestää erityisopetuksena ja esiopetuksen oppilaat voivat

osallistua osa-aikaiseen erityisopetukseen. Esiopetuksessa erityisopetukseen otettujen määrä on kuitenkin pysynyt lähes samana. Sen sijaan esiopetuksen osa-aikaisen erityisopetuksen yli 2 000 oppilasta ovat kokonaan uusi ryhmä ja kasvattavat osaltaan laajentuneen osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärää.

Opetuslainsäädäntö muuttui voimallisesti vuoden 1999 alusta (Perusopetuslaki 1998), ja keskeisin erityisopetukseen vaikuttava määrittely liittyy henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman (HOJKS) käyttöön ottoon. Aiemmin erityisopetuksen järjestäminen määriteltiin ryhmäkohtaisten opetussuunnitelmien kautta (esimerkiksi mukautettu opetussuunnitelma EMU) ja lainsäädännöllisesti erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen opettaminen oli määritelty lähtökohtaisesti erityisluokka- ja kouluperustaisesti. Siten vammaisen tai muun erityisoppilaan koko- tai osa-aikainen opiskelu yleisopetuksen ryhmässä oli aiemmin enemmän tai vähemmän poikkeustapaus, ja se johti myös pidemmällä tähtäimellä erityisopetussuunnitelman purkamiseen. Uusi laki antoi mahdollisuuden määritellä erityisopetukseen otetuksi ja siirretyksi sellaisia oppilaita, jotka jo aiemminkin olivat opiskelleet yleisopetuksen luokassa tai olivat mahdollisia siirtymään yleisopetuksen ryhmään, mutta joilla oli joku lakipykälän määrittelemä ”vamma, sairaus, kehityksessä viivästyminen tai tunne-elämän häiriö taikka muun niihin verrattava syy” (Perusopetuslaki 1998, 17 § 2 mom.). Tällaisille oppilaille voidaan tehdä HOJKS ja erityisopetuspäätös

TAULUKKO 4. Esiopetuksen oppilasmäärät vuosina 1998 ja 2004

Lähteet: Tilastokeskus 1999 ja 2005a.

	1998	2004	muutos %
esiopetuksen oppilasmäärä	7440	12 434	67,1
erityisopetukseen otetut	1398	1 462	4,6
osa-aikainen erityisopetus		2 388	

siirtämättä heitä erityisluokalla tai -kouluun. Tämä on myös Perusopetuslaki 1998 hengen mukaista, sillä laki korostaa oppilaan mahdollisuutta saada erityisopetus mahdollisuuksien mukaan muun opetuksen yhteydessä.

Yleisopetuksessa kokoaikaisesti opiskelevien erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrä onkin selvästi lisääntynyt vuoden 1998 jälkeen (taulukko 5). Vuonna 2005 lähes neljännes erityisopetukseen otetuista tai siirretyistä opiskeli kokoaikaisesti yleisopetuksessa, vaikkakin peruskoulun koko oppilasmäärästä osuus on vain noin 1,7 prosenttia. Lisäksi mahdollista on myös yleisopetuksen ryhmässä osa-aikaisesti opiskelu, mikä vuonna 2005 koski kaikkiaan noin 8900 oppilasta (Tilastokeskus 2006).

Kaikkiaan 1990-luvun hallinnollisten muutosten voidaan laskea lisänneen erityisopetuksessa näkyväksi tulneiden oppilaiden määrää jopa 18 000–20 000 oppilaalla. Siten taulukon 1 erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen kymmenen vuoden muutos selittyisi hyvin pitkältä näiden kriteerien kautta. Osa-aikaisen erityisopetuksen kasvua tämä näkökulma pystyy selittämään vain pieneltä osin.

Tytöt ja pojat erityisopetuksessa

Erityisopetus on ollut voittopuolisesti poikien opetusta (esim. Kivirauma 1989; Kuusela ym. 1996). Tilanne on sama myös Suomen ulkopuolella (esim. OECD 2005). Sukupuolen lisäksi erilaiset vähemmistöstatukset ovat keskeisiä taustatekijöitä erityisopetukseen valikoitumisessa (esim. Wagner ym. 2005).

Tarkasteltaessa vuoden 2005 tilastotietoja erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen osalta (taulukko 6) havaitaan, että pojat ovat enemmistönä kaikissa erityisopetuksen kategorioissa. Kaikkein vähiten tyttöjä on tunne-elämän häiriöiden ja sosiaalisen sopeutumattomuuden sekä autismin tai Aspergerin oireyhtymän (molemmissa poikia 85 %) perusteella erityisopetukseen siirretyissä. Tasaisimmillaan tilanne on aistivamojen osalta; näkövammaisista tyttöjä on 41 prosenttia ja kuulovammaisista 43 prosenttia. Koska tyttöjä on ikäluokasta 49 prosenttia, ais-

TAULUKKO 5. Yleisopetukseen kokoaikaisesti integroitujen erityisoppilaiden osuudet (%)
kaikista peruskoulun oppilaista ja kaikista erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä
Lähteet: Opetushallitus 1996; Tilastokeskus 1999; 2001; 2003; 2004; 2005b; 2006.

	1994	1998	2001	2002	2003	2004	2005
Peruskoulun oppilaista	0,1	0,1	0,8	1,0	1,2	1,5	1,7
Erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä	4,4	8,2	15,1	17,8	19,6	21,9	24,0

tivammojen jakauma on hyvin lähellä tasajakoa. Kaikkiaan poikia on kaksi kolmannesta kaikista erityisopetukseen siirretyistä.

Osa-aikaisen erityisopetuksen puolella tilanne on vastaava, joskin poikien kokonaisuus on hieman pienempi (62 %) (taulukko 7). Sopeutumisen vaikeudet näyttävät tälläkin erityisopetuksen alueella olevan erityisesti poikien erityisopetuksen perusteina (tyttöjä vajaa neljännes), muilta osin tyttöjä on 34–37 prosenttia. Kiinnostavana poikkeuksena kuitenkin matematiikan oppimisen vaikeuksien osalta tyttöjen osuus on peräti 53 prosenttia. Tätä eroa ei voida

selittää varsinaisilla spesifeillä matematiikan oppimisvaikeuksilla, joita ylipäättäänkin on varsin vähäisessä määrin (esim. Räsänen 1999). On todennäköistä, että matematiikan oppimisen ongelmien tulkintaan vaikuttavat tytöille tyypillisemmät matematiikkaan kohdistuvat negatiiviset osaamiskäsitykset (Scheinin 2000). Eri tutkimusten perusteella on kuitenkin selvää, että tyttöjen ja poikien matematiikan osaamistasossa ei sinällään ole eroa (esim. Vilenius-Tuohimaa 2005), joillain osa-alueilla tytöt voivat olla jopa paremmin suoriutuvia (esim. Hautamäki & Scheinin 2000).

TAULUKKO 6. Erityisopetukseen otetut ja siirretyt siirtosyy ja sukupuolen mukaan vuonna 2005.
Lähde: Tilastokeskus 2006.

	Poikia	Tyttöjä	Tyttöjen osuus (%)
Vaikea kehitysviivästyminen	2 939	1 916	39
Lievä kehitysviivästyminen	9 130	5 558	38
Aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava	3 708	1 372	27
Tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus	3 688	639	15
Autismiin tai Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet	751	135	15
Kielen kehityksen häiriöstä (dysfasiasta) johtuvat oppimisen vaikeudet	3 482	1 354	28
Näkövamma	169	119	41
Kuulovamma	255	196	43
Muu syy	4 833	2 534	34
Yhteensä	28 955	13 823	32

TAULUKKO 7. Osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaat syyn ja sukupuolen mukaan lukuvuonna 2004–2005.

Lähde: Tilastokeskus 2006.

	Poikia	Tyttöjä	Tyttöjen osuus %
Puhehäiriö	12 927	7 744	37
Luku- ja kirjoitushäiriö	37 363	19 164	34
Matematiikan oppimisen vaikeudet	11 435	13 141	53
Vieraan kielen oppimisen vaikeudet	7 430	4 576	38
Sopeutumisvaikeudet tai tunne-elämän häiriö	5 155	1 571	23
Muut vaikeudet oppimisessa tai muu syy	6 231	3 211	34
Yhteensä	80 541	49 407	38

Sukupuolen mukaan määrittyvän erityisopetuksen muutosta voidaan tarkastella tyttöjen ja poikien osuuksien muutoksina eri tilastointivuosina (kuvio 4). Eri osa-alueilla muutokset ovat hyvin pieniä, ainoa johdonmukainen muutos on lievästi kehitysvammaisten tyttöjen osuuden pieni kasvu vuoden 1998 34,0 prosentista vuoden 2005 37,8 prosenttiin. Vaikka erityisopetuksen kokonaismäärä on siis kautta linjan ollut kasvussa, ei poikien ja tyttöjen suhteellisessa osuudessa ole ollut merkittäviä muutoksia: vuonna 1998 tyttöjä oli 31 prosenttia ja vuonna 2005 32 prosenttia erityisoppilaista (Tilastokeskus 1999 ja 2006). Erityisopetus poikien opetuksena näyttää edelleen varsin vahvalta ilmiöltä.

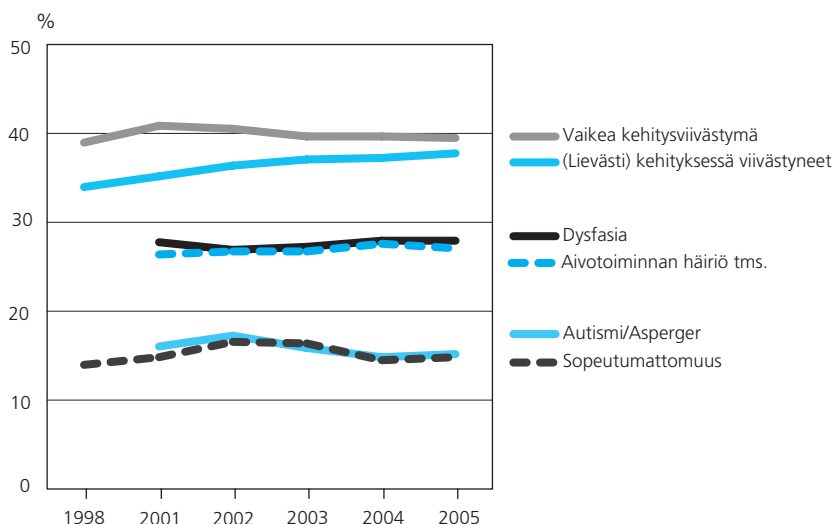
Kokoava tarkastelu

Suomalainen erityisopetusjärjestelmä tarjoaa tavalla tai toisella erityistä tukea selvästi useammalle oppilaalle kuin missään muussa maassa (esim. OECD 1996, Itkonen & Jahnukainen, 2006). Erityisopetuksen oppilasmäärät ovat erityisesti kasvaneet 2000-luvun aikana. Osa kasvusta selittyy tilastoinnissa tehdyillä muutoksilla, mutta erityisesti kentälle tulleet uudet diagnoosit (dysfasia, tarkkaavaisuushäiriö, autismi ja Aspergerin oireyhtymä) sekä lainsäädännössä ja koulutuksen järjestämisessä tehdyt muutokset ovat keskeisiä kasvun selittäjiä. Nämä kietoutuvat yhteen siten, että uudessa lainsäädännöllisessä tilanteessa on

ollut mahdollista henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman kautta määritellä joustavammin yksilöitä erityisopetukseen otetuiksi ja siirrettyiksi. Tämä näkyy yleisopetukseen koko- ja osa-aikaisesti integroitujen oppilaiden määrien kasvussa vuoden 1998 jälkeen.

Erityisopetuksen perusteissa vuoden 1998 jälkeen käyttöön tulleet uudet diagnoosit sekä ylipäätään erityisopetuksen syiden uudelleenmäärittely kuvastaa jonkinlaista ”uusmedikalisaatiota”: siitä huolimatta, että erityisopetuksessa 1970- ja 1980-luvuilla tietoisesti pyrittiin kohti pedagogista erityisen tarpeen määrittelyä, lääketieteelliset vamma- tai sairauspohjaiset määrittelyt ovat jälleen tunkeutuneet vahvasti koulutuksellisen erityisyydenkin määrittäjiksi. Siirtymä pois ryhmäkohtaisista erityisopetuksen suunnitelmista on toisaalta kääntänyt katsetta enemmän yksilöön ja hänen ”erityisyytensä” ja luonut samalla mahdollisuuden selkeämmin seurata mm. OECDn käyttämää vahvasti lääketieteellistä luokittelujärjestelmää (OECD 1996).

On kuitenkin todettava, että koulujen käytännöissä vammaluokitukset eivät enää juurikaan näy. Ne toimivat taustalla tarpeen ja valtionosuuksien määrittelyssä – ja osin toki kuntoutuksessa – mutta vain joiltain osin toteutetaan selvästi vamma-perustaista opetusta.

KUVIO 4. Tyttöjen osuudet (%) erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä oppilaista eräissä syyryhmissä vuodesta 1998 vuoteen 2005

Lähteet: Tilastokeskus 1999; 2001; 2003; 2004; 2005b; 2006

Esimerkiksi Helsingin kaupungin opetustoimessa valtaosa entisistä tietyin määrittelytyypin erityisryhmistä on muutettu monimuotoluokiksi, joissa voi opiskella niin tarkkaavaisuushäiriön, Aspergerin oireyhtymän, dysfasian kuin muiden määrittelyjen mukaisia oppilaita. Lisäksi siirtymä yleisopetuksen integraatioon vaikuttaa vammaryhmittelyjen tosiasiallisen näkyvyyden vähentymiseen koulun arjessa.

Erityisopetus on ollut ja on edelleen voittopuolisesti poikien opetusta. Erityisesti käyttäytymisen ja sopeutumisen ongelmat ovat selvästi pojille tyypillisempiä, aistivammojen osalta sen sijaan ollaan lähellä yleistä oppilaiden sukupuolijakaumaa. Tyhjentävää selitystä tällä ilmiöllä ei ole; joka tapauksessa näin on myös muissa maissa (esim. OECD 2005). On mahdollista, että pojille tyypillisemmät, erilaiset koulunkäyntiä ja opettajan työtä häiritsevät käyttäytymisen muodot (esim. Dietz & Montague 2006) vaikuttavat myös muiden erityisopetuksen osa-alueiden päätöksenteossa taustalla siten, että poikien kokonaisuutena katsotaan olevan enemmän erityisen tuen tarpeessa kuin tyttöjen. Koulua onkin syytetty viime vuosina siitä, että

se ei tarjoa pojille sopivaa toimintaa vaan toimii tavoilla, joka suosii tyttöjen tapaa opiskella ja oppia. Toisaalta erityisopetuksen järjestelmää on syytetty poikien tarpeettomasta tukemisesta tyttöjen kustannuksella (Lahelma 1992).

Yhteenvetona erityisopetuksen kasvusta voidaan todeta, että keskeisesti kyse on sekä erityisopetuksen määrittelyissä että koulujärjestelmässä tapahtuneista muutoksista. Vaikka sekä oppilasmäärien että prosentuaalisten osuuksien valossa erityisopetuksessa on tapahtunut huomattavaa kasvua, ei ole syytä olettaa, että kouluikäinen väestö olisi muuttunut muutamien viime vuosien aikana ratkaisevasti erilaiseksi. Kiteyttäen voidaan sanoa, että vallitseva järjestelmä pystyy tarjoamaan yhä useammalle erityistä tukea samalla kun yhä useampi ikäluokasta on saman perusopetuksen piirissä.

Erityisopetuksen määrällistä laajuutta pitäisi katsoa myös siitä näkökulmasta, että se kertoo koulujärjestelmämme kehittyneisyydestä. Suomalainen koulujärjestelmä on sitoutunut koko ikäluokan koulutukseen voimallisen matalan kynnyksen erityisopetuksen kautta (osa-aikaisessa erityisopetuksessa ei hallinnollisia

siirtoja eikä virallista erityisoppilas-leimaa) ja siten se pyrkii kattavana hyvinvointipalveluna vastaamaan myös lievempiin oppimisen ongelmiin. On varsin selvää, että PISA-tutkimusten tuloksissa näkyy se työ, jota tänä päivänä tehdään erityisesti laaja-alaisessa erityisopetuksessa lukemisen, kirjoittamisen ja matematiikan oppimisen pulmien ratkaisemiseksi (Itkonen & Jahnukainen 2007). Tässä mielessä erityisopetuksen kasvu ei ole huolestuttavaa. Oma lukunsa kuitenkin on se, missä tämänkaltaisen toiminnan rajahyöty tulee vastaan. Kyse on myös resursseista ja niiden jakamisesta. Jos erityisopetuksen oppilaiden määrä vielä kasvaa yli kolmannekseen, ei enää voitane puhua erityisestä opetuksesta, vaan kyse on pikemminkin koulun toiminnan uudelleenjärjestämisestä siten, että mahdollisimman monelle oppilaalle mahdollistuu yhä enemmän yksilöllistä opetusta perinteisen massaopetuksen sijaan.

Viihteet

- 1 Osa-aikaista erityisopetusta voidaan antaa kenelle tahansa oppilaalle ilman hallinnollista erityisopetus-päätöstä. Joskus kyse on muutamien tuntien kestoisesta tuesta, joskus useamman tunnin viikoittaisesta läpi kouluvuoden tapahtuvasta erityisopetuksesta. Rinnalla käytetään käsitettä laaja-alainen erityisopetus, joka viittaa toiminnan monialaisuuteen ja erityisopettajan virkanimikkeeseen.
- 2 Erityisopetukseen otetut ja siirretyt on lainsäädäntötermi, joka aiemmin tarkoitti käytännössä lähes yksinomaan erityiskouluissa ja -luokilla opiskelevia oppilaita, mutta Perusopetuslain 1998 jälkeen erityisopetukseen otetut ja siirretyt voivat opiskella myös osittain tai kokonaan integroituneina yleisopetuksen luokassa.
- 3 Tilastokeskus tuotti ensimmäiset erityisopetuksen viralliset tilastot 1979/80 ja 1981/82. Tätä aiemmat tiedot on koottu eri lähteistä Lasten erityishuolto- ja opetus -teoksen eri painoksiin. Vuonna 1994 tilastoinnin suoritti Opetushallitus ja vuodesta 1995 eteenpäin jälleen Tilastokeskus. On kuitenkin huomattava, että suppeamman vuosittaisen valtionosuuden laskemisen lisäksi laajempaa tietoa on kerätty vain 1998 ja vuodesta 2001 eteenpäin vuosittain.
- 4 Perusopetuslaissa 1998 koulupsykologin ja lääkärin rooli on määritetty harkinnanvaraiseksi, aiemmin se oli pakollinen erityisopetuksen siirtopäätöksissä. Käytännössä kuitenkin ainakin koulupsykologi on edelleen lähes poikkeuksetta mukana erityisopetussiiroissa.

Lähteet

- Ahonen, Timo & Siiskonen, Tiina & Aro, Tuija (2001). Sanat sekaisin? Kielelliset oppimisvaikeudet ja opetus kouluiässä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Dietz, Samantha & Montague, Marjorie (2006). Attention deficit hyperactivity disorder comorbid with emotional and behavioral disorders and learning disabilities in adolescents. *Exceptionality* 14(1), 19–23.
- Hautamäki, Jarkko & Scheinin, Patrik (2000). Matemaattinen osaaminen oppimisvalmiutena. Teoksessa Hautamäki, Jarkko, Arinen, Pekka, Hautamäki, Airi, Ikonen-Varila, Merja, Kupiainen, Sirkku, Lindblom, Bettina, Niemivirta, Markku, Rantanen, Pekka, Ruuth, Mari & Scheinin, Patrik. Oppimaan oppiminen yläasteella. Oppimistulosten arviointi 7/2000. Opetushallitus. Helsinki: Yliopistopaino, 101–120.
- Ihatsu, Markku & Happonen, Heikki & Ruoho, Kari (1996). Osa-aikaisen erityisopetuksen tila ja muutos. Teoksessa Blom, Heikki & Laukkanen, Reijo & Lindström, Aslak & Saresma, Ulla & Virtanen, Pirkko (toim.): Erityisopetuksen tila. rviointi 2/96. Helsinki: Opetushallitus, 208–229.
- Itkonen, Tiina & Jahnukainen, Markku (2007). An Analysis of Accountability Policies in Finland and the United States. *International Journal of Disability, Development and Education* 54 (1), painossa.
- Jahnukainen, Markku (2003). Laman lapset? Peruskoulussa erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuuksien tarkastelua vuodesta 1987 vuoteen 2001. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (5), 501–507.
- Jauhiainen, Arto & Kivirauma, Joel (1997). Disabling school? Professionalisation of special education and student welfare in the Finnish comprehensive school. *Disability & Society* 12(4), 623–641.
- Kivirauma, Joel (1989). Erityisopetus ja suomalainen oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921–1985. *Turun yliopiston julkaisuja C 74*.
- Kivirauma, Joel (1998). Normaali erityisopetuksen piilopetussuunnitelmana. Teoksessa Ladonlahti, Tarja & Naukkarinen, Aimo & Vehmas, Simo (toim.): Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena.
- Kivirauma, Joel (2002). Erityisopetuksen historialliset kehityslinjat Suomessa. Teoksessa Jahnukainen Markku (toim.): Lasten erityishuolto- ja opetus Suomessa. 11. täysin uudistettu painos. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Bookwell, 23–33.
- Kuusela, Jorma, Hautamäki, Jarkko & Jahnukainen, Markku (1996). Mitä, milloin ja kenelle? Erityisopetuksen virrat ja oppilaat. Teoksessa Blom, Heikki & Laukkanen, Reijo & Lindström, Aslak & Saresma, Ulla & Virtanen, Pirkko (toim.): Erityisopetuksen tila. Arviointi 2/96. Helsinki: Opetushallitus, 137–174.
- Lahelma, Elina (1992). Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa. Helsingin yliopisto.

- Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 132.
- OECD (1996). *Special education. Statistics and indicators*. Paris: OECD.
- OECD (2005). *Students with Disabilities, Learning Difficulties and Disadvantages - Statistics and Indicators*. Paris: OECD.
- Opetushallitus (1996). *Erityisopetuksen tila. Arviointi 2/96*. Helsinki: Opetushallitus
- Opetushallitus (2004). *Maahanmuuttajaoppilaiden perusopetuksen valmistava opetus ja perusopetus syyslukukaudella 2003*. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus (2005). *Koulutuksen määrälliset indikaattorit*. Tampere: Tammerpaino.
- Moberg, Sakari (2002). Integraation ja inklusiivisen kasvatuksen ideologia ja kehittyminen. Teoksessa Jahnukainen, Markku (toim.): *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. 11. täysin uudistettu painos. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Bookwell, 34–48.
- Räsänen, Pekka (1999). *Matematiikan oppimisvaikeudet*. Teoksessa Timo Ahonen & Tuija Aro (toim.): *Oppimisvaikeudet. Kuntoutus ja opetus yksilöllisen kehityksen tukena*. Jyväskylä: Atena, 332–359.
- Sauli, Hannele, Bardy, Marjatta & Salmi, Minna (2002). *Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä*. Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes.
- Scheinin, Patrik (2000). *Itsetunto sekä itseä ja koulua koskevat käsitykset*. Teoksessa Hautamäki, Jarkko, Arinen, Pekka, Hautamäki, Airi, Ikonen-Varila, Merja, Kupiainen, Sirkku, Lindblom, Bettina, Niemivirta, Markku, Rantanen, Pekka, Ruuth, Mari & Scheinin, Patrik. *Oppimaan oppiminen yläasteella. Oppimistulosten arviointi 7/2000*. Opetushallitus. Helsinki: Yliopistopaino, 151–189.
- Simola, Hannu (2005). The Finnish miracle of PISA: historical and sociological remarks on teaching and teacher education. *Comparative Education* 41(4), 455–470.
- Stakes (2004). *Lastensuojelu 2004*. Tilastotiedote 15. Helsinki: Stakes.
- Wagner, Mary, Kutash, Krista, Duchnowski, Albert J., Epstein, Michael H. & Sumi, W. Carl (2005). The Children and Youth We Serve: A National Picture of the Characteristics of Students With Emotional Disturbances Receiving Special Education. *Journal of Emotional & Behavioral Disorders* 13 (2), 79–96.
- Tilastokeskus (1999). *Oppilaitostilastot. Koulutus 1999:6*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2001). *Oppilaitostilastot. Koulutus 2001:4*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2003). *Oppilaitostilastot. Koulutus 2002:8*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2004). *Oppilaitostilastot. Koulutus 2003:5*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2005a). *Erityisopetus*. www.stat.fi/til/erop/index.html. [Viitattu 26.4.2006.]
- Tilastokeskus (2005b). *Oppilaitostilastot. Koulutus 2004:3*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2006). *Erityisopetus*. www.stat.fi/til/erop/index.html. [Viitattu 15.8.2006.]
- Vilenius-Tuohimaa, Piia (2005). *Vanhempien koulutustaso, lapsen kielellinen ilmaisu ja tehtäväorientaatiomatematiikan taitojen selittäjinä koulutien alussa*. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Erityispedagogiikan väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.

SAMMANDRAG AV ARTIKLARNA

Minna Autio &
Chiara Lombardini-Riipinen

FLÄCKAR I MATCIRKELN – UNGDOMARS SYN PÅ HÄLSA OCH HÄLSOSAMMA LEVNADSVANOR

I artikeln granskas 21–30-åriga universitetsstuderandes berättelser om hälsosamma levnadsvanor. I studien analyseras vilka sätt att tala, rutiner och olika livsområden som ungdomar associerar till en hälsosam livsstil. Studiematerialet består av 36 berättelser, av vilka 23 har skrivits av kvinnor och 13 av män. Ungdomarna lyfter fram den betydelse mat, motion, vila och mänskliga relationer har för välbefinnandet. De berättar också om många faktorer som motarbetar en hälsosam livsstil, som psykisk trötthet, brådska, stress, bekvämlighet, olika beroendeformer och det faktum att hälsoprodukter är dyra. De små skillnaderna mellan könen framkommer i samband med temana sex, död och det manliga "kaniner äter grönsaker och vi äter dem". Ungdomarna ställer sig kritiskt till hälsorekommendationer, vilket kan ses som ett tecken på uppror mot hälsotvång. På detta sätt kan de sätta de ideal och krav som kulturen skapat i relation till sina val av livsstil. Studieobjektet ungdomarnas tankevärld beskrivs träffande av metaforen "en lite fläckad hälsosam livsstil" i en av de unga skribenternas berättelser.

Maarit Pallari

UNGAS UPPFATTNINGAR OM RENLIGHET BESKRIVNA AV FLICKOR OCH POJKAR

Barnen i norr växer upp till ungdomar i en egen uppväxtmiljö, som utgör ramarna för hur upplevelsevärlden utvecklas. Ungdomarna i norr präglas av Lapplands natur, fyra tydliga årstider, ljusa nätter, mörkertiden, områden med gles bosättning och långa avstånd. Ungdomarnas uppfattning om renhet skapas i den miljö där de tillbringar sin tid. Sälunda är ett rent hem, ett rent samvete eller en ren natur frågor som får sitt innehåll i uppkomst- och brukskontexten. I artikeln behandlas med utgångspunkt i forskningsmaterialet nordfinländska 15-åriga flickors och pojkars uppfattningar om renlighet. Det empiriska forskningsmaterialet, som bygger på narrativitet, har samlats in genom uppsatser som elever i årskurs 9 i norra Finland skrivit under modersmålslektioner i april 2005. Forskningsmaterialet består av 68 uppsatser.

I uppsatserna framkommer ungdomarnas uppfattningar om renlighet bäst genom personliga erfarenheter och gärningar. Ungdomarnas berättelser om renlighet begränsas till hemmet, skolan och fritiden. Uppsatserna analyserades som narrativer, eftersom man genom narrativitet kan beskriva nuet som ungdomarna upplever och ungdomarnas personliga verklighet (Heikinen 2001 och Sintonen 1999). För ungdomar är renlighet en samvetsfråga. I flickornas och pojkarnas berättelser om renlighet fanns många likheter, men tyngdpunkterna i betydelsen av renlighet skiljde sig beroende på kön. Att hemmet är rent ligger nära flickornas hjärta och är ett nödvändigt ont för pojkarna, medan naturens godhet och skönhet får pojkarna att öppna sig. Flickorna kan uppleva underbar natur även i parker, men pojkarna lyfter fram upplevelser i ödemarken som den mest rena erfarenheten. Det har skrivits lite om uppfattningarna om renhet och dess betydelser, trots att man genom renhet

kunde stärka känslan av renhet, hälsa och lycka. Enligt denna studie identifierar ungdomar renhet som en övergripande fråga som berör dem själva och som även inbegriper boendemiljön och den omgivande naturen. Ungdomarna skrev om renhet på ett mångfasetterat och uttrycksfullt sätt.

Niina Pietilä

ALKOHOLBRUKET I FLICKORS INSÄNDARE

Enligt undersökningar har de finländska ungdomarnas alkoholbruk totalt sett inte längre ökat under de senaste åren. Det har emellertid betraktats som oroväckande att till exempel flickors berusningsdrickande inte ser ut att minska. Det här väcker frågan varför flickor dricker och vilka betydelser de ger alkoholbruk. I den här artikeln fokuserar jag på minderåriga flickors bruk av alkohol. Jag försöker beskriva vilka betydelser flickorna ger alkohol och alkoholbruk. Mitt material omfattar insändare som skrivits av 140 flickor.

För flickor hänger alkohol nära samman med att njuta av ungdomen. Alkohol befriar, ger möjlighet att frigöra sig från vardagsrutiner och att lämna tråkiga saker bakom sig. Alkohol är en inträdesbiljett till feststämning och gatornas karneval där vardagens regler inte gäller och man har tillåtelse att handla annorlunda. Flickor betonar det sociala med att bruka alkohol och hur alkohol gör det enklare att vara tillsammans med andra ungdomar. Efter att ha druckit är det lättare för flickorna att närma sig pojkar och ta egna initiativ. Alkoholen ger flickorna mod att agera. Att framhäva sin sexualitet är ett av flickornas sätt att bryta gränser.

När festen återgår till vardag lever minnena av festandet och berättelserna fortfarande kvar. Händelserna kan emellertid inte alltid betraktas enligt de fria reglerna för gatornas karneval. Därför kan sådant som gjorts under festandet komma att ses som förkastligt. Vid återgången till vardagen bedöms särskilt flickors sexuella beteende och risken för att få en stämpel är hela tiden närvarande. Rädsla för att stämplas är en orsak till att flickor vill ha kontroll över sin berusning och bibehålla sin självkontroll. En berusning som gått överstyr kan i värsta fall förstöra den känsla av frihet som berusning för med sig och öka antalet "bestämmare" och "begränsare" i form av det sexuella rykte som

uppstått. Berusning och berusningens frihet är en tudelad fråga för flickor. Att dricka ger möjlighet att släppa loss och samla erfarenheter, men samtidigt medför det en risk för att förlora kontrollen.

**Kristiina Ojala, Mika Vuori,
Raili Välimaa, Jorma Tynjälä,
Jari Villberg & Lasse Kannas**

POJKARNA VILL LÄGGA PÅ VIKT OCH FLICKORNA MINSKA DEN – RESULTAT FRÅN WHO-STUDIEN SKOLBARNNS HÄLSOVANOR

I artikeln granskas 15-åriga flickors och pojkars uppfattningar om sin vikt, övervikt enligt viktindexet och vilja att gå ner i vikt 1994, 1998, 2002 och 2006. Dessutom utreds i artikeln hur stor betydelse ungdomar lägger vid faktorer med anknytning till viktkontroll i sina kostval och när de motionerar samt hur vikten hänger samman med dessa åsikter 2006. Ett för Finland representativt material har tagits ur WHO-studiens frågeformulär.

Både andelen ungdomar som uppfattade sig själva som tjocka och andelen ungdomar som är överviktiga enligt viktindexet hade ökat under 2000-talet. Bland flickor var oro för övervikt och en därav följande vilja att gå ner i vikt allmänt. Nästan varannan flicka ansåg att hon är för tjock och behöver gå ner i vikt. För pojkarnas del var andelarna betydligt mindre. Övervikten utjämnade skillnaden mellan könen allt mer ju mer extra kilon det var fråga om. Både feta flickor och pojkar var medvetna om sin fetma och att de borde magra. De felbedömningar som pojkar med normal vikt gjorde av sin kropps storlek hängde vanligen samman med upplevelse av magerhet. Drömmen om en mer muskulös kropp framkom också i pojkarnas svar i påståendeserierna om kostval och motionsorsaker: matens proteinhalt och utökning av muskelmassa genom motion var viktigt för både pojkar med normal vikt och med övervikt.

Eleverna i de högre klasserna i den grundläggande utbildningen vet att ett matintag som motsvarar konsumtionen och tillräckligt med motion är nyckelfrågor vid viktkontroll. Trots det blir övervikt allt vanligare bland ungdomar.

Samtidigt har västvärldens skönhetsideal förblivit rätt oförändrade: slankhet, fasthet och (hos män) kraftiga muskler ifrågasätts av ungdomar men är fortfarande önskvärda egenskaper. Kroppsidealen återspeglades i pojkarnas muskel-drömmar och flickornas rädsla för fläsk. Särskilt när det gäller att förebygga övervikt bland pojkar står man inför utmaningar, eftersom motion för att förbruka energi och en lätt kost inte tilltalar pojkar med normal vikt eller lite övervikt. För pojkars del är det kulturella trycket på att vara smal, som påverkar flickornas värderingar automatiskt, att försöka banta och att undvika viktökning genom kostval och motion mindre än bland flickor.

**Mika Vuori, Kristiina Ojala,
Jorma Tynjälä, Jari Villberg,
Raili Välimaa & Lasse Kannas**

UNGAS MOTION OCH SEXERFARENHETER – RESULTAT FRÅN WHO-STUDIEN SKOLBARNS HÄLSOVANOR

I den här artikeln granskas i vilken utsträckning motionsaktivitet och medlemskap i en idrottsförening är kopplade till hur unga upplever sitt utseende och till vilka sexuella erfarenheter de har. Ämnet behandlas utifrån litteratur och empiriska exempel. De manliga och kvinnliga idrottare som syns i offentligheten framställs ofta som objekt, som skapar bilden av idrottens och motionens sexualitet. Traditionellt sammankopplas med motion liknande egenskaper som med sexualitet, som t.ex. kroppslighet och kroppslig vällust. Särskilt idrottande pojkar är ofta populära i kompiskretsen, och till deras kultur hör att särskilt skryta med sina sexuella erfarenheter och att sträva efter traditionella manliga värden.

Studiens empiriska material samlades in i Finland genom en skolenkät våren 2006 inom ramen för den internationella undersökningen Health Behaviour in School-aged Children (HBSC). Ur enkätaterialet selekterades för den här studien 15-åriga (åk 9) skolelever.

Att se bra ut var bland aktivt motionerande ungdomar mer ofta en mycket viktig orsak till att idrotta än bland andra motionsgrupper. En motsvarande koppling visade sig finnas mellan medlemmar i idrottsföreningar och icke-medlemmar. Ungdomar som idrottar aktivt ansåg mer allmänt att de ser bra ut än andra motionsgrupper. Även bland pojkar var det mer vanligt att medlemmar i idrottsföreningar ansåg att de ser bra ut än vad icke-medlemmar ansåg. Det var sällsynt att motionsaktivitet och medlemskap i en idrottsförening hade kopplingar till sexuella erfarenheter. Dessutom varierade kopplingarna mellan flickor och pojkar. Endast bland pojkar

var den statistiska skillnaden av betydelse mellan medlemmar i idrottsföreningar och icke-medlemmar när det gällde att ha stadigt sällskap, vilket var vanligare bland medlemmar, och att ha samlag, vilket också var vanligare bland medlemmar.

Att motionsaktivitet och medlemskap i idrottsföreningar har kopplingar till att se bra ut visar att det finns en koppling mellan motion och utseende. Trots att kopplingarna mellan sexuella erfarenheter och motion inte är tydliga, förekom det intressanta skillnader mellan pojkar och flickor. Att idrottsföreningars pojkmedlemmar oftare har stadigt sällskap och mer allmänt har erfarenhet av samlag pekar på idrottsföreningens sociala verksamhetsmiljö, som är fristående från motion och som kan föra med sig mer möjligheter att pröva sin sexualitet. Att identifiera och lyfta fram skillnaderna mellan pojkar och flickor främjar jämställdhetsutvecklingen inom motionen samt på individ- och samhällsnivå.

Jukka Lehtonen

ICKE HETEROSEXUELLA UNGA MÄN OCH FÖRHANDLINGAR OM TRYGGA RELATIONER

I artikeln analyseras unga icke heterosexuella mäns livssituationer och mänskliga relationer samt förhandlingar i anslutning till dem. Med utgångspunkt i enkätmaterial och intervjuer skapas en bild av ungdomarnas liv, parförhållanden, sexuella förhållanden och sexualitet och av överväganden och strategier i anslutning detta. Temana är uppkomsten av bilden av sin egen sexualitet, de första kärleksförhållandena och sexuella förhållandena, möjligheterna att träffa en partner, sexteknikerna och den risk för hiv-smitta de medför samt preventivmedlen. Icke heterosexuella unga män ställs inför många svåra situationer när det gäller säkerhet och välbefinnande. De har inte alltid tillräckliga färdigheter att klara av de här situationerna. Det heterosexuella trycket och det icke heterosexuella osynlighet och tystnaden kring den i ungdomarnas livsmiljö påverkar på ett avgörande sätt hurdana möjligheter unga män har att söka och hitta trygga mänskliga relationer. I artikeln beskrivs genom ungdomars berättelser, som betraktas utifrån forskningsresultat om sex mellan män, hur mångfasetterade förhandlingssituationerna i ungdomarnas vardag ofta är. Ibland kan den ungas kamp med sin egen sexualitet eller behov av att få ett förtroligt kärleksförhållande vara viktigare än att värna om sin egen hälsa, till exempel genom att undvika risker för att få hiv-smitta. I slutet av artikeln läggs även fram idéer till hur ungdomars möjligheter att förhandla om trygga mänskliga relationer kunde ökas.

Sonja Kangas

FYSISKT AKTIVERANDE DATASPEL MOTIVERAR NÄTFLICKOR OCH NÖRDPOJKAR ATT RÖRA PÅ SIG

I många västerländska samhällen återkommer två trender. Tidsanvändningstrenden hänger samman med den växande digitala kulturens konsumtion. Enligt tidsanvändningsstudier tillbringar ungdomar en allt större del av sin vardag med olika digitala apparater. År 2005 ökade televisionen sin popularitet lite i USA. Internet-användningens volym fortsätter att öka överallt. Ungdomar kan på goda grunder kallas för kommunikationsakrobater. De har lärt sig multikörningskulturen där man samtidigt utnyttjar flera informationstekniska hjälpmedel: allt från mobiltelefon till television och Internets många parallella spel- och kommunikationskanaler. Under senare år har allt mer övervikt bland barn och ungdomar – både bland flickor och bland pojkar – varit den välfärdstrend som framträtt mest.

I skärningspunkten mellan de två trenderna har det uppstått en ny underkultur till den digitala spelkulturen: fysiskt aktiverande spel. Fysiskt aktiverande spel motsvaras på engelska av "exergame", som är en sammanslagning av orden "exercise" och "game", dvs. motion och spel. I artikeln granskas utgångspunkterna och möjligheterna för upplevelsemässiga fysiskt aktiverande spel att motivera barn och ungdomar att röra på sig. Som material används enkätdata om finländares spel- och motionsvanor, vilja att spela fysiskt aktiverande spel (N=1 489, samlats in i januari 2006), samt intervjuer med ungdomar, idrottsinstruktörer och experter på upplevelseinriktad motion (mars 2006).

I artikeln skapas en allmänbild, som utgår från ökningen av digital konsumtion och välfärdssjukdomar (närmast övervikt) bland barn och ungdomar. Efter det presenteras fysiskt aktiverande spel som företeelse. Materialets centrala

budskap är att mängden motion inte korrelerar med mängden spelande, att man genom fysiskt aktiverande datorspel kan motivera barn och ungdomar att röra på sig och att socialitet är en central motivationsfaktor för ungdomar i fråga om både datorspel och motion. Syftet med artikeln är att lyfta fram nya synvinklar i diskussionen om att främja barns och ungdomars välfärd. Ett annat syfte är att utvidga förståelsen för och diskussionen om barns och ungdomars Internet-kulturer och om framtida trender.

Markku Jahnukainen

BEHOVET OCH FÖRÄNDRINGEN AV SPECIALUNDERVISNING

Efter övergången till det nya årtusendet ökade specialundervisning i grundskolan explosionsartat. För närvarande omfattar specialundervisningen på ett sätt eller annat nästan 30 procent av grundskoleleverna, eller med andra ord cirka 170 000 elever. Många olika faktorer kan ligga bakom ökningen. De flesta av dem har ingenting att göra med själva förändringen av elevmaterialet. I den här artikeln presenteras fyra olika tolkningar av förändringen av mängden specialundervisning. Tolkningarna är sedda ur ett statistiktekniskt, ett rehabiliteringsterapeutiskt, ett kritiskt och ett administrativt perspektiv.

Till en del kan det ökade elevantalet inom specialundervisningen förklaras genom statistiska förändringar, men både nya diagnoser (dysfasi, uppmärksamhetsstörning, autism och Aspergers syndrom) och särskilt ändringarna i lagstiftningen om den grundläggande utbildningen, som reviderades 1998, är centrala orsaker till ökningen. De hänger samman såtillvida att det med stöd av den nya lagstiftningen har varit möjligt att definiera mer flexibelt genom planen om organisation av individuell undervisning individer som ska omfattas av och överföras till specialundervisningen. Det här syns tydligt i den kraftiga ökningen av antalet elever som helt eller delvis har integrerats i den allmänna undervisningen efter 1998.

Det stora antalet elever i specialundervisningen bör även betraktas som ett bevis på hur utvecklat vårt skolsystem är. Det finländska skolsystemet har förbundit sig att utbilda hela åldersklassen med hjälp av en kraftfull specialundervisning med låg tröskel. På så sätt strävar specialundervisningen, som en täckande välfärdstjänst, efter att även lösa lindrigare inlärningsproblem. Det är mycket uppenbart att till exempel resultaten från Pisa-undersökningarna

visar det arbete som i dag utförs särskilt inom den breda specialundervisningen för att lösa problem i samband med att eleverna lär sig läsa, skriva och räkna.

Sammanfattningsvis kan konstateras att när det gäller ökningen av specialundervisningen är det i hög grad fråga om förändringar både i definitionen av specialundervisning och inom skolsystemet. Även om specialundervisningen har ökat avsevärt både när det gäller elevantal och procentuella andelar, finns det ingen orsak att anta att befolkningen i skolåldern på ett avgörande sätt skulle ha förändrats under de senaste åren.

ABSTRACTS OF THE ARTICLES

**Minna Autio &
Chiara Lombardini-Riipinen**

STAINS ON THE FOOD PYRAMID – YOUNG PEOPLE'S VIEWS OF HEALTH AND A HEALTHY LIFESTYLE

The article examines accounts of a healthy lifestyle by university students aged 21–30. The study analyses the discourses, practices and spheres of life that young people associate with a healthy lifestyle. The data consist of 36 accounts, of which 23 are written by women and 13 by men. The young people studied emphasise the role of food, physical activity, rest and human relations in well-being. They also describe various barriers to a healthy lifestyle, such as mental fatigue, time pressures, stress, convenience as a priority, dependencies and the high price of health products. Differences between the genders are small, finding expression in the themes of sex and death and the male theme of "rabbits eat vegetables, we eat rabbits". Young people have a critical attitude to health recommendations, which can be regarded as a sign of rebellion against health imperatives. They are able to relate culturally constructed ideals and demands to their own lifestyle choices. A metaphor formulated by one of those in the study well describes thought patterns among these young people: "a somewhat stained healthy lifestyle".

Maarit Pallari

YOUNG PEOPLE'S PERCEPTIONS OF CLEANLINESS AS DESCRIBED BY GIRLS AND BOYS

Children of Northern Finland grow up and reach youth in a specific environment that creates the framework for the development of their world of experience. Nature in Lapland, the four distinctive seasons, nightless nights, the period of winter darkness, sparsely populated areas and long distances leave their mark on these young people. Young people's perceptions of cleanliness are constructed in the environment where they spend their time. Accordingly, the content of notions such as a clean home, a clean conscience or clean nature is formed in the context of their generation and use. Drawing on the research material, the article deals with perceptions of cleanliness among girls and boys aged 15 living in Northern Finland. The empirical research material consists of narrative material gathered in April 2005 from mother-tongue essay writing lessons in the 9th year of comprehensive school in Northern Finland. The material includes 68 essays.

As described in their essays, these young people's perceptions of cleanliness best find expression in their personal experiences and actions. Their stories about the world of cleanliness are confined to the contexts of home, school and leisure time. The essays were analysed as narratives as the notion of narrativeness helps describe the present time as perceived by these young people and their personal reality (Heikkinen 2001 and Sintonen 1999). For them, cleanliness is a question of conscience. The stories of cleanliness by girls and boys were similar in many respects but differed in the emphasis placed on the meanings of cleanliness. The cleanliness of home is a girls' thing whereas it is regarded as the necessary evil by boys, who are more inclined to open their minds to the goodness and beauty of nature.

Girls can also experience the loveliness of nature in parks while boys consider wandering in the wilderness to be the purest kind of experience. Little has been written about the perceptions and meanings of cleanliness although cleanliness might be useful in strengthening feelings of well-being, healthiness and happiness. This study suggests that young people recognise cleanliness as a wide-ranging notion that matters to them, seeing it to include both living environments and natural environments. Their accounts of cleanliness are varied and rich.

Niina Pietilä

ALCOHOL USE IN GIRLS' ACCOUNTS

Research shows that overall alcohol use among Finnish young people has no longer been increasing in recent years. What has caused concern, for instance, is that intoxicant-oriented drinking among girls shows no tendency towards decreasing. This raises the question as to why girls drink and what meanings they attach to alcohol use. My focus in this article is substance use among under-age girls, the aim being to describe the meanings given by girls to alcohol and its use. The data consist of 140 accounts written by girls.

Girls closely associate alcohol with the enjoyment of being young. Alcohol frees them up, enabling them to detach themselves from everyday routines and leave behind unpleasant things. Alcohol is also a ticket to a party mood and street carnival, where everyday rules do not apply and one is entitled to act differently. Girls emphasise the social nature of alcohol use and how alcohol makes it easier to be with other young people. Drinking makes it easier for girls to approach boys and take the initiative in this respect. Alcohol gives girls courage to act, and they perceive giving emphasis to their sexuality as one way of going beyond boundaries.

When the party is over and life is back to normal, it is still possible to bring up memories and stories about the partying. However, all that happens during drinking and partying is not always assessed by the free rules of street carnival but may be seen as condemnable. Back in everyday life, girls' sexual behaviour in particular is assessed and there is always a risk of stigmatisation. The fear of stigma is one reason why girls want to have their intoxication under control and maintain self-control. At worst, getting drunk in an uncontrolled manner may undo the sense of freedom brought about by alcohol, imposing new determinants and constraints on everyday life in the form of the sexual reputation

gained. Intoxication and the sense of freedom associated with it are dualistically divided for girls. Drinking offers them an opportunity to let themselves go and gain experiences at the same time as it involves a risk of losing control.

**Kristiina Ojala, Mika Vuori,
Raili Välimaa, Jorma Tynjälä,
Jari Villberg & Lasse Kannas**

BOYS INCREASING THE WEIGHT WHILE GIRLS ARE DROPPING IT – RESULTS FROM THE WHO HEALTH BEHAVIOUR IN SCHOOL-AGED CHILDREN STUDY

The article examines the perceptions held by girls and boys aged 15 of their body weight, their overweight as defined by the body mass index, and their inclination to attempt to lose weight in 1994, 1998, 2002 and 2006. The article also investigates the importance attached by young people to weight control in their dietary choices and physical activities and the association between their weight and these views in 2006. Nationally representative data were obtained using the questionnaires for the WHO Health Behaviour in School-aged Children study.

In the 2000s, an increase has occurred in the proportions of those who perceive themselves as obese and those who are overweight as defined by body mass index. Concerns about overweight and related inclination to attempt to lose weight were common among girls. Nearly half of girls regarded themselves as obese and believed it to be necessary to lose weight. Among boys the proportions were markedly lower. This difference between the genders was the more likely to decrease, the more overweight the respondents were. Both obese girls and boys were aware of their obesity and the need to lose weight. Normal-weight boys' false perceptions of their body size were mostly linked with feeling thin. Dreams of having a more muscular body could also be seen in boys' responses to the series of claims concerning dietary choices and reasons for doing physical activity: The protein content of food and increasing muscle mass through physical activity were perceived as important by both normal-weight and overweight boys.

Children in the upper level of comprehensive school know that the key to weight control is to eat as much as you consume and to engage in sufficient physical activity. Nevertheless, the prevalence of overweight among young people continues to increase. At the same time, Western beauty ideals have remained quite unchanged: While slimness, firmness and muscularity (in men) are questioned by young people, they nevertheless continue to be desired properties. Body ideals were reflected in boys' dreams of muscles and in girls' fears of fat. Challenges are faced especially in the prevention of overweight in boys since a light diet and physical activity for energy consumption are unattractive to normal-weight or slightly over-weight boys. Further, boys are less affected than girls by the cultural pressures for slimness, which impact girls' self-perceptions and their attempts to lose weight and avoid weight gains by dietary choices and physical activity.

**Mika Vuori, Kristiina Ojala,
Jorma Tynjälä, Jari Villberg
& Raili Välimaa, Lasse Kannas**

ADOLESCENT EXPERIENCES OF PHYSICAL ACTIVITY AND SEXUALITY – RESULTS FROM THE WHO HEALTH BEHAVIOUR IN SCHOOL-AGED CHILDREN STUDY

This article examines the extent to which active participation in physical activities and a sports club membership are associated with adolescents' experiences of their outer appearance and sexuality. The discussion is based on literature and empirical examples. Sportsmen and -women who are public figures are often presented as objects that contribute to creating the image of sexuality in sports and physical activity. Physical activity is also traditionally associated with similar qualities to sexuality, such as bodiliness and bodily pleasure. Especially boys who engage in sports are often popular among their mates, and it is part of their culture to boast about experiences of sex in particular and to take on male values.

The empirical material of the study consists of the data collected in Finland for the international WHO Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study. The nationally representative data were collected in Finland using a survey questionnaire sent to schools in autumn 2006. Our study covers the data on children aged 15 (in the 9th year of comprehensive school).

Looking good was reported as being a very important reason to do physical activity more frequently among physically active adolescents than in other groups engaging in physical activities. A similar association was found when studying sports club members and non-members. Young people who actively engage in physical activities regard themselves as good-looking more often than other physically

active groups. In boys, sports club members also regard themselves as good-looking more often than non-members. Being physically active and being a sports club member were infrequently associated with sexual experiences and there was variation between girls and boys. Among boys only, sports club members were in steady relationships statistically significantly more frequently and had had sexual intercourse more frequently than non-members.

The association of being physically active and being a sports club member with being good-looking suggests a link between physical activity and outer appearance. Although the links between sexual experiences and physical activity are not clear, some interesting differences were found between boys and girls. That boys who were sports club members were in steady relationships and had experiences of sexual intercourse more often than non-members suggest that the social environment of sports clubs in other respects than physical activity may create more opportunities for experimentation with sexuality. Identifying and bringing up differences between boys and girls promotes gender equality in physical activity at the level of both the individual and society.

Jukka Lehtonen

NON-HETEROSEXUAL YOUNG MEN AND NEGOTIATIONS ABOUT SAFE RELATIONSHIPS

The article analyses life situations, human relations and related negotiations among young non-heterosexual men. Drawing on survey data and interviews, the aim is to give a picture of these young men's life, couple and sexual relationships, sexuality, and related contemplations and strategies. The themes include construction of sexual self-image, first love and sexual relationships, possibilities to see the partner, sex techniques, and risks and prevention of HIV infection. Non-heterosexual men encounter various puzzling situations associated with their safety and well-being while they are not always fully capable of solving the problems involved. Pressures towards heterosexuality and the invisibility of and silence around non-heterosexuality in young people's living environments have a decisive impact on the extent to which young men are able to look for and find safe human relationships. Using research results on male same-sex sexuality and young men's own accounts as a starting point, the article describes the multilayered negotiation situations often encountered by young men in their everyday lives. Sometimes their struggle with their own sexuality or their need to build a confidential love relationship may prove more important than maintaining their own health by, for instance, avoiding the risk of HIV infection. The article concludes by offering ideas on how to improve young men's possibilities to negotiate safe human relationships.

Sonja Kangas

EXERGAMES MOTIVATE PHYSICAL ACTIVITY AMONG YOUNG TECHNOPHILES

Many Western societies have two parallel trends. A trend in time-use patterns is associated with an increasing consumption of digital culture. Time-use studies show that young people increasingly spend time with various digital devices. In 2005, watching television was the most popular pastime and increased slightly in popularity in the USA, while the use of the Internet continued to grow in volume everywhere. Young people can with full reason be called communication acrobats. They are familiar with the multi-processing culture implying concurrent use of IT devices ranging from the mobile phone to television and to various Internet-based game and communication channels. A welfare trend widely discussed in recent years is the growing prevalence of obesity among children and young people – girls and boys.

At the intersection of these two trends, a new sub-culture of digital gaming culture has emerged: exergames (exercise + game). The article examines the starting points of experience-based exergames and their potential for motivating children and young people to physical activity. The material consists of survey data on game playing and physical activity patterns among Finns and the attraction of exergames (N=1489, data collected in January 2006), as well as interviews of young people, physical instructors and experts on experience-centred forms of exercise (March 2006).

The article gives an overall picture of everyday life among children and young people from the perspectives of the upward trends in digital consumption and lifestyle diseases (primarily obesity). Exergames are then described as a phenomenon. The data suggests that no correlation occurs between the amount of physical activity and that of game playing; that

physically interactive computer games motivate physical activity; and that sociability is a key factor for young people in both game playing and physical activity. The article aims to offer new perspectives for discussion on welfare promotion among children and young people. It also aims to improve understanding of and encourage discussion on future trends and the gaming and Internet cultures of children and young people.

Markku Jahnukainen

THE NEED FOR AND CHANGES IN SPECIAL NEEDS EDUCATION

The amount of special needs education has dramatically increased in comprehensive schools in the 2000s. Special needs education currently covers nearly 30 per cent of children in comprehensive schools; all in all some 170 000 children are affected in one way or another.

This increase can be attributed to many factors not necessarily related to changes in the pupil population. This article presents four interpretations of the changes in the amount of special needs education. The interpretations can be seen to represent statistical-technical, rehabilitative-therapeutic, critical and administrative perspectives.

While the increase in the number of pupils in special needs education is partly due to changes in statistical practices, the use of new diagnoses, such as dysphasia, attention deficit disorder, autism and Asperger's syndrome, and particularly the reform of basic education legislation in 1998 are key factors in explaining the increase. These factors are interrelated in that the practice of drafting personal education plans stipulated in the new legislation has enabled a more flexible classification of individual pupils as being admitted or transferred to special needs education. This can be seen in the considerable increase after 1998 in the number of pupils integrated into general education on a full- or part-time basis.

The high number of pupils in special needs education should also be seen as an indication of the advanced level of the Finnish school system. The school system is committed to providing education to the entire birth cohort through an effective low-threshold special needs education programme. Thus, being a comprehensive welfare service, the system aims to address even minor learning difficulties. It is obvious that the results of the PISA study reflect the work currently done especially within the comprehensive

special needs education programme in order to solve learning problems in reading, writing and mathematics.

To sum up, the increase in special needs education is primarily concerned with changes in the definitions of special needs education and changes in the school system. Although special needs education has considerably increased in terms of both pupil numbers and percentages, there is no reason to assume that the school-age population has undergone fundamental changes in the past few years.

KIRJOITTAJAT

Autio, Minna, MMT, yliopistonlehtori (vs), Helsingin yliopisto, taloustieteen laitos, kuluttajaekonomia

Autio toimii kuluttajaekonomian opettajana ja tutkijana Helsingin yliopistossa taloustieteen laitoksella. Tutkimus- ja opetustyössään hän painottaa kuluttajapolitiikkaa, vihreää kuluttamista sekä kulutuksen eettisiä kysymyksiä koskevia teemoja. Hänen tutkimuskiinnostuksensa on kohdistunut pääosin nuoriin kuluttajiin ja hänen väitöskirjansa käsitteli nuorten kuluttajuutta tarinallisesti.

Gissler, Mika FT, VTM, kansanterveystieteen dosentti, kehittämispäällikkö, Stakes

Gissler työskentelee Stakesin lisääntymistilastot ja rekisteritutkimus -ryhmän päällikkönä. Hänen erityisalueenaan ovat terveys- ja lisääntymistilastot, lasten ja nuorten terveyttä koskevat tilastot sekä rekisteritutkimus.

Jahnukainen, Markku, KT, erityispedagogiikan dosentti, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto, Soveltavan kasvatustieteen laitos, Erityispedagogiikka

Jahnukainen toimii erityis- ja yleisopetuksen opettajien kouluttajana ja tutkijana Helsingin yliopistossa. Nykyään hänen tutkimusintressinsä liittyvät koulutuksen ja erityisopetusjärjestelmän vertailevaan tutkimukseen sekä erityisoppilaiden elämäntilanteeseen, erityisesti aiempien riskinuorten myönteisten uralinjojen analysointiin.

Kangas, Sonja, TaM, tutkija, VTT, Media&Internet

Kangas toimii digitalisoituvan nuoruuden tutkijana VTT:llä ja tekee jatko-opintoja Teknillisen korkeakoulun Digitaalisen median laboratoriossa. Valmisteilla olevassa väitöskirjatutkimuksessaan Kangas tarkastelee nuoria käyttäjäinnovaattoreina digitaalisissa peleissä, joissa pelimäisyys yhdistyy moninaiseen informaation- ja tiedonvälitykseen. Kangas on kirjoittanut nuorten digitaalisesta kulttuurista ja tietokonepeleistä laajasti.

Kannas, Lasse, dekaani, terveyskasvatuksen professori, dosentti, LitT, KK, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto.

Kannas on ollut perustamassa WHO-Koululaistutkimuksen tutkijaverkkoa 1980-luvun alussa ja ohjannut sen jälkeen useita WHO-Koululaistutkimuksen aineistoista tehtyjä väitöskirjoja. Kannas johtaa Terveystieteiden tutkimuskeskusta Jyväskylän yliopistossa.

Karvonen, Sakari, VTT, lääketieteellisen sosiologian dosentti, erikoistutkija, Stakes

Karvonen on Stakesin hyvinvoinnin tutkimusryhmän päällikkö ja vetää hyvinvoinnin alueellisuutta analysoivaa tutkimuskokonaisuutta. Hänen toinen tutkimusintressinsä liittyy nuorten hyvinvointiin, terveyteen ja elämäntyyliin.

Lehtonen, Jukka, VTT, tutkija Helsingin yliopisto, sosiologian laitos

Jukka Lehtonen on tutkinut seksuaalisuutta ja sukupuolta sekä niihin liittyviä normeja ja moninaisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Hän on tutkinut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja heteronormatiivisuutta erityisesti koulussa ja työpaikalla sekä nuorten elämässä. Hän on tutkinut myös miesten välisiä seksi- ja parisuhteita sekä hiv-tartuntariskejä.

Lombardini-Riipinen, Chiara, VTT,
yliopistonlehtori (vs)
Helsingin yliopisto, taloustieteen laitos,
ympäristöekonomia

Chiara Lombardini-Riipinen toimii ympäristöekonomian yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa taloustieteen laitoksella. Tutkimustyössään hän on painottanut ympäristönlaatu-tilaa, vihreää kuluttamista sekä metsien hävittämistä.

Ojala, Kristiina, THM, tutkija
Terveyden edistämisen tutkimuskeskus,
terveystieteiden laitos, Jyväskylä yliopisto

Ojala on toiminut terveyskasvatuksen assistenttina uransa jälkeen WHO-Koululaistutkimuksen tutkijana Terveyden edistämisen tutkimuskeskuksessa Jyväskylän yliopistossa. Ojalan tutkimusten teemoja ovat nuorten ruoka- ja liikuntatottumukset, nuorten käsitykset omasta painosta ja laihduttamispyrkimykset sekä edellisten väliset yhteydet. Ojalan viimeaikaisen tutkimustyön on mahdollistanut Juho Vainion säätiön myöntämä apuraha.

Pallari, Maarit, M.Sc. projektien
tutkimusjohtaja ja tutkija
MTT (Rovaniemi), IIASA (Itävalta), Lapin
yliopisto (kauppatieteiden ja matkailun sekä
kasvatustieteen tiedekunnat)

Pallari toimii Ympäristöministeriön ympäristöklusterissa sijaitsevan kansainvälisen ympäristöarvoperustaisen ekologisen tuotteistamisprojektin tutkimusjohtajana. Hänen väitöskirjansa käsittelee hankkeen teemaa. Ekotuotteiden markkinointitutkimusta hän on tehnyt MTT:ssa vuodesta 2002 alkaen. Hänen toinen tutkimusalueensa on puhtaus, jota koskevaa tutkimusta ovat tukeneet Suomen Kulttuurisäätiön Lapin Rahasto, Suomalaisruotsalainen kulttuurisäätiö sekä yhteistyötahona Lapin Yliopisto ja Kansanrunousarkisto.

Pietilä, Niina, YTM, kehittävä
sosiaalityöntekijä
Helsingin kaupunki

Pietilä toimii kehittäjänä sosiaalityöntekijänä Helsingin kaupungin arviointihankkeessa. Pietilä on sosiaalityön jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa. Aiemmin hän on työskennellyt lastensuojelun sosiaalityöntekijänä.

Puhakka, Tiina, VTM, Suunnittelija
Stakes

Puhakka työskentelee Stakesin Terveystilastot ja indikaattorit -ryhmässä. Hän on perehtynyt hyvinvoinnin indikaattoreihin ja on mukana tuottamassa Stakesin SOTKANet -verkkopalvelun tietosisältöjä.

Tynjälä, Jorma, LitT, yliassistentti
Terveyden edistämisen tutkimuskeskus,
terveystieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto

Tynjälä on toiminut eri tehtävissä Jyväskylän yliopiston terveystieteiden laitoksella ja WHO-Koululaistutkimuksessa vuodesta 1984 lähtien. Tynjälän tutkimusteemoja ovat koululaisten nukkumistottumukset, koetut unihäiriöt ja vireisyys sekä näiden yhteydet eri terveystottumuksiin ja koettuun terveyteen.

Villberg, Jari, YTM, tilastotieteilijä
Terveyden edistämisen tutkimuskeskus,
terveystieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto

Villberg on toiminut WHO-Koululaistutkimuksen tilastotieteilijänä ja tutkijana vuodesta 1997 lähtien.

Vuori, Mika, TtM, tutkija

Terveystieteiden tutkimuskeskus,
Terveystieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto

Vuori työskentelee Jyväskylän yliopistossa Terveystieteiden tutkimuskeskuksessa WHO-Koululaistutkimuksen tutkijaryhmässä tehden väitöskirjaa nuorten liikunta-aktiivisuudesta koululaistutkimuksen aineistosta. Vuori työskenteli ennen väitöskirjatyön aloittamista Stakesissa ja toimi mm. toisen Nuorten elinolot -vuosikirjan toimittajana. Vuoren tutkimusta on tukenut Juho Vainion säätiö.

Välimaa, Raili, TtT, lehtori, tutkija

Terveystieteiden tutkimuskeskus,
terveystieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto

Välimaa on lehtori ja tutkija Jyväskylän yliopiston terveystieteiden laitoksella. Hän tutkii nuorten terveyden kokemuksia kansainvälisessä WHO-Koululaistutkimuksessa sekä kotimaisten laadullisten aineistojen avulla. Ruumiillisuuteen ja sukupuoleen liittyvät kysymykset ovat hänelle keskeisiä.